

ZBRODNIA KATYŃSKA

Przesłanie dla przyszłości

Wpływy z rozpowszechniania dzieła składane
na koncie Polskiej Fundacji Katyńskiej
przeznaczone są na badania naukowe
i upowszechnianie wiedzy o zbrodni katyńskiej

Na konto: Polska Fundacja Katyńska
PKO BP XV O/W-wa
86 1020 1156 0000 7502 0006 6902

Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej
Polska Fundacja Katyńska

WARSZAWA 2006

Pod redakcją Marka Tarczyńskiego
Projekt okładki: Krystyna Tarkowska

SPIS TREŚCI

Dr hab. Janusz Kurtyka, prof. Witold Kulesza – Przesłanie Instytutu Pamięci Narodowej w sprawie odmowy objęcia ofiar Zbrodni Katyńskiej przepisami FR o rehabilitacji ofiar represji politycznych	3
Prok. Małgorzata Kuźniar-Plota – Stan i perspektywy polskiego śledztwa w sprawie zbrodni katyńskiej	6
Dr Ireneusz Kamiński – Skargi katyńskie przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka	15
Dr Sławomir Kalbarczyk – Przyczynki prawnicze do dziejów sprawy katyńskiej	28
Dr George Sanford – Zbrodnia katyńska a stosunki polsko-sowieckie w latach 1941–1943	40
Red. Natalia Gorbaniewska – O Katyniu – dwadzieścia pięć lat temu i dziś	67
Red. Stanisław M. Jankowski – Sprawa Hieronima Majewskiego	83
Red. Oleg Zakirów – Świadkowie i uczestnicy zbrodni katyńskiej (Notatki z prywatnego śledztwa)	108
Sekr. KPS Ludomir Garczyński-Gąssowski – Losy szwedzkich dokumentów dotyczących Katynia	141
Prof. dr hab. Witold Kulesza – Nieznane dokumenty katyńskie z archiwów niemieckich	154

© Copyright by Zeszyty Katyńskie

ISSN 1426-4064

ISBN 83-917780-3-7

Dr Bożena Łojek – Konfliktowość w ruchu katyńskim, próba opisu zjawiska, przyczyn i przejawów (sprawozdanie z dyskusji NKHBZK) 159

Memoranda

Dr hab. Janusz Kurtyka – Memorandum Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej. Katyń – zbrodnia i symbol ludobójstwa 176

Apel katyński. Przesłanie dla przyszłości 181

Bibliografia

Izabela Kowalska, Elżbieta Pawińska – Bibliografia Zbrodni Katyńskiej. Materiały z lat 2004–2005 185

PRZESŁANIE INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ W SPRAWIE ODMOWY OBJĘCIA OFIAR ZBRODNI KATYŃSKIEJ PRZEPISAMI FR O REHABILITACJI OFIAR REPRESJI POLITYCZNYCH

W dniu 28.02.2006. Instytut Pamięci Narodowej otrzymał przekazane przez Polską Ambasadę w Moskwie stanowisko Głównej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej z dn. 18.01.2006 r. w sprawie możliwości objęcia ofiar Zbrodni Katyńskiej przepisami Ustawy Federacji Rosyjskiej z 18.10.1991. (ze zm. 22.12.1992.) „O rehabilitacji ofiar represji politycznych”.

Od połowy lat dziewięćdziesiątych Polska Ambada zarejestrowała dziesiątki wniosków obywateli polskich – członków rodzin ofiar Zbrodni Katyńskiej, na które strona rosyjska odpowiadała twierdzeniem, że mogą być one rozpatrzone dopiero po zakończeniu śledztwa prowadzonego przez Główną Prokuraturę Wojskową. Rosyjskie śledztwo zostało zakończone umorzeniem 21.10.2004. Jego treść nie została udostępniona stronie polskiej pomimo składanych w tej sprawie wniosków. Swoje stanowisko rosyjska prokuratura uzasadnia objęciem klauzulą tajności większości z ponad 180 tomów akt śledztwa oraz postanowienia końcowego.

W piśmie z 23.11.2005. skierowanym do Polskiej Ambady, rosyjska prokuratura odmówiła udostępnienia postanowienia o zakończeniu śledztwa wdowie po zamordowanym w Katyniu polskim oficerze, zaś w piśmie z dnia 18.01.2006. określiła przyczyny dla których oficer ten „i inni na wspomnianych podstawach nie mogą zostać zrehabilitowani”. To precedensowe stanowisko opiera się na stwierdzeniu, że ustawa „O rehabilitacji (...) przewiduje rehabilitację osób,

które były poddane represjom z przyczyn politycznych” (podkreśl. w oryg. pisma). Dalej stwierdza się, że „tymczasem, w toku wstępnego śledztwa w sprawie karnej, niestety, nie ustalono na podstawie jakiego artykułu Kodeksu karnego RF (w redakcji 1926 r.) wymienione osoby zostały pociągnięte do odpowiedzialności karnej, ponieważ dokumentacja została zniszczona”. Stanowisko Głównej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej pozostaje w oderwaniu od treści polecenia z 05.03.1940. podpisanego przez Stalina i członków Politbiura WKP(b), w wykonaniu którego dokonano Zbrodni Katyńskiej. W poleceniu tym wskazano, że Polacy przetrzymywani „w obozach NKWD ZSRR dla jeńców wojennych i w więzieniach zachodnich obwodów Ukrainy i Białorusi (...) są zawziętymi wrogami władzy sowieckiej, pełnymi nienawiści do ustroju sowieckiego”. Dlatego też nakazano sprawy „zatwardziałych i nie rokujących poprawy wrogów władzy sowieckiej (...)” zarówno „znajdujących się w obozach dla jeńców wojennych 14 700 osób (...) jak też sprawy aresztowanych i znajdujących się w więzieniach w zachodnich obwodach Ukrainy i Białorusi 11000 osób (...) rozpatrzyć w trybie specjalnym, z zastosowaniem wobec nich najwyższego wymiaru kary – rozstrzelanie”. W postanowieniu tym polecono „sprawy rozpatrzyć bez wzywania aresztowanych i bez przedstawiania zarzutów, decyzji o zakończeniu śledztwa i aktu oskarżenia”.

Treść cytowanego polecenia z 05.03.1940. wskazuje jednoznacznie i w sposób nie budzący żadnych wątpliwości, że Zbrodnia Katyńska stanowiła akt najcięższej represji politycznej. Przeto argument Głównej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej, że dla stwierdzenia takiego charakteru koniecznym byłoby ustalenie na podstawie jakiego artykułu rosyjskiego kodeksu karnego z 1926 r. zamordowani Polacy „zostali pociągnięci do odpowiedzialności karnej” nie pozostaje w związku logicznym ze wskazanym w poleceniu sposobem dokonania tej zbrodni bez przedstawiania przeznaczonym na rozstrzelanie jakichkolwiek zarzutów opartych na przepisach rosyjskiego kodeksu karnego, a także bez decyzji o zakończeniu śledztwa i bez sformułowania aktu oskarżenia przeciwko nim. Stanowisko Głównej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej zamyka w istocie drogę do poczynienia wspólnych z prokuratorami Instytutu

Pamięci Narodowej, zbiegających się w treści ustaleń i ocen prawnych Zbrodni Katyńskiej. Odmowa objęcia przepisami Ustawy „O rehabilitacji...” ofiar Zbrodni Katyńskiej i uzasadnienie tego stanowiska odbierane być natomiast może jako poniżenie pamięci polskich ofiar i naruszenie uczuć żyjących członków ich rodzin. Jest rzeczą zdumiewającą, iż dokumentacja rosyjskiego śledztwa w sprawie Zbrodni Katyńskiej z 1940 r. pozostaje nadal tajna w 2006 r. Dlatego IPN zwraca się do Głównej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej z apelem o ujawnienie wszystkich akt śledztwa oraz postanowienia końcowego. W tym stanie rzeczy głównym celem polskiego śledztwa – obok ustalenia wszystkich żyjących członków rodzin ofiar, którym przysługuje status pokrzywdzonych przez Zbrodnię Katyńską – jest sformułowanie i szczegółowe uzasadnienie w kategoriach historycznych i prawnych oceny tej zbrodni. Ocena Zbrodni Katyńskiej dla Polski zawsze będzie probierzem prawdy i dobrej woli w stosunkach polsko-rosyjskich.

Dr hab. Janusz Kurtyka
Prezes IPN

Prof. Witold Kulesza
Dyrektor GKŚZpNP

Prok. MAŁGORZATA KUŹNIAR-PLOTA

STAN I PERSPEKTYWY POLSKIEGO ŚLEDZTWA W SPRAWIE ZBRODNI KATYŃSKIEJ

W toku prowadzonego przez Oddziałową Komisję Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie od 30 listopada 2004 r. śledztwa w sprawie określanej symbolicznym mianem Zbrodni Katyńskiej, dokonano przesłuchania do dnia 21 kwietnia 2006 r. łącznie 1627 świadków. Większość z nich stanowią członkowie rodzin zamordowanych.

W pierwszej kolejności przesłuchiwanie są oczywiście najstarsi wiekiem świadkowie. Niemala część przesłuchań odbywa się, na wniosek świadków, w ich miejscu zamieszkania z uwagi na podeszły wiek przesłuchiwanym, ich kłopoty zdrowotne, w tym problemy z poruszaniem się. W toku przesłuchań zabezpieczane są, w formie uwierzytelnionych kopii, posiadane przez świadków archiwalne materiały wiążące się ze sprawą, w tym m.in. karty pocztowe, listy, różnorodne dokumenty i fotografie zamordowanych.

Czynności w śledztwie S 38/04/Zk wykonuje obecnie czterech prokuratorów – członków Międzyoddziałowego Zespołu Śledczego z Oddziałowej Komisji w Warszawie, Łodzi i Katowicach oraz wyznaczonych prokuratorzy w pozostałych 8 Oddziałowych Komisjach Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Polsce, tj. w Białymstoku, Gdańsku, Krakowie, Lublinie, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie i we Wrocławiu.

Dane o świadkach zawarte są w uprzednio przekazanych przez organizacje skupiające rodziny ofiar Zbrodni Katyńskiej, zbiorowych

listach ich członków. Przydatne informacje w tym zakresie uzyskiwane są także w trakcie przyjmowania relacji od przesłuchiwanym świadków. Dużą grupę przesłuchanych osób stanowią ci świadkowie, którzy w odpowiedzi na apel Instytutu Pamięci Narodowej zamieszczony w mediach i na stronie internetowej Instytutu, indywidualnie zgłaszają się do poszczególnych Oddziałowych Komisji w Polsce.

Czynności przesłuchania świadków realizowane są nie tylko na terenie Polski, ale również poza jej granicami. W tym celu prokuratorzy Instytutu Pamięci Narodowej zwracają się do pokrzywdzonych mieszkających za granicą o nadesłanie informacji czy potencjalni świadkowie posiadają polskie obywatelstwo – jeśli tak, zwracają się z wnioskiem do najbliższego dla miejsca pobytu świadka polskiego przedstawicielstwa dyplomatycznego lub urzędu konsularnego o dokonanie czynności przesłuchania.

W sytuacji natomiast gdy świadek mieszkający za granicą nie posiada polskiego obywatelstwa istnieje możliwość zwrócenia się przez Oddziałową Komisję Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie do właściwej prokuratury zagranicznej z wnioskiem o wykonanie w ramach międzynarodowej pomocy prawnej czynności przesłuchania tej osoby.

Prokuratorzy prowadząc poszukiwania członków rodzin osób zamordowanych kierują dziesiątki zapytań do Centralnego Biura Adresowego w Warszawie, jak również występują do wielu Wydziałów Spraw Obywatelskich Urzędów Miejskich oraz właściwych jednostek policji na terenie Polski o udzielenie informacji na temat danych personalnych i miejsca zamieszkania poszukiwanych osób mogących wykonywać prawa pokrzywdzonego.

Należy zaznaczyć, że zakres przedmiotowy prowadzonego śledztwa S 38/04/Zk został poszerzony. Postanowieniem z dnia 24 lutego 2006 r. połączono bowiem do wspólnego prowadzenia z postępowaniem w sprawie Zbrodni Katyńskiej postępowanie sprawdzające o sygn. S 23/05/Zk w sprawie zbrodniczej agresji sił zbrojnych ZSRR na Polskę, dokonanej 17 września 1939 r. w celu pozbawienia Jej niepodległego bytu państwowego, tj. o przest. z art. 93 § 1 k.k. z 1932 r. w zw. z art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pa-

mięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Materiały postępowania sprawdzającego o sygn. S 23/05/Zk przekazane zostały, według właściwości, do Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie przez Oddziałową Komisję w Rzeszowie.

Podkreślić należy, że okoliczność wkroczenia 17 września 1939 r. sił zbrojnych ZSRR na tereny Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej Polskiej poddana została już analizie prawnej w postanowieniu o wszczęciu śledztwa o sygn. S 38/04/Zk w sprawie Zbrodni Katyńskiej. W świetle dotychczas przeprowadzonych badań historycznych i ustalonej, w oparciu o nie, wiedzy z zakresu najnowszej historii Polski i Europy niepodważalnym jest to, że przekroczenie w dniu 17 września 1939 r. przez Armię Czerwoną granic Rzeczypospolitej Polskiej stanowiło akt równoznaczny z wypowiedzeniem Polsce wojny, choć bez formalnej deklaracji wojennej. Oceniając zakresy przedmiotowe powołanych postępowań, stwierdzić należy, że Zbrodnia Katyńska pozostaje w ścisłym związku przedmiotowym z napacją ZSRR 17 września 1939 r. na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Zbrojna agresja ZSRR na Polskę, dokonana z naruszeniem zarówno umów dwustronnych polsko-radzieckich jak też umów wielostronnych, stanowiła faktyczne wszczęcie działań wojennych wobec Rzeczypospolitej, co wywołało równocześnie powstanie stanu wojny pomiędzy tymi krajami. Fakt ten spowodował wzięcie do radzieckiej niewoli tysięcy żołnierzy Wojska Polskiego, funkcjonariuszy Policji Państwowej i innych służb państwowych oraz umieszczenie ich, jako jeńców wojennych, w „specjalnych obozach jenieckich” na terenie ZSRR.

W toku śledztwa w sprawie Zbrodni Katyńskiej gromadzone są w kraju i zagranicą dokumenty i inne dowody mogące mieć istotne znaczenie dla przedmiotu postępowania. W tym celu prowadzone są rozliczne kwerendy mające doprowadzić do odnalezienia archiwalnych dokumentów, fotografii i dokumentalnych materiałów filmowych dotyczących Zbrodni Katyńskiej.

Z uwagi na istotne znaczenie dla niniejszego śledztwa materiału dowodowego zgromadzonego w śledztwie numer 159 Naczelnej Pro-

kuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej w sprawie Zbrodni Katyńskiej, Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie w dniu 8 marca 2005 r., za pośrednictwem Ministerstwa Sprawiedliwości RP, skierowała do Prokuratury Generalnej FR wniosek o udzielenie jej pomocy prawnej w prowadzonym postępowaniu karnym poprzez wykonanie uwierzytelnionych kopii lub odpisów całości akt śledztwa o numerze 159 Naczelnej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej oraz sporządzenie uwierzytelnionej kopii lub odpisu postanowienia o umorzeniu tegoż śledztwa i o przekazanie tych dokumentów, celem wykorzystania w śledztwie S 38/04/Zk.

W dniu 28 lipca 2005 r. wpłynęła do Instytutu Pamięci Narodowej, za pośrednictwem Ministerstwa Sprawiedliwości RP, odpowiedź Prokuratury Generalnej Federacji Rosyjskiej z dnia 28 czerwca 2005 r. Z jej treści wynikało, że strona rosyjska udostępni 67 tomów akt sprawy Naczelnej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej o nr 159. W piśmie nie wskazano przyczyny nieudostępnienia całości materiałów sprawy, jak również nie odniesiono się do możliwości uzyskania przez stronę polską kopii akt rosyjskiego śledztwa i kopii postanowienia kończącego śledztwo nr 159.

W odpowiedzi na notę Ambasady RP w Federacji Rosyjskiej z dnia 2 sierpnia 2005 r., Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej przesłało notę z dnia 8 września 2005 roku, w której wskazano, że przedstawiciele IPN mogą zapoznać się z 67 tomami akt rosyjskiego śledztwa, jednakże bez możliwości sporządzenia kserokopii udostępnionych dokumentów. Pozostałe tomy oraz postanowienie o umorzeniu śledztwa nr 159 z dnia 21 września 2004 r. nie zostaną udostępnione stronie polskiej gdyż opatrzone są klauzulą tajności.

W dniach od 10 do 21 października 2005 r. na zaproszenie Naczelnej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej przebywało w Moskwie trzech prokuratorów IPN, prowadzących śledztwo w sprawie Zbrodni Katyńskiej oraz główny specjalista GKŚZpNP – historyk. Podczas wizyty zapoznano się z udostępnionymi 67 tomami akt sprawy o nr 159 dot. Zbrodni Katyńskiej i dokonano ich oględzin, sporządzając stosowną dokumentację procesową. Czynność ta

nie doprowadziła do uzyskania istotnych informacji na temat Zbrodni Katyńskiej, nie poszerzyła więc istniejącej na ten temat wiedzy. Poddane oględzinom tomy były przez stronę rosyjską wyselekcjonowane. Zawierały one głównie materiały uzyskane w wyniku realizacji w latach 90-tych przez polską prokuraturę wniosku o udzielenie pomocy prawnej stronie rosyjskiej przez dokonywanie przesłuchań świadków (głównie członków rodzin ofiar Zbrodni Katyńskiej) i gromadzenie różnych dokumentów (książek, opracowań). Były naddo wśród nich materiały archiwalne wytworzone w toku prac tzw. Komisji Burdenki, niewielka ilość materiałów archiwalnych dot. obózów jenieckich w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie, listy z danymi zamordowanych obywateli polskich (w tym tzw. lista ukraińska) oraz kilka protokołów przesłuchań w charakterze świadków byłych funkcjonariuszy NKWD. Udostępniona dokumentacja zgromadzona została głównie w początkowym etapie śledztwa nr 159 (lata 1990–1992), pochodzące zaś z późniejszych lat (1995–1997) dokumenty były wynikiem realizowanej przez prokuraturę ukraińską pomocy prawnej. Wśród udostępnionych dokumentów nie było zbrodniczej decyzji Biura Politycznego KC WKP(b) z 5 marca 1940 r. o wymordowaniu Polaków.

Strona rosyjska nie wyraziła zgody na sporządzenie kserokopii dokumentów poddanych analizie. Prokuratorom IPN nie udostępniono całości materiałów postępowania nr 159 uzasadniając to stwierdzeniem, że część z nich objęta została klauzulą tajności. Taką klauzulą opatrzone zostało również postanowienie o umorzeniu śledztwa nr 159 z dnia 21 września 2004 r. i z tego względu, pomimo złożenia przez prokuratorów IPN ponownego wniosku o udostępnienie, nie zostało ono im zaprezentowane.

W wyniku realizacji przez niemieckie organy wymiaru sprawiedliwości wniosku Oddziałowej Komisji w Warszawie o udzielenie pomocy prawnej poprzez spowodowanie przeprowadzenia w zakresie objętym przedmiotem śledztwa S 38/04/Zk kwerend we wskazanych archiwach niemieckich (Politisches Archiv w Bonn, Bundesarchiv Koblenz), uzyskano z Prokuratury Generalnej w Koblencji – Nadrenia – Palatynat kserokopie dokumentów pochodzących ze zbiorów Archiwum Politycznego MSZ w Berlinie i Archiwum Federal-

nego w Koblencji (płyta CD ze zdjęciami z odkrycia w 1943 r. w Katyniu masowych grobów i wydruki tych zdjęć, kopia tomu akt zatytułowana „Badanie sprawy wymordowania polskich oficerów w Lesie Katyńskim”, kopia protokołu Międzynarodowej Komisji Lekarskiej z dnia 30 kwietnia 1943 r. badającej ujawnione w Lesie Katyńskim masowe groby polskich oficerów). Ponadto w związku z uzyskaniem z MSZ RFN korespondencji sugerującej konieczność bezpośredniego zapoznania się przez prokuratorów IPN z materiałami archiwalnymi zgromadzonymi w Archiwum Politycznym MSZ w Berlinie, dokonano w dniach 19–22 lipca 2005 r. zaznajomienia się z udostępnionymi przez wymienione archiwum 26 tomami archiwaliów, liczącymi po ok. 400 kart, każdy. Ponadto uzgodniono ze stroną niemiecką, że wszystkie udostępnione przez Archiwum Polityczne MSZ RFN dokumenty dot. Zbrodni Katyńskiej, zostaną przekazane IPN w formie mikrofilmu. Prokuratorzy IPN dokonają z nich wydruku istotnych dla śledztwa dokumentów, które następnie zostaną poświadczane za zgodność z oryginałem przez Archiwum Polityczne w Berlinie. Przedmiotowe mikrofilmu zostały nadesłane do Oddziałowej Komisji, stopniowo prowadzona jest selekcja istotnych dla śledztwa dokumentów.

Uzyskano z Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. W. Sikorskiego w Londynie informację z której wynika, że zasoby Archiwum mogące odnosić się do przedmiotu śledztwa są bardzo duże, zawarte są w szeregu zespołach tematycznych. Kierownictwo Archiwum wskazało, że nie ma ono możliwości wykonania kwerendy materiałów na potrzeby śledztwa i że wskazanym byłoby wydelegowanie przez prowadzących śledztwo swojego przedstawiciela, który na miejscu dokonałby przeglądu inwentarzy, spisania sygnatur interesujący teczek, a następnie przejrzania wytypowanych materiałów i dokonania wyboru konkretnych dokumentów do skopiowania. Wyjazd do Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. W. Sikorskiego w Londynie planowany jest na ten rok.

Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie wystąpiła w dniu 18 sierpnia 2005 r. do Prokuratury Generalnej Ukrainy z wnioskiem o udzielenie pomocy prawnej.

W jego ramach zwrócono się z prośbą o udostępnienie prokuratorom prowadzącym śledztwo w sprawie Zbrodni Katyńskiej, celem przeprowadzenia oględzin i dokonania wyboru istotnych dla śledztwa dokumentów, akt pięciu postępowań karnych:

1. Śledztwa o sygnaturze 50-0092, zakończonego postanowieniem Prokuratury Wojskowej Regionu Północnego Ukrainy z dnia 25 czerwca 2001 r. o umorzeniu postępowania karnego przeciwko funkcjonariuszom Zarządu Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych – Zarządu Ludowego Komisariatu Bezpieczeństwa Państwowego miasta Kijowa oraz Obwodu Kijowskiego, którzy mieli związek z masowym rozstrzeliwaniem osób w latach 1937–1941, pochowanych następnie w grobach w 19–20 Rewirze, w Dnieprowskim Leśnictwie obok osiedla Bykownia koło Kijowa,
2. Śledztwa prowadzonego przez Prokuraturę Wojskową Regionu Północnego Ukrainy w sprawie zabójstwa przez funkcjonariuszy NKWD 270 oficerów Wojska Polskiego, którzy zostali pochowani w Kijowie,
3. Śledztwa prowadzonego przez Prokuraturę Wojskową Regionu Północnego Ukrainy w sprawie rozstrzelania w czerwcu – lipcu 1941 roku żołnierzy Wojska Polskiego i innych obywateli polskich w więzieniach zachodnich obwodów Ukrainy,
4. Śledztwa Prokuratury Peremysłańskiego Rejonu Lwowskiego Obwodu w sprawie odnalezienia w części przydomowych działek miasta Peremyszlany, przy ul. Lenina w rejonie wodnej wieży ciśnień dwóch szkieletów ludzkich, przy ul. Lipowa Aleja pięciu szkieletów ludzkich i w wąwozie znajdującym się na skraju Peremysłańskiego parku leśnego, od strony stadionu miejskiego jednego ludzkiego szkieletu oraz na terenie uroczyska „Berezyna” szczątków 134 ludzkich szkieletów,
5. Śledztwa Prokuratury Wołyńskiego Obwodu w sprawie odnalezionych podczas prac ziemnych w dniu 5 marca 1990 r. na terenie Wołyńskiego Kombinatoru Remontowo-Budowlanego dwóch szkieletów ludzkich.

We wniosku o udzielenie pomocy prawnej zawarto również prośbę o sporządzenie przez Stronę Ukraińską kserokopii wyselekcjonowanych przez prokuratorów Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni

przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie dokumentów oraz o ich uwierzytelnienie.

Z informacji przekazanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości RP wynika, że zostało ono poinformowane pismem z dnia 18 października 2005 r. przez Prokuraturę Obwodu Lwowskiego Ukrainy o tym, że materiały dotyczące ujawnienia w 1990 r. w Peremyszlanych szkieletów ludzkich, zostały dołączone do sprawy wszczętej na okoliczność rozstrzelania w roku 1940–1941 przez organa NKWD ZSRR obywateli polskich oraz że postępowanie to prowadzone jest przez Prokuraturę Wojskową Centralnego Regionu Ukrainy w Kijowie.

W nawiązaniu do treści pisma Prokuratury Obwodu Lwowskiego Ukrainy, Ministerstwo Sprawiedliwości RP wystąpiło w dniu 26 października 2005 r. do Prokuratury Generalnej Ukrainy z prośbą o skierowanie przez nią wniosku Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie o udzielenie pomocy prawnej i jego realizację do Zastępcy Prokuratora Wojskowego Centralnego Regionu Ukrainy.

Do chwili obecnej Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie nie otrzymała informacji o wykonaniu jej wniosku, obejmującego udostępnienie akt wskazanych postępowań karnych prowadzonych przez różne jednostki organizacyjne prokuratury ukraińskiej. W tym stanie rzeczy Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie zwróciła się pismem z dnia 1 marca 2006 r. do Prokuratury Generalnej Ukrainy z prośbą o nadesłanie stanowiska Strony Ukraińskiej w zakresie udzielenia pomocy prawnej Instytutowi Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Obecnie oczekuje się na odpowiedź w tej kwestii.

W związku z pojawieniem się rozbieżnych informacji co do wartości smoleńskiej dokumentacji sowieckiej, która wpadła w ręce Niemców latem 1941 r. i została wywieziona przez nich do Rzeszy, a następnie przejęta została przez Amerykanów, podjęto decyzję o konieczności przeprowadzenia na potrzeby śledztwa w sprawie Zbrodni Katyńskiej kwerendy tych materiałów. W dniu 21 kwietnia br. do Archiwum Narodowego w Waszyngtonie udali się dwaj histo-

rycy – eksperci GKŚZpNP, którzy podczas dwutygodniowego pobytu dokonają sprawdzenia zawartości sowieckich archiwaliów ze Smoleńska i ustalą czy zawierają one dokumenty smoleńskiego NKWD mające związek ze Zbrodnią Katyńską. Podjęte zostaną też przez nich działania zmierzające do uzyskania dla potrzeb śledztwa uwierzytelnionych materiałów tzw. Komisji Maddena.

Dr IRENEUSZ KAMIŃSKI

SKARGI KATYŃSKIE PRZED EUROPEJSKIM TRYBUNAŁEM PRAW CZŁOWIEKA

W roku 1990 ówczesne, jeszcze sowieckie władze oficjalnie przyznały, że ZSRR odpowiada za zbrodnię katyńską. Przez następne 14 lat rosyjska Naczelna Prokuratura Wojskowa Federacji Rosyjskiej (a wcześniej Związku Sowieckiego) prowadziła śledztwo katyńskie w sprawie mordu na prawie 22 tysiącach Polaków zgładzonych w 1940 r. Początkowo postępowanie wydawało się przebiegać w satysfakcjonujący sposób – dowiedzieliśmy się o wielu okolicznościach zorganizowania zbrodni i jej wykonania (m.in. o kluczowym fakcie, że doszło do niej w konsekwencji decyzji Biura Politycznego Komitetu Centralnego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) z 5 marca 1940 r.); poznaliśmy nieznane miejsca pochówku ofiar. Polscy historycy otrzymali – choć na krótko – dostęp do rosyjskich archiwów. Z czasem rosyjskie śledztwo najpierw „zwolniło”, by na początku nowego wieku znaleźć się w całkowitym impasie. Rosyjska strona nie mogła odnaleźć wielu dokumentów twierdząc, że albo zostały już zniszczone (choć nie przedstawiła rutynowych w takim przypadku protokołów zniszczenia), albo znajdują się poza granicami Federacji Rosyjskiej, zwłaszcza w ukraińskich archiwach. Szybko się jednak okazało, że Rosjanie formalnie nie zwracali się do swoich sąsiadów o udostępnienie archiwalnych zasobów.

Zmienił się także stosunek do polskiej strony, która nie tylko utraciła dostęp do dokumentów śledztwa, lecz przestano jej w ogóle

przekazywać jakiegokolwiek informacje. Delegacja Instytutu Pamięci Narodowej dopiero w następstwie politycznych uzgodnień mogła w sierpniu 2004 r. spotkać się z przedstawicielami rosyjskiej prokuratury i ministerstwa spraw zagranicznych. W czasie rozmów prof. Leon Kieres, ówczesny prezes IPN, dowiedział się, że Rosjanie posiadają 63 tomy dokumentów, o istnieniu których Polski nie zawiadomiono. Wcześniej słyszeliśmy zapewnienia, że wszystkie odnalezione w archiwach materiały zostały nam już udostępnione.

W dniu 21 września 2004 r. Rosjanie podjęli wreszcie decyzję o umorzeniu śledztwa. Nieoficjalnie usłyszał o tym Aleksander Kwaśniewski już podczas wrześniowej wizyty w Moskwie; prezydent Putin obiecał równocześnie odtajnienie i przekazanie nam wszystkich akt sprawy. Ale dopiero pół roku później, 11 marca 2005 r., prokuratura rosyjska wydała oświadczenie informujące o umorzeniu śledztwa. Tekstu postanowienia kończącego postępowanie – mimo kilkakrotnych interwencji polskich władz – do dzisiaj nie dostaliśmy. Swą odmowę rosyjska prokuratura uzasadnia powołując się na krajowe przepisy o ochronie tajemnicy państwowej.

Najważniejsze z prawnego punktu widzenia jest jednak to, że rosyjska strona potraktowała zbrodnię katyńską jak zwykłe zabójstwo, a nie ludobójstwo czy też zbrodnię wojenną¹. Jej zdaniem odpowiedzialność karną można przypisać jedynie 10 osobom z sowieckiego kierownictwa politycznego i NKWD. Te od dawna nie żyją. Zbrodnia – według Rosjan – uległa też przedawnieniu.

Brak działań ze strony Rosji, a tym bardziej umorzenie śledztwa, mogą być analizowane – moim zdaniem – jako złamanie art. 2 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (dalej Konwencja). A to oznacza, że możliwe staje się wniesienie skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu (dalej Trybunał).

Art. 2 Konwencji dotyczy ochrony prawa do życia. Ma dwa aspekty. Pierwszy, zwany zasadniczym, oznacza zakaz umyślnego i bezprawnego zadawania śmierci (jest to negatywny obowiązek ma-

¹ Nie znając treści rosyjskiego postanowienia o umorzeniu postępowania, musimy ograniczyć się do pozbawionego szczegółów oświadczenia generała Sawienkova, naczelnego prokuratora wojskowego Federacji.

terialny). Wymaga także wydania – i egzekwowania – przez państwo odpowiednio surowych przepisów prawnych (pozytywny obowiązek materialny). Drugi, procesowy aspekt, oznacza obowiązek przeprowadzenia skutecznego postępowania w każdym przypadku śmierci, zwłaszcza zaś wtedy, gdy istnieje podejrzenie udziału w nim funkcjonariuszy państwowych (pozytywny obowiązek procesowy). Ten zwłaszcza nakaz mógłby stać się główną podstawą „skarg katyńskich”.

Wymóg podjęcia i przeprowadzenia skutecznego postępowania wyjaśniającego został wypracowany przez Trybunał m.in. w sprawach wnoszonych przez Kurdów przeciwko Turcji. Wielokrotnie dotyczyły one śmierci kurdyjskich działaczy lub ich zaginięcia po aresztowaniu przez siły bezpieczeństwa. W przypadku zaginionych władze tureckie m.in. twierdziły, że zostali zwolnieni, a następnie mogli uciec za granicę, do Syrii. Takie „tłumaczenie” przypomina zresztą wyjaśnienie, jakie w listopadzie 1941 r. otrzymał Stanisław Kot, polski ambasador w Moskwie. Pytając Józefa Stalina o los polskich oficerów wziętych do niewoli przez wojska sowieckie we wrześniu 1939 r. usłyszał, że być może po zwolnieniu z obozów jenieckich „uciekli do Mandżurii”.

W sprawach kurdyjskich Trybunał strasburski nie miał wątpliwości, że jeśli władze państwowe mimo zawiadomień, skarg i wezwań nie wszczynały postępowań wyjaśniających albo prowadziły je w sposób pozorowany, dochodziło do złamania art. 2. Sędziowie uznali, że bliscy zabitych lub zaginionych mieli prawo wystąpić ze skargą przeciwko Turcji (jako tzw. pośrednie ofiary), gdy jej władze uchylały się od wyjaśnienia okoliczności tragicznych zdarzeń, ustalenia miejsc pochówku, znalezienia winnych i pociągnięcia ich do odpowiedzialności. W wydawanych wyrokach, poza stwierdzeniem naruszenia Konwencji, przyznawano skarżącym również zadośćuczynienie finansowe za krzywdy moralne.

Chociaż Konwencja nie wprowadza tzw. skargi powszechnej (*actio popularis*), krąg krewnych uprawnionych do wystąpienia ze skargą został przez Trybunał określony szeroko – poza rodzicami, dziadkami, dziećmi, wnukami i rodzeństwem, był to również bratanek (*Yasa przeciwko Turcji*, orz. z 2 września 1998 r.).

W analogiczny sposób mogliby postąpić krewni ofiar mordu z 1940 r., występując jako osoby prywatne przeciwko Federacji Rosyjskiej (następca prawny ZSRR). Mają prawo domagać się wyjaśnienia okoliczności zbrodni, czego skutkiem winno stać się określenie indywidualnego udziału i możliwej odpowiedzialności prawnej jej wykonawców. Mimo upływu czasu faktograficzna strona wnoszonych przez nich spraw byłaby przy tym znacznie prostsza niż spraw kurdyjskich: popełnienie i sowieckie sprawstwo zbrodni katyńskiej są bowiem niekwestionowane. Wątpliwości rodzi natomiast skuteczność dzisiejszego postępowania prokuratorskiego oraz jego konkluzja.

Sądzę, że aby uzyskać status ofiary, umożliwiającą przyjęcie przez Trybunał skargi do rozpoznania, jej autor nie musiałby wykazać, że jego bliski znajduje się wśród osób zidentyfikowanych podczas niemieckiej ekshumacji z roku 1943 lub prac ekshumacyjnych prowadzonych w latach 90. przez polskich specjalistów z zakresu medycyny sądowej. Powinien wystarczyć dowód, że bliski skarżącego znajdował się na liście wywozowej, a nawet tylko tyle, iż przebywał w obozie jenieckim lub innym miejscu (zwłaszcza więzieniu), z których wiosną 1940 r. dokonywano wywózek do miejsc kaźni. Jeżeli później nie było o losach takiej osoby informacji, można uznać, że należąc do grupy podlegającej zamordowaniu (oficerowie, policjanci, urzędnicy oraz inteligencja), poniosła ona śmierć. Skargi mogliby więc wnieść również krewni tych jeńców i więźniów, których miejsc śmierci nie udało się dotychczas poznać i odnaleźć.

Wnoszenie skarg do Strasburga nie przeciwko własnemu, lecz obcemu państwu nie jest czymś wyjątkowym. W sposób naturalny występuje w sprawach dotyczących wydalenia cudzoziemców. Stosunkowo często zdarza się w związku z ochroną prawa własności. Ale były i takie postępowania, w których dochodziło do budzącego polityczne emocje zakwestionowania prawa lub praktyki innych krajów. W 1996 r. Trybunał uznał, że pozbawienie Greczynki własności posiadanej w północnej, zajętej przez Turcję części Cypru stanowiło złamanie Konwencji (*Loizidou przeciwko Turcji*). Kilka lat wcześniej Niemiec, sprawca podwójnego zabójstwa popełnionego w Stanach

Zjednoczonych, kwestionował ekstradycję za ocean, gdzie groziła mu kara śmierci. Nie twierdził, że orzeczenie najwyższego wymiaru kary jest sprzeczne z Konwencją; przekonywał tylko, iż długotrwałe oczekiwanie w USA na jej wykonanie stanowiłoby naruszenie art. 3 Konwencji, który zabrania nieludzkiego traktowania. Trybunał przyznał mu rację (*Soering przeciwko Wielkiej Brytanii* z 1989 r.). W 2004 r. sędziowie strasburscy natomiast orzekli, że uzasadniona była skarga czterech Rumunów aresztowanych i skazanych w Naddniestrzu (naruszenie zakazu tortur i prawa do wolności, *Ilascu i inni przeciwko Mołdowie i Rosji*).

Rosja jest związana Konwencją począwszy od 5 maja 1998 r. i od tego momentu można od niej wymagać, aby przeprowadziła skuteczne postępowanie wyjaśniające w sprawie mordu katyńskiego. Od akcesji upłynęło już 8 lat, co wystarcza do samodzielnego dokonania oceny, czy w tym okresie wywiązała się z nałożonego na nią obowiązku. Ale moim zdaniem, badając tę kwestię, Trybunał mógłby uwzględnić brak rzeczywistych działań także przed 5 maja 1998 r. Na zasadzie analogii da się tu bowiem wykorzystać reguły stworzone na użytek postępowań dotyczących nakazu rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie (art. 6 Konwencji). W takich sprawach, oceniając czy doszło do przewlekłości, Trybunał bierze pod uwagę również czas postępowania, jaki upłynął przed związaniem się pozwanego kraju Konwencją.

Zanim Trybunał podjąłby decyzję o ewentualnym naruszeniu art. 2 Konwencji, nie uniknąłby wstępnego rozstrzygnięcia, czy zbrodnia katyńska jest ludobójstwem i/lub zbrodnią wojenną. Do tej pory strasburscy sędziowie nie zajmowali się „historycznymi zabójstwami”, w przypadku których pojawia się kwestia przedawnienia. Sprawdzając, czy mimo upływu czasu istnieje nadal obowiązek przeprowadzenia skutecznego postępowania, a zwłaszcza ścigania żyjących sprawców, Trybunał – moim zdaniem – połączyłby to z nieprzedawnialnym charakterem zbrodni. Uważam, że jeżeli do Trybunału trafiłby zarzut dotyczący odmowy wszczęcia – ze względu na przedawnienie – postępowania w sprawie „jednostkowego” i „niepaństwowego” zabójstwa popełnionego w przeszłości (lub szybkiego

umorzenia postępowania, bez wyjaśnienia okoliczności), działania władz krajowych nie zostałyby zakwestionowane jako sprzeczne z Konwencją². Inaczej jednak byłoby, gdy zbrodnia spełnia cechy ludobójstwa. Towarzyszący takiej kwalifikacji czynu brak przedawnienia powoduje powstanie i trwanie – oczywiście w rozsądnych granicach czasowych – obowiązków wynikających z art. 2.

Umorzenie śledztwa przez rosyjską prokuraturę z powodu przedawnienia stanowi dodatkowy element wpływający na kwalifikację prawną z punktu widzenia art. 2. Prokuratorska konkluzja oznacza, że przedawnienie daje swoistą ochronę sprawcom zbrodni. Można zatem postawić zarzut naruszenia zasadniczej części art. 2, czyli braku przepisów lub praktyki prawnej umożliwiającej ściganie osób odpowiedzialnych za dokonanie zbrodni.

W każdym zatem przypadku kluczowym zagadnieniem prawnym staje się kwalifikacja zbrodni katyńskiej. Polska uważa, że mord katyński ma cechy niepodlegającej przedawnieniu zbrodni wojennej oraz ludobójstwa i to wcale nie dlatego, że tak właśnie zakwalifikował ją sowiecki prokurator Pokrowski podczas procesu w Norymberdze, przypisując sprawstwo oczywiście „nazistowskim oprawcom”. Decyduje o tym prawo międzynarodowe. W sądzie międzynarodowym, a takim jest strasburski Trybunał, bez znaczenia są więc odmienne reguły lub praktyka prawa wewnętrznego, na jakie powołuje się Rosja.

Nie budzi wątpliwości, że w chwili popełnienia mord katyński stanowił pogwałcenie obowiązujących reguł prawa wojny: zwyczajów oraz uregulowań IV Konwencji haskiej z 18 października 1907 r. dotyczącej praw i zwyczajów wojny lądowej i Konwencji genewskiej z 27 lipca 1929 r. w sprawie traktowania jeńców wojennych. Cechy

² Można co prawda argumentować, że w przypadku upływu czasu obowiązek wyjaśnienia okoliczności „historycznych zabójstw” występuje nie tylko wtedy, gdy nie podlegają one przedawnieniu (lecz tak długo jak żyją „pośrednie ofiary” zbrodni, mające interes prawny w ujawnieniu okoliczności śmierci ich bliskich), to jednak obowiązek ścigania sprawców – czyli stworzenia odpowiedniego prawa i praktyki sądowej – istnieje wyłącznie w związku z nieprzedawnialnym charakterem przestępstwa.

zbrodni przeciwko ludzkości, w tym najpoważniejszej spośród nich – ludobójstwa, zostały natomiast opisane w powojennych aktach prawa międzynarodowego. Najpierw był to Statut Międzynarodowego Trybunału Wojskowego (zwanego potocznie norymberskim) z 8 sierpnia 1945 r., który powołano w celu osądzenia głównych przestępców wojennych nazistowskich Niemiec. Rok później Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło rezolucje 3(I) i 95(I), zatwierdzające określenie zbrodni wojennych i przeciwko ludzkości zawarte w Statucie. Następnie, w 1948 r. ONZ przyjęła Konwencję o zapobieganiu i zwalczaniu zbrodni ludobójstwa (weszła w życie 12 stycznia 1951 r.).

Fakty te nie oznaczają jednak, że dopiero po wojnie ludobójstwo stało się zbrodnią, którą można ścigać. Prawo międzynarodowe różni się bowiem od reguł prawa krajowego, gdzie – o czym wie nawet laik – „nie ma przestępstwa bez ustawy”. W prawie międzynarodowym pewne czyny uzyskują bowiem charakter zbrodni międzynarodowej na mocy reguł zwyczajowych. Tak właśnie wyglądał status prawny zbrodni przeciwko ludzkości i ludobójstwa przed przyjęciem przez ONZ wspomnianych aktów. Inaczej werdykty Trybunału norymberskiego (i tokijskiego, sądu sprawców zbrodni japońskich) należałoby kwalifikować nie jako akt czynienia międzynarodowej sprawiedliwości, lecz zemstę zwycięzców nad zwycięzonymi. I teraz – co potwierdza opinia Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z 1951 r. – zakaz ludobójstwa wiąże także te państwa, które nie podpisały Konwencji z 1948 r. Dla nich zakaz wynika nadal z prawa zwyczajowego. To nie Konwencja kreowała bowiem zbrodnię ludobójstwa; ona tylko dokonała zapisu reguł zwyczajowych, które ją poprzedzały i nadal jej towarzyszą.

Zbrodnia ludobójstwa – podobnie jak zbrodnie wojenne i przeciwko ludzkości – nie podlegają przedawnieniu. To reguła zwyczajowego prawa międzynarodowego. Ale zasadę tę zawarto również w Konwencji ONZ z 1968 r. o nieprzedawnianiu zbrodni wojennych i przeciwko ludzkości. Akt ten wszedł w życie 11 listopada 1970 r. Konwencję ratyfikował też ZSRR. Konwencja miała potwierdzić istniejącą już zasadę nieprzedawnialności; jej postanowienia nie były pomyślane jako mające zastosowanie wyłącznie do przyszłych zda-

rzeń, lecz miały także na celu zapobieżenie przedawnieniu (w oparciu o reguły prawa krajowego) zbrodni z czasów wojny³.

W obecnym rosyjskim prawie karnym istnieją surowe przepisy określające sankcje za zbrodnie prawa międzynarodowego, w tym ludobójstwo. Sekcja XII, rozdz. 34 obecnie obowiązującego kodeksu karnego z 1996 r. (wszedł w życie 1 stycznia 1997 r.) nosi tytuł „Zbrodnie przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości”. Znajduje się w nim przepis dotyczący ludobójstwa (art. 357, przewidujący dla sprawcy karę pozbawienia wolności od lat 12 do 20, karę dożywocia lub śmierci) oraz użycia zabronionych środków lub metod wojny (art. 356). Rosyjski kodeks karny potwierdza też na poziomie krajowym reguły prawa międzynarodowego, że zbrodnie międzynarodowe nie podlegają przedawnieniu (art. 78 ustęp 5, który obejmuje m.in. przestępstwa określone w art. 357 i 356). Sądy Rosji powinny więc te przepisy zastosować do ewentualnych żyjących sprawców zbrodni katyńskiej. Nie robią tego, gdyż nie uznają mordu z 1940 r. za ludobójstwo. Poglądu tego nie można zaakceptować.

Zbrodnia ludobójstwa obejmuje m.in. zabójstwo członków grupy popełnione „w zamiarze zniszczenia w całości lub części grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych” (art. 2 Konwencji z 1948 r., którego brzmienie powtarza art. 357 rosyjskiego k.k.). Zabicie 22 tysięcy polskich oficerów, policjantów, urzędników oraz inteligencji miało – poza motywacją polityczną – uderzyć w polską obecność na wschodnich terenach przedwojennej Rzeczypospolitej. Jeśli jednak ten argument wydałby się nieprzekonujący dla rosyjskiej strony, można przedstawić inny. Masowa egzekucja jeńców wojennych stanowiła poważną zbrodnię wojenną, która również nie podlega przedawnieniu.

Rosyjska strona starała się przekonać polskich rozmówców, że zbrodni z 1940 r. nie można uznać za ludobójstwo, gdyż zamordo-

wano ... tylko jedną dziesiątą osób wziętych do niewoli we wrześniu 1939 r. Z takim argumentem nie warto dyskutować.

W rosyjskiej argumentacji jest jednak inny element wymagający zauważenia. Jeżeli odpowiedzialność prawną rosyjska prokuratura byłaby skłonna przypisać jedynie 10 osobom, czyli członkom Biura Politycznego partii komunistycznej, które podjęło decyzję o wymordowaniu Polaków, oraz szefom NKWD, oznacza to, że jakkolwiek wykonawca zbrodni nie popełniał przestępstwa. Realizował jedynie polecenie władzy. Czyli rozkaz to rozkaz. Brzmi to dziwnie znajomo – w taki sam sposób starali się tłumaczyć po wojnie wykonawcy zbrodni nazistowskich.

Instytut Pamięci Narodowej uważa, że w wykonaniu mordu uczestniczyło ponad dwa tysiące ludzi. Niektórzy być może nadal żyją. Istotne jest więc pytanie, którym wykonawcom mordu można przypisać odpowiedzialność prawną? Po drugiej wojnie światowej, w czasie procesów związanych ze zbrodniami nazistowskimi sądy uznawały że winę – zróżnicowaną co do stopnia, lecz nie co do zasady – można przypisać wszystkim osobom uczestniczącym w jakikolwiek sposób w wykonaniu zbrodni. Przykładowo, amerykański trybunał wojskowy orzekł w sprawie zagazowania żydowskich więźniów w Mauthausen, że każdy pracownik obozu koncentracyjnego podlegał odpowiedzialności za popełniane tam zbrodnie (procesy w latach 1946–47 r.).

To maksymalistyczne podejście nie wydaje mi się uzasadnione. Adekwatne rozwiązanie polega raczej na uznaniu odpowiedzialności tych osób, którym można przypisać świadomy udział w zbrodni. Takie reguły zastosowano podczas niektórych powojennych procesów. Najbardziej znanym przykładem jest wyrok brytyjskiego sądu wojskowego w procesie producentów cyklonu-B, gazu używanego do masowego uśmiercania więźniów obozów koncentracyjnych (hamburski proces z 1946 r.). Obecnie taki standard odpowiedzialności znalazł zastosowanie w postępowaniu przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym dla byłej Jugosławii w sprawie Duško Tadića (wyrok z 7 maja 1997 r.). Serb oskarżony w tym procesie nie był nawet żołnierzem; „ochotniczo” uczestniczył w popełnieniu szeregu czynów wobec muzułmańskiej ludności Bośni-Hercegowiny –

³ Można wręcz twierdzić, że Konwencja ONZ miała właśnie zapobiegać przedawnieniu zbrodni z czasów drugiej wojny światowej, dla których w drugiej połowie lat 60., gdyby prawo krajowe traktowało je jako zwykłe zbrodnie, w wielu państwach kończyłby się okres ścigania.

zadawaniu tortur osobom przetrzymywanym w obozie w Omarska oraz dokonaniu gwałtów na uwięzionych kobietach. Wyrok brzmiał: 20 lat pozbawienia wolności. Byłby wyższy, gdyby Tadicowi udało się wykazać udział w zabójstwach; z braku dowodów Trybunał uwolnił oskarżonego z tych zarzutów.

Taki sam standard został ostatnio wyraźnie zapisany w Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego, który wszedł w życie 1 lipca 2002 r. W art. 25 stwierdza on, że za ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości i zbrodnie wojenne odpowiada nie tylko ich sprawca, współsprawca, osoba podżegająca i udzielająca pomocy, ale także każdy, kto „w jakikolwiek inny sposób uczestniczy w dokonaniu lub usiłowaniu zbrodni przez grupę osób działających ze wspólnym zamiarem”. Odpowiedzialność mogą wyłączyć jedynie wyraźnie wskazane okoliczności, w tym groźba bezpośredniej utraty życia w przypadku odmowy udziału w zabronionym czynie.

Zastosowanie reguły świadomego i zamierzonego udziału do sprawców mordu katyńskiego oznacza, że krąg osób podlegających odpowiedzialności za jej popełnienie byłby szeroki. Funkcjonariusze NKWD, wykonawcy zbrodni, nie byli prostodusznymi rekrutami, którym nagle pod groźbą śmierci rozkazano zabijać innych ludzi. Aby jednak precyzyjnie ustalić stopień uczestnictwa w zbrodni, konieczne jest prawidłowe przeprowadzenie śledztwa przez rosyjską prokuraturę wojskową. W ten sposób aspekty procesowe (skuteczne postępowanie) i zasadniczy (ściganie żyjących sprawców) prawa do życia łączą się z sobą.

Autorzy „skarg katyńskich” poza najważniejszym i kluczowym zarzutem dotyczącym naruszenia prawa do życia mogliby także wskazać na złamanie innych postanowień Konwencji. Działania rosyjskich władz można analizować jako pogwałcenie art. 13, wymagającego skutecznego środka odwoławczego oraz art. 8, czyli prawa do życia rodzinnego. Ten ostatni przepis daje się bowiem – moim zdaniem – interpretować jako wymagający wyjaśnienia okoliczności śmierci ofiary, ustalenia miejsca jej spoczynku i ujawnienia tych okoliczności żyjącym krewnym.

Poza indywidualnymi osobami, czyli bliskimi zamordowanych, skargę do Trybunału w Strasburgu mogłyby także złożyć organizacje

zrzeszające krewnych ofiar, np. Rodziny Katyńskie. Członkami stowarzyszeń są bowiem osoby posiadające bezpośrednie uprawnienie do wystąpienia do Trybunału. Skarga przypominałaby wówczas pozew zbiorowy. Organizacje te mogłyby ponadto powołać się na wyniki badania z Konwencji obowiązek prawny władz rosyjskich dotyczący wyjaśnienia okoliczności śmierci 7305 osób, zgładzonych także wiosną 1940 r., lecz których miejsc spoczynku do tej pory nie znamy.

Konwencja dopuszcza wreszcie wnoszenie skarg międzypaństwowych. Oznacza to możliwość wystąpienia Polski przeciwko Rosji. Każdy taki proces niesie jednak z sobą silne emocje polityczne. Dlatego takich skarg w 50-letniej historii Konwencji było tylko 20, a merytorycznymi orzeczeniami zakończyły się jedynie dwa postępowania: Irlandia przeciwko Wielkiej Brytanii w 1978 r. (dotyczyło „praktyk antyterrorystycznych” w Irlandii Północnej) i Cypr przeciwko Turcji w 2001 r. (zarzuty łączyły się konfliktem cypryjskim). W 2001 r. Holandia przymierzała się do pozwania Rosji za brutalne łamanie praw człowieka w Czeczenii. Próbowano uzyskać poparcie innych państw, by kilka z nich wystąpiło wspólnie. Nie udało się i Haga zrezygnowała z tego pomysłu. W następstwie skarg indywidualnych Trybunał orzekał już natomiast ponad sześć tysięcy razy.

Ze względów politycznych pozwanie Rosji przez polskie państwo (możliwe zresztą nie tylko przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, ale i przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości w Hadze) nie jest więc najlepszym pomysłem. Nie oznacza to jednak, że nasze władze nie mogłyby udzielić wsparcia – zwłaszcza prawnego – osobom wnoszącym skargi do Strasburga.

Czy jednak wniesienie skargi byłoby możliwe już na obecnym etapie rosyjskiego postępowania, skoro Konwencja wymaga wcześniejszego wyczerpania drogi krajowej, czyli użycia wszystkich środków dostępnych w danym systemie prawnym w celu obrony prawa zapisanego w Konwencji? Zdecydowanie tak, gdyż Trybunał nie podchodzi do tego wymogu formalistycznie. Jeżeli oferowane środki prawne są „teoretyczne lub iluzoryczne”, skarżący może od razu zwrócić się do Trybunału. Sądzę, że po umorzeniu postępowania nie trzeba – przed wniesieniem skargi do Strasburga – odwoływać się do

rosyjskich sądów w celu podważenia decyzji prokuratury wojskowej. Po pierwsze, decyzji tej nam nie przekazano. Po drugie, nic nie wskazuje, że doszłoby do zmiany prawnej kwalifikacji zbrodni. Jeśli władze rosyjskie chciałyby przekonać Trybunał o niewyczerpaniu krajowej drogi prawnej przez skarżących, musiałyby wskazać przykłady postępowań, w których ściganie sprawców zbrodni stalinowskich stało się w obecnej Rosji możliwe. A takich spraw nie ma. Skarżący winni jednak zwrócić się do rosyjskiej prokuratury o zrealizowanie przez nią obowiązków wynikających z Konwencji, formułując związane z tym konkretne wnioski.

Założmy jednak, że Rosja zostaje uznana winną w hipotetycznej skardze katyńskiej. Jaki wpływ miałyby to na losy postępowania w sprawie mordu z roku 1940? Rosja byłaby wtedy zobowiązana do podjęcia działań mających na celu usunięcie skutków złamania Konwencji. Podlegałaby kontroli Komitetu Ministrów Rady Europy. Również polska strona, powołując się na werdykt Trybunału, miałaby możliwość wywierania nacisków na rosyjskie władze. Rozstrzygnięcie stanowiłoby ponadto ważny argument w przypadku ewentualnych roszczeń odszkodowawczych kierowanych przeciwko Rosji.

Choć skargi katyńskie niewątpliwie wywołałyby irytację Rosji, bardzo pouczający jest przypadek Turcji. Gdy do Trybunału zaczęły napływać pierwsze skargi Kurdów, Ankara nie ukrywała swego gniewu twierdząc, że są one elementem wrogiej, inspirowanej spoza kraju kampanii zniesławiania państwa. Obecnie spraw przeciwko Turcji jest nadal wiele, ale do skazujących werdyktów nie dochodzi już tak często. Nie świadczy to jednak o nieskuteczności Trybunału. Turcja przekonała się, że jej reputacja międzynarodowa boleśnie cierpi, gdy regularnie skazywana jest na oczach Europy za poważne naruszenia praw ludzkich. Dlatego coraz częściej zawiera ugody ze skarżącymi, w których przyznaje się do winy, wyraźnie wskazuje, jakie kroki podjęła w celu usunięcia naruszenia prawa i zapobieżenia podobnym zdarzeniom w przyszłości, a także oferuje autorom skarg pewne kwoty tytułem zadośćuczynienia. Dopiero po spełnieniu takich warunków Trybunał godzi się zaakceptować porozumienie.

Trudno wyrokować, czy Rosja może zachować się podobnie. Na pewno jednak oswaja się coraz bardziej ze strasburską procedurą.

Z Rosji napływa przecież od kilku lat największa liczba skarg; w ubiegłym roku było ich 8781, dwukrotnie więcej niż z drugiej w kolejności Polski. Doszło już do spektakularnych porażek. Poza wspomnianą wcześniej sprawą Ilascu Rosję uznano 24 lutego 2005 r. winną złamania Konwencji w pierwszych czecheńskich postępowaniach (*Chaszijew i Akajewa, Medka Isajewa, Jusupowa i Bazajewa oraz Zara Isajewa przeciwko Rosji*), gdzie stawiane były zarzuty naruszenia prawa do życia (m.in. dokonanie masowej egzekucji cywilów) i stosowania tortur w kaukaskiej republice. A to dopiero początek potężnego strumienia czecheńskich skarg. Rosję uznano też winną pogwałcenia Konwencji w postępowaniu wytoczonym przez Władimira Gusinskiego, zmuszonego w zamian za uchylenie wobec niego aresztu i odstąpienie przez prokuraturę od oskarżenia do przeniesienia własności imperium medialnego „Media-Most” na Gazprom (orz. z 19 maja 2004 r.).

Być może strasburskie standardy, zwłaszcza wynikające z rosnącej liczby przegranych skarg, wejdą też – chociaż nie natychmiast – do rosyjskiego porządku prawnego. Najbardziej obiecującym następstwem kurdyjskich spraw jest to, że posługują się nimi i powołują się na nie tureccy sędziowie. W kolejnych podobnych sprawach nie trzeba więc udawać się po sprawiedliwość aż do Strasburga.

Jeżeli w następstwie skarg katyńskich Trybunał orzekłby o złamaniu przez Rosję Konwencji, uznając zbrodnię z 1940 r. za niepodlegające przedawnieniu zbrodnię wojenną i/lub ludobójstwo, mogłoby to stać się istotnym precedensem zarówno międzynarodowym, jak i krajowym dla innych spraw. Rosjanie mówią, że zamordowanie 22 tysięcy Polaków to tylko część zbrodni stalinowskich, które pochłonęły kilka milionów ofiar. Mają całkowicie rację.

Post Scriptum. Po publikacji przeze mnie w polskiej prasie kilku tekstów o możliwości wniesienia skargi do Trybunału w Strasburgu („Dziennik Polski”, „Rzeczpospolita” i „Życie”) krewni kilku ofiar zbrodni katyńskiej zdecydowali się na taki krok. Pierwsze indywidualne skargi wpłynęły do kancelarii Trybunału.

Dr SŁAWOMIR KALBARCZYK

PRZYCZYNNKI PRAWNICZE DO DZIEJÓW SPRAWY KATYŃSKIEJ

Wizyta polskich prokuratorów w Głównej Prokuraturze Wojskowej Rosji w październiku 2005 r.

Październikowy wyjazd prokuratorów Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – prowadzących śledztwo w sprawie Zbrodni Katyńskiej – do Moskwy, o którym będziemy tu pisać, nie był tym, o który tak naprawdę stronie polskiej chodziło.

Dochodził bowiem do skutku w diametralnie innych okolicznościach i odmiennej formule, aniżeli pierwotnie planowano.

Przypomnijmy zatem, jak – wedle początkowej koncepcji – miała wyglądać wizyta przedstawicieli IPN w siedzibie Głównej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej, jak doszło do jej zmiany, i na czym owa zmiana polegała.

Projekt przyjazdu delegacji Instytutu Pamięci Narodowej do rosyjskiej stolicy narodził się w sierpniu 2004 r., w czasie wizyty Prezesa IPN, prof. Leona Kieresa, i Dyrektora Głównej Komisji ŚZpNP, prof. Witolda Kuleszy, oraz osób im towarzyszących, w Głównej Prokuraturze Wojskowej FR.

W czasie rozmów strona rosyjska, ustami szefa Prokuratury Wojskowej, gen. Aleksandra Sawienkowa, wyraziła zgodę na zapoznanie się przez prokuratora i historyka IPN z 67 tomami akt śledztwa katyńskiego, do których strona polska nie miała dotąd dostępu (w 1992 r. rosyjska prokuratura przekazała Polsce pierwsze 93 tomy śledztwa, potem żadne materiały śledcze nie zostały już udostępnione).

Chodziło o to, by strona polska, od kilku już lat mocno zanie-

pokojona stanem śledztwa w sprawie Zbrodni Katyńskiej, miała pełną orientację w jego stanie i mogła podejmować adekwatne do tego stanu działania.

Trzeba pamiętać, że IPN, biorąc pod uwagę długotrwałe, wieloletnie blokowanie informacji o śledztwie katyńskim przez stronę rosyjską, rozważał wówczas wszczęcie własnego śledztwa w sprawie Katynia, czego zresztą zaczęły się także domagać zaniepokojone „zawłaszczeniem” tegoż śledztwa przez prokuraturę wojskową Rosji środowiska rodzin ofiar Zbrodni Katyńskiej.

Blokada informacyjna rodziła całkowicie uzasadnione podejrzenie, że rosyjska prokuratura nie prowadzi śledztwa w sposób należyty, albo też że nie prowadzi go w ogóle, licząc być może, że cała sprawa pójdzie po prostu w zapomnienie.

Po powrocie władz Instytutu do kraju rozpoczęły się gorączkowe przygotowania wyznaczonych delegatów do wyjazdu.

Z wielką niecierpliwością czekano na zaproszenie do Moskwy. To jednak nie nadchodziło, i to mimo kolejnych monitów, kierowanych przez IPN do Głównej Prokuratury Wojskowej.

Wkrótce okazało się, że sierpniowa wizyta nie była przełomem we wzajemnych stosunkach, a jedynie przejściową „odwilżą”. Stronie polskiej „zafundowano” serię bolesnych rozczarowań, która, nawiasem mówiąc, trwa do dziś.

Jeszcze we wrześniu IPN został poinformowany, że przyjazd delegacji jest aktualnie niemożliwy, bo z dokumentów śledztwa musi zostać zdjęta klauzula tajności.

Informacja ta była podwójnym zaskoczeniem: raz dlatego, że nikt nie wiedział o opatrzeniu materiałów śledztwa katyńskiego gryfem tajności, dwa, bo w czasie wizyty w Moskwie rosyjscy rozmówcy ani słowem o tym nie wspomnieli.

Kolejne, jeszcze większe zaskoczenie, wywołał następny ruch prokuratury rosyjskiej, która – bez żadnych konsultacji ze stroną polską – w końcu września 2004 r. umorzyła śledztwo w sprawie Zbrodni Katyńskiej.

Nie ulegało wątpliwości, że kruchy dialog został zerwany, i Rosja powróciła do ulubionej, jak się zdaje, formuły monologu, formuły rozwiązań jednostronnych.

W ramach tej logiki działania rosyjska prokuratura wojskowa rozstrzygnęła też kwestię wizyty przedstawicieli IPN w Moskwie.

We wrześniu 2005 r. powiadomiono, że proces odtajniania akt katyńskich został zakończony i przedstawiciele IPN mogą się z nimi zapoznać. I tu przyszło się dziwić po raz kolejny. Oto bowiem okazało się, że akta zostały odtajnione w sposób nie całościowy, a wybiórczy. Wybiórczość ta poszła zaś tak daleko, że łącznie klauzulę tajności zdjęto z zaledwie 67 tomów akt. Summa summarum stronie polskiej proponowano dostęp do ... 27 tomów akt mniej, aniżeli znała ona już wcześniej.

Logika procesu odtajniania, który miał umożliwić udostępnienie stronie polskiej całości materiałów śledczych, doprowadził zaś do zmniejszenia liczby tomów, do których mieli dostęp polscy prokuratorzy, wydawała się czystym absurdem.

Strona rosyjska zaślaniała się argumentem, że pozostałe ponad 100 tomów akt zawierało tajemnice państwowe i dlatego nie mogą być one udostępnione stronie polskiej.

Jakie to tajemnice – trudno się domyślić. Tym bardziej, że mamy do czynienia ze zbrodnią, dokonaną 65 lat temu, i to przez funkcjonariuszy nie Rosji, a Związku Sowieckiego, państwa, które już nie istnieje.

Przy okazji nasuwa się tu uwaga, że najwyraźniej w sierpniu 2004 r. także gen. Sawienkow nie wiedział, że akta sprawy katyńskiej naszpikowane są tajemnicami państwowymi, inaczej by ich tak pochopnie nie oferował.

Mimo zdumiewającej wolty, jakiej dopuściła się rosyjska prokuratura wojskowa w kwestii dostępu do materiałów śledczych, jej propozycja zapoznania się z 67 tomami akt została przez IPN potraktowana bardzo poważnie.

Dlaczego?

Zadecydowało o tym kilka przyczyn.

Wspomniano wcześniej, że stronie polskiej w 1992 r. przekazano 93 tomy akt. Niestety, z prokuratorского punktu widzenia materiały te, jako nie uwierzytelnione kserokopie, nota bene nierzadko wprost fatalnej jakości, nie przedstawiały żadnej wartości. Nie można ich było zatem w żaden sposób wykorzystać w śledztwie dotyczącym

Zbrodni Katyńskiej, prowadzonym, jak wiadomo, przez IPN od końca listopada 2004 r.

Rosyjska propozycja, acz ułomna, i nie spełniająca naszych oczekiwań, dawała jednak możliwość włączenia do zebranego przez polskich prokuratorów materiału dowodowego chociaż części prowadzonego przez prokuraturę Rosji śledztwa.

A i to nie w formie kompletnej. Główna Prokuratura Wojskowa RF bowiem nawet z odtajnionego fragmentu akt śledczych zabroniła robić kserokopie. Włączenie mogło się dokonać tylko poprzez przeprowadzenie przez prokuratorów oględzin akt i sporządzenie odpowiednich protokołów z tej czynności, które stałyby się częścią materiału dowodowego.

Dochodził tu jeszcze jeden argument: nie sposób było inaczej, aniżeli zapoznając się z aktami, ustalić, czy owe 67 odtajnionych tomów to te, które już są znane stronie polskiej, czy też przeciwnie, w całości lub w części są to materiały polskim prokuratorom nieznane.

Biorąc pod uwagę powyższe przesłanki podjęto decyzję o skorzystaniu z zaproszenia Głównej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej.

W skład delegacji, która miała badać akta katyńskie w Moskwie, wchodził: prokurator Małgorzata Kuźniar-Plota, kierownik zespołu śledczego prowadzącego śledztwo w sprawie Zbrodni Katyńskiej oraz członkowie tego zespołu, prokuratorzy: Piotr Dąbrowski i Andrzej Majcher, ponadto niżej podpisany, konsultant historyczny Zespołu i jednocześnie tłumacz.

Wylot do stolicy Rosji nastąpił w niedzielę, 10 października 2004 r. Po przybyciu do Moskwy zainstalowano się w hotelu Ambasady Rzeczypospolitej w Rosji.

Rankiem dnia następnego nastąpiła pierwsza wizyta polskiej delegacji w siedzibie Głównej Prokuratury Wojskowej Rosji przy ul. Klimaszkina 6.

Delegację witała grupa prokuratorów wojskowych, z gen. Walerijem Kondratowem na czele. Przyjęcie było ciepłe, co – po wyżej opisanych perturbacjach ze śledztwem katyńskim – stanowiło pewnego rodzaju zaskoczenie.

Bez żadnych problemów ustalono tryb pracy gości z Polski. Badanie akt miało się odbywać w odrębnym pokoju w godzinach pracy prokuratury (9–18), zezwolono na robienie notatek i korzystanie z laptopów.

Jak wynikało z dalszego rozwoju wypadków, oficerem, który został wyznaczony do zajmowania się Polakami, był pułkownik Siergiej Szałamajew. Było to zrozumiałe: płk Szałamajew jest bowiem ostatnim, będącym w czynnej służbie prokuratorem, który od początku do końca wchodził w skład zespołu, prowadzącego śledztwo katyńskie. Pozostałych prokuratorów tego zespołu w takim czy innym trybie usunięto z prokuratury.

Tak więc płk Szałamajew z reguły towarzyszył nam przy oględzinach akt (niekiedy zastępowali go inni oficerowie), przynosił nowe i odnosił wykorzystane już materiały.

Praca szła sprawnie, pewien problem stanowiły jedynie sporządzane ręcznie w języku rosyjskim protokoły przesłuchań świadków. Ostatecznie jednak udało się zakończyć oględziny akt w planowanym terminie dwóch tygodni.

Co zawierały udostępnione materiały ?

Nim odpowiemy na to pytanie, powiemy kilka słów o ich formie zewnętrznej.

Otóż dostarczane do studiowania teczki nie były tymi samymi, które posiadamy w Warszawie. Stwierdzono, że akta przełożono do całkiem nowych teczek, opatrzonych godłem państwowym Rosji. Zauważono dalej, że owo przełożenie rzadko kiedy miało charakter mechaniczny. Zawartości „starej” teczki nie przełożono bowiem po prostu do „nowej”, ale najczęściej zmieniono gruntownie układ materiału. W rezultacie zawartość „starych” i „nowych” teczek pokrywa się jedynie w minimalnym stopniu – albo wcale.

Nie ulegało wątpliwości, że cały materiał śledczy został gruntownie „przetasowany”. I stało się to jeszcze przed rozpoczęciem procedury „odtajniania” akt.

Każdateczka miała bowiem na sobie pieczęć „Ścisłe tajne” i dopiero na niej decyzję o zdjęciu klauzuli tajności, z reguły z datą z końca 2004 r.

Oczywiście powyższe konstatacje skłaniały do licznych pytań?

Kto i kiedy, i dlaczego podjął decyzję o utajnieniu śledztwa katyńskiego? Dlaczego o fakcie nałożenia klauzuli tajności nie powiadomiono strony polskiej? Jaki był sens zmiany układu materiału dowodowego?

Przejdźmy do charakterystyki materiałów z 67 udostępnionych teczek.

Trzeba powiedzieć, że zawartość tych teczek, w miarę, jak się z nimi zapoznawano, wprawiała studiujące je osoby we wzrastającą konsternację. Oto okazało się, że strona rosyjska odtajniła dokumenty, nie tylko znane już stronie polskiej, ale i praktycznie bezwartościowe, bo stanowiące z punktu widzenia dowodowego wartość praktycznie zerową.

Oto o czym mówiły udostępnione materiały:

- o działalności tzw. Komisji Burdenki,
- o Sprawie Katyńskiej na Procesie Norymberskim,
- o procesie doc. Markowa w Bułgarii, związanym z jego udziałem w pracach ekshumacyjnych w Katyniu w 1943 r.,
- o doniesieniach Agencji TASS na temat działalności tzw. Komisji Maddena.

Część teczek zawierała... protokoły przesłuchań świadków przysłane z Polski w latach dziewięćdziesiątych w ramach pomocy prawnej, udzielanej stronie rosyjskiej przez polską prokuraturę w prowadzonym śledztwie.

Cała ta dokumentacja, o czym rosyjska prokuratura wojskowa doskonale wiedziała, była już dawno znana stronie polskiej. Rodziło się zatem uzasadnione pytanie o sens zapraszania polskich prokuratorów do jej badania.

Innego, jak chęć tworzenia pozoru udostępnienia akt śledztwa katyńskiego nie sposób się tu, doprawdy, dopatrzeć. Zresztą wszystko odbyło się *lege artis* – prokuratura udostępniła te akta, które mogła, tj. jawne, a że ich treść nie ma praktycznie żadnej wartości – to już nie jej problem.

Prawdopodobnie zresztą jest to prawda. W kularowych rozmowach dowiedzieliśmy się bowiem, że za decyzją o utajnieniu większości materiałów śledztwa katyńskiego stoi nie Główna Prokuratura Wojskowa FR, a Federalna Służba Bezpieczeństwa.

Prawda o Zbrodni Katyńskiej zagrożeniem dla bezpieczeństwa Rosji? Trudno w to uwierzyć. Najwyraźniej jednak są ludzie, którzy tak myślą, więcej, to oni podejmują kluczowe decyzje.

Co jeszcze można powiedzieć o przebadanej dokumentacji?

Pochodziła ona niemal wyłącznie z lat 1990–1992, w więc z początkowej fazy śledztwa. Jedyne późniejsze dokumenty stanowiły te, które został wytworzone przez prokuraturę ukraińską w związku z tzw. Ukraińską Listą Katyńską. Dalej więc nie wiadomo, jaki był bieg śledztwa kateńskiego po 1992 r., tzn. czy były wówczas podejmowane jakieś czynności, czy też przeciwnie, śledztwo odłożono „na półkę”, bo stało się ono z jakiś względów niewygodne.

Uderzało to, że jawna część dokumentacji zawierała śladowe ilości materiałów, wytworzonych przez organ odpowiedzialny za dokonaną zbrodnię – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych ZSRR (NKWD ZSRR).

Nie było wśród niej także dokumentu, obciążającego za mord kierownictwo ZSRR, tj. zbrodniczej uchwały Biura Politycznego z 5 marca 1940 r.

Logicznie rzecz biorąc należy uznać zatem, że owa uchwała, jak tysiące innych, utajnionych dokumentów, także zawiera tajemnice państwowe.

Jakie? Tego nie rozumieją już nawet niektórzy Rosjanie. Jeden z naszych rozmówców przytomnie zauważył, że przecież uchwała z 5 marca dostępna jest w Internecie. Próżno zatem marzyć o usunięciu jej w niebyt.

Generalnie, gdyby opierać się tylko na odtajnionej dokumentacji należałoby dojść do wniosku, że Zbrodni Katyńskiej dokonali Niemcy.

Oczywiście nie stawiamy tu tezy, że celem utajnienia lwiej części dokumentacji jest powrót do takiego, raz na zawsze skompromitowanego poglądu. A jednak utajnienie praktycznie wszystkich dokumentów, które świadczą o odpowiedzialności państwowych i partyjnych władz Związku Sowieckiego za mord kateński w najwyższym stopniu niepokoi.

Rozmowy kularowe, o których już wzmiankowaliśmy, prowadziły do snucia rozmaitych przypuszczeń.

W trakcie jednej z nich nasz „opiekun” wyraził zdziwienie z powodu wszczęcia przez Polskę własnego śledztwa.

„Po co prowadzicie to śledztwo? – pytał. Czytałem wasze postanowienie o jego wszczęciu i tam wszystkie zasadnicze fakty, związane ze Zbrodnią Katyńską, są podane. Więc po co?”

Oczywiście można by szeroko tłumaczyć sens prowadzenia śledztwa. Między innymi rezultatami śledztwa rosyjskiego, które po 15 latach żmudnych dociekań doprowadziło do zaiste odkrywczej konstatacji, że obywatele polscy zamordowani na polecenie najwyższych władz państwowych ZSRR padli ofiarą... zbrodni popolitej.

Ale chyba lepiej odpowiedzieć pytaniem: a po co wy ukrywacie powszechnie znane fakty dotyczące Katynia pod pretekstem ochrony tajemnicy państwowej?

Bo co do faktów, przynajmniej zdaniem naszego rozmówcy, ustalenia mamy takie same.

Prowadzone „poza protokołem” rozmowy pozwoliły jeszcze stwierdzić, że Główna Prokuratura Wojskowa RF nie odnalazła tzw. Białoruskiej Listy Katyńskiej.

Już oficjalnie odmówiono prośbie prokurator Kuźniar-Ploty o wyrażenie zgody na zapoznanie się na miejscu z decyzją o umorzeniu śledztwa i jej uzasadnieniem.

Tak, w ogólnych zarysach, przebiegła wizyta polskiej delegacji w Moskwie.

Nie była ona ani prawniczym sukcesem, ani klęską. Była tym, czym być mogła: jeszcze jednym, mało efektywnym krokiem ku prawdzie, który trzeba było i należało wykonać.

Katyn widziany z Meksyku

Nie trzeba chyba nikogo przekonywać, że Zbrodnia Katyńska nie jest li tylko problemem na linii Warszawa – Moskwa, że jej znaczenie daleko wykracza poza bilateralne, polsko-rosyjskie stosunki, że była ona, jest, i zawsze będzie zjawiskiem o wymiarze międzynarodowym.

Najlepiej świadczy o tym fakt, że ostatnio wzbudziła zainteresowanie w kraju tak odległym, jak Meksyk.

Z uwagą i wzruszeniem (!) przyjęto tam doniesienia z Polski o obchodach 65. rocznicy Zbrodni Katyńskiej, w szczególności zaś informacje o uroczystościach przed Grobem Nieznanego Żołnierza w dniu 15 kwietnia 2005 r.

O tej, jakże dla nas, Polaków, poruszającej reakcji na wydarzenie, z którym – jak mogłoby się pozornie wydawać – Meksykanów niewiele łączy, dowiedzieliśmy się od niezwykle gościa z Uniwersytetu w Guadalajarze w Meksyku, prof. Marcosa Pablo Moloeznika, który 18 stycznia 2006 r. przyjechał do Instytutu Pamięci Narodowej, by przedstawić swój punkt widzenia na problem prawnej kwalifikacji Zbrodni Katyńskiej.

Kwestia ta, jak wiadomo, stanowi przedmiot zasadniczego sporu między Instytutem Pamięci Narodowej, a Główną Prokuraturą Wojskową Federacji Rosyjskiej. Z tym większym zainteresowaniem oczekiwano, jaki pogląd zaprezentuje meksykański badacz na to zagadnienie.

Profesor zaczął od przypomnienia podstawowych faktów, związanych z agresją Związku Sowieckiego na Polskę i tragicznymi losami jeńców polskich w niewoli sowieckiej. Ponieważ są to rzeczy powszechnie znane, pominiemy ten wątek wykładu (a także późniejsze wywody, których przedmiotem były ekshumacje w Katyniu w 1943 r.; warto jedynie zwrócić uwagę, że wyniki prac powołanej przez Niemców Międzynarodowej Komisji Lekarskiej referent uznał za całkowicie wiarygodne, a wytworzone przez nią dokumenty za dowody w sprawie).

Przechodząc na grunt analizy prawnej prof. Moloeznik jako pierwszy podjął problem traktowania polskich jeńców wojennych przez władze ZSRR.

Stwierdził, że Związek Sowiecki naruszył Konwencję Genewską z 1929 r. o traktowaniu jeńców wojennych, zastosował bowiem wobec osadzonych w obozach jeńców procedurę selekcji, której rezultatem było wymordowanie absolutnej większości z nich – jako „burżujów” lub „reakcjonistów”.

Właściwym celem selekcji – według przekonania prof. Moloez-

nika – było wyłonienie tych oficerów, którzy po przejściu odpowiedniej „obróbki” ideologicznej objęliby rządy w odbudowanej pod auspicjami ZSRR, komunistycznej Polsce.

Nie miał znaczenia fakt – stwierdził mówca – że Związek Sowiecki nie przystąpił to tej Konwencji, albowiem pewne zwyczaje i normy prawa międzynarodowego obowiązują każde państwo. Jedną z takich norm, wprowadzonych w 1899 r. przez rosyjskiego uczonego, Fryderyka Martensa, jest nakaz humanitarnego obchodzenia się jeńcami i ludnością cywilną.

Wbrew tej zasadzie na podstawie uchwały Biura Politycznego WKP(b) z 5 marca 1940 r. wymordowano 14,5 tys. polskich jeńców wojennych, a ponadto 11 tys. więźniów, uznając ich wszystkich za „kontrewolucjonistów”.

Podstawowy dylemat prawny związany ze Zbrodnią Katyńską – stwierdził dalej prof. Moloeznik – sprowadza się do pytania: czy była ona ludobójstwem, czy też zbrodnią wojenną.

„W mojej osobistej opinii – oświadczył referent – była ona zbrodnią wojenną.”

Wyjaśniając swoje stanowisko profesor zaczął od zdefiniowania pojęcia „ludobójstwo”, którego twórcą był – jak przypomniał – polski prawnik Rafał Lemkin.

Otóż o zbrodni ludobójstwa mówimy wtedy, kiedy istnieje zamiar całkowitego lub częściowego zniszczenia grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej.

Oficerowie zamordowani w Katyniu i innych miejscach nie zostali zlikwidowani jako Polacy, Żydzi czy też katolicy, ale z powodu ich poglądów politycznych – sprzecznych z socjalizmem i ideologią stalinowską.

W tym miejscu mówca przypomniał, że kiedy w Zgromadzeniu Ogólnym Narodów Zjednoczonych dyskutowano pojęcie ludobójstwa, właśnie naciski Związku Sowieckiego sprawiły, iż pojęciem tym nie objęto mordowania ludzi za ich przekonania polityczne.

Konkludując: polscy jeńcy wojenni zostali pozbawieni życia przez państwo, które ich zatrzymało, konkretnie Związek Sowiecki, i właśnie dlatego należy uważać ich za ofiary zbrodni wojennej.

Zbrodnia tego typu ma taki sam ciężar gatunkowy jak zbrodnia

ludobójstwa, i analogicznie jak ta ostatnia zbrodnia nie ulega przedawnieniu.

Dziękując gościowi za wygłoszenie niezmiernie interesującego i skłaniającego do refleksji referatu, Dyrektor Głównej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, prof. Witold Kulesza podkreślił, że Komisja reprezentuje inny punkt widzenia na zagadnienie prawnej kwalifikacji Zbrodni Katyńskiej, co zostało szeroko umotywowane w postanowieniu o wszczęciu śledztwa.

W dyskusji, która się następnie wywiązała, kolejno zabierali głos: prof. Maria Blombergowa (Łódzka Rodzina Katyńska), dr Bożena Łojek (Prezes Polskiej Fundacji Katyńskiej), dr Marek Tarczyński (Redaktor „Zeszytów Katyńskich”), Grzegorz Hofman (Prezes Warszawskiej Rodziny Katyńskiej), ks. infułat dr Zdzisław Król (Kapelan Rodziny Katyńskiej), dr Józef Musioł (Sędzia Sadu Najwyższego), ks. prałat Józef Maj (Proboszcz Parafii Św. Katarzyny na Służewie) oraz niżej podpisany.

Generalnie starano się wskazać, że postrzeganie Zbrodni Katyńskiej wyłącznie w kategoriach zbrodni wojennej ma charakter ograniczający, albowiem jej celem było pozbawienie Narodu Polskiego elity przywódczej.

Zwracano także uwagę, że władze sowieckie, decydując o zatrzymaniu lub zwolnieniu jeńca, kierowały się jego narodowością: Polaków zatrzymywano z zasady, natomiast jeńców innych narodowości – białoruskiej, ukraińskiej itd. – z zasady zwalniano.

W tej sytuacji trudno mówić, że eksterminacja nie dotyczyła określonej grupy narodowościowej, *ergo* – miała charakter ludobójczy.

Zastrzeżenia wzbudziła też teza, że jeńcy, którzy ocalili z masakry, byli potencjalnymi kandydatami do rządów w przyszłej, komunistycznej Polsce.

Wielu z nich bowiem, o czym z całą pewnością wiadomo, nie miało ani komunistycznych, ani prosowieckich sympatii.

W odpowiedzi na głosy dyskutantów prof. Moloeznik podtrzymał swój pogląd na Zbrodnię Katyńską, który – jak stwierdził – wywodzi się ze ściśle prawniczej analizy i odrzuca wszelkie inne, pojawiające

się w argumentacji uczestników dyskusji konteksty – historyczny, polityczny, humanistyczny etc.

Za niewłaściwy uznaje zatem i pogląd strony rosyjskiej, sprrowadzający Katyń do zwykłego zabójstwa, jak i ten, który w Zbrodni Katyńskiej widzi ludobójstwo.

Kończąc spotkanie prof. Kulesza stwierdził, że elementem łączącym punkty widzenia referenta i Komisji jest uznawanie Zbrodni Katyńskiej za nie ulegającą przedawnieniu zbrodnię wojenną.

Dlatego też, stwierdził Dyrektor Komisji, możemy mówić bardziej o istniejącej między nami zbieżności zapatrywań na kwestię prawnej kwalifikacji Zbrodni Katyńskiej, aniżeli o jakiejś zasadniczej różnicy stanowisk w tej kwestii (fundamentalny spór z Rosją dotyczy bowiem także tego, czy Katyń jest zbrodnią, która uległa przedawnieniu).

Wspomnieć należy o stosunku prof. Moloeznika do Zbrodni Katyńskiej.

Otóż jest to z jednej strony chłodny stosunek badacza do przedmiotu swych badań, z drugiej zaś – współczujący stosunek wrażliwego człowieka do innych, z zimną krwią wymordowanych ludzi.

Świadectwem takiego, głęboko humanistycznego podejścia, była prośba profesora, by ofiary Zbrodni Katyńskiej uczcić minutą ciszy.

Dr GEORGE SANFORD

ZBRODNIĄ KATYŃSKĄ A STOSUNKI POLSKO-SOWIECKIE W LATACH 1941–1943*

5 marca 1940 roku Biuro Polityczne – organ kierowniczy Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego i przedstawiciele najwyższych władz państwowych ZSRR oficjalnie zatwierdzili opracowaną przez Ławrentija Berię i akceptowaną kilka dni wcześniej przez Józefa Stalina decyzję o wymordowaniu ponad 25 tysięcy polskich jeńców wojennych. Zostali oni wzięci do niewoli podczas uzgodnionych w tajnym aneksie do Paktu Ribbentrop-Mołotow z 23 sierpnia 1939 roku, wspólnych działań wojennych Niemiec i Związku Sowieckiego przeciwko Polsce, po 17 września 1939 roku.

Około 4600 oficerów przetrzymywanych było w obozie w Kozielsku 200 km na południowy wschód od Smoleńska, a około 3900 kolejnych w Starobielsku na wschodniej Ukrainie. Dalszych, blisko 6400 głównie funkcjonariuszy służb granicznych, strażników więziennych i policjantów przetrzymywano w Ostaszkowie, niedaleko Kalinina (dzisiejszego Tweru). Około 11000 zamknięto w więzieniach i obozach na Ukrainie i Białorusi i tam zostali oni w przeważającej części wymordowani, a miejsca ich pochówku nie są znane do dziś.

* Tekst przetłumaczył z języka angielskiego i przygotował do druku Wojciech Zaborowski. Tytuł oryginału: *The Katyn Massacre and Polish-Soviet Relations, 1941–43*, publikowany w: „Journal of Contemporary History”, Cz. 4 (1), Londyn, New Delhi 2006, s. 95–111.

Dokumenty Komisariatu Spraw Wewnętrznych (NKWD), które ujawnione zostały dopiero po rozpadzie ZSRR potwierdzają prawdę, skrzętnie skrywaną przez Związek Sowiecki i jego sprzymierzeńców aż do 1990 roku, że wszyscy jeńcy, z wyjątkiem 395, zostali wymordowani w szczegółowo zaplanowanej operacji przez organa bezpieczeństwa pod bezpośrednim nadzorem Ławrentija Berii i jego zastępcy Wsiewłoda Mierkułowa.

Od początku kwietnia i w maju 1940 roku jeńcy ze Starobielska transportowani byli pociągami do Charkowa, gdzie rozstrzeliwano ich w piwnicach więzienia NKWD, a zwłoki grzebano w lesie niedaleko miasta. Natomiast jeńców z Ostaszkowa przerzucano pociągami do Tweru, gdzie mordowani byli w tamtejszym więzieniu NKWD i grzebani w wielkiej tajemnicy w Miednoje – małej wiosce oddalonej o około 30 km od miasta. Jeńców z Kozielska rozstrzeliwano i grzebano w lesie katyńskim 15 km od Smoleńska.

Niemcy okupowali tereny Smoleńska i Charkowa po inwazji na ZSRR w czerwcu 1941 roku, jednakże odkrycia masowych grobów w Katyniu dokonali dopiero zimą 1943 roku. Minister Propagandy Rzeszy – Joseph Goebbels za najlepszy moment na ogłoszenie tego odkrycia wybrał kwiecień 1943. Szereg delegacji polskich, m.in. Polskiego Czerwonego Krzyża, Rady Głównej Opiekuńczej, jak również Międzynarodowej Komisji Medycznej zostało specjalnie dopuszczonych do miejsca zbrodni w celu potwierdzenia wyników badań przeprowadzonych przez Niemców. Badania te, przy pomocy metod kryminalistycznych stwierdziły, że ekshumowane ciała należały do Polaków rozstrzelanych wiosną 1940 roku, przed wkroczeniem Niemców na te tereny. W związku z tym, z całą pewnością była to zbrodnia sowiecka. Prawda owa była zawzięcie kwestionowana przez władze Związku Sowieckiego.

Po wypędzeniu Niemców i odzyskaniu w wyniku działań wojennych terenów wokół Katynia, ZSRR powołał swoją komisję do zbadania tej sprawy. Komisją kierował znany sowiecki naukowiec, prof. n. med. Mikołaj Burdenko. Komisja ta opracowała, w styczniu 1944 roku, własny, alternatywny raport. Treść raportu dowodziła, że ofiarami mordu w Katyniu byli Polacy schwytani i rozstrzelani przez Niemców podczas ich ofensywy prowadzonej latem i jesienią 1941

roku. Ekspertyza Komisji Burdenki stała się oficjalną wersją wydarzeń obowiązującą w całym bloku wschodnim i pośród jego zachodnich sympatyków¹.

Propaganda niemiecka pragnęła nagłośnić sprawę katyńską, aby skomplikować, a nawet doprowadzić do zerwania sojuszu zawartego pomiędzy mocarstwami zachodnimi i ich polskim sojusznikiem – rządem Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźctwie, a głównym sowieckim sprzymierzeńcem. Niemieckim zamiarom starały się przeciwdziałać Ameryka i Wielka Brytania, w których nadrzędnym interesie leżało umocnienie sojuszu i podtrzymanie sowieckiego wysiłku wojennego na froncie wschodnim, jak najszybsze załamanie niemieckiej maszyny wojennej i dzięki temu ocalenie życia ogromnej liczbie swoich żołnierzy na zachodzie.

Po 1943 roku, za cenę utrzymania dobrych stosunków ze Stalinem zachodni alianci wyrzekli się zarówno obiektywnej prawdy o Katyniu, jak i poświęcili swojego wiernego, wojennego polskiego sprzymierzeńca. Niezależnie, czy uczynili tak z wyrachowania czy nie, było to z moralnego i politycznego punktu widzenia, wysoce kontrowersyjne.

Po bitwie pod Stalingradem, w drugiej połowie 1943 roku Stalin zaczął nie tylko narzucać swoją wolę co do kształtu granic powojennej Polski, ale również robił wszystko aby wyeliminować z gry politycznej rząd londyński i ostatecznie zastąpić go całkowicie alternatywnym, podległym sobie polskim przywództwem komunistycznym. Przejęłoby ono władzę w Polsce pod koniec wojny.

Z wyjątkiem tego co ujawnili Niemcy w samym Katyniu w 1943 roku, komunistom udało się zataić resztę przerażającej prawdy o zbrodni z 1940 roku. Katyń z tego powodu stał się symbolem całej masakry (Charków, Twer, Ukraina, Białoruś). Pewne przypuszczenia na temat Starobielska i Charkowa ujawniły się w źródłach zachodnich dopiero przy okazji odtajnienia części brytyjskich dokumentów

¹ Aby dokładniej zapoznać się z zakresem badań przed rokiem 1990, zanim pojawiła się szansa wnikliwszej analizy dokumentacji po upadku ZSRR zob.: J.K. Zawodny, *Death In the Forest. The story of the Katyn Forest Massacre*, Londyn 1971.

– zgodnie z zasadą, że niektóre dokumenty odtajnione mogą zostać dopiero po upływie 30 lat, tj. na początku lat siedemdziesiątych. Ostaszków – Miednoje pozostały zagadką aż do lat dziewięćdziesiątych.

Niemiecka inwazja na ZSRR w czerwcu 1941 roku kończyła pierwszą fazę II wojny światowej, zamykając okres współpracy niemiecko-sowieckiej. W okresie pomiędzy latem 1941 roku, a kwietniem 1943 polski rząd na uchodźctwie i Związek Sowiecki utrzymywały bezpośrednie stosunki dyplomatyczne. W tym czasie walka o wyjaśnienie co stało się z tysiącami zaginionych polskich oficerów, jeńców wojennych, zatrzymanych przez ZSRR podczas okupacji wschodnich części Polski we wrześniu 1939 roku, stała się istotnym elementem szerszej debaty nad powojennymi losami Polski. Debata dotyczyła powojennych granic Polski oraz terenów zachodniej Białorusi i zachodniej Ukrainy zajętych przez Związek Sowiecki, a także rolę i miejscem Polski w powojennej Europie. W mediacji pomiędzy stroną polską a sowiecką czynnie uczestniczyły Ameryka i Wielka Brytania. Jednakże, nadzieje na harmonijną współpracę Polski z ZSRR stawały się coraz bardziej nierealne w miarę jak siła i polityczne ambicje strony sowieckiej wzrastały po przełomowej bitwie pod Stalingradem. Polacy w Londynie zaczęli być postrzegani jako swoista, polityczna uciążliwość. Stali się w końcu problemem historycznym, przegranym – rozprasającym wspólny wysiłek wojenny lat 1941–1943, a ich niewygodna obecność była dla zachodnich polityków przykrym wyrzutem zarówno politycznym jak i moralnym. Konsekwencją tej sytuacji był w pewnym stopniu wybuch zimnej wojny.

Ostateczne ustalenie prawdy co do faktycznych sprawców masakry polskich jeńców wojennych wiosną 1940 roku długo jeszcze przysparzało brytyjskiemu Ministerstwu Spraw Zagranicznych licznych problemów.

Do fiaska polityki aliantów wobec Polski i ZSRR mającej na celu likwidację konfliktu wywołanego przez niemieckie oświadczenie z kwietnia 1943 o odkryciu grobów w Katyniu, przyczyniło się nasilenie całego szeregu polsko-sowieckich sporów. Dotyczyły one m.in. kontroli, wielkości i zaopatrzenia formowanych w ZSRR od-

działów Wojska Polskiego, a także możliwości rządu polskiego co do odszukiwania, organizowania opieki i dostarczania pomocy polskiej ludności cywilnej deportowanej na wschód i polskim jeńcom wojennym. Totalitarny system sowiecki, a także polonofobia Stalina powodowały ciągłe pogarszanie się sytuacji w jakiej znajdowała się ludność polska w Rosji Sowieckiej, a także tworzona tam armia polska, którą trzeba było w końcu ewakuować na Bliski Wschód. Permanentnie pogarszaniu stosunków polsko-sowieckich towarzyszyły ostre spory dotyczące obywateli i terytoriów zachodniej Białorusi i zachodniej Ukrainy, zajętych przez Armię Czerwoną po agresji 17 września 1939 roku.

Decyzja Stalina, aby konsekwentnie zakłamywać i ukrywać znaną dziś prawdę o losie blisko 15000 oficerów i policjantów z obozów w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie, zamordowanych przez NKWD w 1940 roku, uczyniła praktycznie niemożliwą dalszą znaczącą współpracę Rosji z rządem londyńskim.

Dalekosiężne plany Stalina co do przejęcia kontroli nad kształtem i losami powojennego państwa polskiego, sprzeczne z wizją Polaków, wykluczały również możliwość zawarcia z rządem londyńskim porozumienia podobnego, do takiego jakie zawarte miało zostać z emigracyjnym rządem czechosłowackim Benesza. W celu realizacji swoich koncepcji bez udziału rządu londyńskiego Stalin wyszedł z kolejną koncepcją organizowania w ZSRR nowych oddziałów wojska polskiego pod kontrolą sowiecką i patronatem politycznym komunistów polskich przebywających w ZSRR. Doprowadziło to później, kiedy Armia Czerwona wkroczyła na ziemie polskie w 1944 roku, do rozbijania i aresztowań oficerów i żołnierzy, podległej rządowi w Londynie Armii Krajowej oraz ich wcielania do oddziałów organizowanych przez ZSRR, formalnie kierowanych przez gen. Zygmunta Berlinga – byłego więźnia Starobielska, który zdecydował się na współpracę z Sowietami.

Upowszechniane przez Rosjan przekonanie, że Armia Czerwona była zbyt oddalona od własnego zaplecza, aby móc udzielić skutecznej pomocy militarnej Powstaniu Warszawskiemu w 1944 roku wprowadza w błąd. Stalin zdecydowanie nie wsparłby Powstania, które w wypadku zwycięstwa utrudniłoby sowietyzację Polski.

Obserwując ówczesną sytuację w Polsce z szerszej perspektywy, można winić zachodnich aliantów o brak wsparcia wysiłków rządu polskiego, aby zsynchronizować wybuch i przebieg akcji „Burza” z wysiłkiem wojennym aliantów poczynając od jesieni 1943 roku i później.

Ostatecznym rezultatem zabiegów Stalina i krótkowzroczności polityki aliantów była całkowita, choć prawdopodobnie niemożliwa do uniknięcia, marginalizacja rządu polskiego w Londynie i jego ostateczne opuszczenie przez zachodnich aliantów w 1945 roku.

Źródła bibliograficzne dotyczące powyższych wydarzeń od dłuższego czasu dostępne były w otwartych na początku lat siedemdziesiątych archiwach zachodnich i we wcześniejszych publikacjach polskich dokumentów². Jednakże, to dzięki upadkowi komunizmu możliwa stała się merytoryczna i obiektywna debata na temat zarówno kwestii moralnych jak i skuteczności polityki ustępstw Zachodu wobec ZSRR podczas II wojny światowej. Co więcej, zmieniające się po zakończeniu zimnej wojny wartości etyczne i problematyka praw człowieka rzuciły zupełnie nowe światło na podejście do szeregu spraw jak prawda, czy manipulacja opinią publiczną w odniesieniu do epizodów wojennych takich jak Katyń. Trudno się dziwić, że udostępnione w latach dziewięćdziesiątych dokumenty gruntownie przewartościowały dotychczasowe powszechne interpretacje³. Poprzez weryfikację twardych, ówczesnych realiów odsepa-

² Zob.: *Documents on Polish-Soviet Relations* (dalej *DPSR*). Vol. 1, 1939–1943. Londyn 1961. Stanisław Kot, *Conversations with Kremlin and Dispatches from Russia*. Londyn 1963. Zapoznałem się z oryginałami tych dokumentów w Instytucie Sikorskiego w Londynie, pokrywającymi się z Archiwami Wschodnimi Instytutu Hoover'a w Berkeley w Kalifornii. Teraz dostępne są one również na mikrofilmach w Archiwum Akt Nowych (dalej *AAN*) w Warszawie.

³ Przedstawiając główne wydawnictwa sprzed 1990 roku zajmujące się wysiłkami dla ustanowienia prawdy o Katyniu, poza Zawodnym przytoczyć należy: Henri de Montfort, *Le Massacre de Katyn*. Paryż 1966; Louis FitzGibbon, *Unpitied and Unknown. Katyn – Bologoye – Dergachi*. Londyn 1975. Książka Allena Paula, *Katyn. Stalin's Massacre and the Seeds of Polish Resurrection*. Annapolis, MD 1991, jest przejściowym stadium odkrywania prawdy. Okres jej powstania przypada na ujawnienie sowieckich dokumentów, natomiast publikacja Gerda Kaisera, *Katyn*.

rowały one od faktów otaczające je mity, spekulacje i propagandę, dzięki czemu możliwa stała się dalsza rzetelna dyskusja na temat roli pozostałych czynników. Na dodatek, dzięki nowym materiałom udało się zbadać ogromną ilość specyficznych szczegółów dotyczących organizacji i realizacji stalinowskiego mordu polskich jeńców wojennych przez NKWD⁴. Nie jest moją intencją naświetlanie tutaj całości stosunków polsko-sowieckich w latach 1941–1943, pragnę natomiast uchwycić wątki wiodące do ujawnienia mordu w Katyniu, w celu wskazania historycznego i politycznego tła, które wpływało na warunki, w jakich rozwijała się dalsza walka o prawdę o masakrze 1940 roku. Katyń boleśnie i wystarczająco potwierdza starą maksymę, że *prawda historyczna jest zawsze pierwszą ofiarą polityki*. Dalsze interpretacje sprawy katyńskiej w późniejszych latach determinowane były przez wzajemne przypisywanie sobie odpowiedzialności za zimną wojnę, tak samo jak przez dowody przedstawiane przez obie strony – wskazujące albo sowiecką albo niemiecką winę za zbrodnię.

Relacje polsko-sowieckie pomiędzy rokiem 1941 a 1943 podzielić można na kilka faz⁵. Istniała bezpośrednia i zwrotna korelacja

Das Staatsverbrechen – das Staatsgeheimnis. Berlin 2002, omawia nowy materiał. Najlepiej udokumentowanym, współczesnym polskim materiałem jest: *Zagłada oficerów wojska polskiego na wschodzie, wrzesień 1939 – maj 1940*. Warszawa 2000, autorstwa Stanisława Jaczyńskiego.

⁴ Miałem okazję zapoznać się z tym zagadnieniem w: *Katyn and the Soviet Massacre of 1940. Truth, Justice and Memory*. Londyn 2005, do której odsyłam czytelnika dla zapoznania się z całością dyskusji. Dzięki rozległej polsko-sowieckiej współpracy archiwalnej na początku lat dziewięćdziesiątych ogromna ilość rosyjskich dokumentów została skopiowana i przekazana do Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie. Kluczowe dokumenty poświęcone masakrze 1940 roku zostały opublikowane w: *Katyn. Dokumenty Zbrodni*. Warszawa 1995–2001 (dalej *KDZ*).

⁵ Oficjalna analiza zakresu wpływu jaki na relacje polsko-sowieckie wywierała strona brytyjska w tym okresie jest w bardzo specyficzny sposób przedstawiona przez Llewellyn'a Woodward'a w: *British Foreign Policy in the Second World War*, vol 2. Londyn 1971. Ledwie napomyka on o zenujących dylematach przed którymi stawali Brytyjczycy odmawiając publicznego zapytania Stalina o ukrywaną sprawę Katynia, lub odmowie przeciwstawienia się jego polityce rewizji powojennych granic Polski i forsowania alternatywnej, komunistycznej ekipy rządzącej w miejsce rządu polskiego w Londynie.

pomiędzy początkową słabością Związku Sowieckiego, a gotowością do odtworzenia współpracy z Polakami, żeby tylko ugłaskać i skłonić do pomocy nowych zachodnich sprzymierzeńców. Premier polskiego rządu na uchodźstwie i naczelny wódz polskich sił zbrojnych za granicą gen. Władysław Sikorski, w przemówieniu radiowym 23 czerwca 1941 roku, powitał zakończenie „współpracy nazistowsko-sowieckiej”, jako likwidację źródła tragicznej klęski Polski⁶. Sikorski i jego minister spraw zagranicznych August Zaleski informowali swoich rozmówców, jak brytyjski sekretarz spraw zagranicznych Anthony Eden i sowiecki ambasador w Londynie Iwan Majski o polskim punkcie widzenia w kwestiach ugody. Rząd polski w Londynie dowodził, że ZSRR powinien zgodzić się, na anulowanie paktu Ribbentrop-Mołotow z 1939 roku i podobnych antypolskich umów sowiecko-niemieckich, co oznacza powrót do prawnego i realnego status quo w kwestii polskiej, „ryskiej” granicy wschodniej i okupowanych przez Związek Sowiecki terytoriów wschodnich⁷. Strona sowiecka odrzuciła taką propozycję popierając „niepodległość polskiego państwa w granicach polskiej narodowości”⁸. Obie strony podtrzymały swoje poszczególne punkty widzenia w nieprecyzyjnym porozumieniu z 21 lipca 1941 roku, przywracającym stosunki dyplomatyczne. Rząd sowiecki określił „traktaty dotyczące terytorialnych zmian w Polsce, które uzgadniane były przez ZSRR od lipca 1939 roku za nieważne”. Zgodził się on również na utworzenie w ZSRR armii polskiej pod polskim dowództwem, ale „pod kierownictwem” sowieckich władz wojskowych⁹. Sikorski wykazał nadmierną dobrą wolę ogłaszając tą umowę jako regulującą „spory, które wzajemnie nas dzieliły przez wieki” i ogłaszając „nową erę w stosunkach polsko-sowieckich”¹⁰. Prezydium Rady Najwyższej ZSRR 12 sierpnia udzieliło amnestii „wszystkim polskim obywatelom pozbawionym

⁶ *DPRS*, cz. 1, nr 86.

⁷ *Ibid.* nr 89, 90, 91.

⁸ Rozmowa Majskiego z Sikorskim i Zaleskim 11 czerwca 1941. *DPSR*, cz. 1, nr 94.

⁹ *DPSR*, cz. 1, nr 105.

¹⁰ *Ibid.* nr 109.

wolności na terytorium ZSRR”¹¹. Tego samego dnia Politbiuro WKP(b) przedstawiło szczegóły uwalniania Polaków. Przygotowane miały być prowizoryczne dokumenty tożsamości. Ludzie wybierając polską narodowość mogli zarejestrować się w polskiej ambasadzie, otrzymać polski paszport i materialne wsparcie, a projektowana armia polska miała być podzielona na jednostki liczące po 12 tysięcy żołnierzy w Buzułuku, Saratowie i Kamszynie¹².

Zgodnie z polsko-angielskim porozumieniem wojskowym z 5 sierpnia 1940 roku, polski rząd na uchodźctwie zachowywał prawo pełnej niezależności i operacyjną kontrolę nad swoimi siłami zbrojnymi walczącymi pod alianckim i brytyjskim dowództwem¹³. Polacy zakładali, że podobne prawa utrzymają również w porozumieniu wojskowym z 14 sierpnia 1941 roku, ze Związkiem Sowieckim¹⁴.

Szczegółowy przebieg tworzenia wojska polskiego w ZSRR można dokładnie prześledzić gdzie indziej¹⁵. Warte podkreślenia w powyższej kwestii są natomiast wzrastające komplikacje spowodowane kwestią określaną mianem „zaginionych oficerów”. Natalia Lebediewa, historyk rosyjski, której archiwalne badania były niezmiernie ważne w przekonaniu Gorbaczowa w 1990 roku do akceptacji sowieckiej odpowiedzialności za masakrę 1940 roku dowodzi, że odmowa władz sowieckich udzielenia prawdziwej odpowiedzi dotyczącej zaginionych oficerów komplikowała stosunki polsko-sowieckie i podważała zaufanie do przywódców sowieckich¹⁶.

¹¹ *Ibid.* nr 110.

¹² Wojciech Materski [red.], *Z archiwów sowieckich. Cz. 1, Polscy jeńcy wojenni w ZSRR, 1939–1941*, Warszawa 1992, s. 76–82.

¹³ *Foreign Relations of the United States*. Waszyngton, DC 1956–1963 (dalej *FRUS*), 1941, 1, s. 217–218.

¹⁴ *KDZ*, cz. 3, nr 198.

¹⁵ Anita Prazmowska, *Britain and Poland, 1939–1943. The Betrayed Ally*, Cambridge 1995; John Coutouvidis i Jaime Reynolds, *Poland 1939–1947*, Leicester 1986; Gorge Kacewitch, *Great Britain, the Soviet Union and Polish Government in Exile (1939–1945)*, Haga 1979; Jan Karski, *The Great Powers and Poland, 1919–1939*, Lanham, MD 1985; Edward Raczyński, *In Allied London*, Londyn 1962.

¹⁶ Natalia Lebediewa, *60 lat fałszowania i zatajania historii zbrodni katyńskiej*, [w:] Marek Tarczyński [red.], *Zbrodnia Katyńska po 60 latach. Polityka, nauka, moralność*. Warszawa 2000, s. 105.

Rząd londyński zaakceptował oficjalne statystyki sowieckie mówiące, że ponad 9000 oficerów i 181200 żołnierzy zostało zatrzymanych w ZSRR. Odrzucił jednak twierdzenia ambasadora sowieckiego w Londynie, Iwana Majskiego, że tylko 20000 polskich jeńców wojennych było przetrzymywanych na terytorium sowieckim do lata 1941 roku. Stanisław Kot, nowo mianowany ambasador polski w Moskwie, został poinstruowany aby pracować nad jak najszybszym uwolnieniem wszystkich Polaków przetrzymywanych w sowieckich więzieniach i obozach, oraz chronić polskich cywili w całym ZSRR poprzez utworzenie sieci konsulatów¹⁷.

Polska Misja Wojskowa w ZSRR, kierowana przez gen. Władysława Andersa szybko uświadomiła sobie, że pewna ilość z szacunkowej liczby około 9400 oficerów może zostać odnalezionych. Zachowały się różne informacje o jeńcach wojennych przetrzymywanych w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie w miesiącach powiosennych 1940 roku. Personel Andersa przesłuchał 395 jeńców ocalałych, którzy przetransportowani zostali do obozu w Griazowcu i stworzył listę, która ostatecznie liczyła do 10000 nazwisk żołnierzy przetrzymywanych w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie. Mjr hrabia Józef Czapski, który przetrwał Starobielsk dzięki swoim arystokratycznym koneksjom, pracował jako koordynator poszukiwań zaginionych oficerów. Niestety nie udało mu się dokonać znaczącego postępu w rozmowach z generałem NKWD Leonidem Rejchmanem¹⁸.

Dokumenty sowieckie udostępnione w latach dziewięćdziesiątych rzuciły nowe światło i wyjaśniły zarówno jak otoczenie Stalina oceniało ilość eksterminowanych jeńców, oraz generalnie na aspekt statystyczny sprawy katyńskiej. Notatka szefa Oddziału NKWD ds. Jeńców Wojennych, Piotra Sopruniienki z 28 czerwca 1941 roku, zaczynała się od wstępnej liczby z października 1939 roku – 130242 jeńców wojennych wziętych do niewoli oraz internowanych w pań-

¹⁷ Generalne instrukcje dla Polskiego Ambasadora w ZSRR, 28 sierpień 1941, *DPSR*, cz. 1, s. 158.

¹⁸ *Zbrodnia katyńska w świetle dokumentów*. Londyn 12 edns 1948–89. s. 74–76; Józef Czapski, *Na nieludzkiej ziemi*, Londyn 1969, s. 141–145.

stwach bałtyckich, a następnie przetrzymywanych w ZSRR. Z nich, 42400 zostało wypuszczonych na zachodniej Ukrainie i Białorusi, 43042 zostało wymienionych z Niemcami, 14587 zostało zlikwidowanych – eufemistycznie „przekazanych do dyspozycji NKWD w kwietniu – maju 1940 roku”, 2758 zostało aresztowanych, skazanych, zmarło lub uciekło, w końcu 27455 wciąż pozostawało w obozach NKWD¹⁹. Z ostatniej z wymienionych kategorii 7692 przetrzymywanych było w syberyjskich obozach pracy (gułagach) i 14104 w kompleksie obozów wokół Lwowa i kilku innych obozach²⁰. Podczas pośpiesznej i źle zorganizowanej ewakuacji polskich jeńców wojennych z terenów zajmowanych przez Niemców latem 1941 roku, NKWD rozstrzelało około 2000 ewakuowanych z Lwowa. Uznano to za lepsze rozwiązanie niż pozwolenie im na ucieczkę lub wpadnięcie w ręce niemieckie²¹. Do końca lipca 1941 roku NKWD skoncentrowało większość polskich jeńców w dwóch obozach, gdzie przetrzymywano 2 generałów, 8 pułkowników, 25 podpułkowników, 47 majorów, 154 kapitanów i 205 poruczników. Byli to ci, którzy w jakiś sposób przeżyli masakrę 1940 roku²². Do początków września 24828 zostało uwolnionych z zachowaniem polskich stopni wojskowych, a 762 pozostało w obozach²³.

Ambasador Kot zauważył zmieszanie i zażenowanie zastępcy Komisarza Spraw Zagranicznych, Andreja Wyszyńskiego, gdy pytał go po raz pierwszy 7 października 1941 roku: „co stało się z 7500 oficerami?”²⁴. Wyszyński był lepiej przygotowany na następnym spotkaniu, 14 października, kiedy cytował liczby: 387932 obywateli polskich zatrzymanych w ZSRR, 71481 w więzieniach (skazanych lub sądzonych), 291137 deportowanych (w czterech wielkich falach deportacji w latach 1939–1940) lub przetrzymywanych w specjalnych miejscach i 25314 przetrzymywanych jako jeńcy wojenni. Do

¹⁹ *KDZ*, cz. 3, nr 168.

²⁰ *Ibid.*, nr 175.

²¹ *Ibid.*, nr 192, s. 421–422.

²² Notatki Soprunienki 30–31 czerwiec 1941, *KDZ*, cz. 3, nr 190, 191.

²³ Soprunienko do Mierkułowa, 12 wrzesień 1941, *KDZ*, cz. 3, nr 202.

²⁴ *DPSR*, cz. 1, s. 173–174. *KDZ*, cz. 3, nr 208.

1 października 345511 zostało zwolnionych, pozostawało tylko 42421 wciąż przetrzymywanych²⁵. Kot bez ogródek odmówił zaakceptowania ścisłości tych liczb, jako że nie wyjaśniały one co stało się z 9400 oficerami zatrzymanymi w ZSRR, których Polacy nie mogli się doliczyć. Polskie źródło pokazuje, że „dyskusja stawała się coraz bardziej przepełniona irytacją”²⁶. Strona sowiecka stanowczo podtrzymywała, że wszyscy polscy oficerowie zostali uwolnieni. Jeśli nawet kilku z nich z jakiś powodów nie zostało zwolnionych, wkrótce będą²⁷. Wyszyński usztywnił swoje stanowisko podczas kolejnych spotkań, udowadniając, że „ten problem w zasadzie nie istnieje”, jako że jest to tylko kwestia odkrycia w jakim miejscu znajdują się ci oficerowie²⁸.

Po wstępnych potyczkach Kot spotkał się po raz pierwszy ze Stalinem, na Kremlu 14 listopada. Zapisy ich rozmów stanowią podstawowy materiał źródłowy literatury związanej z Katyniem²⁹. W odniesieniu do aktualnych kontrowersji, Stalin uważał, że liczba 30000 ludzi ustanowiona jako limit wojska polskiego przez polsko-sowieckie porozumienie wojskowe była najwyższą jaką ZSRR mógł wyżyć i wyposażyć, mimo, że większy wkład Polski byłby możliwy, gdyby zachodni alianci wydatniej ją wsparli. Kiedy Kot zapytał o uwolnienie polskich żołnierzy na mocy amnestii ogłoszonej przez Radę Najwyższą i zauważył, że dotąd żaden oficer polski nie powrócił z obozu w Starobielsku, Stalin wraz z premierem Wiaczesławem Mołotowem, zastosowali przed nim wykrętną grę pozorów. Naciskany bezpośrednio przez Kota, że na pewno istnieje szczegółowa lista zaginionych oficerów z trzech obozów – Polacy już wiedzieli że każdy oficer był w obozie przesłuchiwany indywidualnie – Stalin zadzwonił, lub udawał że dzwoni do NKWD, aby zapytać, czy na pewno wszyscy Polacy zostali uwolnieni³⁰! Następnie skierował roz-

²⁵ Dokładniejsze liczby z 1 października 1942, [w:] *KDZ*, cz. 3, nr 207.

²⁶ Rozmowa Kot – Wyszyński, 14 październik 1941, *DPSR*, cz. 1, nr 130.

²⁷ Kot, *Conversations with the Kremlin*, op. cit., s. 105.

²⁸ *KDZ*, cz. 3, nr 209.

²⁹ *Ibid.*, nr 149; Kot, op. cit., s. 106–116.

³⁰ Sowiecki zapis, podobny do polskiego, nie zawiera jednak tego charakterystycznego epizodu, *KDZ*, cz. 3, nr 212.

mowę na zupełnie inną kwestię – gdzie i kiedy Polacy pragną walczyć z Niemcami.

Kot informował Sikorskiego i Zaleskiego o wynikach rozmów raczej optymistycznie. Stalin, jego zdaniem, zaakceptował bezwarunkowy charakter amnestii i sprawiał wrażenie zirytowanego niekompetentnymi informacjami jego podwładnych w sprawie poszukiwanych jeńców³¹. Charakterystyczne było to, że nic znaczącego nie zostało powiedziane w tej najważniejszej dla Polaków kwestii. Następnego dnia Kot i Mołotow omawiali tylko szczegóły wizyty Sikorskiego w Moskwie³². Polskie żądanie tworzenia konsulatów zostało odrzucone na rzecz tymczasowych delegatów w poszczególnych rejonach, powoływanych do określonych zadań. Wymiana not dyplomatycznych tylko potwierdziła twardą linię sowiecką opartą na wielkim kłamstwie, że oprócz kryminalistów, „amnestia polskich obywateli została całkowicie zrealizowana”³³. Polska odpowiedź z 3 grudnia odrzucała takie stanowisko i domagała się listy nadal przetrzymywanych, protestowała przeciw sowieckiemu stosowaniu, z powodów etnicznych, wyjątków do dekretu z 1939 i kłamliwym interpretacjom udzielania pomocy społeczności polskiej jako działalności antysowieckiej³⁴.

Pomimo anglo-amerykańskich nadziei i najlepszych intencji Sikorskiego, jego wizyta w Moskwie, nie przyniosła oczekiwanych rezultatów w rozwiązywaniu polsko-sowieckich trudności i w utworzeniu konstruktywnych podstaw do dalszej współpracy. Podczas spotkania na Kremlu 3 grudnia, w obecności Mołotowa, gen. Andersa i Kota, Stalin przychylił się do deklaracji Sikorskiego mówiącej, że umacnianie przyjaźni polsko-sowieckiej, zależne jest od rozwiązania aktualnych trudności³⁵. Znając prawdę o masakrze z 1940 roku Stalin raczej nie mógł czuć się komfortowo wysłuchując Sikorskiego, który prosto w twarz mówił mu, że jego zapewnienia o całkowitej realiza-

cji amnestii nie są prawdziwe, bo nie została ona w pełni zrealizowana. Ogromna ilość Polaków była wciąż przetrzymywana w obozach pracy i w więzieniach. Stalin ripostował, w słynnej, dobrze opisanej w literaturze ostrej wymianie zdań, w której podtrzymywał kłamstwo, że „niemożliwym” jest aby „wszyscy Polacy nie zostali wypuszczeni”. Sikorski sugerował Stalinowi, że być może niższe szczeble władzy nie wykonują jego poleceń i wręczył niekompletną, sporządzoną przez Polaków, listę 4000 nazwisk jeńców, dodając: „żaden z nich nie powrócił”. Stalin odpowiedział „to niemożliwe, oni uciekli”. W odpowiedzi na pytanie gen. Andersa, gdzie mogliby oni uciec, Stalin wypowiedział pamiętne „Cóż, może do Mandżurii”.

Dyktator, nieprzywykły by go przepytywano i poprawiano, skierował rozmowę na pewniejszy dla siebie grunt dyslokacji, zatrudnienia uwolnionych polskich cywili jak i warunków współpracy wojskowej. Sikorski zaproponował wówczas, aby rozpatrzyć możliwość przegrupowania oddziałów polskich do Persji³⁶.

Mimo, że klimat później wydanego bankietu był wyjątkowo przyjacielski, nic wiążącego nie zostało postanowione w Deklaracji o Współpracy i Wzajemnej Pomocy, podpisanej 4 grudnia³⁷. Obie strony tylko potwierdziły zaangażowanie się w walkę do zwycięskiego zakończenia wojny. Wszystkie sporne kwestie dotyczące wojennych granic, statusu Polaków w ZSRR i organizacji polskich sił zbrojnych pozostały nierozstrzygnięte. Beznadziejnie optymistyczny Sikorski wyjechał w przekonaniu, że wielkość polskiej armii mogłaby być ograniczona jedynie ilością Polaków zdolnych do służby wojskowej w ZSRR i że Polacy mogliby swobodnie organizować i armię i delegatury w celu ochrony polskiej ludności³⁸. Wyobrażał on sobie armię polską liczącą 150000 żołnierzy jako siłę istotnie wzmacniającą polsko-sowieckie stosunki wewnątrz sojuszu mocarstw³⁹.

³⁶ *FRUS*, 1942, cz. III, s. 100–104.

³⁷ *DPSR*, cz. 1, nr 161.

³⁸ Sikorski do Churchilla, 17 grudzień 1941, *DPSR*, cz.1.

³⁹ Dla zapoznania się ze studiami poświęcanymi Sikorskiemu, powstałymi w okresie PRL zobacz: Walentyna Korpalska, *Władysław Eugeniusz Sikorski. Biografia polityczna*, Wrocław 1981; Olgierd Terlecki, *Generał Sikorski*, Kraków, 2 części, 1981–83; Roman Wapiński, *Generał Sikorski*, Warszawa 1978.

³¹ Kot, op. cit., s. 116.

³² *DPSR*, cz. 1, nr 151.

³³ *Ibid.*, nr 150, 153.

³⁴ *DPSR*, cz. 1, s. 230.

³⁵ *DPSR*, cz. 1, nr 159; Kot, op. cit., 140–155; *KDZ*, cz. 3, s. 499–509.

Podstawowe założenie polityki Sikorskiego przewidujące, że zachodni alianci wspieraliby powojenne bezpieczeństwo Polski i jej granic w zamian za wkład w wysiłek wojenny było, jak się okazało, błędne⁴⁰. Obietnice Churchilla, że Anglicy i Amerykanie „nie pozwolą skrzywdzić Polski” i że „silne i niepodległe państwo polskie” będzie odbudowane były aktualne tylko na krótką chwilę⁴¹. Nadzieje takie miały zostać zniszczone przez Stalina bez specjalnie mocnego sprzeciwu ze strony zachodnich aliantów. Jego wieloznaczna i zręczna taktyka politycznego manewrowania zachęcała Zachód do samooszukiwania się jeszcze na długo po bitwie stalingradzkiej. Pokrętna taktyka Stalina była również podtrzymana po wizycie Sikorskiego w Moskwie. Sowiecki Komitet Obrony Państwa 25 grudnia 1941 roku, ogłosił że wielkość wojska polskiego w ZSRR powinna zostać ustalona na 96000 żołnierzy, zorganizowanych w sześciu dywizjach⁴², chociaż sowieckie kierownictwo wiedziało, że oficerowie konieczni do sformowania takiej armii dawno zostali wymordowani.

Teczka wręczona dyrektorowi Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w Polsce przez archiwistów prezydenta Jelcyna w listopadzie 1992 roku zawierała sowieckie dokumenty poświęcone organizacji wojska polskiego w ZSRR w latach 1941–1942⁴³. Notatka Berii dla Stalina z 30 października 1941 ujawnia, że liczba polskich żołnierzy w ZSRR wynosiła 40981 (1985 oficerów, 11919 podoficerów, 27077 szeregowych) zorganizowanych w dwie dywizje piechoty, pułk zapasowy i ponadto 508 osób w sztabie⁴⁴.

Beria, w tamtym czasie, oceniał polskich dowódców, takich jak

⁴⁰ Raport Sikorskiego dla Rady Ministrów z 12 stycznia 1942 roku, *DPSR*, cz. 1, nr 171. Dla zanalizowania przychylnych projektów probrytyjskich i federalistycznych planów wojennych Sikorskiego omawianych przez osobistych i ministerialnych współpracowników, zob.: Marian Kukiel, *Generał Władysław Sikorski – żołnierz i mąż stanu Polski Walczącej*, Londyn 1970; Karol Popiel, *Generał Sikorski w mojej pamięci*, Londyn 1987.

⁴¹ Rozmowa Sikorski – Churchill z 31 stycznia 1942, *DPSR*, cz. 1, nr 179.

⁴² *KDZ*, cz. 3, nr 223; Wojciech Majerski [red.], *Armia Polska w ZSRR, 1941–1942*, Warszawa 1992, s. 41–45.

⁴³ Materski [red.], *Armia Polska w ZSRR*, op. cit.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 19–31; Materski [red.], *Polscy jeńcy wojenni w ZSRR*, op. cit., s. 95.

generałowie: Władysław Anders, Mieczysław Boruta-Spiechowicz i Michał Tokarzewski, czy pułkownicy Leopold Okulicki, Zygmunt Berling i Janusz Gaładyk, jako lojalnie współpracujących z ZSRR. Zakładał on, że mimo probrytyjskiego nastawienia, będą próbowali studzić gorące antysowieckie nastroje żołnierzy ocalonych z obozów, jak np. gen. Jerzego Wołkowickiego⁴⁵.

Zadać można pytanie, czy w czasie największego osłabienia Rosji Sowieckiej w okresie od inwazji w czerwcu 1941 roku do bitwy pod Stalingradem, istniała realna możliwość odtworzenia relacji polsko-sowieckich na podstawach szczerzej współpracy, pożądanych przez Sikorskiego i zachodnich aliantów. Jeśli była, to czy Polacy mogliby być traktowani tak jak np. Czechosłowacy. Tak mogło być, gdyby nie dylemat, przed którym stawał Stalin w wyniku rozkazu wymordowania polskich oficerów w kwietniu i maju 1940. Dyktator pokroju Stalina nie mógł pozwolić sobie na publiczne ujawnienie swoich przestępstw, błędów i kłamstw, zwłaszcza sojusznikom. Stalin w swojej grze politycznej kłamał od dawna i dzięki temu udało mu się przetrwać rok 1941. Zyskał on większe wpływy polityczne wśród zachodnich aliantów w późniejszym czasie, w latach 1942–1943, dzięki wzrastającej sile ZSRR zapewnianej przez co raz znaczący wkład Armii Czerwonej w wysiłek wojenny aliantów. Stosował jednocześnie metodę osłabiania pozycji rządu polskiego i jego sił w sojuszu wojennym. Stopniowo uniezależniał się od zwartych z nim umów, poprzez robienie taktycznych ustępstw takich jak np. zgoda na częściową ewakuację wojska polskiego na Bliski Wschód. Do czasu gdy została ujawniona przez Niemców zbrodnia katyńska miał już pozycję tak silną, że ujawnienie mordu okazało się dla Stalina ledwie irytującym prztyczkiem. Poprzez zmuszenie zachodnich aliantów do akceptacji swojej zakłamanej wersji zbrodni katyńskiej przygotował grunt do rozegrania na swoją korzyść zaangażowania Zachodu w walkę przeciwko Rzeszy aż do bezwarunkowej kapitulacji i okupacji Niemiec, oraz porozumienia mocarstw co do powojennego porządku.

Rząd londyński został wykluczony i stracił prawo głosu w kwestiach związanych z wojskiem polskim w ZSRR, czy organizowany-

⁴⁵ Materski [red.], *Armia Polska w ZSRR*, op. cit., s. 37–39.

mi tam siłami politycznymi, które miały powrócić z ZSRR do Polski i przy wsparciu Armii Czerwonej ustanowić rząd komunistyczny. Czy był możliwy jakikolwiek inny rezultat? Tylko jeśli zbrodnia katyńska nie miałaby miejsca. Potrzeba jej ukrycia i zakłamania podsycala aktywność Stalina w marginalizacji rządu londyńskiego i organizacji polskich władz komunistycznych w ZSRR. Sytuacja miałaby również inny przebieg gdyby działania wojenne na froncie wschodnim toczyły się w sposób niekorzystny dla ZSRR przez dłuższy czas. Spowodowało by to wzrost zapotrzebowania na polską siłę zbrojną i dało Brytyjczykom większe pole działania w Moskwie. Najbardziej dręczącym pytaniem pozostaje jednakże, co by się stało gdyby zachodni alianci sprawdzili wiarygodność Stalina poprzez okazanie Sikorskiemu mocnego, realnego i werbalnego wsparcia.

Coraz bardziej gorące polsko-sowieckie spory na temat zaginionych oficerów ciągnęły się przez cały 1942 rok. Debata dotyczyła również kwestii terytorialnych i granic. Polska nota z 28 stycznia 1942 roku podnosiła „smutny fakt”, że ponad 8000 oficerów, wszyscy z Kozielska, Starobielska i Ostaszkowa nie zostali uwolnieni i że przetrzymywani są dalej w obozach pracy na Nowej Ziemi, w Jakucku lub nad rzeką Kołymą⁴⁶. Odpowiedzią była szablonowa informacja, że wszyscy jeńcy zostali zwolnieni zgodnie z amnestią z sierpnia 1941⁴⁷. Czapski zwrócił się również o pomoc w sprawie zaginionych jeńców do ambasady amerykańskiej w Moskwie⁴⁸.

1 marca 1942 roku armia polska liczyła 60000 żołnierzy (3090 oficerów pochodzących z rozmaitych miejsc, 16202 podoficerów i 40708 żołnierzy)⁴⁹. W meldunku skierowanym do Stalina Beria informował, że wśród oficerów panują różne nastroje, od lojalnej współpracy w grupie skupionej wokół Sikorskiego, do skrajnie nacjonalistycznych i antysowieckich, którzy współpracę z ZSRR postrzegali z czysto taktycznego punktu widzenia. Anders zwywał pod-

⁴⁶ *DPSR*, cz.1, nr 177; Nota Raczyńskiego 49/Sow/42 z 28 stycznia 1942, Instytut Hoovera Archiwum Wschodnie, (dalej HIEA AAN).

⁴⁷ *DPSR*, cz. 1, nr 192; Nota Bogomołowa MC57 z 13 marca 1942 HIEA AAN.

⁴⁸ *FRUS*, 1942, cz. III, s. 104–105, 150–151, 155.

⁴⁹ Beria do Stalina, 14 marzec 1942, *KDZ* cz. 3, nr 230.

ległych sobie dowódców aby nie plotkowali „o wszystkich naszych żalach i doświadczeniach” i do ograniczenia wszelkich akcji mogących zostać wykorzystanych jako antysowiecka agitacja. Temat zaginionych oficerów z trzech obozów poruszył Anders podczas rozmowy ze Stalinem 18 marca 1942 roku, dotyczącej ograniczania polskich przydziałów żywności i mającej nastąpić ewakuacji do Persji, która rozpoczęła się wiosną 1942 roku⁵⁰. Sowiecki dyktator sugerował, że jeńcy polscy mogli wpaść w ręce niemieckie⁵¹. Ograniczenie racji dla armii polskiej tłumaczył brakami w alianckich dostawach zboża. Z tego m.in. powodu zgodził się, że najlepszym rozwiązaniem będzie proponowane przez stronę polską wycofanie i przegrupowanie wojsk do Persji⁵². Znamienne było, że Anders kierując się swoimi doświadczeniami z pobytu w więzieniu na Łubiance w latach 1939–41, odmówił skierowania Polaków na front, dopóki Sowietci nie dadzą jasnych gwarancji co do zaopatrywania wojska, określenia stopnia jego niezależności od dowództwa sowieckiego i możliwości politycznego kierowania wysiłkiem zbrojnym tej armii przez rząd polski w Londynie⁵³. Stalin pragnął ograniczenia tego wpływu i już wówczas podjął decyzję o utworzeniu zupełnie nowej formacji kierowanej przez całkowicie mu podporządkowane środowisko polskich komunistów w ZSRR. Ostatecznie zniweczyło to plany Sikorskiego. Jego rzecznik w Moskwie, ambasador Kot, mógł jedynie wyrazić rozpaczliwą nadzieję, że „pełne zaangażowanie wojska polskiego i wspólnie przelana krew w walce przeciw Niemcom na sowieckiej ziemi zbliży do siebie oba narody i umożliwi najlepsze z możliwych relacje w przyszłości”⁵⁴.

⁵⁰ Notatka przygotowawcza Berii do spotkania Stalina z Andersem, akceptująca, że 44000 racji nie mogłoby zaspokoić nawet 60000 żołnierzy, dotychczas skierowanych do polskiego wojska w ZSRR. Materski [red.], *Armia Polska w ZSRR*, op. cit., s. 49–73.

⁵¹ *DPSR*, cz. 1, s. 307.

⁵² Mołotow do ambasadora w Moskwie Bogomołowa, 21 marzec 1942, *Armia Polska w ZSRR*, op. cit. 79–80.

⁵³ Cf. *Polityka*, Warszawa, 1992, nr 40, s. 13.

⁵⁴ Rozmowa Wyszyńskiego z Kotem, 24 marzec 1942, *Armia Polska w ZSRR*, op. cit., s. 85.

Ewakuacja głównych sił armii polskiej do Persji uwolniła w dużym stopniu Stalina od sojuszniczych zobowiązań wobec rządu polskiego w Londynie. Potwierdziły się również poglądy Andersa, który sceptycznie podchodził do starań Sikorskiego i Brytyjczyków zmierzających do utrzymania polsko-sowieckiej współpracy wojskowej i politycznego zrozumienia. Niewątpliwym efektem jego zabiegów, zapewniających kredyt zaufania u rodaków było ocalenie znacznej liczby Polaków z „niehumanitarnej ziemi”. Podczas pierwszej tury ewakuacji do Persji, na przełomie marca i kwietnia 1942 roku, ZSRR opuściło 42254 Polaków – 30099 żołnierzy i 12155 cywili⁵⁵. Podczas drugiej fazy, zakończonej w sierpniu 1942 roku, wyjechało 69917 Polaków – 41103 żołnierzy i 28814 cywili⁵⁶. Sowieckie źródła podają, że ogółem 112171 Polaków opuściło ZSRR, z tej liczby 71202 było żołnierzami, a 40969 cywilami. Początkowo, Sowieteci przeciwni byli wycofaniu z ZSRR osób cywilnych w ramach ewakuacji wojskowej, lecz później uznali że przymknięcie na to oka może być dla nich wygodniejsze. Byli oni również świadomi ostrości polskich antagonizmów jakie istniały między stronnikami gen. Sikorskiego a obozem sanacyjnym na czele z gen. Kazimierzem Sosnkowskim, który był pierwszoplanową postacią tego obozu sprawującego rządu w Polsce od „przewrotu majowego” marszałka Józefa Piłsudskiego w 1926 roku do jego śmierci w roku 1935.

Przeciwnik wycofania armii polskiej z ZSRR, płk Okulicki wyraził obawę, że Polacy, w wyniku tego posunięcia, skończyć mogą jako „oddziały kolonialne” Brytyjczyków, którymi w pewnym sensie rzeczywiście się stali⁵⁷.

Po ewakuacji relacje polsko-sowieckie gwałtownie się pogorszyły, co przejawiało się głównie wzrostem aresztowań i przesładowań ludności polskiej w ZSRR. Bezpośrednie poszukiwania polskie zaginionych oficerów w ZSRR stały się praktycznie niemożliwe

⁵⁵ Beria do Stalina, 4 kwietnia 1942, *KDZ* cz. 3, s. 542. Zob. także: *Armia Polska w ZSRR*, op. cit., s. 91.

⁵⁶ Telegram sowieckiego konsula w Pahlewi (Michaiła Koptelowa), 5 września 1942, *KDZ*, cz. 3, nr 240. Zob. także: *Armia Polska w ZSRR*, op. cit., s. 107.

⁵⁷ Beria do Stalina, 24 lipiec 1942, *Armia Polska w ZSRR*, op. cit., s. 95.

i traktowane były jako szpiegostwo. Gwałtowne tarcia nasiliły się w kwestiach obowiązkowego przyznawania obywatelstwa sowieckiego i przyszłych granic Polski. Aresztowani pracownicy ambasady i delegaci terenowi zostali w lipcu oficjalnie oskarżeni o „działalność antysowiecką i pracę wywiadowczą”⁵⁸. Polska nota z 27 sierpnia 1942 roku oświadczała, że „negatywny stosunek rządu sowieckiego do dalszego rozwoju wojska polskiego był demonstrowany odmówieniem dostarczenia informacji o brakujących 8000 polskich oficerów”⁵⁹.

Dalsze aresztowania pracowników ambasady i ich „zaufanych ludzi”, a także przejęcie przez stronę sowiecką archiwów polskiej ambasady w Kujbyszewie uzmysłowiło Sikorskiemu fatalny stan stosunków polsko-sowieckich pod koniec 1942 roku, który usprawiedliwiano decyzją rządu polskiego o ewakuacji do Persji. Mimo, iż Sikorski obiecywał przyjazną koegzystencję z Rosją Sowiecką i współpracę przeciwko Niemcom, napotykał ze strony sowieckiej na wzrastające trudności w utrzymaniu polskiej niezależności i wolności politycznych decyzji swojego rządu⁶⁰.

Ambasador Kot nie był zawodowym dyplomata. Wielokrotnie zarzucano mu niedyskrecję, a oskarżenia takie kierowane były zwłaszcza przez najzacieklejszych oponentów Sikorskiego i wyniosłych funkcjonariuszy brytyjskiego Foreign Office. Znając kontekst pogarszających się stosunków polsko-sowieckich, czyli z jednej strony mur milczenia, na jaki natrafili Polacy w poszukiwaniu zaginionych oficerów, a z drugiej aliancki priorytet wspierania sowieckiego wysiłku wojennego przeciwko Niemcom, sytuację polskiego rządu na uchodźctwie należy postrzegać z większym zrozumieniem⁶¹. Stanisław Kot wyjechał w lipcu, aby zostać ministrem informacji w Londynie, a jego sukcesor – Tadeusz Romer znalazł się w jeszcze bardziej niewdzięcznym położeniu. Rosjanie wzmogli na-

⁵⁸ Wyszyński do chargé d'affaires Sokolnicki, 20 lipiec 1942, *DPSR*, cz. 1, nr 251.

⁵⁹ *DPSR*, cz. 1, s. 426.

⁶⁰ *Ibid.*, nr 277.

⁶¹ Cf. Piotr Żaroń, *Kierunek wschodni w strategii wojskowo-politycznej gen. Władysława Sikorskiego, 1940–1943*, Warszawa 1988.

ciski, a brak ze strony polskiej argumentów w postaci siły politycznej i wojskowej stał się w pełni widoczny.

Mołotow w charakterystyczny dla siebie, pedantycznie legalistyczny sposób przedstawił Romerowi potęgę ZSRR i siłę sowieckich nacisków 20 lutego 1943 roku⁶². To co Romer określił „historycznym momentem” kryzysu w relacjach polsko-sowieckich zostało wcześniej zapowiedziane w sowieckiej nocy z 16 stycznia 1943 roku, zawierającej sowieckie roszczenia do suwerenności polskiej nad terenami uważanymi przez Polaków za okupowane Kresy Wschodnie państwa polskiego. Wszystkim mieszkańcom zachodniej Białorusi i zachodniej Ukrainy (przebywającym tam w dniach 1–2 listopada 1939 roku), na mocy dekretu Najwyższej Rady z 29 listopada 1939 roku ustawowo przyznano sowieckie obywatelstwo, zgodnie z zapisami Ustawy o Sowieckim Obywatelstwie z 19 sierpnia 1939 roku⁶³. W drodze wyjątku Rosjanie gotowi byli do traktowania etnicznie polskich mieszkańców tych terenów jako obywateli polskich. Jednakże sowiecka deklaracja z 1 grudnia 1941 roku oświadczała, że ów wyjątek mógłby „bezpodstawnie służyć jako precedens do analogicznego postrzegania jako obywateli polskich także ludzi pochodzenia ukraińskiego, białoruskiego, żydowskiego, co jest szczególnie ważne, bowiem sprawa polsko-sowieckiej granicy nie została jeszcze ostatecznie ustalona i jest możliwa do rozważań w przyszłości”⁶⁴. Mołotow tłumaczył to przerzucając winę za kryzys polsko-sowiecki całkowicie na stronę polską, jako że nie odpowiedziała ona pozytywnie na dobrą wolę ZSRR.

Romer widział się ze Stalinem w nocy z 26 na 27 lutego 1943 roku. Obszerna dyskusja tylko wstępnie wyjaśniała sporne punkty widzenia obu stron na sprawy obywatelstwa, terytorium i uprawianej nieprzyjaznej propagandy⁶⁵. Sowiecka agencja prasowa TASS od 1 marca atakowała rząd polski w Londynie za jego imperialistyczną

⁶² *DPSR*, cz. 1, nr 291.

⁶³ *Ibid.*, nr 285.

⁶⁴ *Ibid.*, nr 157.

⁶⁵ *Ibid.*, nr 295. Romerowi nie udało się uzyskać żadnych ustępstw w późniejszych rozmowach z Mołotowem w marcu, zob.: *DPSR*, cz. 1, nr 299 i 300.

odmowę akceptacji zachodniobiałoruskich i zachodnioukraińskich praw do zjednoczenia się z ich macierzystymi republikami sowieckimi. Polacy odpowiedzieli protestem przeciwko sowieckiej eksterminacji dwóch znanych działaczy BUND-u (międzywojennego Żydowskiego Socjalistycznego Związku Zawodowego) Wiktora Altera i Henryka Ehlicha, a także przeciwko aresztowaniom polskich delegatów i sowieckiej odmowie pozwolenia polskim sierotom na opuszczenie ZSRR. Zabiegali oni również u Amerykanów i Brytyjczyków w sprawie praw Polski do Kresów Wschodnich. Swoje rzeczywiste zamierzenia co do dalszego losu Polski ujawnili Rosjanie w marcu 1943 roku, poprzez utworzenie z grupy prosowiecko nastawionych Polaków w ZSRR, głównie komunistów, Związku Patriotów Polskich, pod przewodnictwem pisarki Wandy Wasilewskiej. Stalin zaczął również organizować całkowicie kontrolowaną przez Moskwę polską Dywizję Piechoty im. Tadeusza Kościuszki w ZSRR.

Tym posunięciem, Stalin w kwietniu 1943 roku ostatecznie wykluczył jakikolwiek wpływ Polaków z Londynu na sprawy polskie w ZSRR i na losy obywateli zachodniej Białorusi i zachodniej Ukrainy. Reakcja rządu londyńskiego na odkrycie Katynia stała się po prostu ostatecznym pretekstem do zerwania stosunków dyplomatycznych z polskim rządem na uchodźctwie, zmarginalizowania go, a później nawet do zmuszenia Amerykanów i Brytyjczyków do bezwarunkowego opowiedzenia się po sowieckiej stronie przeciw Polakom w Londynie.

Pogorszenie stosunków polsko-sowieckich w 1942 roku oznaczało, że konsekwencje odkrycia zwłok w Katyniu nie powinno zaskoczyć zachodnich elit politycznych. Jednak, dla utrzymywanej dotąd w niewiedzy w kwestiach wcześniejszych problemów polsko-sowieckich opinii publicznej, Katyń był gromem z jasnego nieba, tym bardziej, że Brytyjczycy cenzurowali polskie próby publicznego przedstawienia swojego punktu widzenia. Z drugiej strony, forma w jakiej Niemcy ogłosili swoje odkrycie, a także polityczne i propagandowe wykorzystanie przez nich katyńskiej zbrodni, również niezmiernie komplikowały oświetlenie prawdy i przedstawienie polskiego stanowiska w tej sprawie. Wprawdzie niemieckie najwyższe dowództwo otrzymało raporty o odnalezieniu polskich zwłok w le-

sie katyńskim dużo wcześniej, jednakże czas ujawnienia grobów Goebbels wybrał tak, aby osiągnąć jak największy efekt propagandy. Rano, 13 kwietnia 1943 roku, Radio Berlin podało, że niemieckie władze okupacyjne odkryły miejsce masowej sowieckiej egzekucji w Kozich Górach, koło Katynia, na zachód od Smoleńska. Polscy oficerowie zabici zostali strzałem z rewolweru w tył głowy i pogrzebani w swoich mundurach. Dzięki pozostawionym przy nich dokumentom możliwa będzie indywidualna identyfikacja zwłok⁶⁶. Niemcy przypuszczali, że około 10000 brakujących oficerów zamordowano właśnie tam. Późniejsza propaganda Goebbelsa określająca liczbę ofiar na 11–12000, była jak dziś wiemy błędna, jednak wystarczająco przydatna dla Niemców w owym czasie. Niemieckim celem było z jednej strony odwrócenie uwagi opinii publicznych od planów likwidacji żydowskiego getta w Warszawie, a z drugiej, celem zasadniczym było wprowadzenie rozdzwieniu pomiędzy Polakami i zachodnimi aliantami a Sowietami⁶⁷.

Fakt, że makabrycznego odkrycia dokonali Niemcy, stawił polski rząd na uchodźctwie w bardzo trudnej sytuacji. Całkowita kapitulacja przed Stalinem, w postaci zaakceptowania terytorialno-etnicznych planów sowieckich i kłamstwa katyńskiego, była wykluczona, nie tylko dlatego że rząd polski wspierany był w znacznej części przez zwolenników międzywojennego ustroju Piłsudskiego. Zwolennicy Sikorskiego, a także członkowie partii chłopskich i socjalistycznych, jako prawdziwi polscy patrioci, również nie mogli przełknąć sowieckich wyjaśnień, mówiących, że odpowiedzialność za masakrę ponoszą Niemcy, których wojska dokonały mordu po sowieckim wycofaniu się w 1941 roku, z tamtej części regionu smoleńskiego⁶⁸. Polscy przywódcy byli świadomi oburzenia żołnierzy polskich oddziałów walczących dla Brytyjczyków w północnej Afryce, zwłaszcza tych, którzy wydostali się z ZSRR.

Rząd polski rozpoczął badanie sprawy katyńskiej 15 kwietnia

⁶⁶ *DPSR*, cz. 1, nr 305.

⁶⁷ Cf. *Armia Krajowa w dokumentach, 1939–1945*, cz. II, czerwiec 1941 – kwiecień 1945, Londyn 1973, s. 500.

⁶⁸ Komunikat sowieckiego biura informacji z 15 kwietnia 1943, *DPSR*, cz. 1, nr 306.

1943 roku, od sprawdzenia co przedstawiają definitywne fakty⁶⁹. Sowietci przyznali się do uwięzienia w obozach około 10000 polskich oficerów. Źródła doskonałego polskiego wywiadu w ZSRR potwierdziły, że od 60 do 300 jeńców było niemalże każdego dnia wywożonych z obozów w Kozielsku, Ostaszkowie i Starobielsku pomiędzy 3 kwietnia a połową maja 1940. Ci z Kozielska transportowani byli za Smoleńsk, 400 z nich było przewiezionych do obozu w Griazowcu w okręgu Wołogda. Kolejne polskie próby czynione w latach 1941–1942 aby wydobyć od władz sowieckich informacje dotyczące 15000 jeńców przetrzymywanych w trzech obozach były całkowicie bezowocne.

Polski gabinet musiał w końcu zwrócić się do Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, jako najbardziej kompetentnego międzynarodowego organu, o wysłanie delegacji do Katynia, aby przebadać masowe groby, co było niezbędne dla zweryfikowania faktów. Polacy uznali, że ujawnione wiadomości były tak szokujące, że „tylko niepodważalne fakty mogą potwierdzić lub obalić niemieckie oświadczenia dotyczące odkrycia zwłok”⁷⁰.

Jednoczesne potępienie przez rząd polski niemieckich zbrodni przeciw narodowi polskiemu i zaprzeczenie nazistom moralnego prawa do przemawiania w imieniu Polaków zostało pogardliwie zlekceważone przez Sowietów⁷¹. Polacy cały czas z wielką mocą podkreślali, że działali całkowicie niezależnie od Niemców. Znaleźli się jednocześnie w niefortunnej sytuacji, kiedy Niemcy dokładnie w tym samym momencie co Polacy, również poprosili Czerwony Krzyż o śledztwo. Pozwoliło to Sowietom określać te całkowicie niezależne przedsięwzięcia jako część zorganizowanej konspiracyjnej akcji⁷². „Prawda” z 19 kwietnia 1943 atakowała „hitlerowsko-polskich współpracowników”. Reakcja Stalina była niezwykle gwałtowna

⁶⁹ Komunikat Ministra Obrony Narodowej, *DPSR*, cz. 1, nr 307.

⁷⁰ Minister Raczyński do sowieckiego ambasadora w Londynie Bogomołowa, 20 kwiecień 1943, *DPSR*, cz. 1 nr 309.

⁷¹ Oświadczenie rządu polskiego z 17 kwietnia 1943 roku dotyczące odkrycia grobów polskich oficerów w Smoleńsku, *DPSR*, cz. 1 nr 308.

⁷² Aleksandra Kwiatkowska-Viatteau, *1940–1943, Katyn, L'Armée Polonaise assassinée*, Bruksela 1982, s. 22–23.

i bezwzględna, jako że nie mógł on pozwolić sobie na przyznanie się, że cokolwiek z jego zbrodni wyszło na jaw. Churchill i Roosevelt zaakceptowali ostatecznie kłamstwa Stalina i przyznali w efekcie, że był on w całej tej sytuacji stroną wręcz poszkodowaną. Czy zrobili tak w dobrej wierze czy dla dobra ich sojuszniczej strategii wojennej – można dyskutować. Rezultat by taki, że Polacy zostali obwinieni i opuszczeni zarówno wtedy jak i później⁷³.

Zgodnie z zasadą, że najlepszą obroną jest atak, Stalin bezlitośnie atakował rząd polski. Oskarżał go o wspieranie „faszystowskiego oszczerstwa przeciwko ZSRR” i o „fałszywe śledztwo”, mające ukryć hitlerowskie „potworne zbrodnie przeciw polskim oficerom”⁷⁴. Wieloznaczne i eufemistyczne określenie załamania stosunków polsko-sowieckich jako zaledwie „czasowe zakłócenie” budził żalosne nadzieje Brytyjczyków, że mogą one zostać wznowione. Churchill wspierał opozycję Stalina przeciw śledztwu Międzynarodowego Czerwonego Krzyża i akceptował jego argumenty, że byłoby ono z pewnością nieuczciwe, jako że realizowane było pod niemiecką kontrolą⁷⁵. Eden wymusił na Sikorskim 24 kwietnia, aby ten wycofał prośbę o badania Międzynarodowego Czerwonego Krzyża⁷⁶. Apele Churchilla do Stalina, jednakże nie powstrzymały Mołotowa od oficjalnego zerwania stosunków z Polską 25 kwietnia 1943 roku⁷⁷. Nota Mołotowa oskarżała Polaków o używanie „oszczerczego, hitlerowskiego fałszerstwa”, w celu osiągnięcia terytorialnych korzyści kosztem sowieckich Białorusi, Ukrainy i Litwy. Foreign Office było w pełni świadome słuszności polskiego punktu widzenia przyznającego, że Sowietci celowo zerwali relacje z Polakami i odrzucali wszelkie polskie próby odnowienia ich w duchu porozumienia polsko-sowieckiego z lipca 1941 roku.

Wygląda na to, że Katyń „przyspieszył planowane zerwanie relacji z Polską, w stosunku do tego co Kreml planował od 16 miesię-

⁷³ *DPSR*, cz. 1, nr 314, 319.

⁷⁴ Telegram Stalina do Churchilla z 21 kwietnia 1943, PRO FO371/34569 C484569/258/55; *DPSR*, cz. 1, nr 310.

⁷⁵ Churchill do Stalina, 24 kwiecień 1943, *DPSR*, cz. 1, nr 312.

⁷⁶ PRO FO371/34570 C4668/8258/55.

⁷⁷ Cf. *DPSR*, cz. 1, nr 313, 315, 316, 318.

cy”⁷⁸. Ale to nie był główny czynnik w grze. Liberalna moralność brytyjskich elit, abstrahując od ich definicji interesu narodowego, uczyniła psychologicznie niemożliwym do zaakceptowania, przynajmniej publicznie, że ich sowiecki sprzymierzeniec jest masowym mordercą. Brytyjczycy w związku z czym odrzucać musieli druzgocące dowody sowieckiej winy za masakrę w Katyniu. Podtrzymywali oni taki pogląd przez ponad cztery dekady, aż do upadku komunizmu, poprzez podważanie kluczowych aspektów sprawy przeciw Sowietom, w celu usprawiedliwiania tego co Foreign Office nazywało odroczeniem od wyroku⁷⁹.

Historyczna interpretacja tego okrutnego epizodu w stosunkach polsko-sowieckich, naturalnie później urozmaicana była, w związku ze zmieniającymi się politycznymi okolicznościami⁸⁰. Od 1943 roku aż do początków zimnej wojny rząd polski był jak duch nawiedzający niespokojne sumienie aliantów, do chwili, kiedy zajęcie przez Sowietów wschodniej Europy stało się faktem. Bezpośrednią reakcją na okres stalinizmu w czasie zimnej wojny było dalsze polityczne wykorzystanie sprawy Katynia, ale z nadmiernym odchyleniem w drugą stronę, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych w epoce McCarthyizmu i trwającego rok śledztwa Komitetu Kongresu w sprawie Katynia w 1952 roku⁸¹. Odprężenie jednakże preferowało rewizjonistyczne

⁷⁸ Raczyński do Williama Stranga, 8 październik 1943 HIEAA AAN.

⁷⁹ Ten aspekt jest szczegółowo analizowany w rozdziałach szóstym i siódmym moich studiów. Wyszło to na jaw wraz z otwarciem PRO we wczesnych latach siedemdziesiątych, w dwóch poważnych raportach sir Owena O'Malleya, ambasadora przy polskim rządzie na uchodźctwie. Debata ta, wliczając późniejsze kontrowersje wokół wzniesienia Katyn Memorial w Londynie została opublikowana wówczas w serii publikacji Luisa FitzGibbona, zwłaszcza *Unpitied and Unknown*, op. cit.

⁸⁰ Aby rozwinąć delikatne kontrowersje, którymi nasycony jest niniejszy artykuł, czytelnik jest ponownie kierowany do mojej książki (Londyn 2005), jak i do książki Anity Prażmowskiej: *Civil War in Poland 1942–1948*, Basingstoke 2004. W celu uzyskania informacji o osobach zaangażowanych w tą sprawę zob.: George Sanford, *Historical Dictionary of Poland*, Lanham MD, wydanie drugie, edycja 2003.

⁸¹ Więcej w tej sprawie: Robert Szymczak, *The Unquiet Dead. The Katyn Forest Massacre as an Issue in American Diplomacy and Politics* (Doctor of Arts Dissertation, Carnegie-Mellon University 1980. Ann Arbor, MI: University Microfilms International nr 4012, 1985).

interpretacje. Wpływowy, lewicowy historyk amerykański Gabriel Kolko, na przykład utopił prawdę na temat specyficznych epizodów wojennych jak Katyń, w szerszej doktrynie o historycznej nieuchronności powojennego podziału Europy i późniejszej zimnej wojny⁸². Kolko postrzegał sowiecką winę za Katyń, jako potrzebę Stalina do zniszczenia alternatywnej polskiej klasy rządzącej. Potwierdzał on, że załamanie stosunków polsko-sowieckich w kontekście Katynia tylko potwierdzało długotrwałe pęknięcie sięgające okresu polsko-bolszewickiej wojny 1920 roku. Ale Kolko obwinia również rząd londyński za przesadną wiarę w mocne angloamerykańskie wsparcie i tym samym zaniechanie jakichkolwiek pertraktacji ze Stalinem⁸³. Wnioskowanie Kolki, że „bez Katynia nic nie zmieniłoby się w stosunkach polsko-sowieckich” są moim zdaniem całkowicie błędne i małą jest pociechą, że „Katyń był raczej wyjątkiem niż regułą w praktykach wojennych Rosji Sowieckiej”⁸⁴.

Krytyka pod adresem rządu londyńskiego, że nie pogodził się on pokornie ze swoją historyczną klęską, począwszy od Katynia, poprzez Powstanie Warszawskie, aż do Jałty, przybiera zupełnie inny wymiar po upadku komunizmu i jest krótko mówiąc anachronizmem. Pojawia się również podstawowe pytanie na temat dylematu, który zrodził się przed zachodnimi rządami i dotyczył wyboru pomiędzy prawdą i zasadami moralnymi z jednej strony, a politycznymi korzyściami z drugiej. Sprawa granic Polski na linii Curzona, oraz Odrze i Nysie została teraz potwierdzona przez historię. Jednakże nasze poprzednie analizy omawianego okresu polsko-sowieckich stosunków zaprzeczają tezie Kolki, że znaczenie sprawy katyńskiej miało ograniczony wpływ. Wręcz przeciwnie, prawda o całej masakrze 1940 roku kwestionuje zarówno sferę moralną jak i polityczną przezorność brytyjsko-amerykańskiej polityki w kontekście powojennych porozumień i w ich konsekwencji biernego przyzwolenia na sowietywizację wschodniej Europy.

⁸² Gabriel Kolko, *The Politics of War. Allied Diplomacy and the World Crisis of 1943–1945*, Londyn 1969, s. 99–104.

⁸³ *Ibid.*, s. 104.

⁸⁴ *Ibid.*, s. 106.

Red. NATALIA GORBANIEWSKA

O KATYNIU – DWADZIEŚCIA PIĘĆ LAT TEMU I DZIŚ*

Prawni spadkobiercy bandytów

W lutym Prokuratura Generalna Federacji Rosyjskiej nie znalazła uzasadnienia, aby uznać rozstrzelanych w Jekaterynburgu członków rodziny carskiej za ofiary represji politycznych. Ale, jak się okazuje, jeszcze w styczniu dała jej przykład Główna Prokuratura Wojskowa, odmówiwszy przyznania statusu ofiar represji politycznych rozstrzelanym w Katyniu polskim oficerom. Główna Prokuratura Wojskowa w liście sygnowanym przez starszego prokuratora wojskowego S.W. Szałamajewa uzasadnia swoją odmowę w sposób następujący:

„Punkt «b» art. 3 Ustawy FR z 18.10.1991 roku «O rehabilitacji ofiar represji politycznych» (...) przewiduje rehabilitację osób, które były poddane represjom karnym z przyczyn **politycznych**.

Tymczasem, w toku wstępnego śledztwa w sprawie karnej, niestety nie ustalono na podstawie jakiego artykułu Kodeksu Karnego FR (w redakcji 1926 r.) wymienione osoby zostały pociągnięte do odpowiedzialności karnej, ponieważ dokumentacja została zniszczona.

Dlatego wymienieni przez Was obywatele polscy i inni na wspomnianych podstawach nie mogą zostać zrehabilitowani”.

Z powodu nieistnienia Kodeksu Karnego w roku 1918 Prokuratura Generalna uzasadniła swoją decyzję tym, że nie ma dowodów

* Przełożyła z języka rosyjskiego Natalia Woroszyłska.

na polityczny charakter rozstrzelania rodziny carskiej: „Umyślnie zabójstwo, choćby nawet mające zabarwienie polityczne, dokonane zostało przez osoby, nie wyposażone w odpowiednie sędownicze i administracyjne prerogatywy. W związku z tym popełnione zabójstwo z prawnego punktu widzenia jest przestępstwem kryminalnym”. Na dodatek „nie ma oficjalnych decyzji organów sędowniczych bądź innych niż sędownicze o zastosowaniu wobec zamordowanych represji z przyczyn politycznych, jak tego wymaga aktualne ustawodawstwo rehabilitacyjne, co nie pozwala uznać zamordowanych za ofiary represji politycznych i podjąć decyzji o ich rehabilitacji”. I na nic oburzenie adwokata (który, nawiasem mówiąc, zamierza skierować zapytanie do sądu):

„Po przewrocie październikowym rodzina carska znajdowała się pod strażą bolszewików, jednakże z jakichś powodów nie zostało to uznane za represję polityczną. Przez 80 lat państwo przekonywało, że Mikołaj II został rozstrzelany zgodnie z decyzją Uralskiego Komitetu Obwodowego. Sprawa rozstrzelania rodziny carskiej w 1918 roku była rozpatrywana w Moskwie przez najwyższy organ państwowy – prezydium WCIK (Wszecchrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego), który uznał egzekucję za legalną. Sprawę stracenia cara przedstawiciel CIK Swierdłow referował na posiedzeniu rządu pod kierownictwem Lenina” (z wywiadu Germana Łukjanowa dla ITAR-TASS).

Decyzje te do dziś nie zostały odwołane i mają moc prawną, ponieważ Rosja jest prawną sukcesorką ZSRR. Być może problem tkwi właśnie w tej prawnej kontynuacji – w dziedziczeniu **prawa** po państwie **bezprawia** (a fakt, że nowa Rosja wzięła na siebie prawną sukcesję po ZSRR, uważam za jeden z głównych błędów Jelcyna i/lub jego doradców).

Główna Prokuratura Wojskowa w odróżnieniu od Prokuratury Generalnej, podparła się Kodeksem Karnym. Tak jakby wszystkie ofiary represji politycznych były represjonowane z art. 58, obecnie uznanego za „polityczny”. A ci, których sądzono z tzw. artykułów literowych, nie zawartych z żadnym Kodeksie Karnym? A miliony specjalnych przesiedleńców, ofiar kolektywizacji i zsyłek narodów, deportowanych według rozdzielnika albo hurtem, w ogóle bez ja-

kichkolwiek artykułów? A osądzeni na mocy licznych dekretów? W istocie wszyscy oni – a dokładniej ci spośród nich, którzy przeszli proces rehabilitacji (najczęściej na prośbę krewnych) – dawno już uznani zostali (tak jak członkowie ich rodzin) za ofiary represji politycznych **zgodnie z ustawą o rehabilitacji**. Tak więc jeśli German Łukjanow uważa, że Prokuratura Generalna mataczy, to Główna Prokuratura Wojskowa mataczy w dwójnasób. Nie może ona bowiem powiedzieć, że „nie ma oficjalnych decyzji organów sędowniczych bądź **innych niż sędownicze** (podkr. NG) o zastosowaniu wobec zamordowanych represji z przyczyn politycznych, jak tego wymaga aktualne ustawodawstwo rehabilitacyjne”. **Otóż są.**

Istnieje notatka komisarza ludowego spraw wewnętrznych Berii, adresowana do **KC WKP(b) „dla towarzysza Stalina”**

„W obozach NKWD ZSRR dla jeńców wojennych i w więzieniach zachodnich obwodów Ukrainy i Białorusi w chwili obecnej przetrzymywana jest wielka liczba byłych oficerów armii polskiej, byłych pracowników polskiej policji i organów wywiadu, członków polskich nacjonalistycznych k-r [kontrewolucyjnych] partii, członków ujawnionych k-r [kontrewolucyjnych] organizacji powstańczych, zbiegów i in. (...)”

Biorąc pod uwagę, że wszyscy oni są zatwardziałymi, nie rokującymi poprawy wrogami władzy sowieckiej, NKWD ZSRR uważa za niezbędne:

I. Polecieć NKWD ZSRR:

1) Sprawy znajdujących się w obozach dla jeńców wojennych 14.700 osób, byłych polskich oficerów, urzędników, obszarników, policjantów, agentów wywiadu, żandarmów, osadników i służby więziennej,

2) jak też sprawy aresztowanych i znajdujących się w więzieniach w zachodnich obwodach Ukrainy i Białorusi 11.000 osób, członków różnorodnych k-r [kontrewolucyjnych] szpiegowskich i dywersyjnych organizacji, byłych obszarników, fabrykantów, byłych polskich oficerów, urzędników i zbiegów – rozpatrzyć w trybie specjalnym, z zastosowaniem wobec nich najwyższego wymiaru kary – rozstrzelania.

II. Sprawy rozpatrzyć bez wzywania aresztowanych i bez przed-

stawiania zarzutów, decyzji o zakończeniu śledztwa i aktu oskarżenia (...)

Na pierwszej stronie tego dokumentu widnieją zamaszyste podpisy przez cały tekst: „J. Stalin”, „K. Woroszyłow”, „W. Mołotow”, „A. Mikojan”, a dodatkowo jeszcze drobnym pismem dopisano na marginesie: „tow. Kalinin – za, tow. Kaganowicz – za”.

Są więc motywy **polityczne**, wskazane w tekście dokumentu; a w ustawie o rehabilitacji, jak przyznaje mimochodem także sama Główna Prokuratura Wojskowa, mowa jest o **motywach** politycznych, a nie o politycznych **artykułach Kodeksu Karnego**.

A więc jest tajna decyzja, ale w najwyższej mierze „oficjalna”.

Politbiuro RKP(b)-WKP(b)-KPZR – jest organem „innym niż sądowniczy”. Przez dziesiątki lat bezprawnie, w porządku pozakonstytucyjnym rządził on państwem radzieckim. Nawet nie WCiK. Ale Główna Prokuratura Wojskowa uznaje tylko sąd i artykuł KK, idąc jeszcze dalej niż Prokuratura Generalna.

A więc w Katyniu, Miednoje i Charkowie (i w jakichś dotąd nieznanach miejscach) najwyraźniej także miało miejsce masowe zabójstwo o charakterze przestępstwa kryminalnego (ostatecznie: o „zabarwieniu politycznym”). Skoro tak, należałoby Politbiuro (przypomnę, że to skrót nazwy „biuro polityczne”), które postanowiło rozstrzelać 25.700 Polaków, a także, jak wiadomo z innych źródeł, setki tysięcy obywateli ZSRR, wstecznie przemianować na Kryminbiuro, albo po prostu Bandytbiuro.

Oto, skąd wiedzie sukcesję prawną dzisiejsza Rosja z jej obdwoma najwyższymi prokuraturami.

Sowiecka przeszłość i rosyjska teraźniejszość

Wiosną 1980 roku na 40-lecie zbrodni katyńskiej paryska gazeta „Russkaja Mysl” wydrukowała mój artykuł pt. „Katyń”. Była to skrócona i zredagowana na nowo wersja tekstu audycji radiowych, które robiłam w radio „Swoboda” w ramach cyklu „Świadectwa wschodnioeuropejskie”. W tym dość pokaźnym tekście starałam się, jeśli można się tak wyrazić, jak najbardziej szczegółowo i zarazem

jak najwięcej opisać całą historię zbrodni i dochodzenia na jej temat opierając się na danych, zebranych do tego czasu. Była to, rzecz jasna, kompilacja, a nie dzieło historyka: wykorzystywałam wszystkie dostępne źródła, czasem tylko robiąc dygresje-komentarze. I te właśnie komentarze będę przytaczać w niniejszym artykule: mniej się zastarzały niż informacje, dziś już ogólnie znane.

Swego czasu dość dużo zajmowałam się Katyniem, wyniosłszy zainteresowanie tym tematem jeszcze z czasów życia w ZSRR. Potem, kiedy temat katyński przestał być zakazany, kiedy zaczęli się nim zajmować rosyjscy dziennikarze, historycy, prokuratorzy i oczywiście „memoriałowcy”, pozwoliłam sobie „pójść na emeryturę”. Niestety, teraz (zwłaszcza po oświadczeniu Głównej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej) znowu poczułam się „zmobilizowana”. Piszę „niestety”, ponieważ jeszcze w drugiej połowie lat 90-ych wydawało się, że o żadnych różnicach zdań na temat Katynia w Rosji nie ma mowy i być nie może, że pozostało jedynie paru twardegłowych, będących marginalnymi relikdami czasów sowieckich, którzy nadal głoszą swoją „prawdę”, niezgodną z jakimikolwiek faktami.

W tych okolicznościach poczułam konieczność powrotu do tematu Katynia – zarówno do tego, co pisałam 25 lat wcześniej, jak i do tego, co mówi się i pisze dziś. Niniejszy artykuł jest przeróbką – dla polskiego czytelnika – materiałów opublikowanych przeze mnie w 3 i 4 numerze miesięcznika „Nowaja Polska”.

Katyń 2005 – zacznijmy od internetu

„Las katyński stał się symbolem męczeństwa narodów i jednakowej dla wszystkich beznadziei wobec potwornych rządów ludobójstwa”.

Te słowa, wzięte z oficjalnej strony zespołu cmentarno-muzealnego „Katyń” (admin.smolensk.ru/history/katyn), można by było umieścić jako motto do tematu „Katyń w rosyjskim internecie”. Na przekór rozpowszechnionej opinii, że w Rosji wszyscy chcą podważyć prawdziwą historię zbrodni katyńskiej, wypowiedzi podające ją w wątpliwość spotyka się w rosyjskim internecie dość rzadko,

a książki, czy też artykuły takiego rodzaju można policzyć na palcach jednej ręki. To przede wszystkim ciągle ten sam podłej sławy Muchin (całkiem niedawno wydał trzecią już książkę na ten sam temat), na którego powołuje się kilku wyznawców.

Przede wszystkim od 1999 roku istnieje strona Jurija Krasilnikowa, w całości poświęcona Katyniowi (katyn.codis.ru). Zawartość strony pokrótce:

„Często zadawane pytania na temat zbrodni katyńskiej. – Katyń w encyklopediach i słownikach. – Artykuły i fragmenty książek o Katyniu. – Świadczenia naocznych świadków. – Sowiecko-niemieckie umowy 1939 i 1941 r. – Dokumenty sowieckie z lat 1940–1991. – Dokumenty z lat 1943–1944. Sprawozdania z badań grobów. – Mapy i fotografie z lat 1943–1944. – Fotografie dawnych obozów. – Fotografie ostatnich lat. – Proces Norymberski. – Linki”.

Szczególnie przydatny wydał mi się rozdział „Często zadawane pytania na temat zbrodni katyńskiej”: Jurij Krasilnikow przewidział, jak mi się wydaje, wszystkie możliwe wątpliwości i kłopoty i na wszystkie odpowiedział. O ile mi wiadomo, w polskim internecie niczego porównywalnego pod względem zakresu przytaczanych informacji nie ma.

Na stronie Krasilnikowa umieszczony jest znakomity tekst „Rozstrzelanie w Katyniu” z „Encyklopedii dla dzieci” (t. 5, cz. 3, „Historia Rosji – XX wiek”, Moskwa, „Awanta+”, 1966). Wszystko przedstawione jest z historyczną wiernością, prosto, w sposób dostępny dla dziecięcego czytelnika, a zakończone jest wierszem „Modlitwa” oficera (dziś księdza) Zdzisława Peszkowskiego w tłumaczeniu nieżyjącego już Siergieja Łarina.

Także poza tym, co pokazuje strona Jurija Krasilnikowa, w rosyjskim internecie nie są rzadkością strony poświęcone w całości tragedii katyńskiej lub jej oddzielnym aspektom, strony o dobrej podstawie historycznej, poważne. Na przykład strona Kirilla Arefjewa z Wołogdy z podstroną „Zbrodnie wojenne XX wieku”, zawierająca rozdziały „Pol Pot – droga do komunizmu”, „Junta argentyńska”, „Konwejer śmierci” (o hitlerowskiej zagładzie Żydów), „Husejn – arabski diabeł”, „Katyń – wspólna mogiła”, „Oradur”, „Zbrodnia w Ardenach”, „Amerykańscy bohaterowie – Songmi” (jak się udało

ustalić, materiał wzięty jest z umieszczonej również w internecie książki „Encyklopedia światowych sensacji XX wieku”). Arefjew pisze:

„Niniejsza strona tworzona była w jednym jedynym celu – aby pomóc ludziom zrozumieć, że pokojowa ludność cierpi przez dyktatury i wojny!”

I następny autor. Jego nazwiska nie udało się ustalić, chociaż napisany przez niego rzetelny i obszerny tekst spotyka się na kilku innych stronach z referatami dla studentów i w ogóle wszystkich, kogo to interesuje. Autor pisze:

„Postanowiłem napisać referat na ten właśnie temat, ponieważ chciałem dokładnie dowiedzieć się o dokonanej owej strasznej wiosny zbrodni (czy raczej katastrofie), jej motywach i śledztwie. Sądzę, że mi się to udało. Znalazłem ogromną ilość literatury, dokumentów, zdjęć i innych materiałów na ten temat. Po dokładnym zbadaniu tych materiałów zrozumiałem, że wiele jeszcze nieznanych i nie odkrytych rzeczy działo się podczas wieloletniego, haniebnego okresu naszej historii na przestrzeni prawie całego XX wieku. Niestety, ogromnej liczby ludzi, którzy zginęli podczas rządów tyranii Stalina (a także Lenina i jego następców) i jego represji, nie da się przywrócić życiu, dlatego trzeba przynajmniej umieć przyznawać się do swoich błędów i czcić pamięć tych, co odeszli. W związku z tym cieszy fakt, że obecnie trwa odbudowa starych i budowa nowych pomników i cmentarzy, poświęconych takim wydarzeniom, a także ujawnianie prawdy o tym i wielu podobnych zbrodniach.

A na przykład na stronie „Militera” Katyniowi poświęcony jest obszerny i szczegółowy rozdział z pracy naukowej M.I. Siemiriaga „Tajemnice stalinowskiej dyplomacji”.

Na stronie Centrum Sacharowa znajdujemy książkę wspomnień Borysa Mieńszagina, który za Niemców był burmistrzem Smoleńska, potem przez 25 lat w więzieniu – od Stalina do Breżniewa. Bano się, że mógłby opowiedzieć o sprawie katyńskiej, więc trzymano go nie w obozie, lecz w więzieniu wladimirskim. Sam nie pisze o Katyniu dużo, ale w książce jest aneks: „Znaczenie sprawy S. Karawańskiego 1969–1970 dla wyjaśnienia sprawy katyńskiej”. Dobrze pamiętam tę nową sprawę Światosława Karawańskiego, ukraińskiego nacjonalisty, także z 25-letnim wyrokiem. Dodatkowy wyrok dostał za to, że próbował w więzieniu wladimirskim dotrzeć do Mieńszagina i do-

wiedzieć się o Katyń (a w 1980 r. Karawański razem z nami, Rosjanami – Bukowskim, Maksimowem i innymi, podpisał oświadczenie „Obejrzyj się ze skrucą...” na czterdziestolecie zbrodni katyńskiej). Karawański dostał nowy wyrok „za Katyń”, a Gabriel Superfin, który napisał o sprawie Karawańskiego, też dostał wyrok, i też, między innymi, „za Katyń”. Na przestrzeni całych dziesięcioleci po tym, jak sowiecka Komisja Specjalna „zaprzeczyła” „propagandzie goebbelsowskiej”, to oskarżenie było jednym z najstraszniejszych: władza radziecka, jak wiadomo, bała się prawdy, ale tej – szczególnie.

Na stronie krasnojarskiego „Memoriału” odnajdujemy dawny, ale, niestety, ciągle aktualny artykuł Władimira Sirotina „Prawda o Katyniu”, którego nie wzięła żadna krasnojarska gazeta.

Oczywiście, katyńskie materiały są także na stronie riazańskich obrońców praw człowieka hro.org. Tu, w Riazaniu wychodzi świetne pismo historyczne „Karta”, młodszy brat polskiej „Karty” – w wersji papierowej i w internecie. Na stronie znajdujemy artykuły i materiały z 10 numeru pisma: Wiktor Łoziński, „Mozaika naszego domu” (chronologiczny przegląd sprawy katyńskiej); Siergiej Głuszko, „Dziwne tajemnice grobów pod Miednym”; Natalia Lebiediewa, „Czwarty rozbiór Polski i tragedia katyńska” (fragmenty szkicu historycznego); „Historia w dokumentach (dokumentalne świadectwa zbrodni katyńskiej)”. (Teraz na stronie tej zostały umieszczone także przygotowane przeze mnie materiały, część z nich będzie wydrukowana w „Karcie”.)

W zupełnie nieoczekiwanym miejscu, w bazie fotograficznej agencji „Russian Czech press”, na stronie o śmiesznej nazwie fotoknedlik.ru – też Katyń. Podpis pod zdjęciem:

„Kapsuła z ziemią z Katynia w krypcie kościoła katedralnego w Krakowie na wzgórzu Wawel. Miasteczko Katyń na terytorium dzisiejszej Białorusi (tu widać znane popłatanie z Chatyniem, tylko w drugą stronę – NG) zyskało smutną sławę po tym, jak sowieckie oddziały pacyfikacyjne rozstrzelały tam kilkaset (oczywiście chodzi o tysiące, nie o setki – NG) polskich wojskowych, aresztowanych po zajęciu części Polski na mocy Paktu Ribbentrop-Mołotow w 1939 r. Fot.: Wowa Pomorcow”.

Katyń 1980

Cofnijmy się o 25 lat. Na początku mojego starego artykułu pt. „Katyń” pisałam:

„Dla każdego, kto nie zapomniał tego słowa, oznacza ono jedno – krwawą zbrodnię reżimu sowieckiego. Posiadając nawet tylko tę niewielką porcję informacji, którą można zdobyć w Związku Sowieckim, trudno było zgodzić się z wywodami nieprzekonującego, zbyt ordynarnie zafałszowanego sowieckiego oświadczenia (styczeń 1944) o tym, że masowa likwidacja polskich jeńców wojennych w Katyniu – to dzieło rąk „niemiecko-faszystowskich okupantów”. (...)

Na Wielkim Procesie Norymberskim na żądanie radzieckich sędziów (słuszniej byłoby napisać – prokuratorów) Katyń został włączony do prokuratorowskiej mowy końcowej – a potem ani słowem nie wspomniany w wyroku. Zadaniem Trybunału Norymberskiego nie było poszukiwanie, *kto* dokonał tego, czego nie zrobili niemieccy zbrodniarze wojenni. Wina nie spadła na nich z powodu, powiedzmy, niedostatecznych dowodów. Przez 35 lat dowody zostały zbadane w pełni i nie pozostawiają żadnej wątpliwości na temat tego, kto jest przestępcą”.

Dziś także uważam, że sterty dokumentów teraz ujawnionych, odtajnionych, wydobytych z archiwów nie dodały praktycznie nic nowego do odpowiedzi na pytanie: jakie państwo, jaki ustrój, na czyj rozkaz dokonał tej zbrodni? Ujawniają mechanizm przestępstwa (na przykład zawsze myśleliśmy naiwnie, że nie zachowały się żadne pisemne ślady rozporządzenia o zabójstwie polskich oficerów – otóż nie, jest bezpośrednia decyzja Biura Politycznego KC WKP(b), zachowało się też mnóstwo innych dokumentów, pozwalających odsłonić obraz zbrodni w szczegółach), ale odpowiedź była znana dziesięć lat temu.

Jednak na końcu, podsumowując, pisałam:

„Trudno zgodzić się z Luisem FitzGibbonem [autorem książki „Katyn: crime without parallel”] kiedy nazywa Katyń „zbrodnią bez precedensu”. Zbyt wiele jest analogicznych w sowieckiej praktyce: zatopione barki z więźniami, żywcem spaleni na barkach i w celach, masowe rozstrzeliwania w obozach, w szczególności kołymskich. Wystarczy przypomnieć strasz-

ne opowiadanie Szalamowa „Z lend-lease'u”, gdzie przed oczyma obserwatora przypadkiem ukazuje się zbiorowa mogiła zabitych więźniów. Tylko że obserwatorów innych niż ochrona i więźniowie tam nie ma.

Podczas tej samej okupacji niemieckiej ujawniono masowe groby obywateli sowieckich w Winnicy. Groby na terytorium ogrodzonego i będącego strefą zamkniętą Parku Kultury i Wypoczynku powstały w 1938 roku. Różnica w stosunku do Katynia była taka, że rozstrzeliwano nie nad dołem, ale w piwnicach więzienia NKWD, a potem ciężarówki odwoziły trupy do masowych mogił. Pośród tysięcy ciał wielu mieszkańców miasta i okolicznych wsi rozpoznało swoich bliskich. **Wszyscy rozpoznani byli swego czasu aresztowani i skazani na dziesięć lat bez prawa korespondencji.** Wiedząc, jak rozpowszechniony był w tych latach taki wyrok, wiedząc, że zawsze oznaczał rozstrzelanie (słuchy o tym chodziły jeszcze przed wojną, oczywiście stało się to w okresie rehabilitacji), nietrudno wyciągnąć wniosek, że być może każde obwodowe więzienie miało swoje „katyńskie doły”. Tak jak w Katyniu, w Winnicy na zbiorowych mogiłach posadzono młode drzewka, park został przed wojną znowu otwarty, nad trupami wybudowano estradę. W jakich jeszcze parkach kultury, w jakich podmiejskich laskach leżą setki tysięcy już nie trupów, ale szkieletów rozstrzelanych?”

Tak się właśnie okazało: „katyńskie doły” znalazły się w każdym obwodzie: przy więzieniach obwodowych i w innych, bardziej odległych od więzień miejscach. I nie raz zakładano nad nimi parki kultury i wypoczynku. Nawiasem mówiąc, tam, gdzie pisałam o wykozystaniu trzech klasztorów jako miejsc odosobnienia polskich jeńców wojennych, przypomniałam, że tradycja używania klasztorów w takim charakterze – ale „dla swoich” – do momentu mordu w Katyniu liczyła już dwadzieścia lat.

„Nie można uważać zbrodni katyńskiej za bezprecedensową także w tym sensie, że było to zabójstwo jeńców wojennych. Państwo, które nie podpisało Konwencji Genewskiej o jeńcach wojennych, które zmusiło miliony powracających z niewoli żołnierzy i oficerów sowieckich by zdychali z głodu, a tych co przeżyli zapędziło do swoich obozów, nie usposabia do tego, by oczekiwać od niego cywilizowanego zachowania”.

Jednym słowem nie było niczego nowego pod sowieckim niebem.

„A jednak jest coś takiego w zbrodni katyńskiej, co sprawia, że dusza każdego, kto przeżył te epokę w ZSRR, musi drgnąć w sposób szczególny. Może fakt, że byli to żołnierze armii, która pierwsza przyjęła na siebie ude-

wienie podczas II wojny światowej – a do tego z dwóch stron. Ofiary paktu zawartego między Hitlerem i Stalinem, ofiary czwartego rozbioru Polski. Może to odwieczny rosyjski ból za Polskę, za winę wobec Polski, która nigdy nie była tak bolesna, tak zasadna: nawet krwawe stłumienie polskich powstań, szubienice dla powstańców – wszystko to było jawne, szczere, terror bez pięknych słówek i propagandowego kłamstwa. Może właśnie to kłamstwo, najpierw ordynarne kłamstwo, a potem zakaz wymieniania nawet słowa „Katyń”, jakby nic takiego nie istniało. Co najwyżej w „Times'ie” radziecki dziennikarz mógł napisać oburzony list, że sprawa Katynia dawno jest rozstrzygnięta przez Trybunał Norymberski (kłamiąc), na wewnętrznym rynku nawet kłamstwo o niemieckiej zbrodni teraz zostało zarzucone, byle by wymazać z pamięci słowo, fakt, zbrodnię”.

Teraz przytoczę pominięty powyżej (zaznaczony wielokropkiem w nawiasie) fragment początku artykułu:

„Ale czy wielu jest w ZSRR takich, którzy pamiętają o Katyniu? Od dawna nie ma o nim żadnych wzmianek w prasie sowieckiej, która ciągle przypomina o pamiętnych miejscach faszystowskich okrucieństw, o cmentarzach, wzniesionych na miejscach masowych mordów. **W lesie katyńskim nie ma cmentarza...**”

Cmentarza nie było, ale „pomnik” stał, chociaż mało kto o tym słyszał; była na nim, rzecz jasna, data „1941”, a przestępcami nazwano „niemiecko-faszystowskich okupantów”. Myślałam, że kłamliwy „pomnik” (pisałam też o nim w artykule) został postawiony pod koniec lat 70-ych, ale Aleksiej Pamiatnych poinformował mnie:

„Przed ostatnim kłamliwym pomnikiem tam przecież był już poprzedni kłamliwy (jego zdjęcie dość kiepskiej jakości jest, na przykład, w książce Zawodnego) – po prostu jeden zastąpiono drugim. O przyczynie zamiany trudno mi wyrokować – nie wykluczone, że pojawiła się myśl, by „uporządkować cmentarz”, a przy okazji pozbyć się nieprawdopodobnej ilości błędów gramatycznych w polskim napisie na poprzednim pomniku. Ale tym artystom udało się na nowym pomniku też zrobić błąd gramatyczny (byłem tam, mam zdjęcie z 1987 roku, kiedy mnie i syna pogonił stamtąd KGB-ista, potem zgrywając głupiego napisałem list do smoleńskiego Komitetu obwodowego KPZR – nie o błędzie, ale o cmentarzu, na który nie wpuszcza się ludzi pracy, i nawet dostałem odpowiedź, która cieszyła się dużym powodzeniem wśród moich polskich znajomych, gdzie w końcu zaginęła, ale to już całkiem inna historia). Otóż na ostatnim kłamliwym pomniku był błąd:

napisano „polskim oficerAm” zamiast „polskim oficerOm”, czyli na rosyjską modłę, wstydzieli się zapytać Polaków”.

W drugim liście A. Pamiatnych uściślił niektóre szczegóły:

„Po komisji Burdenki postawił tam coś skrajnie tymczasowego z napisem w rodzaju «Żołnierzu Armii Czerwonej, pomścij!», po wojnie (w latach 50-ych?) postawiono kamienny pomnik z napisami po polsku i po rosyjsku, polski tekst, jeśli chodzi o poprawność gramatyczną, był anegdotyczny (miałem go gdzieś, ale nie mam pod ręką). Nieco późniejszy sowiecki cmentarz pojawił się, żeby nie skłamać, pod koniec albo w połowie lat 1970-ych, a w drugiej połowie lat 1980-ych była próba wydzielenia go z terenu KGB-owskich dacz przy pomocy dodatkowych płotków. Ja tam trafiłem jak jeszcze nie było płotków, kiedy dostęp był zamknięty (odpowiedź komitetu obwodowego na mój „list człowieka pracy” była w stylu „Stawia pan słuszne pytania, i teraz planujemy...” – a dalej parę kanonicznych zdań o rozstrzelaniu Polaków przez Niemców w 1941)”.

Uważałam wtedy, że „pomnik” wzniesiono po tym, jak propaganda radziecka postanowiła rozbić międzynarodową falę demaskatorską. Pośród czynów, które szczególnie wzburzyły ZSRR było, na przykład, odsłonięcie w 1976 roku w Londynie pomnika Katynia, w którym ja i Wiktor Fajnberg (mój przyjaciel i kolega ze sprawy demonstracji na Placu Czerwonym przeciw wkroczeniu do Czechosłowacji) uczestniczyliśmy i złożyliśmy wieniec. W moim artykule z 1980 roku pisałam:

„W 1976 roku Katyń przeszkadzał już nie we współpracy, ale w odprężeniu: przed odsłonięciem pomnika ofiar Katynia z datą „Katyń 1940” rząd labourzystowski wywierał nacisk na mera londyńskiego okręgu Chelsea-Kensington w celu odwołania uroczystego odsłonięcia pomnika. Kiedy to się nie udało, nie tylko nie przysłał na otwarcie swojego przedstawiciela, ale też zakazał oficerom brytyjskim przybyć na ceremonię w mundurach. To była odpowiedź dumnego Albionu na liczne protesty ambasad PRL i ZSRR. Niezadowolone i oburzone ogarnęły wtedy całą prasę, politykę rządu osadzono w szeregach partii konserwatywnej, liberalnej, a nawet częściowo także w partii labourzystowskiej. Rząd odpowiadał: nie ma bezpośrednich dowodów, że mogły katyńskie są zbrodnią sowiecką. Argument był przyjęty przez opinię publiczną jak godna politowania obłuda by dogodzić silnemu partnerowi.”.

Do tego czasu brytyjski MSZ już

„zdecydował się opublikować leżące w archiwach raporty sir Owena O'Malley'a, ambasadora przy rządzie polskim w Londynie. W 1943 i 1944 roku zwracając się do (ministra spraw zagranicznych) Edena, pisał, że zebrane przez niego dowody jednoznacznie wskazują na winę sowiecką”.

Jednak, gdy mówiłam, że w lesie katyńskim „nie ma cmentarza”, przypominałam co innego:

„Za to spośród dziesiątków rzeczywiście zniszczonych przez faszystów wsi białoruskich, wybrano wioskę o podobnej nazwie – Chatyń, jakby chcąc zbić z pantafelku, wymazać ze świadomości samo słowo „Katyń”*. Nie ma artykułu „Katyń” w Wielkiej Encyklopedii Radzieckiej, nie ma go także w warszawskiej Wielkiej Encyklopedii Powszechnej. (...) Dzisiejsze milczenie obnaża wczorajsze kłamstwo”.

Katyń 2005 – wróćmy do internetu

Dziś powstała dziwna sytuacja: prawda została powiedziana, a kłamstwo nadal żyje, nadal Katyń mylą z Chatyniem (a przy tym, jak już zwróciłam uwagę, poplątanie jest podwójne, w obie strony). Oto dwa charakterystyczne fragmenty z forum „Bojowy naród”:

„A jeśli chodzi o Chatyń, byłbym ostrożny – do tej pory nie jest jasne – kto kogo tam podpalał i rznął... Czy bezbronnych Białorusinów – Niemcy, czy wojska NKWD, czy też to w ogóle nasi – polskich oficerów, no i przy okazji ludność – za to, że widziała za dużo... W sumie, sprawa dość ciemna. Natomiast jeśli spojrzeć na to, z punktu widzenia, komu to było na rękę, to raczej naszym niż Niemcom, dla wzbudzenia – by tak rzec – fali gniewu ludu... No a dla Niemców – mówiłem już wcześniej – to akurat w ogóle nie było korzystne – na tyłach i tak wyrabiało się diabli wiedzą co – różni partyzanci – z których część to byli najprawdziwsi bandyci... Teraz już się trudno połapać, gdzie jest prawda...”

Na to odpowiada człowiek zorientowany:

„Stp-stop-stop, Kostia... Wydaje mi się, że coś mylisz: **Katyń** (las ka-

* Przy okazji zauważmy, że na umyślną zamianę Katynia na Chatyń pierwszy zwrócił uwagę były więzień polityczny, emigrant polityczny w Danii Borys Wajl. I nie przypadkiem, kiedy zostały odkryte masowe mogiły w Kuropatach (z takich samych „katyńskich dołów” w każdym obwodzie), zatytułowałam swój artykuł w „Russkiej Mysli” „Przed Katyniem i przed Chatyniem”.

tyński, gdzie NKWD rozstrzeliwało polskich oficerów) i Chatyń, wieś, którą zniszczyły niemieckie oddziały pacyfikacyjne razem z policajami – to dwie duże różnice!!! Nawet w czasie – kilka lat!”

I tu wtrąca się jeszcze jeden zorientowany, ale ze wstrząsającym punktem widzenia:

„co do Katynia i Chatynia to już totalny obłąd.

Katyń to tam gdzie wykańczali Polokoff (i dobrze zrobili), a Chatyń to wieś, którą Niemcy spalili w 1943 roku”.

Jeśli i przy tym dodałby „i dobrze zrobili”, można byłoby pomyśleć, że to kretyński żart, ale nie dodał...

Oczywiście takie szczere skrajne zdanie jest rzadkością. Obrońcy wersji (nie do obrony) o tym, że Polaków zamordowali Niemcy, a wszystkie rozmowy o tym, że zbrodnię popełniono rękoma NKWD – to „goebbelsowska propaganda”, nie powiedzą „i dobrze zrobili”, chociaż w duchu, być może, tak właśnie myślą, tym bardziej, że – też „w duchu” nie mogą nie wiedzieć, *кто* popełnił tę zbrodnię.

Jeśli nie z racji funkcji, to w „duchu” są towarzyszami pana Czerkiesowa, byłego śledczego Leningradzkiego Wydziału KGB, a teraz głównego federalnego bojownika przeciw narkotykom, który dumny jest z tego, że jest czekistą, i obrusza się na tych, którzy demaskują przeszłość sławnych organów (zajmują się, według jego terminologii „antyczekizmem”). Ale mnie tu interesują nie tyle Czerkiesow, Muchin i ich czekistowscy lub paraczekistowscy potakiwacze – interesują mnie ci, którzy uważają, że Katyń odszedł do historii i nie jest nawet ważne, kto tam i co zrobił. To są, mówią, polskie sprawy, niech Polacy się tym martwią, a najważniejsze: niech się do nas z tym nie pchają.

Jeden z uczestników „Forum wojskowo-historycznego” w rosyjskim internecie przeprowadził sondaż, zadając odwiedzającym forum cztery pytania:

„– Czy uważają państwo temat Katynia za aktualny dla rosyjsko-polskich stosunków lub w dowolnym innym aspekcie?

Czy uważają państwo, że ten temat trzeba jakoś podsumować – zamknąć na poziomie politycznym lub prawnym – czy też nie ma już o czym dyskutować, niech zainteresowani historycy grzebią w szeregach?

Czy wiąże Państwo temat Katynia z innymi kwestiami wojskowo-politycznymi – na przykład z tematem wojny sowiecko-polskiej 1920 roku?

Czy mają państwo wątpliwości na temat tego, kto rozstrzeliwał polskich oficerów w Katyniu, Kalininie i Charkowie?”

Otóż na pierwsze dwa pytania niemal wszyscy odpowiedzieli jednako: na pierwsze – „nie”, na drugie – „tak”. Nie uzasadniając, albo uzasadniając różnie, ale dokładnie: nie, temat nie jest aktualny; tak, dość już mówienia o tym. W odpowiedziach na trzecie i czwarte pytanie zdania się rozchodzą, tutaj znalazł się nawet apologeta idei „wykańczania Polokoff”, odpowiadając, że wątpliwości nie ma, i:

„tak samo jak nie ma wątpliwości, że było to zrobione słusznie”.

Przytoczę jedno, wydawałoby się, całkiem poprawne, ale bardzo niebezpieczne wyjaśnienie konieczności zamknięcia tematu katyńskiego:

„Ten temat trzeba po prostu zostawić w spokoju. Ta historia jest zamknięta. Podobnie jak historia jarzma tatarskiego na Rusi nie stanowi przeszkody dla wspaniałych stosunków Rosji z Mongolią”.

Nikt już jak gdyby nie pamięta, że Katyń (podkreślam to jeszcze raz) – jest jedną z wielu zbrodni reżimu komunistycznego. Według mnie pragnienie, aby zapomnieć o Katyniu – oznacza chęć zapomnienia o „katyńskich dołach” rozsianych po całej Rosji i innych dawnych republikach radzieckich, zapomnienia o ponadnarodowym charakterze komunistycznej dżumy, która poraziła w XX wieku przestrzeń byłego Imperium Rosyjskiego i nie szczędziła ani „swoich”, ani „obcych”.

Pisał o tym niedawno Aleksandr Daniel z moskiewskiego „Memoriału”. Według jego obserwacji,

„próby dzisiejszej administracji aby odbudować w nieco odnowionej formie starą imperialną historyczną mitologię, usuwając tylko najbardziej odpychające elementy doktryny komunistycznej, spotykają się z dość szerokim poparciem.

W jaki sposób ten stan umysłów przyszedł na zmianę nastrojom społecznym końca lat 1980-ych? I gdzie się przy tym podziela przebudzona kolektywna pamięć o terrorze? Częścią świadomości narodowej się nie stała – to jest już jasne.

Wyobrażenie o terrorze komunistycznym jako o ogólnonarodowej katastrofie, to wyobrażenie, do którego wypracowania i utrwalenia w świadomości

mości narodowej byliśmy już bardzo blisko pod koniec lat 1980-ych, nie uformowało się.

(Mówiąc o utrwaleniu wyobrażeń w świadomości narodowej, mam na myśli formowanie w niej pewnych konceptów najogólniejszego porządku, takich jak: „w XIII-XV wieku Rosja przeżyła niewolę tatarsko-mongolską”. Albo: „zwyciężyliśmy w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej”. Czyli coś takiego, z czym nikt, oprócz zdeklarowanych ekscentryków w rodzaju Gumilowa czy Fomienki – nie porównuję, rzecz jasna, tych postaci – nie polemizuje. Stwierdzenie: „w końcu XX wieku Rosja przeżyła bezprzykładną epokę, której głównym sensem jest zdławienie wszelkiej wolności i masowe zabójstwa obywateli przez państwo” takim punktem wspólnym się nie stało”).

Jeżeli nie ma ogólnonarodowej pamięci o kompleksie bezprzykładnych, bezprecedensowych, zaplanowanych odgórnie zabójstw, o bezprzykładnym bezprecedensowym, totalnym zduszeniu wolności – nie będzie, oczywiście, także pamięci o każdym oddzielnym masowym zabójstwie i Katyń będzie przyjmowany jak natrętne pretensje jakichś Polaków, którzy nie chcą żyć w pokoju, chociaż nikt ich już więcej nie zaczepia.

A jednak jest nadzieja. Znów zaglądam do internetu i na „Forum TWS” znajduję:

„Co powinniśmy czuć wspominając Katyń? Nie wiem, co rozumiecie przez kolektywną odpowiedzialność. Ten absurd, do którego sprowadzono rozważanie, i z czego się śmialiście? To jakoś nie brzmi – „odpowiedzialność zbiorowa”, czuć sowiecją. Ale coś jednak czuję. Czuję indywidualnie, a nie dlatego, że ktoś tam, na szczelbu oficjalnym tę odpowiedzialność za-twierdził”.

Ja też tak czuję.

Red. STANISŁAW M. JANKOWSKI

SPRAWA HIERONIMA MAJEWSKIEGO

Wyroki sądowe w PRL za ujawnienie prawdy o zbrodni katyńskiej. Cz. II

W kwietniu 1943 roku Joseph Goebbels, minister oświecenia publicznego i propagandy III Rzeszy, mógł znowu udowodnić swój talent w graniu – jak o nim mówiono – „równocześnie na dwóch instrumentach: prawdy i kłamstwa”. Informacje o zamordowanych polskich oficerach dawały mu do ręki oręż, jakiego nie przewidywał nigdy, a tym bardziej w momencie poważnego załamania się niemieckich planów na froncie wschodnim i spodziewanej anglo-ame-rykańskiej inwazji na zachodnim teatrze działań wojennych.

„W pobliżu Smoleńska odkryto masowe groby Polaków – zapisał Goebbels w swoim dzienniku pod datą 9 kwietnia 1943 roku. – Bolszewicy zastrzelili po prostu ok. 10 tys.¹ polskich jeńców, wśród nich także więźniów cywilnych, biskupów, intelektualistów, artystów itp. po czym grzebali ich we wspólnych mogiłach. Nad tymi masowymi grobami założyli zieleńce, aby zatrzeć ślady zbrodniczego czynu [...]”².

¹ Wiedząc ze źródeł wywiadowczych o poszukiwaniu przez gen. Władysława Sikorskiego kilkunastu tysięcy polskich oficerów, którzy dostali się do niewoli sowieckiej w roku 1939, a nie zgłosili się do Armii Polskiej w roku 1941 tworzonej w Związku Radzieckim, przyjęli Niemcy, że oficerowie ci zostali zamordowani w Katyniu. W różnych źródłach, nie tylko niemieckich, wymieniano w tym czasie 10 lub nawet 12 tysięcy pochowanych pod Smoleńskiem polskich jeńców.

² Eugeniusz Guz „Goebbels o Polsce i sojuszniczym ZSRR”, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1999, s. 63.

Wiadomości z lasu, kryjącego mogiły polskich wojskowych, były tak ważne dla hitlerowskiego ministra, że właśnie ten fakt zdecydował o systematycznym prowadzeniu przez niego codziennych notatek. Gdyby nie jego dziennik, to nie znalazłbyśmy prawdopodobnie planów propagandowego wykorzystania sowieckiej zbrodni.

„Polecę – pisał autor dziennika – aby te polskie groby masowo zobaczyli neutralni dziennikarze z Berlina. Polecę ściągnąć tam również polskich intelektualistów. Niech się przekonają na własne oczy, co ich czeka, gdyby rzeczywiście spełnić się miało wielokrotnie przez nich żywione życzenie, aby bolszewicy pobili Niemców...”

Nie ukrywał też Joseph Goebbels pomysłu wykorzystania zbrodni „w najlepszym stylu antybolszewickiej propagandy” ani swojej radości z powodu „głębokiego poruszenia, jakie Katyń wywołał w polskiej opinii publicznej”.

„My rozkręcamy sprawę nadal i będziemy tak długo atakować przede wszystkim Anglików i Amerykanów, aż wreszcie przemówią. [...] Cała sprawa Katynia staje się gigantycznym wydarzeniem politycznym, które ewentualnie wywołać może jeszcze doniosłe reakcje. My też omawiamy ją do końca według wszelkich reguł sztuki propagandowej...”³.

W innym miejscu dzienników można przeczytać, że fotografie wykonane w Katyniu są „w swej wymowie tak okropne, iż tylko część nadaje się do publikacji”, ale równocześnie minister Goebbels posiadany materiał propagandowy określa „pokarmem na kilka tygodni”⁴.

Nie znalazłem w cytowanych dziennikach nawet słowa o decyzji wysłania do Katynia robotników z zakładów pracy na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Goebbels wspomina – jak cytowano wyżej – o neutralnych dziennikarzach i polskich intelektualistach, ale nie wymienia innych grup zawodowych. Nie ma wątpliwości, że bez jego zgody i decyzji nie włączono by do polskich delegacji majstra

³ Ten i pozostałe cytaty pochodzą z książki E. Guza, „Goebbels o Polsce i sojuszniczym ZSRR”, s. 63–66.

⁴ Ibidem.

Franciszka Prochownika z krakowskich zakładów Zieleniewskiego⁵. I nie poleciałaby do Katynia kolejna delegacja czyli grupa dziesięciu (?) robotników, którzy na miejscu zbrodni pojawili się ok. 20 lub 21 kwietnia. Jednym z nich był Mikołaj Marczyk ze Stalowej Woli⁶, a drugim – być może nawet w tej samej grupie – Hieronim Majewski, urzędnik kolejowy z parowozowni w Karsznicach k. Sieradza.

Z jego życiorysu wiadomo, że urodził się w Chełmży w woj. pomorskim 8 października 1914 roku jako syn Stanisława i Marianny. Po uzyskaniu wykształcenia gimnazjalnego ukończył liceum handlowe, później po przeszkoleniu wojskowym, 30 V 1937 uzyskał stopień kaprała, a we wrześniu 1937 roku w III Batalionie Morskim w Wejherowie awansowano go do stopnia plutonowego.

W 1939 roku brał udział w kampanii wrześniowej. Podczas walk na Wybrzeżu dostał się do niemieckiej niewoli, po nieudanej ucieczce wysłany został do pracy w kamieniołomach, skąd – jak podał w życiorysie – zwolniono go 27 sierpnia 1940 roku. Przez sześć miesięcy był bezrobotny, później podjął pracę w parowozowni w Karsznicach „w charakterze pomocnika ślusarskiego, a następnie w charakterze siły biurowej”.

W „Życiorysie” z cytowanymi informacjami nie ma słowa o czterech latach pracy w Karsznicach ani o wydarzeniach w 1943 roku.

⁵ Urban Franciszek Prochownik (1901–1959), monter w zakładach Zieleniewskiego w Krakowie, w kwietniu 1943 roku delegowany na miejsce ekshumacji w Katyniu. W czerwcu 1945 roku aresztowany za współpracę z Niemcami, więziony bez procesu do października 1946 i zwolniony z pracy w 1947 roku. Szerzej na ten temat w pracy St. M. Jankowskiego i Ryszarda Kotarby pt. „Literaci a sprawa katyńska 1945”, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, Kraków 2003 oraz w referacie St. M. Jankowskiego „Pod specjalnym nadzorem, przy drzwiach zamkniętych. (Wyroki sądowe w PRL za ujawnienie prawdy o zbrodni katyńskiej)” w: Zbrodnia katyńska. Polskie śledztwo, Zeszyty Katyńskie nr 20, k. 95–135, Wyd. Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej i Polska Fundacja Katyńska, Warszawa 2005.

⁶ Mikołaj Marczyk (ur. 1905), zatrudniony od 1938 roku w Zakładach Południowych w Stalowej Woli, za uczestniczenie w delegacji do Katynia w roku 1943 i przemawianie na ten temat po powrocie skazany został w 1951 roku na karę dwóch lat pozbawienia wolności. Więcej o tej sprawie w referacie, cyt. w przypisie 5.

„Dnia 15 I 1945 w chwilach przełamania potęgi hitlerowskiego germanizmu założyłem MO, której byłem komendantem do 1 III 45, następnie SOK – pisze Hieronim Majewski. – Obecnie jestem zastępcą Naczelnika Oddziału Ruchowo Handlowego do spraw SOK w Tczewie. Jestem członkiem PPR”⁷.

31 stycznia 1950 roku „Życiorys” jest tylko jednym z wielu dokumentów w aktach śledczych aresztowanego Hieronima Majewskiego, ale 4 lutego oficer śledczy Jan Horsza wypytuje aresztowanego o każdy rok jego życia. Hieronim Majewski potwierdza wszystko, co napisał dwa lata wcześniej, dodając kilka faktów o pracy w formacji SOK w 1938 roku, o ćwiczeniach wojskowych przed wojną i o walkach we wrześniu 1939 roku. Podaje również informację o przyjęciu przez jego ojca IV niemieckiej grupy narodowościowej ale – wyjaśnia – „nikt z rodziny [listy] nie chciał, więc ojcu odebrali...”⁸.

W bardzo obszernych zeznaniach znaleźć można fragment dotyczący przynależności partyjnej.

„Z chwilą przeniesienia mnie do Tczewa [z Kwidzyna – dop. SMJ] na stanowisko komendanta oddziału SOK, po kilku miesiącach wstąpiłem do Polskiej Partii Robotniczej w Tczewie od 1 lipca 1946 roku. Do PSL w owym czasie nie należałem ani też nie zabroniłem podwładnym mi strażnikom brania udziału w święcie 1 Maja 1946 na terenie Kwidzyna. [...]

W dniu 6 XII 1946 roku z rozkazu Komendy Okręgu (SOK – dop. SMJ) w Gdańsku przeniesiony zostałem na stanowisko komendanta oddziału SOK pełniąc to stanowisko do chwili obecnej. To co zeznałem polega na prawdzie i po odczytaniu podpisuję własnoręcznie”⁹.

⁷ „Życiorys” dat. 2 VIII 1948 r., w: „Akta śledcze Nr 33/S/50 przeciwko Hieronimowi Majewskiemu”, obecnie zbiory IPN w Łodzi, sygn. ddpt 12/1755 k. 91. Dalej cyt. Akta śledcze...

⁸ Protokół przesłuchania w Tczewie 4 II 1950 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 19–20.

⁹ Ibidem.

Kogo okradli Moskale?

W aktach śledczych nie ma informacji o tym, skąd – a raczej od kogo – funkcjonariusze Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Tczewie dowiedzieli się o wyjeździe Hieronima Majewskiego do Katynia w 1943 roku. Najprawdopodobniej pozyskali tę wiadomość tzw. drogą operacyjną; być może ktoś wygadał się przypadkowo, a informator lub funkcjonariusz napisał doniesienie, które całkowicie zmieniło kierunek inwigilowania. W maju 1949 roku Hieronima Majewskiego i innych kierowników Służby Ochrony Kolei rozpracowywano bowiem od wielu miesięcy.

W „planie operatywnych przedsięwzięć”¹⁰ znajduje się kilkanaście zarzutów, które wcześniej, po czerwcu 1948 roku, potwierdzili przesłuchiwanymi sokiści lub konfidenci, zobowiązani do meldowania o wszystkim, co wydaje się im podejrzane lub o czym usłyszeli. Wśród skierowanych do sprawdzenia zarzutów jest informacja, że Hieronim Majewski „używał strażników SOK do pasania krów”, a jedną z nich „sobie przywłaszczył”, podobnie jak maszynę do szycia. Wpisano rozmowę H. Majewskiego na kursie oficerskim SOK w Łodzi, gdzie „demoralizował młodych ludzi słowami, że nie warto się uczyć”, a on „najlepiej się czuje wśród ludzi wrogo ustosunkowanych do obecnego ustroju w Polsce”.

Włączono do wspomnianego „planu” podejrzenie o „wrogi stosunek do PPR”, nie dopuszczenie do udziału podległych mu funkcjonariuszy SOK w pochodzie 1. majowym, a zalecenie im, aby manifestowali 3 maja. Jest donos o założeniu przez Majewskiego wśród sokistów w Tczewie organizacji PSL, w innym wspomniano o jego stopniu oficerskim (ale przedwojennym) oraz o tym, że „zabronił donosić do UB o przemycie ludzi do Ameryki” a „osobiście interesuje się sprawami politycznymi i każe o tym dostarczać mu informacji”. Spośród tego, co wiedziano o podejrzanym Majewskim, wybieram jeszcze doniesienie, że „w nieustalonych celach jeździ po Polsce,

¹⁰ „Plan operatywnych przedsięwzięć do sprawy biernej dot. kierowników SOK w Tczewie tow. Majewskiego i tow. Jabłońskiego Kazimierza i Boratyńskiego Stanisława” przygotowano w PUBP w Tczewie przed 17.5.1949 r., Akta śledcze, op. cit., k. 51.

a także fakt rozszyfrowania przez niego napisu na papierosach „Mocne”, który to skrót – jak wyjaśnił – oznacza „Moskale okradli całe narody europejskie”¹¹.

Nie mogło być zarzutu o wyjeździe H. Majewskiego do Katynia, gdyż PUBP w Tczewie dowiedział się o tym od kolegów z Sieradza po 15 lipca 1949 roku. Wyjaśniali, że Majewski Hieronim pracował w Karsznicach pow. Sieradz w charakterze biuralisty od 1941 roku do wyzwolenia Polski”.

„W czasie pobytu w Karsznicach sympatyzował w kierunku Niemców, Niemcy odnosili się do niego dobrze, był przez nich uwierzany [tak w oryginale – dop. SMJ]. Po mordzie Polskich Oficerów w Katyniu, gdzie razem z delegacją pojechał z Poznania samolotem do Katynia. Po przyjeździe z Katynia Niemcy urządzili masowe wiece na których Majewski Hieronim przemawiał. Przemawiał co widział w Katyniu, że barbarzyństwo czerwonych Rosjan jest ogromne, że Bolszewicy pomordowali Polskich Oficerów i znęcali się nad nimi wyupiając im oczy [tak w oryginale – dop. SMJ].

Majewski Hieronim był użyty przez Niemców do rozpowszechniania propagandy o Katyniu, gdzie często rozmawiał o tym, a nawet chlubił się, że był wyróżniony przez Niemców. Przy wyświetlaniu filmu o Katyniu Majewski tłumaczył na język polski, gdyż płynnie władał niemieckim językiem...”¹².

Dalszą część pisma poświęcono przedstawieniu losów H. Majewskiego po roku 1945, nie utrzymywaniu kontaktów z pracownikami parowozowni i mieszkańcami Karsznic. Jest też wiadomość, że „H. Majewski nie dostał od Niemców volkslisty”, chociaż – jak napisano – „miał uznanie u Niemców i dobrze mu się powodziło”. Wspomniano równocześnie, że PUBP w Sieradzu „nie posiada na w/w [Majewskiego] kompromitujących materiałów i nie jest on notowany jako podejrzan”¹³.

¹¹ Cytowane zarzuty pochodzą z „planu przedsięwzięć operatywnych” i nigdy nie zostały potwierdzone dowodowo i nie przedstawiono ich w czasie procesu Hieronima Majewskiego.

¹² Odpowiedź z PUBP w Sieradzu dat. 15 VII 1949 na pismo z PUBP w Tczewie dat. 17 VI 1949 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 85–86.

¹³ Ibidem, k. 85–86.

Funkcjonariusze z Tczewa odpowiadają obszernym zestawem pytań, które powinni usłyszeć odnalezieni – w przyszłości – świadkowie. Mają wypowiedzieć się „na okoliczność utrzymywania przez Majewskiego dobrych stosunków z Niemcami” i „na okoliczność, że jeździł Majewski samolotem z delegacją niemiecką do Katynia w celu oglądania pomordowanych oficerów polskich”. Następne pytania dotyczą przemówień Majewskiego na wiecach organizowanych przez Niemców, „na których opowiadał o barbarzyństwie czerwonych Rosjan w stosunku do oficerów polskich”, a także „tłumaczenia przez niego filmu o Katyniu na język polski”.

„Przez posiadaną agenturę należy zbadać, czy Majewski nie odgrywał roli tajnego konfidenta gestapo na terenie Karsznic” – domaga się PUBP w Tczewie. Ich koledzy z PUBP w Sieradzu powinni „zapodać okoliczności, w jakich Majewski znalazł się na terenie Karsznic i skąd tam przybył”. Ważne jest „ustalenie najlepszych kolegów Majewskiego w czasie pobytu jego w Karsznicach oraz nazwiska osoby, która pomogła mu przenieść się po wyzwoleniu na teren DOKP Gdańsk...”¹⁴.

Przygotowane w Tczewie pytania stanowiły podstawę przesłuchań. 30 lipca 1949 roku starszego adiunkta PKP, świadka Alfonsa Wielgusa, zamieszkałego w Zduńskiej Woli, przesłuchiwał Stanisław Gašiorowski z PUBP w Sieradzu.

– Czy znacie Majewskiego Hieronima, który w czasie wakacji pracował w Karsznicach?

– Ja Majewskiego Hieronima znam, pracował on w parowozowni Karsznice w charakterze pomocy biurowej w biurze rachunkowym. Był dobrym Polakiem i nie wchodził w rozmowę z Niemcami. Odznaczał się polskością i miał zaufanie od Polaków.

– Czy Majewski Hieronim był wyróżniany przez Niemców spośród społeczeństwa polskiego jako ich człowiek i jaką przejawiał

¹⁴ Wszystkie cytowane zdania pochodzą z pisma „Do Powiatowego Urzędu Bezp. Publicznego w Sieradzu woj. Łódź” wysłanego 31.08.1949 z Powiatowego Urzędu Bezp. Publicznego w Tczewie, za pośrednictwem Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Gdańsku.

współpracę z Niemcami przed wypadkiem mordy oficerów polskich w Katyniu?

– Ja do wypadku mordy oficerów polskich w Katyniu u Majewskiego nie widziałem żadnej współpracy z Niemcami ani też nie słyszałem, żeby współpracował, wyróżnienia też nie było widać.

– Czy Majewski Hieronim wyjeżdżał do Katynia i w jakim celu?

– Majewski Hieronim wyjeżdżał do Katynia z polecenia Niemców. Nim wyjechał do Katynia pojechał do Poznania, do jakiej komendy się stawił nie jest mi wiadomo. Z Poznania do Katynia pojechał samolotem, lecz w jakim celu nie wiedziałem, dopiero gdy powrócił zorientowałem się.

– Czy Majewski Hieronim po przyjeździe z Katynia do Karsznicy opowiadał Polakom o zbrodni katyńskiej, przez kogo była dokonana i w jaki sposób szerzył tę propagandę, i ile razy?

– Majewski Hieronim po przyjeździe z Katynia do Karsznicy opowiadał Polakom o tej zbrodni na zebraniu w parowozowni. Z mowy Majewskiego Hieronima zorientowałem się, że mordy na oficerach polskich dokonali sowieci i taki wniosek z jego mowy wyciągnąłem. Na terenie Karsznicy Majewski przeprowadzał tylko jedno zebranie, gdzie byli obecni pracownicy parowozowni.

– Czy Majewski Hieronim poza obrębem Karsznicy przeprowadzał akcję propagandową i wygłaszał, że oficerowie polscy w Katyniu zostali zamordowani przez Związek Radziecki?

– Majewski Hieronim poza Karsznicami miał jedno zebranie w Zduńskiej Woli, na którym ja nie byłem obecny. Czy wyjeżdżał więcej nie jest mi wiadomo, ponieważ razem nie pracowałem z nim.

– Jak się przyjęła propaganda szerzona przez Majewskiego Hieronima do pracowników na terenie Karsznicy i jak pracownicy omawiali zbrodnię w Katyniu czy była dokonana przez Związek Radziecki?

– Pracownicy parowozowni nie wierzyli słowom Majewskiego Hieronima i krytycznie odnosili się do jego wypowiedzi, przypisując winę Niemcom.

– Czy Majewski Hieronim otrzymywał [coś?] od Niemców za szerzoną przez siebie propagandę czy nic?

– Czy Majewski Hieronim cośkolwiek otrzymywał od Niemców

za to nic mi nie wiadomo i więcej już nic powiedzieć o nim nie mogę¹⁵.

Ten sam oficer śledczy z PUBP w Sieradzu stawia pytania świadkowi Stanisławowi Manowi, dobrze znającemu Hieronima Majewskiego, gdyż obaj byli urzędnikami kolejowymi.

„Od 1941 pracował w parowozowni w biurze rachunkowym jako pomoc biurowa – zeznaje Stanisław Man. – Podkreślał, że jest oficerem rezerwy¹⁶ i był w niewoli niemieckiej. Był dobrym Polakiem i przychylnie ustosunkowany do współpracowników Polaków do czasu przystąpienia do akcji propagandowej w Katyniu.

– Czy [był] wyróżniany przez Niemców jako ich człowiek?

– Do 1943 nie był wyróżniany spośród społeczeństwa polskiego i nie uchodził za ich człowieka. Współpracy z Niemcami nie przejawiał żadnej.

– Czy wyjeżdżał do Katynia i w jakim celu?

– Wyjeżdżał do Poznania do komendy głównej gestapo, skąd samolotem w asyście niemieckiej i prawdopodobnie 2 Polaków udali się razem do Kobylnia [tak w oryginale – dop. SMJ] w celu stwierdzenia zbrodni katynowskiej [tak w oryginale – dop. SMJ] na oficerach polskich.

– Czy Majewski Hieronim po przyjeździe opowiadał Polakom o zbrodni katyńskiej [tak w oryginale – dop. SMJ] przez kogo była dokonana i w jaki sposób szerzył propagandę i ile razy?

– Majewski Hieronim po przyjeździe z Katynia [tak w oryginale – dop. SMJ] opowiadał o zbrodni katyńskiej [tak w oryginale – dop. SMJ] i swoich spostrzeżeniach, lecz ja sobie nie przypominam, czy wskazał sprawcę tej zbrodni. Propagandę przeprowadzał na masowce do Polaków wygłoszonej w języku polskim na terenie parowozowni, gdzie władze niemieckie skoncentrowały wszystkich pracowników polskich (stołówka).

– Czy Majewski Hieronim poza obrębem Karsznicy również prze-

¹⁵ Protokół przesłuchania świadka Alfonsa Wielgusa, s. Pawła, w PUBP w Sieradzu 30.07.1949 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 26–27.

¹⁶ Nie udało się potwierdzić tego faktu w żadnym z istniejących dokumentów o awansowaniu oficerów rezerwy w 1939 roku.

prowadzał akcję propagandową i wygłaszał, że oficerowie polscy byli pomordowani przez Związek Radziecki?

– Majewski Hieronim poza obrębem Karsznic przemawiał do Polaków o zbrodni kotyńskiej [tak w oryginale – dop. SMJ] na placu przy ulicy Sieradzkiej w Zduńskiej Woli, czy wymieniał sprawcę tej zbrodni nie wiem, gdyż wiec był w godzinach mojej pracy. Poza tym wiadomo mi, że wyjeżdżał w inne tereny.

– Przez jaki okres Majewski Hieronim wyjeżdżał w teren w celu szerzenia propagandy o zbrodni kotyńskiej [tak w oryginale – dop. SMJ] i co za to otrzymywał od Niemców?

– Majewski Hieronim w teren wyjeżdżał bezpośrednio [co] 2 tygodnie dzień za dniem i szerzył propagandę o zbrodni kotyńskiej [tak w oryginale – dop. SMJ]. Za propagandę swą to jest przez dni które nie pracował otrzymywał zarobek, a poza tym był na utrzymaniu Niemców, którzy go wozili po terenie.

– Jak się przyjmowała ta propaganda do Polaków szerzona przez Majewskiego Hieronima i czy Polacy wierzyli, że zbrodni dokonał Związek Radziecki?

– Polacy na terenie Karsznic propagandę szerzoną przez Majewskiego Hieronima przyjmowali krytycznie, odnosząc się do jego wypowiedzi nieufnie i przypisując winę zbrodni kotyńskiej [tak w oryginale – dop. SMJ] Niemcom¹⁷.

Protokoły, pisane przez Stanisława Gąsiorowskiego, wymagają kilku słów komentarza nie ze względu na wykształcenie tego oficera śledczego sieradzkiego PUBP i jego niezajomość języka polskiego. Zdziwienie budzi wielokrotnie powtarzany błąd w słowach „Katyń” i „katyński”, uporczywie pisanych z wymianą „a” na literę „o”. Trudno przypuszczać, aby nie znał prawdziwej nazwy miejsca zbrodni, a to znaczy, że nie czytał uważnie tego, co pisał. A świadkowie, zapoznając się z tekstem, nie mieli odwagi poprawiać przesłuchującego...

¹⁷ Protokół przesłuchania świadka Stanisława Mana, s. Pawła, w PUBP w Sieradzu 20 VII 1949 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 37–38.

„Wrogość do Związku Radzieckiego...”

Niektórzy świadkowie postanawiają bronić Hieronima Majewskiego. Nie kryją jego wyjazdu do Katynia i przemówień, wygłoszonych później na wiecach, natomiast podkreślają zmuszanie przez Niemców do udziału w publicznych wystąpieniach.

„W rozmowie ze mną – przypomina Leon Waldoch – powiedział mi [Majewski], iż jest przekonany, iż zbrodni w Katyniu dokonali Niemcy, tylko obecnie wykorzystują to do celów propagandowych...”¹⁸.

Podobnie wypowiada się świadek Leon Knapik, który wprawdzie „nie był na żadnym z wieców i na ten temat nie rozmawiał z Majewskim” ale „od swojego zięcia Zygmunta (a brata Hieronima Majewskiego) słyszał, że ma on wątpliwości co do tego, aby zbrodni w Katyniu dokonali Niemcy”¹⁹.

Mniej odważni, jak Stefan Owczarek²⁰ czy Adolf Haus²¹, zasłaniają się zapomnieniem. Słyszeli o delegowaniu do Katynia „kogoś z parowozowni w Karsznicach, znane jest im nazwisko Majewski”, ale nic więcej nie potrafili o nim powiedzieć. Jeszcze inni z przesłuchiwanych, np. Franciszek Kaczmarek²² czy Jan Klimczak²³, nie mogą nawet podać przesłuchującemu, jak wyglądał „mówca” w roku 1943.

– Jego rysopis „wyszedł mi z pamięci” – oznajmia świadek Klim-

¹⁸ Fragment protokołu przesłuchania świadka Leona Waldocha, s. Franciszka, w PUBP w Sieradzu 18 III 1950 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 23.

¹⁹ Fragment protokołu przesłuchania świadka Leona Knapika, s. Konstantego, w PUBP w Sieradzu 18 III 1950 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 22.

²⁰ Protokół przesłuchania świadka Stefana Owczarka, s. Rocha, w PUBP w Sieradzu 18 III 1950 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 21.

²¹ Protokół przesłuchania świadka Adolfa Hausa, s. Daniela, w WUBP w Łodzi 14 IV 1950 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 24.

²² Protokół przesłuchania świadka Franciszka Kaczmarka, s. Józefa, bez daty i miejsca przesłuchania, w: Akta śledcze..., op. cit., k. 38.

²³ Protokół przesłuchania świadka Jana Klimczaka, s. Andrzeja, [prawdopodobnie na posterunku milicji?] w Zduńskiej Woli 14 IX 1949 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 29.

czak w czasie przesłuchania w Sieradzu i te słowa również trafiają do protokołu²⁴.

Cytowane fragmenty przesłuchań to jednak tylko wyjątek wśród zdecydowanego tonu protokołów, opisujących zachowanie Hieronima Majewskiego podczas wystąpień w różnych miejscach i sytuacjach.

Andrzej Mileszkiewicz opowiada o spotkaniu w pokoju opatrunkowym karsznickiej parowozowni, bo tam dowiedzieć się miał od Hieronima Majewskiego, że „nie ma on wątpliwości, że jest to robota bolszewicka”²⁵.

„Między innymi powiedział, że znalezione były papiery, jak również mówił, że oficerowie byli mordowani strzałem w głowę z tyłu – zeznaje Mileszkiewicz²⁶. Nie ma w tym protokole żadnej bliższej informacji na temat wspomnianych papierów...”.

Niekorzystne dla podejrzanego zeznania znaleźć można w protokole, sporządzonym przez referenta Stefana Weselskiego z sieradzkiego PUBP. Funkcjonariusz odnajduje mieszkającego w Zduńskiej Woli maszynistę PKP – Bronisława Sobczaka i notuje wypowiedzi, które bardzo przydadzą się podczas przygotowywania aktu oskarżenia przeciwko Hieronimowi Majewskiemu.

Bronisław Sobczak nie potrafi wprawdzie podać daty, ale pamięta zebranie pracowników parowozowni w Karsznicach, wezwanych w roku 1943 do stołówki kolejowej „gdzie miał przemowę Majewski na temat przeciwko Rosji Sowieckiej...”.

„Mówił, że był członkiem komisji do zbadania popełnionej zbrodni na oficerach polskich w Katyniu i stwierdził, że zbrodni tej dokonali jedynie bolszewicy, gdyż inny naród nie byłby zdolny do popełnienia takiej zbrodni. Powyższe stwierdzenie udowadniał tym, że odczytał listy, które znalezione zostały przy pomordowanych oficerach polskich. Obecnie nie przypominam sobie, jakie nazwiska od-

²⁴ Ibidem.

²⁵ Fragment protokołu przesłuchania świadka Andrzeja Mileszkiewicza, s. Jana, [prawdopodobnie na posterunku MO?] w Zduńskiej Woli 22 IX 1949 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 27.

²⁶ Ibidem.

czytywał. W dalszym ciągu opisywał ciała pomordowanych oraz mogiły, zapodając wielkość w metrach...”²⁷.

Do najdłuższego z protokołów śledztwa trafiają informacje o przeprowadzonych w Katyniu w 1943 roku przez Hieronima Majewskiego rozmowach z rosyjskimi wieśniakami, którzy zapamiętali przywożenie polskich oficerów na miejsce zbrodni, a nawet widzieć mieli, jak strzelano im w tył głowy. Świadek Sobczak opowiada, a referent Weselski notuje również zdania o zasadzeniu przez bolszewików drzewek, aby ukryły mogiły. Drzewka te – jak w roku 1943 podawał w czasie wiecu Hieronim Majewski – „mają obecnie około trzech lat...”.

W zeznaniach Bronisława Sobczaka dwukrotnie wraca temat listów, odnalezionych przy zwłokach, „namacalnego dowodu zbrodni sowieckiej” – jak zdaniem świadka – twierdził Majewski w przemówieniu do pracowników karsznickiej parowozowni.

„Po tym oświadczeniu – zeznaje dalej świadek Sobczak – zwrócił się Majewski do polaków [tak w oryginale – dop. SMJ] w te słowa: Polacy, nie możemy być obojętni w chwili, gdy naszych braci mordują Bolszewicy, w odwet temu musimy iść na rękę Niemca [tak w oryginale – dop. SMJ]. Po zakończeniu przemowy został wyświetlony film, obrazujący miejsce kaźni ze szczegółami, przedstawiającymi pomordowanych oficerów polskich, dokumentami itp...”.

Indagowany przez przesłuchującego o szczegóły wystąpienia Majewskiego po filmie świadek potrafi tylko powiedzieć – a w każdym razie takie zdania znajdują się w protokole – że na zakończenie [Majewski] „wznosił okrzyki, ale nie przypominam sobie jakie...”²⁸.

Analizując protokoły przesłuchań, pomiędzy lipcem 1949 a marcem 1950 roku prowadzonych przez: Stanisława Cieślaka, Stanisława Gąsiorowskiego, Mieczysława Krówkę, Feliksa Okończyka i Stefana Weselskiego – funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeń-

²⁷ Cytowane zdania pochodzą z protokołu przesłuchania świadka Bronisława Sobczaka, s. Stanisława, w Zduńskiej Woli 22 IX 1949 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 25.

²⁸ Ibidem.

stwa Publicznego w Sieradzu łatwo zwrócić uwagę na pewien fragment wypowiedzi świadków, obciążających Hieronima Majewskiego.

Świadek Bronisław Sobczak: „Przemowa Majewskiego była nacechowana wrogością do Związku Radzieckiego...”²⁹.

Świadek Andrzej Mileszkiewicz: „Wyczuwałem, że był wrogo nastawiony do Związku Radzieckiego...”³⁰.

Świadek Antoni Kłysiński: „Przemówienie było nacechowane wrogością do Związku Radzieckiego...”³¹.

Świadek Maria Pacelt: „Był to człowiek nastawiony przez Niemców, gdyż jego wypowiedzi cechowała wrogość do Związku Radzieckiego...”³².

Świadek Stanisława Kubińska: „Jego przemowę cechowała wrogość do Związku Radzieckiego...”³³.

Na podstawie identycznych słów, wypowiedzianych przez świadków w różnym czasie i przed innymi oficerami PUBP, z dużym prawdopodobieństwem trzeba wnioskować, że śledczy stawiali przygotowane im przez zwierzchników pytanie „Czy przemówienia Majewskiego Hieronima cechowała wrogość do Związku Radzieckiego?,” na co świadkowie odpowiadali „tak”. Do protokołu wpisywano nie tylko jedno słowo, ale całe zdanie, co oczywiście miało dać lepszy efekt przy przygotowywaniu aktu oskarżenia i na rozprawie sądowej.

Zastanawiają również wypowiedzi świadków na temat negatywnego stosunku polskiego społeczeństwa do prowadzonej przez Niemców antysowieckiej propagandy.

Świadek Bronisław Sobczak: „Na okrzyki [przeciwko ZSRR] Polacy zachowali obojętność, nie przejawiając entuzjazmu...”³⁴.

²⁹ Bronisław Sobczak, Akta śledcze..., op. cit., k. 25.

³⁰ Andrzej Mileszkiewicz, Akta śledcze..., op. cit., k. 27.

³¹ Fragment przesłuchania świadka Antoniego Kłysińskiego, s. Tomasa, w Zduńskiej Woli 18 IX 1949 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 28.

³² Fragment przesłuchania świadka Marii Pacelt, c. Józefa, w Zduńskiej Woli 15 IX 1949 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 32.

³³ Fragment przesłuchania świadka Stanisławy Kubińskiej, c. Józefa, w Zduńskiej Woli 16 IX 1949 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 34.

³⁴ Bronisław Sobczak, Akta śledcze..., op. cit., k. 25.

Świadek Alfons Wielgus: „Pracownicy parowozowni nie wierzyli słowom Majewskiego Hieronima i krytycznie odnosili się do jego wypowiedzi, przypisując winą Niemcom...”³⁵.

Świadek Antoni Kłysiński: „Ludność na jego [Majewskiego] mowę nie reagowała, zachowując spokój...”³⁶.

Świadek Władysław Smętek: „Każdy był kontra przeciw [tak w oryginale – dop. SMJ] wypowiedziom Majewskiego i nikt mu nie wierzył, aby zbrodni w Kotynie (tak w oryginale – dop. SMJ) dokonał Związek Radziecki...”³⁷.

Świadek Stanisław Man: „Polacy na terenie Karsznic propagandę Majewskiego Hieronima przyjmowali krytycznie, odnosząc się do jego wypowiedzi nieufnie i przypisując nadal winę zbrodni kotyńskiej niemcom”³⁸ [tak w oryginale – dop. SMJ].

W sieradzkim PUBP stwarzano atmosferę zagrożenia, domagając się od świadków – jeszcze przed zeznaniami – oświadczenia:

„Świadoma odpowiedzialności za utajenie prawdy lub złożenie fałszywego zeznania przyrzekam uroczyście, że będę mówić szczerą prawdę, niczego nie ukrywając z tego, co mi jest wiadome”³⁹. Po podpisaniu tych słów Maria Pacelt postanowiła zeznać, że na wiecu znalazła się „przymusowo i nie słyszała dużo, bo źle funkcjonowały mikrofony...”⁴⁰.

A żeby nie zostać podejrzanym o uczestniczenie w propagandowym wiecu ze zwyczajnej ciekawości Jan Klimczak wyjaśnił oficerowi śledczemu, że „pracownicy wojskowej szwalni [w Zduńskiej Woli] otrzymali rozkaz, aby stawić się na plac przy ul. Daszyńskiego... [i tam] „dotarli po ustawieniu w szeregach i zaprowadzeniu na wspomniany wyżej plac...”⁴¹.

³⁵ Alfons Wielgus, Akta śledcze..., op. cit., k. 26.

³⁶ Antoni Kłysiński, Akta śledcze..., op. cit., k. 28.

³⁷ Protokół przesłuchania świadka Władysława Smętka, s. Marcina, w Zduńskiej Woli 30 VII 1949 r., w: Akta śledcze..., op. cit., k. 36.

³⁸ Świadek Stanisław Man, Akta śledcze..., op. cit., k. 37.

³⁹ Cyt. za protokołem przesłuchania świadka Marii Pacelt, Akta śledcze..., op. cit., k. 32.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Jan Klimczak, Akta śledcze..., op. cit., k. 29.

Przed sądem w Łodzi

1 sierpnia 1950 roku w III Wydziale Karnym Sądu Apelacyjnego w Łodzi zapada wyrok. Sędzia M. Błochowicz oraz ławnicy W. Nawrocki i St. Zawalkiewicz mieli tylko kilka godzin na zapoznanie się z materiałem dowodowym, zgromadzonym przez funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Sieradzu i przedstawionym przez prokuratora Sądu Okręgowego – Piotra Stefaniaka⁴². Nie mając obecnie dostępu do protokołów przesłuchania Hieronima Majewskiego nie da się odpowiedzieć na pytanie, jak wyglądały jego wyjaśnienia, gdy w czasie śledztwa zapytano o wyjazd do Katynia w kwietniu 1943 roku. Nie znamy jego reakcji po zapoznaniu z zarzutami przez prokuratora, nie ma wyjaśnień, składanych przed sądem w Łodzi, podobnie zresztą jak nie zachowały się zeznania świadków, składane lub tylko odczytane w czasie przewodu sądowego 1 sierpnia 1950 roku.

Hieronim Majewski zostaje uznany winnym zarzucanego mu przestępstwa i skazany na karę sześciu lat więzienia z pozbawieniem praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres pięciu lat. Sąd decyduje o przepadku całego jego mienia, uwalnia go natomiast od opłaty sądowej i kosztów postępowania sądowego i „zalicza skazanemu na poczet orzeczonej kary okres tymczasowego aresztowania od 18 stycznia 1950 roku”⁴³.

Obok orzeczenia kary w sentencji wyroku łódzkiego Sądu Apelacyjnego ważne jest „Uzasadnienie”, szczegółowo omawiające nieustalony konkretnie dzień kwietnia 1943 roku, gdy w parowozowni w Karsznicach poszukiwano robotnika, zdecydowanego pojechać na miejsce zbrodni w Katyniu. Na podstawie wyjaśnień oskarżonego Hieronima Majewskiego, zeznań świadków, przeczytać można w „Uzasadnieniu” o odmowie wyjazdu przez Konrada Kobuza⁴⁴ i Wła-

⁴² Wg innych informacji akt oskarżenia przygotowywał prokurator J. Matula.

⁴³ Błąd w orzeczeniu wyroku, Hieronim Majewski aresztowany został 31 stycznia 1950 roku.

⁴⁴ Nie ma w aktach śledztwa protokołu przesłuchania świadka o tym nazwisku. Konrad Kobuz składał zeznania wyłącznie w czasie rozprawy sądowej w Łodzi.

dysława Smętka, „który oświadczył, że nie pojedzie, gdyż jest chory i Niemcy więcej już na niego nie nalegali”⁴⁵.

W obszernym wywodzie Sąd przedstawia wyjazd Hieronima Majewskiego do Poznania, a stamtąd samolotem do Katynia.

„Tutaj pokazano oskarżonemu dół, w którym znajdowały się zwłoki ludzkie w rozkładzie, poubierane w mundury oficerów polskich, przy czym uderzyło oskarżonego, że mimo daleko posuniętego rozkładu zwłok mundury były w dobrym stanie, tak że nawet znać było dystynkcje, poza tym zwróciło uwagę oskarżonego, iż pilnują go gestapowcy (tak jak i obecnych tam delegatów) i nie pozwalają na swobodne zwiedzanie terenu i grobu.

Po przyjeździe z Katynia oskarżony miał już wyrobione zdanie o «prawdzie katyńskiej» i w rozmowie ze świadkiem Blumowskim⁴⁶ oświadczył, iż to co widział w Katyniu jest podstawą [słowa nieczytelne] ze strony Niemców przedsięwziętym w tym celu, aby nastawić Polaków wrogo do Związku Radzieckiego. W pewien czas po przyjeździe oskarżonego z Katynia przyjechali do niego Gestapowcy i oświadczyli mu, że musi opowiedzieć swoim rodakom o tym, co widział w Katyniu, przy czym podali mu momenty, które ich zdaniem oskarżony winien szczególnie podkreślić i na ich żądanie oskarżony wygłosił w Karsznicach przemówienie do Polaków [...]”.

W „Uzasadnieniu” ponownie wymienione zostają miejscowości, w których przemawiał Hieronim Majewski, następnie zapamiętane przez świadków informacje z wystąpień oskarżonego. Sąd przypomina o jego udziale w identyfikacji zamordowanych, odczytywaniu listów ofiar, a nawet fakt, iż Majewski „rozpoznał jednego ze znajomych oficerów, a mianowicie Kalinowskiego”⁴⁷.

⁴⁵ W protokole przesłuchania świadka Władysława Smętka w PUBP w Sieradzu w dniu 30 VII 1949 r. nie ma takiej informacji, co oznacza, że cytowane zdanie znalazło się w protokole zeznań, złożonych w czasie rozprawy sądowej w Łodzi.

⁴⁶ Nie ma w aktach śledczych protokołu przesłuchania tego świadka. Józef Blumowski zeznania składał wyłącznie w czasie rozprawy sądowej w Łodzi.

⁴⁷ Prawdopodobnie mowa o ppor. rez. Michałe Kalinowskim (ur. 1892). W Sieradzu pracował przed wojną jako technik budowlany, był równocześnie szeroko znany w okolicy jako powiatowy komendant Związku Rezerwistów. Wg niektórych źródeł był funkcjonariuszem Policji Państwowej. Nie wiadomo w jakich okoliczno-

Ze znajdujących się w aktach sprawy sprawozdań z przemówień oskarżonego w Wieluniu (k. 1, 27, 28) wynika, że oskarżony (choć jak twierdzi na rozprawie nie wierzył w to, co mówi) wykazał wiele inicjatywy – dowiadujemy się z „Uzasadnienia” wyroku. – Nie poprzestał na przedstawieniu słuchaczom tego, co widział, ale obrzucił stekiem obelg Związek Radziecki, komunistów i urzędników sowieckich. Oskarżony na początku przemówienia starał się stworzyć specyficzną atmosferę (mówił np. o zapachu trupim) i przemówić do wyobraźni słuchaczy, aby ich zainteresować. Już czytając tekst jego przemówienia można wywnioskować, że oskarżony starał się przekonać słuchających o prawdziwości nie tylko podawanych faktów, ale i co do tego, że istotnie o tę zbrodnię można oskarżać Związek Radziecki.

Wprawdzie oskarżony twierdzi na rozprawie, że tekst sprawozdania podaje więcej niż on mówił, zaprzecza temu, że mówił o identyfikowaniu zwłok lub aby mówił o rozpoznaniu Kalinowskiego, ale świadek Kłysiński zeznał, że oskarżony mówił o identyfikowaniu zwłok, a świadek Wojciechowska zeznała, iż podawał rozmiary mogiły i o tym, że rozpoznał Kalinowskiego. Ten ostatni świadek pamięta nawet taki szczegół: gdy oskarżony czytał list, znaleziony rzekomo przy zwłokach Kalinowskiego, stojąca obok kobieta oświadczyła, że to jest kłamstwo, bowiem świadek Kalinowski, o którym mówił oskarżony, jest jej synem i w ubiegłym roku pisał do niej z obozu.

Trudno przyjąć, że świadek ten fakty te zmyśla, zwłaszcza iż zeznania jego potwierdzają się częściowo zeznaniami innych świadków. Z zeznań tego świadka wynika, że sprawozdanie (k. 1, 27, 28) podaje treść przemówienia, wygłoszonego przez oskarżonego w Wieluniu.

Z wyjaśnień oskarżonego wynika, że oskarżony zdawał sobie sprawę z tego, co Niemcy chcą osiągnąć tego rodzaju propagandą, że chodzi im mianowicie o sianie nienawiści do Związku Radzieckiego,

ciach dostał się do niewoli sowieckiej i do Kozielska, skąd wywieziono go na podstawie listy 025/2 ok. 9 kwietnia 1940 roku. Brak bliższych informacji o ekshumowaniu i zidentyfikowaniu go w Katyniu w kwietniu 1943 roku.

przedstawianie Związku Radzieckiego jako zaciętego wroga Polaków, aby przy tym Niemcy wypadli jako przyjaciele Polaków i aby pozyskać tych ostatnich do walki ze Związkiem Radzieckim. Był to jeden ze środków obłudnej i zbrodniczej propagandy niemieckiej jaki stosowali hitlerowcy, aby osiągnąć przy pomocy innych narodów zwycięstwo nad Związkiem Radzieckim.

Oskarżony to człowiek inteligentny i zdawał sobie niewątpliwie sprawę z tego, że zwycięstwo Niemiec hitlerowskich to niewola dla Polski, to koniec Państwa Polskiego, to ucisk i nędza jego współrodaków, zdawał sobie sprawę z tego, że Polacy mogą odzyskać byt państwowy, wolność i swobodę tylko dzięki zwycięstwu Związku Radzieckiego i dlatego należy przyjąć, że wygłaszał te płomienne przemówienia o „prawdzie katyńskiej”, tendencyjnie i celowo nastawiał Polaków wrogo do Związku Radzieckiego, a przychylnie do Państwa Niemieckiego, a zatem szedł na rękę władzy tego państwa...

Nie brakuje w „Uzasadnieniu” elementów publicystyczno-wyjaśniających, jak w okresie okupacji należało rozumieć interes Polski i Polaków i jak należało zachowywać się wobec Niemców. Jest sugestia o koniecznej przyjaźni ze Związkiem Radzieckim, wsparta pochlebna ocena żołnierzy sowieckich i polskich. Sędziowie wyjaśniają, że „w interesie naszego Państwa i Narodu było demaskować obłudę hitlerowców, przedstawiać Niemców hitlerowskich we właściwym świetle, przedstawiać przyjazny do nas stosunek Związku Radzieckiego, pomoc jaką okazał Związek Radziecki przy tworzeniu Armii Polskiej i o tendencjach tego Związku zapewnienia wszystkim narodom wolności należało mówić, że żołnierz radziecki walczy nie tylko o oswobodzenie własnego kraju, ale i o wolność uciemiężonych przez hitleryzm narodów...”.

Warto w tym miejscu porównać cytowany fragment z wyrokiem, wydanym w roku 1951, gdy sądzono w Rzeszowie Mikołaja Marczyka, również oskarżonego za wygłaszanie przemówień po powrocie z Katynia. W „Uzasadnieniu” jego wyroku można przeczytać, że „obciążając zbrodnią katyńską ZSRR szedł na rękę władzy państwa niemieckiego, gdyż budził u słuchaczy z jednej strony nienawiść

i odrazę do ZSRR, a z drugiej strony sympatię do okupanta hitlerowskiego, podrywał wiarę Narodu Polskiego w słuszność walki z okupantem i szczerą sojuszu i przyjaźni z Narodem ZSRR, czyniąc to miał świadomość przestępczości swego działania i zdawał sobie sprawę, że działa na szkodę Państwa Polskiego⁴⁸.

Działal czy nie działał pod przymusem?

Sąd polemizuje ze słowami Hieronima Majewskiego ze śledztwa i procesu. Nie mając dostępu do jego wyjaśnień przyjąć trzeba do wiadomości cytowany fragment „Uzasadnienia”:

„Oskarżony powoływał się na to, że przypisanego mu przestępstwa dopuścił się pod przymusem, z wyjaśnień jego wynika jednak, iż chodzi nie o przymus fizyczny lecz psychiczny, albowiem oskarżony twierdzi, że gdy jechał po raz drugi z gestapowcami, to oświadczyli mu oni, że musi jechać z nimi, że oskarżony chciał już wtedy zbiec, ale nie mógł tego uczynić ze względu na zły stan zdrowia. Na rozprawie nie udowodniono, aby w stosunku do oskarżonego stosowany był przymus fizyczny albo groźby, raczej z tego, co podaje oskarżony wynika, że nie było z jego strony żadnych oporów. Oskarżony podaje, że po raz pierwszy przybyli do niego gestapowcy i oświadczyli mu, że ponieważ był w Katyniu, więc musi z nimi jechać i opowiedzieć o tym, co widział i oskarżony pojechał z nimi, ale ponieważ nie wyciągali oni siłą oskarżonego z mieszkania, ani też nie grozili mu na wypadek, jeżeli z nimi nie pojedzie.

Wrażenia osobiste niektórych świadków co do tego, że oskarżony musiał przemawiać pod przymusem, nie mogą stanowić wystarczającego w tej mierze dowodu, skoro świadkowie ci odnieśli te wrażenia wskutek tego, że oskarżony przemawiając był blady i niespokojny. Rzecz oczywista, to co czynił oskarżony nie było ani przyjemne ani chwalebne; oskarżony wypowiadając kłamstwa o Katyniu zdawał sobie sprawę z tego, że czyni to wbrew własnemu przekonaniu, że część słuchaczy, ludzi inteligentniejszych, zdaje sobie również spr-

⁴⁸ Cyt. za referatem St. M. Jankowskiego „Pod specjalnym nadzorem, przy drzwiach zamkniętych”, Zeszyty katyńskie nr 20, op. cit., s. 130.

wę z tego, że oskarżony jest na usługach propagandy hitlerowskiej, nic więc dziwnego, że mógł się czuć nieswojo i mógł dostać tremy.

Oskarżony mógł mieć minę niepewną i dlatego, ponieważ mógł się obawiać tego, iż ta jawność współdziałania z hitlerowcami może go narazić na represje ze strony Polaków, zdających sobie sprawę z nikczemnej roli oskarżonego. Gdyby oskarżony istotnie chciał uniknąć tej roli, to nie ulega wątpliwości, iż mógł nie zgodzić się na wyjazd do Katynia jak to uczynili Kobuz i Smętek, względnie mógł uciec i ukrywać się już przynajmniej po pierwszym wystąpieniu w Karsznicach. Tego jednak nie uczynił i jeździł z gestapo do szeregu miejscowości.

Z tych względów Sąd doszedł do wniosku, iż brak jest jakichkolwiek podstaw do zastosowania artykułu 19 k.k.⁴⁹ względnie art. 5 dekretu z dnia 31.8.44 r.⁵⁰

Przy wymiarze kary Sąd wziął pod uwagę okoliczności, iż oskarżony jest człowiekiem inteligentniejszym, o dużym zasobie wiedzy, wybitną szkodliwość działania oskarżonego, nie przyznanie się do winy i brak skruchy oraz to, że oskarżony głosił szkodliwą i haniebną propagandę przez dłuższy okres czasu i w szeregu miejscowościach, a z drugiej strony jego poza tym nienaganną opinię i wymierzył mu karę 6 lat więzienia, jako współmierną jego winie⁵¹.

Od wydanego w Łodzi wyroku reprezentujący oskarżonego obrońca z urzędu, adwokat Alfred Dreszer, wnosi rewizję i 4 grudnia

⁴⁹ Art. 19. kodeksu karnego wyjaśnia, że „Nie popełnia przestępstwa, kto dopuszcza się czynu pod wpływem przymusu fizycznego, któremu nie mógł się oprzeć”.

⁵⁰ Hieronima Majewskiego skazano na podstawie Dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 31 sierpnia 1944 r. „o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego”. Zastanawiać powinno powołanie się w wyroku na art. 5 wspomnianego dekretu PKWN, który to artykuł nic nie mówi o przymusie. O przymusie – co nie zwalnia od odpowiedzialności karnej – mówi artykuł 3 Dekretu PKWN z 31 sierpnia 1944 roku.

⁵¹ „Uzasadnienie” Sentencji wyroku w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1950 roku wydanego przez Sąd Apelacyjny w Łodzi w III Wydziale Karnym, w: Akta śledcze..., op. cit. s. 133. W cytowanych fragmentach zachowano styl i pisownię oryginału.

1950 roku sprawa Hieronima Majewskiego trafia pod obrady Sądu Najwyższego w Warszawie, obradującego w składzie: dr J. Zembaty oraz sędziowie J. Dorsz i B. Gronowski, przy udziale prokuratora Generalnej Prokuratury W. Gajewskiego i sędziego M. Dembickiej jako protokolanta. Zespół sądzący w Warszawie potwierdza decyzje Sądu Apelacyjnego w Łodzi, a zarzuty rewizji uznaje za bezzasadne. Wyrok zostaje utrzymany w mocy, a w uzasadnieniu m.in. czytamy:

„Wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 1 sierpnia 1950 r. oskarżony Hieronim Majewski został skazany na karę sześciu lat więzienia i pozbawienie praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres lat pięciu oraz na przepadek całego majątku z artykułu 2 dekretu z 31 VIII 1944 (Dz. U RP nr 69 poz. 377 z 1946) popełniona przez to, że w miesiącach maju i czerwcu 1943 roku w Karsznicach, Zduńskiej Woli, Sieradzu, Kutnie, Turku, Uniejowie, Ostrowie Wlk., Pabianicach, Żychlinie i Wieluniu idąc na rękę władzy państwa niemieckiego działał na szkodę Państwa Polskiego przez szerzenie propagandy antyradzieckiej głosząc publicznie na organizowanych w tym celu zebraniach, że jeńcy Polscy w Katyniu zostali zamordowani przez Związek Radziecki. Od wyroku powyższego wniósł rewizję oskarżony.

Rewizja uznając winę oskarżonego za niewątpliwą zarzuca poprzez obronę przepisu art. 2 w związku z art. 5 powołanego dekretu przez to, że Sąd Apelacyjny nie przyjął w działaniu oskarżonego elementu przymusu, z ustaleń przewodu sądowego bowiem wynika, że oskarżony był wrogo ustosunkowany do okupanta, widział naocznie w Katyniu, że rzekome dowody były przez Niemców w celu propagandowym upozorowane i jeśli w tych okolicznościach wygłaszał przemówienia korzystne dla okupanta lecz niezgodne z faktami i własnym przeświadczeniem, to czynił to pod przymusem gestapowców, będąc stale na zebraniach przez nich pilnowany. Ten stan rzeczy uzasadnia przyjęcie przymusu psychicznego, wynikającego z groźby i dlatego zdaniem rewizji należało zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary z mocy art. 5 § 2 powołanego dekretu, gdyż kara orzeczona w zaskarżonym wyroku jest rażąco niewspółmierna z zawinieniem oskarżonego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:
Zarzuty rewizji są bezzasadne.

Sąd Najwyższy, jak to widać z zaskarżonego wyroku, bezbłędnie przyjął, że oskarżony, popełniając przypisaną mu zbrodnię, nie działał w warunkach przewidzianych art. 5 dekretu z dnia 31 VIII 1944 (Dz. U. RP Nr 69 poz. 377 z 1946 r.) skoro ustalił zgodnie z wynikami rozprawy, iż wobec oskarżonego nie stosowano żadnej groźby co do wyjazdu jego do Katynia ani później co do wygłaszania przez niego przemówień propagandowych na korzyść Niemiec hitlerowskich.

Wprawdzie z materiału dowodowego wynika, że oskarżony podczas wygłaszania tych przemówień był w asyście gestapowców, a więc w sytuacji przymusowej, to jednak okoliczność ta nie może również uzasadniać zastosowania co do niego art. 5 powołanego dekretu ze względu na treść tych przemówień, które wskazują na to, że oskarżony działał nie tylko pod wpływem obecności gestapowców.

Orzeczonej kary nie można uznać za rażąco surową z tego powodu, że oskarżony wygłosił przemówienia kilkakrotnie w różnych miejscowościach Polski oraz dlatego, że szkodliwość społeczna jego działania była znaczna tak z uwagi na treść tych przemówień jak i ich częstotliwość. A tych powodów Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji⁵².

„O tej zbrodni opowiadał w szkole...”

„Z Katynia Ojciec przywiózł sznur, którym ofiary miały związać z tyłu ręce oraz guziki z orłem polskim w koronie, czyli od munduru wojskowego. Mama trzymała te pamiątki w domu, ale z powodu strasznego odoru sznur spaliła. Nie wiem, co się stało z guzikami bo kiedy aresztowano Ojca byłam małym dzieckiem, miałam 2 latka i z tego okresu nic nie pamiętam” – pisze do mnie odnaleziona po długich poszukiwaniach Barbara – młodsza z córek Hieronima Ma-

⁵² „Wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej Sądu Najwyższego ...na rozprawie rewizyjnej dnia 4 grudnia 1950 roku w sprawie Hieronima Majewskiego”, Akta śledcze ..., op. cit., k. 136.

jewskiego. Starsza – Hanna również wie o guzikach, sznurze i insygniach, spalonych przez Matkę z obawy przed konsekwencjami.

„Po aresztowaniu Ojca – wyjaśnia – Mama bała się, że całą naszą rodzinę wywiozą na Syberię. Mama nie mogła dostać pracy, więc sprzedała część rodzinnych dóbr i zamieniła mieszkanie na inną dzielnicę w Tczewie, zajmując tam gorsze i mniejsze...”

„Ojciec skazany został również na przepadek mienia – uzupełnia Barbara – i musieliśmy także opuścić mieszkanie. Mamie trudno było znaleźć pracę, mimo że miała przedwojenną maturę, ale w dokumentach musiała podawać, że mąż jest więźniem politycznym. Był to bardzo trudny okres dla naszej rodziny. Pomagał nam stryj Mamy, profesor Eugeniusz Domański. Z opowiadania Mamy wiem, że sąsiadka, p. Basia Świerczyńska, ukryła u siebie w domu nasze meble przed konfiskatą...”

Cytowane fragmenty listów córek Hieronima Majewskiego nie mogą oddać dramatu jego rodziny. Jak nazwać złośliwości ze strony rówieśników, w szkole nazywających Hannę „córką bandyty i złodzieja”? Ona sama nie zgadza się na słowo „prześladowania” i pisze o „pewnych niechętnych zachowaniach ludzi oraz wyobcowaniu”, a także o „problemach z rówieśnikami...”⁵³. Barbara pamięta do dzisiaj, że od Rodziców dowiedziała się o sprawcach zbrodni katyńskiej, ale nie wolno jej było wspomnieć o tym w szkole nawet jednym słowem...

Długo też nie rozmawiano w domu o warunkach, w jakich po aresztowaniu przetrzymywany był Hieronim Majewski, o bunkrze pod ziemią, bez łóżka, światła i jakichkolwiek mebli, o nieustannych przesłuchaniach przez funkcjonariuszy PUBP w Sieradzu. Po wyroku wysłano go do Ośrodka Pracy Więźniów w Łagiewnikach, skąd dowożony był do pracy w kopalni. Wykonywał „ustalone normy w 120 proc., toteż zmniejszył sobie czas odbywania kary o 7 miesięcy”⁵⁴.

„Na krótko przed zwolnieniem komendant więzienia w Sieradzu

⁵³ Cytowane fragmenty pochodzą z listów do autora: Hanny Kałkowskiej [z domu Majewskiej] dat. w Gdańsku 25.10.2005 r. oraz Barbary Majewskiej-Jakubas, dat. w Dąbrowie Górniczej 20.12.2005 r.

⁵⁴ Józef Musioł „Świadek Katynia”, w: „Prawo i Życie” 13.04.1991 r. Nr 15.

przedłożył mu do podpisu oświadczenie, iż zbrodni katyńska obciąża Niemców. Był to właściwie warunek przedterminowego zwolnienia. Majewski oświadczenie podpisał. Wrócił do Tczewa” – ujawnia Józef Musioł⁵⁵.

„Powrót Ojca pamiętam – dodaje Barbara. – Był już wieczór, czekałyśmy z siostrą w Mamy małżeńskim łóżku. Pamiętam, jak wszedł do pokoju i przywitał się z nami...”⁵⁶.

W mojej korespondencji z córkami Hieronima Majewskiego znajduję też zdanie, że ich zmarły w 1997 rok Ojciec „niechętnie wracał w rozmowach do tamtych lat, a więcej mówiła Mama. Oboje nienawidzili systemu, który zmuszał Rosjan, Polaków i innych do zbrodni, kłamstwa i nienawiści do ludzi...”

Córka Hanna nie zapomniała zadowolenia swego Ojca z faktu, że „prawda zwyciężyła i wyszła na jaw, a jego zapraszają, żeby o tej zbrodni opowiadał w szkole...”⁵⁷.

* * *

W kwietniu 1991 roku Józef Musioł podjął starania, aby minister sprawiedliwości wystąpił do Sądu Najwyższego z rewizją nadzwyczajną. Hieronim Majewski – przypominał – powinien zostać uniewinniony przez Sąd Rzeczypospolitej Polskiej, żeby mógł dochodzić należnych mu roszczeń i honorów, w tym stopnia oficerskiego⁵⁸.

„Przypominam sobie – dodaje córka Hanna – że w 1993 roku Ojciec został zrehabilitowany, a postanowieniem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi, przyznano mu nawet odszkodowanie pieniężne za niesłuszne skazanie...”⁵⁹.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Fragment listu Barbary Majewskiej-Jakubas dat. w Dąbrowie Górniczej 20.12.2005 r.

⁵⁷ Fragment listu Hanny Kałkowskiej [z domu Majewskiej] dat. w Gdańsku 25.10.2005 r.

⁵⁸ Józef Musioł, „Świadek Katynia”, op. cit.

⁵⁹ Fragment listu Hanny Kałkowskiej dat. w Gdańsku 22.11.2005 r.

Red. OLEG ZAKIROW

ŚWIADKOWIE I UCZESTNICY ZBRODNI KATYŃSKIEJ*

(Notatki z prywatnego śledztwa)

Sięgając do swoich notatek z prywatnego śledztwa, które prowadziłem w latach 1989–1990 celowo wybrałem informacje o represjach wobec Polaków oraz tych, którzy w ankietach podawali narodowość polską. W ten sposób pragnąłem pokazać w jaką, łagodnie mówiąc, „atmosferę” trafili po 17 września 1939 roku więźci do niewoli polscy oficerowie i co się działo w kraju, w którym dopełnił się ich jeniecki los.

O wszystkim, o czym poniżej pisze, dowiedziałem się podczas pracy w archiwum KGB obwodu smoleńskiego. Po oświadczeniu sekretarza generalnego KC KPZR, że będą przeglądane akta represjonowanych, zająłem się tym przeglądem analizując materiały archiwalne. Byłem wstrząśnięty rozmiarami represji. Praktycznie po raz pierwszy zetknąłem się z tą brutalną prawdą. Wszystko mi się wewnątrz odmieniło już po pierwszym tygodniu pracy w archiwum; stałem się innym człowiekiem. Ujrzałem prawdziwe oblicze imperium komunistycznego. Mimo, że i wcześniej coś niecoś czytałem na ten temat, coś niecoś słyszałem w „Głosie Ameryki” itd. – wszystko to było jednak niczym dopóki sam się nie zetknąłem z lawiną akt ludzi niewinnie prześladowanych. Natychmiast rozwiąły się wszelkie mity o tym, że rozstrzeliwano rzekomo głównie komisarzy ludowych

* Tłumaczył z rosyjskiego Jerzy Redlich. Obszerne fragmenty publikowane w „Rzeczpospolitej” z 11–12.03.2006.

i wyższych dowódców, że dobry Stalin jakoby o niczym nie wiedział i że czynili to Jeżowowie i Berie.

Szewc ze spółdzielni „Trud” P.K. Prokopienko, ur. w 1908 r. (nr akt 83) został skazany jako polski szpieg, ponieważ miał znajomych narodowości polskiej. Państwo robotników i chłopów nie znało litości ani dla robotników ani dla chłopów, a już tym bardziej dla inteligencji. Jeżeli przyjrzymy się składowi narodowościowemu osób represjonowanych to mamy do czynienia z okrucieństwem wobec wszystkich: Łotyszy, Polaków, Litwinów, Rosjan, Białorusinów, Ukraińców. Natrafiłem nawet na akta Chińczyka, którego zamordowano w kazamatach NKWD. Akta archiwalne świadczyły wyraźnie, że najcięższym represjom byli poddawani Polacy. W aktach tych enkawudziści powołują się na instrukcję z Moskwy dotyczącą „likwidacji polskich elementów nacjonalistycznych”. W okrutnej rzeczywistości była to najczęściej dosłowna fizyczna likwidacja niewinnych ludzi – rozstrzelanie na podstawie orzeczenia tzw. trójki NKWD... Po przejrzaniu kilku akt schodziłem do piwnicy po następne zakurzone teczki (była to ta sama piwnica, gdzie rozstrzelano między innymi polskich oficerów z obozu w Kozielsku).

Martwe akta i ludzie, których na ich podstawie zamordowano – przemówiły, zakrzyknęły prosząc nas, żywych, o prawdę, o wydobyć z zapomnienia. Mimo pośpiechu i ryzyka zacząłem robić notatki z tych akt. Oto one:

Akta Stanisława Danilewicza, syna Piotra, ur. w 1908 r., pochodzącego z biedoty wiejskiej, Polaka, z obwodu mińskiego, powiatu pleszenieckiego. Na podstawie art. 58–6 K.K. (szpiegostwo) skazany na najwyższy wymiar kary – rozstrzelany. Razem z nim zostało skazanych 11 osób.

Akta nr 457–s J.S. Tube, ur. w 1905 r., bezpartyjna, ze Smoleńska, Rosjanka, jako „żona szpiega polskiego” skazana na rozstrzelanie (art. 58–12).

Akta nr 10146 J.A. Urbanczuka, Polaka, bezpartyjnego, z Dorożuża w obwodzie smoleńskim. Na podstawie art. 58–6–10 skazany na 10 lat karnego obozu pracy za to, że mówił znajomym: „Pod reżymem sowieckim życie stało się gorsze niż za cara, władze lekceważą społeczeństwo, nie dają ani towarów ani nie dają żyć... Od ich

gadaniny ludziom coraz gorzej się żyje, przelewają tylko z pustego w próżne”.

Akta nr 11978 A.B. Kozłowskiego, Polaka, bezpartyjnego, obywatela ZSRR. Na podstawie art. 58–10 skazany na 8 lat karnego obozu pracy. Cała jego wina polegała na tym, że powiedział: „Wybory to oszustwo, nie ma co skreślać – wystawili jedną kandydaturę... nas, durniów owijają sobie wokół palca. Kołchozy zmierzają ku upadkowi, kołchoźnicy na dniówki obrachunkowe nic nie dostają, chodzą głodni”, „pod władzą sowiecką źle się żyje, ludzie głodują”, „prywatne gospodarowanie było lepsze... W Polsce jest lepiej...”.

Akta nr 10915 S.W. Muszyńskiego, ur. w 1915 r., Polaka, bezpartyjnego, który pracował jako sprzedawca w powiecie gagarińskim obwodu smoleńskiego. Na podstawie art. 58–10 został skazany na 5 lat karnego obozu pracy za to, że powiedział: „Komuniści rozstrzelują porządnych ludzi”. Śledztwo w jego sprawie prowadził mł. lejtnant NKWD Bielów, o którym wiadomo, że podczas przesłuchań stosował tortury, między innymi „torturę chińską” – puszczanie wody kroplami na głowę przesłuchiwanego.

Podobnych akt było wiele, zrobiłem jeszcze sporo notatek; mam nadzieję, że Instytut Pamięci Narodowej zainteresuje się wreszcie tymi materiałami.

Chciałbym jeszcze dodać coś na inny temat, mianowicie o obywatelach ZSRR, którzy po wojnie 1920 r. trafili do polskiej niewoli. To dobrze, że Rosja upomniała się wreszcie o tych, którzy zginęli albo zostali wzięci do niewoli poza granicami kraju. Z ludzkiego punktu widzenia trzeba to potraktować z uznaniem, ale aby być w pełni obiektywnym historyk powinien wiedzieć co się stało z tymi, którzy powrócili z polskiej niewoli do ojczyzny i dotrwali do 1937 roku. Oto kilka przykładów:

Akta nr 12017 F.J. Kuraszowa, ur. w 1892 r., Rosjanina, robotnika zakładów garbarskich w Wiaźmie w obwodzie smoleńskim. Został on skazany jako polski szpieg za to, że był w niewoli w Polsce i 19 października 1938 r. rozstrzelany.

Akta nr 11982 K.A. Kozłowa, Rosjanina, bezpartyjnego, kołchoźnika. Jako polski szpieg został skazany na 10 lat obozu pracy karnej (art. 58–6–10). Był w polskiej niewoli, znajomym mówił, że

„w Polsce, w niewoli wiodło mu się lepiej”. O życiu w kołchozie mówił: „wszystko nam zabierają a nic nie dają...”.

Akta nr 11898 I.I. Żurawlowa, ur. w 1893 r., kandydata na członka WKP(b), Rosjanina z miasta Jarcewo, głównego księgowego. Został skazany na podstawie art. 58–6 jako polski szpieg (rzekomo został zwerbowany w polskiej niewoli). 19 października 1938 r. został rozstrzelany.

Podobnych akt jest mnóstwo. Oto jak „kochające” państwo sowieckie „współczuło” tym, którzy byli w niewoli. Oczywiście we wszystkich przytoczonych aktach nie ma zgoła żadnych dowodów przestępczej działalności. W aktach jednej ze spraw brak było nawet protokołu przesłuchania.

A jaki klimat panował wewnątrz lokalnych organów NKWD (obwodowych i powiatowych)? O tym można sądzić na podstawie niektórych dokumentów, na jakie natrafiłem w aktach kryminalnych samych enkawudzistów. Gdy po Jeżowie nastąpił Beria, wielu funkcjonariuszy NKWD zbliżonych do Jeżowa zostało zamordowanych za stosowanie przesadnych represji; widocznie Stalin się przestraszył, że wkrótce nie będzie kogo rozstrzeliwać skoro Jeżow nadał tak zawrotne tempo eksterminacji obywateli.

Pamiętam, że gdy byłem w Leningradzie w 1978 roku, to pewien funkcjonariusz tamtejszego urzędu KGB opowiedział mi, że w 1939 roku członków kierownictwa leningradzkiego urzędu NKWD wprowadzono na podwórze wewnętrzne i bez jakiegokolwiek dochodzenia rozstrzelano z karabinu maszynowego. W taki to sposób Stalin odnawiał kadry czekistów a równocześnie rozstrzygał kwestię odpowiedzialności za przegięcia – zwalając winę na kolejnego „kozła ofiarnego”.

Oto co mówiły akta archiwalne nr 12611: „...w dziale kolejowo-transportowym NKWD zachodniej dykcji kolejowej oraz w jej organach peryferyjnych w latach 1937–1938 przeprowadzono bezzasadne aresztowania na podstawie atestacyjnych materiałów komisji, które nie zawierały żadnych informacji kompromitujących. Wypaczone metody przesłuchań – bicie, sadzanie odbytnicą na specjalnie skonstruowany wysoki stołek bądź na nogę taboretu. Fałszowano protokoły przesłuchań, przekręcano narodowość aresztowanych.

Dwaj aresztowani zostali zamordowani podczas przesłuchań. Na przykład w dziale kolejowo-transportowym NKWD stacji Orsza aresztowanych umieszczano w tzw. „sadtópce”, czyli komorze z wysoką temperaturą. W wyniku tych tortur aresztowani oskarżali się nawzajem oraz oczerniali inne osoby. Zastępca szefa DK-T NKWD Żukow żądał jak największej liczby aresztowań, sam uczył funkcjonariuszy bestialskich metod przesłuchań. (...) Oficerowie śledczy dopuszczali się fałszerstw, podając zamiast narodowości: Rojsanin, Białorusin inne narodowości: Polak, Litwin, Łotysz”. Czyli, że wówczas bycie Polakiem już było przestępstwem! Czytamy dalej: „Materiały służące za podstawę aresztowania były fałszowane. Sporządzone w taki sposób pozasądowe akta kierowano na pozasądowe rozprawy” (...) „podjęto aresztowania według list zakładów pracy (...) nakazywano rozprawy grupowe (...) utworzono fikcyjną organizację «POW» (mówi o tym 13. karta akt sprawy nr 63)”. Z zeznań Markielowa – funkcjonariusza NKWD stacji Witebsk: „...na radzie Żukow wyznaczył nam limit aresztowań: 50 osób (tygodniowo) i zalecał aresztowania obywateli według list z zakładów pracy...”. Mówiąc językiem normalnym: wsadzano ludzi do więzienia za nic, a dopiero później dopasowywano artykuł kodeksu. Czytamy dalej: „w czerwcu i lipcu 1938 roku wystarczył anonimowy wniosek albo donos agenta, że ktoś jest narodowości polskiej, wierzący, wychwala życie w Polsce, a natychmiast na tę osobę wypisywano nakaz aresztowania”. W tych samych aktach mówi się, że G.S. Żukow cieszył się szczególnym zaufaniem Berii i dosłużył się rangi generała-lejtnanta. Po upadku Berii Żukowa pozbawiono stopnia, usunięto z KGB, wdrożono przeciwko niemu śledztwo... (śląd po nim zaginął).

Osoby narodowości polskiej mordowano w takim tempie, że już trudno było je znaleźć, dlatego za Polaków uznawano osoby innej narodowości: Rosjan, Żydów, Białorusinów i in. Z relacji podoficera służby bezpieczeństwa o wykształceniu dwuklasowym Andrieja Osipowa, syna Osipa, ur. w 1902 r. (akta sprawy nr 22104), który pełnił funkcję zastępcy szefa sekcji wydziału specjalnego NKWD Leningradzkiego Okręgu Wojskowego: „...Awdiejew zmieniał Żydów na Polaków...” – jest to cytat z zeznań dotyczących jego szefa o falsyfikacjach i niedozwolonych metodach śledztwa. Dalej czytamy:

„...szefowie zmuszali do sporządzania akt osób chorych umyślowo (...) uważałem, że były to rozkazy zbrodnicze...”. Tu od razu nasuwa się porównanie z faszystowską praktyką likwidowania osób chorych psychicznie. Oto ona – paralela między gestapo i NKWD! W tychże aktach znalazłem powołanie się na ściśle tajny rozkaz, który stwarzał szerokie możliwości samowoli – rozkaz NKWD ZSRR nr 00485 w sprawie „uproszczenia przewodu sądowego”.

Wszystko to opisałem po to, by na przykładzie smoleńskiego NKWD (a przecież to ono operatywnie kierowało rozstrzeliwaniem polskich jeńców) wykazać w atmosferze jakiego okrucieństwa znaleźli się obywatele polscy.

Szefem smoleńskiego urzędu KGB był generał-major A.I. Szywierskich (przeszedł na emeryturę w 1992 r.). Funkcję tę objął dzięki potężnemu protektorowi – generałowi pułkownikowi Agiejewowi (zastępcy przewodniczącego KGB ZSRR); obaj wcześniej służyli w Irkucku. Szywierskich był przeciętnym, bezbarwnym urzędnikiem (ale równocześnie pewnym siebie i chępliwym) a wszystkich, którzy odważyli się na krytykę nazywał demagogami. Generał miał wady wymowy, mówiąc połykał wyrazy, jakby nie mówił ale żuł gumę. Gdyby nie opiekuńcza łapa w Moskwie chyba nie dosłużyłby się nawet do podpułkownika. Tacy właśnie ludzie robili karierę w KGB i w partii, ci, którzy postępowali według zasady: „nie służę, ale się wysługuję”.

Za moje krytyczne wypowiedzi i żądania likwidacji ośrodka wypoczynkowego dla funkcjonariuszy KGB w Katyniu (na kościach pomordowanych ofiar, między innymi również polskich oficerów) bardzo szybko znalazłem się w służbie dyżurnej, czyli na najniższym stopniu służbowym urzędu KGB. Tę służbę nazywano „cmentarzyskiem czekistów”, następnym etapem kariery była ulica.

„Oleg, nie pchaj się na widelec – mówił mi kolega ze służby dyżurnej Grigoriew – jeszcze zobaczysz, że ta cała pierestrojka skończy się dyktaturą”. Powoływał się przy tym na przykłady historyczne. „Pierestrojka skończy się pierestrielką (strzelaniną)” – żartował elektryk urzędu KGB i, jak się okazało, miał rację.

Mniej więcej w tym samym czasie zaobserwowałem niezwykle zainteresowanie szefów urzędu KGB polowaniami: raptem wszyscy

stali się myśliwymi. Kupowali jednak nie dubeltówki na śrut ale bezpośrednio z zakładów w Tule sprowadzali wielostrzałowe karabiny z gwintowaną lufą (na wszelki wypadek).

Żywiłem nadzieję, że nie będzie już gorzej niż jest. Trwała burzliwa wiosna 1989 roku, czas nadziei i wielkich rozczarowań. Rosjanie (i nie tylko oni) zaczęli wyjeżdżać z republik południowych do Federacji Rosyjskiej. Zapachniało łatwym zarobkiem, półki sklepów katastrofalnie opustoszały, wprowadzono kartki na żywność i inne towary. Szczególnie dotkliwie ludzie odczuli zniknięcie ze sklepów mydła i proszków. Rozpoczęła się panika. Wiele mieszkań zamieniło się na magazyny żywnościowe – worki z mąką, sól, zapalki itd. Jak na wypadek wojny albo końca świata. Coraz bardziej rozpalał się konflikt ormiańsko-azerski...

Kierownictwo KGB kłęło Gorbaczowa, ale niewielka część młodych funkcjonariuszy swoje nadzieje wiązała z pierestrojką – nieco później tych młodych szybko pozwalniano, po prostu wyrzucono ich jak niechciane szczenięta. Generał Szywierskich zaczął teraz starannie dobierać słowa: zamiast szkalowania epitetem „przejawów antysowieckich”, łagodnie zauważał „utrata wyczucia politycznego przez niektórych funkcjonariuszy KGB” mając na myśli mnie i mnie podobnych. KGB czekało na swoją porę... I trzeba uczciwie przyznać, że się doczekało. Partia jeszcze nie wypuściła cugli z rąk, komitety partyjne szalały.

Zwalając na mnie pilną pracę w archiwum Szywierskich liczył na to, że nie starczy mi ani czasu ani sił na „demagogię”. Tak też to z pozoru wyglądało, śmigałem długopisem ze zdwojoną szybkością, obok zasadniczej pracy sporządzałem też własną listę ofiar dla przyszłego (tak marzyłem) muzeum represji i księgi pamięci. KGB nie reagowało na moje żądania opublikowania listy represjonowanych w gazecie obwodowej (dopiero po upływie kilku lat zaczęto publikować listy osób zrehabilitowanych). Wydłużając moją smutną listę ofiar notowałem krótkie informacje, numery akt i, jak to określił Osip Mandelsztam, „umilkłe głosy”.

Akta sprawy nr 1422(s) Jakowa Jefriemowa, syna Wasyla, ur. w 1879 r., zam. we wsi Rażjewka w powiecie monastyrzeńskim obwodu smoleńskiego. Na podstawie art. 58–10, 5 października 1937

skazany przez trójkę NKWD na 8 lat karnego obozu pracy. Mówił on: „...krwawy był nie Mikołaj II ale Stalin... Obdarli nas do gołej skóry, a jeszcze każą nam się podpisywać na pożyczkę obronną. Czego mamy bronić?! Najważniejsze to uwolnić się od Stalina. Rozstrzelują tych, którzy chcieli, żeby chłopom lepiej się żyło...”.

Akta sprawy nr 15068 I.A. Titowa, ur. w 1906 r. i P.A. Kabanowa, ur. w 1898 r., pochodzących ze wsi Zabieżynka w pow. baturińskim obwodu zachodniego (potem smoleńskiego). 01.09.1931 r. na podstawie art. 58–8–10 trójka obwodowego urzędu politycznego (GPU) skazała obu na 10 lat obozu koncentracyjnego. Kabanowa skazano m.in. za taką wypowiedź: „...Kołchozy to wyniszczenie i zagłada chłopstwa... Obrażaliśmy się na poprzednią władzę, że była zła, a władza sowiecka jest powielekroć gorsza. Dawniej było wszystko i ludzie byli najedzeni, a teraz nie ma niczego, wszyscy są głodni i bosci...”.

Nieliczni, którzy dożyli do drugiej rehabilitacji przysyłali listy na adres urzędu KGB. Np. F.A. Pantielejew, ur. w 1916 r., akta sprawy nr 21503(s). Na podstawie art. 58–9–10 przez trójkę NKWD został skazany 30.09.1937 r. na 10 lat obozu. Oto fragmenty jego listu:

„...stosowano wobec mnie przeróżne tortury – bito mnie, nie pozwalano usiąść... musiałem podpisać, żeby nie umrzeć z głodu... Zesłano mnie na katorgę do obozu Iwdel (na stacji Soma, 60 km od Iwdela kazano wysiąść)... Wskakiwaliśmy z wagonów, kazano nam kłęczeć (na śniegu). Potem podjechał na koniu komendant obozu Mataksepula i zmusił wszystkich kłęczących, żeby wypowiedzieli następujące słowa: „Jesteśmy wrogami ludu, przywieziono nas tu, ażebyśmy odkupili swoją winę wobec ojczyzny i wobec towarzysza Stalina osobiście”. Dopóki nie wypowiedzieliśmy tych słów, konwojenci nie pozwolili nam podnieść się z kłęczek, ale zimno zmusiło nas do wykrzyczenia tych słów. Przemówił Mataksepula: „...w czasie zimy musimy zbudować linię kolejową do Iwdela – jeżeli podkładów nie starczy to ułożymy ludzi, ale kolej zbudujemy”. I rzeczywiście ułożono ludzi więcej niż podkładów, umierali z głodu i zimna, ale kolej zbudowali... Na budowie tej linii zginęły setki tysięcy ludzi, których grzebano na miejscu, w tajdze... rodzin o zgonie nie zawiadamiano. Zostałem zwolniony w 1947 roku.

Przez 10 lat byłem ofiarą samowoli, znajdowałem się poza pra-

wem. Ci, którzy dręczyli ludzi otrzymali wysokie emerytury, a my, udęczeni, nie mamy żadnej rekompensaty. W obwodzie kostromskim żyją Aleksander Toporow i Aleksander Frołow, syn Andrieja – esesmani, którzy szykanowali ludzi (więźniów)... Mimo, że mnie szykanowali, krzywdzili, przeżyłem tę udękę... żyję ze skromnej emerytury ze szwankującym zdrowiem...”.

Wbrew twierdzeniom zacieklej stalinowców o rzekomym entuzjazmie lat 30. dokumenty świadczą o czymś odwrotnym. Zdumiewa trafna charakterystyka zbrodniczych władz:

„Władza sowiecka to garstka drani i bandytów, którzy okaleczyli życie ludzi w naszym kraju. Wszyscy najlepsi ludzie zostali aresztowani, męczą się w więzieniach, a sami łajdacy rządzą krajem” – akta sprawy nr 11985 Perszyn P.I., ur. w 1892 r. Z art. 58–6–10 rozstrzelana 17.10.1937 r.

Ludzi nie da się oszukać, widzieli przestępstwa tej władzy, nie byli stadem głupców. Toteż często natrafiałem w aktach na opinie: „To nie jest władza ale banda”. Enkawudziści nie oszczędzali ludzi w sędziwym wieku. Skazany został G.G. Dawydow urodzony aż w 1844 roku! Stalin postawił sobie cel wyniszczenia jak największej liczby ludzi, którzy pamiętali lepsze (przedrewolucyjne) lata. Co prawda, również dla dzieci władza nie miała litości, wysyłano je do obozów, na Syberię, jako członków rodzin wrogów ludu. Na przykład 13-letni Walerij Wichoriew (z domu dziecka) za „zdradę ojczyzny” został wywieziony do obozu dziecięcego.

NKWD utworzyło (a raczej sfabrykowało) POW (Polską Organizację Wojskową), której w rzeczywistości na tamtych terenach nie było. Większość ludności polskiej w zachodniej części ZSRR represjonowano za rzekomą przynależność do POW. Ludzi po prostu aresztowano na podstawie danych biur adresowych, którym nakazano przedstawienie list obywateli narodowości polskiej. Następnie torturami wymuszano zeznania pod zawczasu sporządzone fikcyjne protokoły przesłuchań.

Akta archiwalne świadczą, że bezlitosnym represjom poddawano duchownych (katolickich, prawosławnych, protestanckich i innych). Na przykład w związku ze sprawą pastora Gustawa Szwalbedo, ur. w 1880 r., aresztowanego 06.11.1929 r. przez okręgowy Główny

Urząd Polityczny (GPU) represjonowano 111 osób a 24 rozstrzelano (byli to głównie Łotysze).

Zanim szefowie urzędu KGB połapali się czym się zajmują i zakazali mi pracy w archiwum, zdążyłem przejrzeć 130 akt setek ofiar. Oprócz listy represjonowanych sporządziłem także listę enkawudzystów, którzy wówczas służyli w Smoleńsku i obwodzie.

W Smoleńsku mieszkało wówczas ponad dwa tysiące Polaków, a w obwodzie znacznie więcej. Można się tylko domyślać ilu ich zostało po represjach (dokładnych danych nie znalazłem).

Mimo, że starałem się natrafić w smoleńskim archiwum na jakikolwiek ślad katyńskich rozstrzeliwań polskich oficerów w 1940 roku, to jednak niczego nie znalazłem. Prócz powołania się w aktach jednej ze spraw na aresztowanie mieszkańca Katynia za nadmierne gadulstwo – nie znalazłem niczego. Oczywiście tego człowieka aresztowano za to, że mówił prawdę: że to nie Niemcy zamordowali ale nasi, NKWD. Prawdopodobnie po wojnie archiwa zostały mocno „przesiane”, a wszystko co dotyczyło Katynia zostało skonfiskowane (najpewniej zabrane do Moskwy, do archiwum centralnego NKWD ZSRR).

Tak więc, będąc podejrzany, czy też z powodu ostrożności generała KGB Szywierskich, żeby nie narazić się na jakieś kłopoty – znowu znalazłem się w służbie dyżurnej urzędu KGB. Miałem teraz wiele czasu i było mi to na rękę. Nie znajdując dokumentów dotyczących Katynia, po zastanowieniu postanowiłem odszukać żywych świadków – emerytowanych funkcjonariuszy NKWD, którzy pracowali w Smoleńsku w 1940 roku. Dokument, papier można spalić ale najcenniejsi są żywi świadkowie (w jakimkolwiek dochodzeniu) – do takiego doszedłem wniosku. Pomógł mi przypadek, który zdarzył mi się podczas dyżuru. Był już późny wieczór, większość funkcjonariuszy KGB już poszła do domu. Poszedł sobie wreszcie i generał, umilkły telefony, trochę się odprężyłem po dziennej krzątaninie. I wtedy zadzwonił nasz telefon miejski. A komu to tak pilno? – pomyślałem podnosząc słuchawkę. W słuchawce odezwał się głos jakiejś starszej kobiety, która poprosiła o natychmiastowe połączenie z zastępcą szefa smoleńskiego urzędu KGB pułkownikiem Gołowko. Odpowiedziałem, że Gołowko właśnie poszedł do domu.

– Niech pan natychmiast zadzwoni do niego do domu – zażądała kobieta.

– No, dobrze, powiedziałem, ale co mu mam powiedzieć? Jak się pani nazywa?

– Niech pan mu przekaże, że jakiś mężczyzna z Moskwy wypytawał mieszkańców Kozich Gór o polskich oficerów. I dodała: on będzie wiedział kto telefonował.

Gdy to powiedziała od razu stałem się czujny, senność minęła jak ręką odjął. Gorączkowo zacząłem się zastanawiać jak by tu przedłużyć rozmowę.

– A o co konkretnie pytał ten człowiek z Moskwy i kogo przepytawał? – zapytałem.

– Moskwianin pytał kto rozstrzelał polskich oficerów; mnie pytał – odpowiedziała kobieta.

– Co mu pani powiedziała? – płonąć z niecierpliwości zapytałem donosicielkę.

– Odpowiedziałam to co należało odpowiedzieć – odparła wymijająco.

Taka jej odpowiedź zupełnie mi nie wystarczała, zapytałem więc co należy mówić w takich przypadkach.

– Odpowiedziałam tak jak trzeba, to znaczy, że to Niemcy rozstrzelali polskich oficerów.

O mało nie zapytałem: a kto rozstrzelał naprawdę? Żeby nie wzbudzić jej podejrzeń powiedziałem:

– W zasadzie pani odpowiedziała jak należy, a pani informację natychmiast przekażę Gołowce, a on się z panią skontaktuje.

Wybierając numer Gołowki miałem nadzieję, że może on powie mi więcej niż należy. W ten sposób zacząłem rozwikływać kłębek „tajemnicy Kremla nr 1” jak będą później pisały gazety.

Po pewnym czasie zrozumiałem, że wobec „obiekty Kozie Góry” (tak w języku czekistów nazywał się Katyń) KGB prowadzi nieprzerwanie działalność operacyjną. Ścisłe tajne akta AOO (czyli akta obserwacji operacyjnej) przechowywano w sejfie szefa smoleńskiego urzędu KGB generała Szywierskich i gromadzono w nich wszelkie dokumenty związane z obiektem Kozie Góry (doniesienia agentów, osób zaufanych itd.) o wszystkim co budziło podejrzenia i o wszyst-

kich, którzy zadawali pytanie: kto rozstrzelał?, o każdym co za dużo mówi... Te akta na własne oczy widział zastępca szefa, pułkownik Bułdakow; od niego to dowiedziałem się o wszystkim. Bułdakow powiedział mi, że widział te akta przypadkiem i surowo ostrzegł: „W razie czego – ja ci tego nie powiedziałem”.

Wybierając numer domowy pułkownika Gołowki sądziłem, że „na łowcę zwierzyna sama wychodzi”. Niestety jednak nie dowiedziałem się niczego od pułkownika. Oszle powiedział, że nazajutrz pośle do tej kobiety funkcjonariusza i to wszystko. Wiedziałem, że tym rejonem zawiaduje funkcjonariusz urzędu KGB Łaszkiewicz. Do jego obowiązków należała „obsługa” operacyjno-agenturalna rejonu Katynia, m.in. Kozich Gór. Był to człowiek nie w ciemną bitę, nic zbędnego nie mówił. O Kozich Górach dowiedziałem się dotychczas co następuje: były tam dacje szefów smoleńskiego urzędu KGB. Każdy kto obejmował funkcję kierowniczą (kierownicy działów, sekcji itd.) mógł objąć służbową dację za wysokim betonowym ogrodzeniem, którym były otoczone nie tylko domy letniskowe ale i spory masyw leśny (głównie jodły i sosny). Był tam również dom dla prominentnych gości z Moskwy komitetu obwodowego KPZR – dom ten odwiedzali Woroszyłow, Budionny, Kaganowicz, Szwernik a nawet Gorbaczow. Od funkcjonariuszy urzędu KGB dowiedziałem się, że letnikom zabroniono kopać ziemię poza terenem własnego ogródka. Ci, którzy (wbrew zakazowi) próbowali kopać opodal domków rychło natrafiali na ludzkie kości i czaszki. Od strażników Kozich Gór dowiedziałem się, że każdej wiosny do tego lasu przyjeżdżają ciężarówki z piaskiem, aby zasypywać kości wystające z rozmytej podczas roztopów ziemi i piasku. Ostre, białe kości sterczały z ziemi niczym szable i bagnety – to nie kości zadreńczonych ale prawda wyrywała się na zewnątrz, na światło... albowiem „każdą rzecz Bóg sprowadzi na sąd, nawet to co głęboko ukryte...” (Eccl 12, 14).

Wszystkie te prace maskujące miejsce zbrodni prowadzono naturalnie na rozkaz dowództwa KGB ZSRR. Ukrywanie ciężkiego przestępstwa (a tym bardziej zbrodni przeciw ludzkości) *de facto* i *de iure* jest takim samym przestępstwem jak współudział w zbrodni.

Strażnikami obiektu w Kozich Górach w różnych okresach byli:

N.F. Szapowałow, Fiedosiejew i inni. Od nich, jak również od emerytów NKWD-KGB dowiedziałem się, że katyński maszyniarz wokół dacz KGB (czyli Kozie Góry) jest gigantycznym miejscem pochówku osób represjonowanych.

W kraju nasilała się pierestrojka, walczono o jawność a także z nadużyciami. Ale partia komunistyczna nadal (na podstawie konstytucji) sprawowała władzę kierowniczą, toteż mało kto oczekiwał rzeczywistych zmian społecznych. Przeciwnie, w partii i w KGB umacniały się siły wrogie pierestrojce.

Pod wpływem klimatu pierestrojki zacząłem otwarcie piętnować szefa smoleńskiego urzędu KGB za to, że jeździ na dacz służbową wołgą. Ale oczywiście najbardziej oburzało mnie to, że na kościach osób represjonowanych znajduje się osiedle wypoczynkowe KGB, w którym „zwierzchność” wypoczywa i bawi się (pije, zażywa kąpiele w łaźni itd.) Nie mogąc tego już znieść psychicznie i fizycznie rozpocząłem otwartą walkę o zlikwidowanie ośrodka rekreacyjnego w miejscu pochówku ofiar represji. Wraz z demokratyczną częścią Smoleńska (przy pomocy gazet, radia, wieców) udało nam się przepędzić kagebistów z miejsca zbrodni i skończyć z tym wołającym o pomstę do nieba świętokradztwem – gorszym niż „uczta w czasie dżumy”. Nastąpiło to oczywiście później, nie z dnia na dzień.

W smoleńskim KGB pracowali jeszcze emeryci NKWD, jednakże żaden z nich nie miał ochoty na rozmowy o Katyniu. Pierwszym, któremu wyrwało się parę słów był Jegor Poliakov. W 1940 r. pracował jako mechanik w garażu smoleńskiego urzędu NKWD. Wyraźnie i stanowczo powiedział mi, że rozstrzelanych grzebano w Kozich Górach (w Katyniu). Wymienił również nazwiska żyjących jeszcze emerytów CzK – OGPU – NKWD: Gurkowa, Nozdriewa i Titkowa.

Zacząłem szukać ich adresów domowych w Smoleńsku. Jak się później okazało, jeden z emerytów mieszkał naprzeciwko urzędu KGB, po drugiej stronie ulicy. Mimo to szef urzędu potem stale utrzymywał, że poszukiwania świadków spełzły na niczym, „świadków nie udało się odnaleźć” itd. Wkrótce znalazłem emeryta NKWD Fiodora Gurkowa. Był to już ciężko chory stary człowiek (prawie nie wstawał z łóżka). Pokazałem mu legitymację majora KGB i zmyś-

liłem, że w związku z pierestrojką, muzeum potrzebuje informacji o rozstrzelaniu polskich oficerów i że on może mi śmiało o wszystkim opowiedzieć. To preludium niespecjalnie go przekonało, natomiast moja legitymacja majora podziałała. Gurkow zeznał, że polskich oficerów w 1940 roku przywożono na stację Gniezdowo w wagonach, rozstrzeliwano w siedzibie NKWD Smoleńska, a zwłoki zakopywano w Kozich Górach. Tam również grzebano represjonowanych obywateli sowieckich. W końcu Gurkow wymienił żyjących weteranów NKWD, którzy pamiętają wszystko lepiej niż on: Grieriewa, Titkowa, Nozdriewa.

Był lipiec 1989 roku, jawność dawała o sobie znać, a urzędnicy najbardziej bali się dziennikarzy i prezenterów telewizyjnych (np. Programu TV „Wzgląd”). Obecnie, w putinowskiej Rosji jest niestety odwrotnie: urzędnicy niczego się nie boją. A w kraju spełniają się najśmielsze marzenia byłych członków Państwowego Komitetu Stanu Wyjątkowego i zmarłego przewodniczącego KGB ZSRR Andropowa: władza staje się coraz bardziej „pionowa”, liczba czynowników i generałów rośnie jak grzyby po deszczu. Tylko że nie ma kto bronić dzieci w Biesłanie, a Putin milczał za murem kremlofskim zarówno w przypadku katastrofy łodzi podwodnej, jak i napaści na teatr na Dubrowce. Miała rację świętej pamięci Galina Starowojtowa, kiedy w latach 90. mówiła o konieczności lustracji, ale wówczas nie chciano jej słuchać.

Pamiętam jak w lecie 1989 r. w smoleńskim urzędzie KGB rozszedła się pogłoska: z Moskwy przyjechał dziennikarz, który interesował się losem polskich oficerów i miejscami pochówku ofiar represji. Generał Szywierskich wraz z weteranami NKWD (uprzednio wybranymi i przygotowanymi) przyjął dziennikarza (wszystko w duchu pierestrojki!) i zapytał ich: „Czy to prawda, że nic nie wiecie o rozstrzelaniu polskich oficerów?” a ci odpowiedzieli chórem: „Prawda!”. Na tym spotkanie z dziennikarzem się zakończyło i ten pojechał do Moskwy z niczym...

W tym samym czasie po raz kolejny oświadczyłem generałowi, że niedopuszczalne jest istnienie ośrodka rekreacyjnego na kościach rozstrzelanych ofiar represji. Szywierskich przybrał zdziwiony wyraz twarzy i rzekł:

– Skąd wy macie takie informacje, nie ma na to żadnych dowodów ani świadków.

– Świadców wam znajdę – obiecałem wychodząc.

– Szukaj! – polecił generał nieopatrnie (potem publicznie wyrzekł się swoich słów). Ponieważ zacząłem mówić emerytom KGB, że przychodzę z osobistego polecenia generała, więc niektórzy od razu skłaniali się ku szczerości, a inni po prostu wyrzucali to z siebie (człowiekowi trudno jest zachować straszliwe tajemnice, dla niektórych taki ciężar jest po prostu nie do zniesienia...).

Tak było z I.I. Titkowem, którego odnalazłem tego samego dnia. Był on osobistym kierowcą Kuprianowa w 1940 roku (Emilian Kuprianow – ówczesny szef urzędu NKWD obwodu smoleńskiego). Od 1934 r. Titkow pracował jako kierowca w NKWD, woził sześciu albo siedmiu szefów, których kolejno rozstrzelano jako wrogów ludu. „Pamiętam – mówił on – jak wzywano szefa do centrali, do Moskwy – i kamień w wodę, słuch po nim ginął”.

Titkow opowiedział mi prawdę o Kozich Górach, że jest to gigantyczny cmentarz ofiar represji. Że, o ile pamięta, rozstrzelanych w smoleńskim NKWD potajemnie grzebano tam w piasku (pod cienką warstwą ziemi – w Katyniu gleba jest piaszczysta). Potem (po upływie kilku miesięcy) Titkow opowiedział mi, że rozstrzelanych polskich oficerów grzebano w Kozich Górach w 1940 roku potajemnie. „Rano – opowiadał – odwoziłem Kuprianowa na stację Gniezdowo (pod Smoleńskiem). Szef wysiadał z auta osobowego i osobiście nadzorował przybywanie transportów z polskimi jeńcami, których przesadzano do tzw. „czarnych kruków” (specjalne ciężarówki NKWD do przewozu więźniów) i wieziono do Smoleńska. Stacja była otoczona przez pułk konwojentów, Kuprianow wydawał im jakieś instrukcje”.

Wszystko to działo się na wiosnę 1940 roku. Titkow powiedział, że osobiście widział samochody z rozstrzelanymi, które po nocach kursowały pomiędzy Smoleńskiem a Kozimi Górami, a kierowcami byli: Komarowski, Grigoriew, Kostiučenko... Później żona Titkova powiedziała mi, że on też prowadził takie samochody do Kozich Gór, tylko bał się do tego przyznać. Titkow wszystko co mi opowiadał utrwalił na piśmie (w formie listu). Kiedy ten list trafił do gazet i radia, to okazało się, że szofer NKWD Grigowiew jest ojcem sekre-

tarza komitetu obwodowego KPZR (do spraw ideologicznych) i tegoż sekretarza szybko zdymisjonowano. Wtedy właśnie rozpoczęły się pod moim adresem groźby i obelgi ze strony „byłych” i „prawdziwych” czekistów. Wszystko to jednak nie miało dla mnie znaczenia wobec tego faktu, że miałem wreszcie pisemne świadectwo człowieka, który na własne oczy widział wydarzenia 1940 roku!

25 lipca 1989 roku przekazałem to zeznanie kierownictwu smoleńskiego urzędu KGB z prośbą o przesłanie go obwodowej komisji ds. rehabilitacji. Zeznanie to wywołało wściekłość szefów; generał Szywierskich przysięgał, że nigdy nie kazał mi szukać świadków represji. Oskarżono mnie o nadużycie legitymacji funkcjonariusza urzędu KGB i zabroniono wszelkich poszukiwań świadków, a list Titkova ukryto. Przewidziałem to i kopię listu Titkova przekazałem smoleńskiemu radiu, a potem gazecie „Moskowskije Nowosti”. Nie wiedziałem, a raczej nie wyobrażałem sobie na co może się odważyć kierownictwo KGB i dlatego postanowiłem się zaasekurować przekazując wszystko co zdobyłem mediom.

6 sierpnia 1989 roku w tygodniku „Moskowskije Nowosti” został opublikowany artykuł Giennadija Żaworonkowa. Pisał on między innymi, że o rozstrzelaniach w Katyniu nie udało się znaleźć informacji nawet przy pomocy generała Szywierskich. Było to jawne kłamstwo, ponieważ generał miał w rękach zeznanie Titkova jeszcze w końcu lipca. Teraz znałem już nazwisko dziennikarza, który był w Smoleńsku i postanowiłem napisać mu prawdę. Najważniejsze było to, że obecnie miałem już oczywisty dowód kłamstwa generała i całego KGB, dowód ukrywania z premedytacją informacji o represjach i miejscach pochówku.

Moja radość okazała się przedwczesna ponieważ moimi śladami podążyli funkcjonariusze KGB i jeli zastraszać odnalezionych przeze mnie świadków – emerytów NKWD. Na przykład Titkowowi przypominano jego podpis na deklaracji o nie ujawnianiu tajnych informacji, którą złożył jeszcze za czasów Jeżowa czy Berii. Zadano mu cios w najczulsze miejsce: „Czy nie zapomnieliście od kogo otrzymujecie emeryturę?”. W ten sposób zmuszono go do napisania drugiego listu, w którym nie domaga się już on przekazania pierwszego listu komisji ds. rehabilitacji. Prawda parzyła ręce szefom KGB,

spróbowali w ogóle zwrócić Titkowowi jego zeznania... Sytuację uratowało to, że córka Titkova i jego wnuk Siergiej nieoczekiwanie opowiedzieli się za jawnością i zaczęli zawstydzać ojca i dziadka. To przyniosło wynik: Titkow nie wyrzekł się tego co napisał, a później wystąpił jako ważny świadek w sprawie Katynia.

W taki to sposób musiałem walczyć o każdego odnalezionego przeze mnie świadka, nie zawsze z powodzeniem, ze zmiennym szczęściem (później znaleźli się również specjalnie podstawieni świadkowie, a raczej antyświadkowie spośród zaufanych twardegłowych stalinowców). Zrozumiałem: na Łubiance wypracowano specjalną taktykę przeciwdziałania wydostaniu się na światło dzienne prawdy o Katyniu. Posypały się na mnie groźby i pierwsze kary dyscyplinarne, kadrowcy prześwietlali na wylot moje akta osobowe szukając materiałów kompromitujących. Kagebiści przestraszyli się nie na żarty. Z centrum przyjechali dwaj pułkownicy KGB i zaproponowali mi „łagodnie mówiąc” – zmianę miejsca służby, wyjazd do jakiegokolwiek miasta ZSRR, ale ja kategorycznie odmówiłem, a oni, grożąc mi, wyjechali.

Wreszcie w jesieni 1989 roku w „spokojną toń” wrzucono „kamień jawności”. Została nadana audycja smoleńskiego radia (którym kierował zwolennik pierestrojki Nowikow). Zabrzmiął głos Titkova oraz odczytano jego list o rozstrzeliwaniu ofiar represji. Tę odważną audycję opracował dziennikarz A. Jakuszew na podstawie dostarczonych przeze mnie materiałów (udało mi się poznać go osobiście z Titkowem). To był pierwszy poważny sukces. Później Jakuszew opracował kilka audycji na podstawie moich materiałów i po raz pierwszy w smoleńskim radiu – i w ogóle w ZSRR – podano, że to nasi w 1940 roku rozstrzelali polskich oficerów, a nie Niemcy w 1941 r. Nowikow i Jakuszew z honorem spełnili swój obowiązek dziennikarski pokonując strach i kłamstwo. Wszystko to wzbudziło zamieszanie i zakłopotanie w Moskwie, na Łubiance, a mnie jeszcze na jakiś czas pozwoliło utrzymać się w „dzielnych” szeregach zbrojnego ramienia partii komunistycznej i... odnaleźć jeszcze kilku świadków.

I. Nozdriew okazał się weteranem rześkim i żwawym, z dobrą pamięcią. Mimo 90-ki interesował się wydarzeniami w kraju. Opowiedział mi wszystko (jak gdyby zrzucając kamień z serca), a miał

wiele do opowiedzenia. Do partii komunistycznej wstąpił jeszcze za życia Lenina, w organach CzK-OGPU był jeszcze za życia Dzierżyńskiego, na własne oczy widział bat'kę Machno itd. Nozdriew potwierdził, że na wiosnę 1940 roku polskich oficerów przywożono pociągami z obozu w Kozielsku, rozstrzeliwano w Smoleńsku, a grzebano w Kozich Górach. Oprócz tego obszernie opowiedział o represjach wobec obywateli sowieckich, których grzebano w tym samym miejscu, a także na cmentarzu zbiorowym oraz na cmentarzu w pobliżu szpitala obwodowego (tajny cmentarz). To właśnie Nozdriew na polecenie zwierzchników co miesiąc wypłacał pieniądze specjalnie dobranym fałszywym świadkom za to, że wszystko zwalali na Niemców: takimi płatnymi fałszywymi świadkami posługiwano się na procesie norymberskim ażeby ukryć stalinowską zbrodnię w Katyniu. Nawiasem mówiąc, wówczas, w 1945–1946 roku przedstawiciele prokuratury ZSRR nalegali by uznać to za zbrodnię przeciw ludzkości, a teraz prokuratura Rosji oznajmia, że było to przestępstwo pospolite – z kretesem pograżyła się w kłamstwie. Dla wszystkich jest oczywiste, że za obecnym oświadczeniem prokuratury wojskowej stoi Kreml. O ile mi wiadomo, prokuratura wojskowa najczęściej oglądała się nie na prawo ale na dowódców. Podczas pierestrojki w ogóle chciano ją zlikwidować jako instytucję państwa nie służącą prawu i sprawiedliwości. Szkoda, że tak się nie stało – wiele dobrych pomysłów pierestrojki zawisło w powietrzu.

Od Nozdriewa usłyszałem nazwisko Stelmacha, który dowodził rozstrzeliwaniem skazanych i sam w nim uczestniczył. Stelmach był dowódcą służby garnizonowej NKWD obwodu smoleńskiego, a jego ekipa wykonywała wyroki „trójki”. Wraz z podwładnymi rozstrzeliwał w 1940 roku polskich oficerów. Potem dwie osoby z jego oddziału popełniły samobójstwo. Według Nozdriewa Stelmach bardzo przejął się tym, że wypadło mu zastrzelić własnoręcznie jego najbliższego przyjaciela. Umarł ten siepacz w 1960 roku w straszliwych męczarniach (jakieś ostre bóle przeszywały mu całe ciało).

Nozdriew wcale nie miał sklerozy i przypominał sobie ciekawe szczegóły, na przykład o komisji profesora Burdenki. Była ona doskonale przygotowanym spektaklem, którego reżyserami byli sami Stalin i Beria. Burdenko, jako doświadczony specjalista, od samego

początku zdawał sobie sprawę, że cała robota komisji to „lipa” ale strach zmuszał go do ukrywania stalinowskiej zbrodni. Przed śmiercią profesor wyznał przyjacielowi, że pod koniec życia wstyd mu jednego – udziału w fałszerstwie katyńskim. Według Nozdriewa podczas prac komisji Burdenki w Katyniu dokonywano najróżniejszych fałszerstw, do odkrytych grobów podrzucano rozmaite przedmioty, byle tylko winę za zbrodnię zwalić na Niemców.

Kopię zeznań Nozdriewa przekazałem Jakuszewowi (dziennikarzowi radia smoleńskiego) oraz wysłałem do tygodnika „Moskowskije Nowosti”. Już po kilku dniach, kiedy odwiedziłem Nozdriewa, zastałem go przybitego, a jego żona (inwalidka) była bardzo przestraszona. Okazało się, że odwiedziło go dwóch z urzędu KGB (Tichomirow i Gierasimow) i szantażowali karą za dawne grzechy (Nozdriew w 1941 roku odpowiadał za ewakuację smoleńskiego archiwum NKWD, a wagony trafiły pod bombardowanie i część archiwum uległa zniszczeniu). Uspokoilem go, że teraz już może się nie przejmować: upłynęło 48 lat, a straszą go po prostu po to, żeby zamknąć mu usta.

To właśnie Nozdriew wymienił nazwisko żyjącego jeszcze funkcjonariusza z ekipy Stelmacha – Borodenkowa, który, zdaniem Nozdriewa, uczestniczył w rozstrzeliwaniach polskich oficerów i obywateli sowieckich.

Rozpocząłem poszukiwania Borodenkowa. Dysponowałem tylko nazwiskiem i przybliżoną datą urodzenia. Wkrótce Nozdriew przypomniał sobie, że Borodenkow mieszkał w pobliżu ulicy Krasnoarmiejskiej. Ale ulice o tej nazwie, jak się okazało, były w Smoleńsku aż trzy. W końcu 1989 roku odnalazłem jego dokładny adres – była to Trzecia Krasnoarmiejskaja, pierwsze piętro drewnianego domu (bez wygód). Takie domy budowano zaraz po wojnie w mieście, które zostało doszczętnie zniszczone przez Niemców. Teraz te stare rudery wyglądały żałośnie i zdaniem ojców miasta szpecity oblicze socjalistycznego Smoleńska. Zanim jednak opowiem o spotkaniu z Borodenkowem cofnę się do września–października 1989 roku.

Pamiętam, że chodziłem za turystami z Polski i próbowałem nawiązać rozmowę z którymś z Polaków, ażeby opowiedzieć prawdę o Katyniu. Moje próby były jednak nieudane, ponieważ wszyscy się

spieszyli (byli to turyści handlowi), ażeby zrobić zakupy (telewizory, lodówki...) i zdążyć na pociąg do Warszawy. Przeszkadzała też bariera językowa: prócz „proszę pani” niczego innego nie umiałem. Po kolejnych nieudanych próbach byłem rozgoryczony, a nawet rozpaczony, ponieważ uważałem, że nie mam prawa trzymać tej tajemnicy przy sobie. Moją rozpacz pogłębiało jeszcze i to, że ani „Moskowskije Nowosti” ani „Litieraturnaja Gazieta” nie odpowiadały na moje listy. Myślałem, że te demaskatorskie listy przechwyciło KGB i teraz pokażą mi pierestrojkę do spółki z jawnością.

W dodatku, w smoleńskim urzędzie KGB rozpoczęto na mnie prawdziwą nagonkę: nagany i rozkazy o ukaraniu posypały się jak z rogu obfitości. Niektórzy zausznicy szefa grozili mi nawet fizyczną rozprawą. Była to jednak powszednia praktyka w KGB – stwarzanie okoliczności sprzyjających zwolnieniu niepożądanego funkcjonariusza na podstawie tego, że nie odpowiada on wymogom służby. Szczególnie nieprzychylni byli mi tak zwani czekaści z dziada pradziada. Ich „sławnym” przodkom (ojcom i dziadkom), spadkobiercom Dzierżyńskiego i Berii groziło haniebne zdemaskowanie. Teraz sądzę, że jest to jedna z przyczyn tego, iż kilkudziesięciu tomów śledztwa w sprawie Katynia nie przekazano stronie polskiej.

Równocześnie znalazłem wielu sojuszników lub po prostu współczujących wśród tych pracowników smoleńskiego urzędu KGB, którzy byli w niełasce u szefa (generała-majora Szywierskich). Na przykład elektryk W. Władimirow nie raz pomagał mi poszukiwać świadków, był też jednym z aktywnych uczestników pieszego marszu smoleńszczan do Katynia, poświęconego represjonowanym. Marsz ten mocno przestraszył szefów bezpieczeństwa, a wszyscy jego uczestnicy zostali sfotografowani kamerą wideo. Marsz został zorganizowany przez towarzystwo „Memoriał”, z którego znałem Aleksieja Pamiatnycha: jeszcze w 1987 roku na własne ryzyko szukał on świadków tragedii katyńskiej. Inny współpracownik „Memoriału” pomógł mi się spotkać z reporterem programu telewizyjnego „Wzгляд” A. Politkowskim, któremu udzieliłem wywiadu o tym, że mam dowody rozstrzeliwania polskich oficerów w 1940 roku przez funkcjonariuszy NKWD. Politkowski oznajmił, że puszcza ten wywiad na antenie w sobotę i że jest to prawdziwa „bomba”. Ale ani w sobotę, ani

po miesiącu, ani po dwóch program nie ukazał się na antenie, a „Wzгляд” został zlikwidowany. Później Politkowski powiedział, że funkcjonariusze KGB po prostu zabrali im tę kasetę. Przed nowym, 1990 rokiem autorzy programu Wład Listiew i Jurij Lubimow publicznie przeprosili za to, że program o Katyniu nie ukazał się z przyczyn od nich niezależnych.

Z powodu całkowitego braku w ZSRR informacji na ten temat, nawet nie wyobrażałem sobie wówczas, że polscy patrioci dawno zaczęli walczyć o prawdę o tej najokrutniejszej zbrodni stalinowskiej. O czym tu mówić, skoro o napaści Związku Radzieckiego na Polskę 17 września 1939 roku oraz o ówczesnych działaniach wojennych dowiedziałem się z przypadkowych rozmów dopiero w 1984 roku (choć zawsze interesowałem się historią). Moim zdaniem dotychczas nie wie o tym minister spraw zagranicznych Rosji Siergiej Ławrow, nie mówiąc już o deputowanych do Dumy Państwowej Margiełowie i Amanie Tulejewie.

Podobnie jak większość obywateli radzieckich, pierwsze wiadomości o Katyniu usłyszałem w radiu „Głos Ameryki” i „Wolna Europa”. Żyjąc w ZSRR nawet nie wyobrażaliśmy sobie, że już w 1943 roku pojawiły się pierwsze informacje o tej zbrodni, że w 1949 roku w Anglii została opublikowana „Lista Katyńska” A. Moszyńskiego, jak również wspomnienia ocalałych polskich oficerów: B. Młynarskiego, S. Swianiewicza, J. Czapskiego i księdza Z. Peszkowskiego, a w Polsce książki J. Łojka i J. Zawodnego. Później, w latach 90., dowiedziałem się, że odważni polscy patrioci, nie bacząc na ryzyko, przez wiele lat szukali sprawców tej zbrodni – np. Michał Żórawski, Krystyna Kurczab-Redlich i inni. Odwiedzający las katyński Polacy często sami poprawiali na pomniku datę zagłady polskich oficerów z 1941 na 1940 rok, co mocno drażniło szefów smoleńskiego urzędu KGB.

Telewizja bez przerwy wówczas (wrzesień–październik 1989) transmitowała posiedzenia Zjazdu Deputowanych. Bardzo odważne przemówienia na Zjeździe członka Akademii Nauk Andrieja Sacharowa były przerywane krzykami i złorzeczeniami zacieklej komunistów. Pomyślałem, że A. Sacharow jest tym człowiekiem, który potrafi zdruzgotać głuchy mur nieprawdy, jaką była otoczona ta-

jemnica zabójstwa polskich oficerów. Napisałem list do Sacharowa i dwóch innych deputowanych. Zdaje mi się, że upłynął miesiąc (dokładnie nie pamiętam) gdy nadeszła wieść: zmarł nagle Sacharow. Później od dziennikarza G. Żaworonkowa dowiedziałem się, że profesor otrzymał mój list i przeczytał go, był to jednak ostatni list, który przeczytał w swoim życiu.

Chyba w drugiej połowie października 1989 roku moskiewski reżyser Uwarow na podstawie moich materiałów nakręcił film dokumentalny z udziałem odnalezionego przeze mnie świadka Titkova; przed kamerą wyznał on, że polscy oficerowie zostali rozstrzelani w 1940 roku przez organy NKWD. Film Uwarowa nie wszedł jednak na ekrany (choć reżyser zapewniał mnie, że gdzieś tam w ambasadach, za granicą film był wyświetlany).

Jedynie radio smoleńskie donosiło o moich odkryciach – dziennikarz Aleksander Jakuszew na podstawie moich informacji przeprowadził wywiady z odnalezionymi świadkami, a nasza współpraca trwała przeszło rok. Trzeba tu zauważyć, że dyrektor tego radia Nowikow, będąc w opozycji wobec smoleńskiego komitetu obwodowego partii, zezwalał na te audycje. W rezultacie w Smoleńsku zawrzało. Nasiliły się żądania demokratów aby zamknąć dache w rejonie Katynia. Otrzymywałem telefony z pogrózkami oraz, z rzadka, z wdzięcznością za poszukiwanie prawdy. W Smoleńsku coraz częściej odbywały się wiece dla poparcia pierestrojki i jawności.

W końcu października 1989 roku w moim domu zadzwonił telefon. Rozmówca przedstawił się: „Giennadij Żaworonkow, dziennikarz gazety «Moskowskije Nowosti»”, a dalej: „otrzymałem pana list, jutro wyjeżdżam do Smoleńska. Niech się pan niczego nie boi, redaktor naczelny gazety Jegor Jakowlew nie pozwoli, żeby się z panem rozprawiono i w przypadku zwolnienia pomoże panu”. Wybiegając do przodu powiem, że J. Jakowlew nie dotrzymał słowa i w odpowiedniej chwili nie dopomógł. Mimo, że od wysłania przeze mnie listu do „M.N.” minęły ponad dwa miesiące, ten telefon bardzo mnie ożywił i wzbudził nadzieję. Moi domownicy, żona Galina i córka Larisa, też były poruszone nadchodzącą wizytą dziennikarza najpopularniejszej wówczas gazety, przyjaciela akademika Sacharowa, jak przedstawił się G. Żaworonkow. Żona, znając narowy KGB, oczeki-

wała najgorszego, brała leki na serce, zaś córkę – uczennicę 10 klasy – rozpiekała ciekawość. Klucząc malutką „Oka” ulicami rozrzuconego na pagórkach Smoleńska, Żaworonkow wreszcie znalazł mój dom i klatkę schodową, przed którą stała karetką pogotowia. Zapytał kierowcę do którego mieszkania wezwano pogotowie, a ten podał mi numer mojego mieszkania.

„Spóźniliśmy się” – powiedział do swojego kolegi-fotoreportera.

Pogotowie rzeczywiście przyjechało pod mój adres, ponieważ córka dostała silnego ataku wyrostka robaczkowego, wszystko to stało się tego samego wieczoru. Sytuacja nieopisanie napięta. Kiedy wreszcie zamieszanie się skończyło, szczegółowo opisałem Żaworonkowi wszystko o czym wiedziałem, między innymi o zamordowaniu w 1940 roku polskich oficerów. Żaworonkow, nie bacząc na ryzyko, postanowił za wszelką cenę przedostać się na strzeżony teren domów letniskowych NKWD-KGB w lesie katyńskim. Sytuację w tym ośrodku oraz las katyński doskonale znał mój kolega W. Władimirow (mieszkał w Krasnym Borze nieopodal Katynia). Mimo, że był już późny wieczór zadzwoniłem do Władimirowa, żeby nam towarzyszył. Następnego dnia udało mi się przeprowadzić Żaworonkowi na teren strzeżony przez uzbrojonych ochroniarzy z owczarkami alzackimi. Ożywiony rewelacyjnymi odkryciami Żaworonkow wyjechał wyposażony w otrzymane ode mnie dokumenty zbrodni obiecując: „Czytaj następny numer gazety «Moskowskije Nowosti!»”.

Jednakże ani w następnym ani w kolejnych numerach niczego nie było. Minał listopad 1989 r., zburzono już mur berliński, ale mur kłamstwa wokół Katynia wciąż się trzymał. Minał grudzień – artykułu o Katyniu nie ma.

Próby dodzwonienia się do Jegora Jakowlewa okazały się daremne. Czulem jak w związku z tym co się stało – niezręcznie jest Żaworonkowi – sumiennemu i uczciwemu dziennikarzowi. Wreszcie oznajmił mi on, że to Gorbaczow osobiście prosił Jakowlewa o wstrzymanie publikacji – w przeciwnym przypadku numer gazety się nie ukaże. Później, podczas bezpośredniego spotkania Żaworonkow uchylił zasłonę zakulisowej gry Gorbaczowa i Jegora Jakowlewa. Z relacji wywnioskowałem, że Jakowlew zgodził się na wstrzy-

manie demaskacji w zamian za rychłe oficjalne uznanie zbrodni katyńskiej. Doszli do takiej polubownej konkluzji, ażeby dopasować oficjalny komunikat do wizyty Jaruzelskiego w Moskwie (Kremłowi bardzo zależało na przekazaniu dokumentów właśnie Jaruzelskiemu, by niejako wesprzeć towarzysza w trudnych chwilach).

Wszystkie te zagrania były dla mnie obce i amoralne. Obowiązkiem dziennikarza nie jest targowanie się, ale za wszelką cenę publikowanie demaskujących materiałów. Dopiero wówczas zrozumiałem, że w tej grze ja jestem zbędny. Później w nagrodę za posłuszeństwo J. Jakowlew otrzymał od Gorbaczowa nominację na szefa telewizji. Gorbaczow nie chciał niekontrolowanego ujawniania prawdy bo wciąż żywił naiwną nadzieję na zachowanie „socjalizmu z ludzką twarzą”. Ale, żeby tak od razu zerwać z tej twarzy maskę – w żadnym razie!

Dziś, kiedy już zostały wydane pamiętniki ludzi z najbliższego otoczenia Gorbaczowa, wszyscy dowiedzieli się, że ostatni (i pierwszy) prezydent ZSRR, gdy zapoznał się z zawartością dossier nr 1, przeraził się tym co przeczytał, nie chciał nawet podpisać, że się z tekstem zapoznał, jak to było wymagane. Później umożliwiło mu to oskarżenie asystenta W. Bołdina, że rzekomo ten się zapoznał a Gorbaczow nie. Bołdin w swoich wspomnieniach wszystkiemu zaprzecza, a prócz tego utrzymuje, że Gorbaczow do ostatniej chwili chciał zniszczyć dokumenty z dossier nr 1 (tam właśnie znajdowała się uchwała politbiura z 5 marca 1940 roku w sprawie rozstrzelania polskich oficerów). Gdy czytamy te wspomnienia staje się oczywiste dlaczego dopiero Borys Jelcyn odważył się przekazać Polsce tę decyzję politbiura KC WKP(b).

Tak więc Gorbaczow nie chciał wbijać ostatniego gwoźdźca do trumny partii komunistycznej; pozostawił to Jelcynowi – pierwszemu prezydentowi Rosji. Dziś jest oczywiste, że Gorbaczow chciał się ograniczyć do skąpej informacji, że niby jest to zbrodnia Berii i jego współpracowników, jak tego dowodzą odkrycia historyków. I koniec! Żadnej uchwały politbiura z 5 marca 1940 r. nie chciał ujawniać.

Sądzę, że Gorbaczow postanowił dopuścić historyków do archiwów przede wszystkim po to, by ustalili czy istnieją jeszcze inne ślady zbrodni katyńskiej. Gdyby ich nie znaleziono (a odnaleziono je

dzięki J. Zorii, W. Persadanowej, I. Jaźborowskiej i innym) to jestem pewien, że Gorbaczow nakazałby zniszczyć ten dokument z 5 marca 1940 r., podobnie jak oryginał paktu Ribbentrop-Mołotow wraz z tajnymi protokołami. Świadczą o tym nie tylko wspomnienia I. Bołdina – jak sądzę, człowieka uczciwego i sumiennego – lecz również innych, na przykład B. Pichoji.

Tacy jak Pamiatnych i podobni do nas „partyzanci” zakłócali Gorbaczowowi kontrolowaną jawność. Jegor Jakowlew był niedostępny (później gdy próbowałem porozmawiać z nim, to od tego szacownego sześćdziesięciolatka usłyszałem: „Paszoł won!”). Nic dziwnego, jakiś tam Zakirow płacze się pod nogami gdy odbywa się taka wielka gra. Dowiedziałem się od Żaworonkowa, że Jakowlew właśnie otrzymał szkalujący mnie list od przewodniczącego KGB ZSRR Kriuczkowa.

Nawiasem mówiąc, zbyt wybiegłem w przyszłość, a na razie nie wiedząc o poszukiwaniach historyków w Moskwie, tu, na prowincji, w Smoleńsku, kontynuowałem własne śledztwo.

W końcu grudnia 1989 r. postanowiłem wreszcie odwiedzić Kiriłła Borodenkowa (ur. w 1907 r., pochodzącego ze wsi Rżawka w powiecie kraśnińskim obwodu smoleńskiego), emeryta NKWD-KGB, który był w służbie garnizonowej Stelmacha wykonującej wyroki trójek, dwójek i sądów specjalnych, w tym wyroków pierwszej kategorii (czyli rozstrzeliwań). W 1940 roku Borodenkow był strażnikiem smoleńskiego więzienia NKWD.

Drewniany dom, w którym mieszkał, znajdował się w odległości zaledwie 50 metrów od domu generała KGB A. Szywierskich, który uparcie twierdził, że poszukiwania świadków były daremne... Wchodząc po skrzypiących schodach na pierwsze piętro, płosząc tupaniem przyczajone pod schodami dzikie koty, nastawiłem się na wszelkie możliwe warianty, aż do „persona non grata”.

Drzwi otworzył mi starszy człowiek, średniego wzrostu, schorowany. Oczy miał wodnisto-szare i zimne jak mrożona ryba. Jawna czujność i wrogość w spojrzeniu. Znowu pomogła mi legitymacja służbowa a także to, że wziął mnie za pracownika działu emerytalnego, który przyszedł w sprawie jego podania do urzędu KGB w Smoleńsku o poprawę warunków mieszkaniowych. Borodenkow

pozwoił mi wejść ale natychmiast uderzył mnie w nozdrza taki bukiem zapachów, że nawet szalet publiczny przegrałby w porównaniu z tym. Pierwszym moim pragnieniem było natychmiastowe wycofanie się, jednak zwalczając nieprzyjemne wrażenie zacząłem go wypytywać o 1940 rok. Borodenkow wskazał mi krzesło i od razu oznajmił, że w dolnej części brzucha ma wstawioną rurkę, którą mocz ścieka do umocowanego poniżej słoika po majonezie. Stąd ten smród.

Był to porzucony przez rodzinę i kolegów-czekistów ciężko chory weteran NKWD-KGB. Pomyślałem, że na niektórych ciężkich grzeszników Bóg jeszcze za ich życia sprowadza gehennę. Jak ocze kiwałem, zaczął się skarżyć na warunki mieszkaniowe, na brak pomocy ze strony urzędu KGB; ja zaś potakiwałem potwierdzając krzyżującą obojętność jego kolegów-czekistów. Wyczuwając współczucie z mojej strony stał się bardziej rozmowny. Borodenkow wyraźnie i bez wahania oznajmił, że polskich oficerów w 1940 roku rozstrzelali jego współtowarzysze: I. Stelmach, I. Gribow, Gwozdowski, Silczenkow – nazwiska pozostałych zapomniał. Zwłoki zamordowanych grzebali w Kozich Górach (czyli w lesie katyńskim). Raz powiedział „...kiedy strzelaliśmy”, ale natychmiast się poprawił: „kiedy oni strzelali” do polskich oficerów, to na specjalny tajny rachunek wpłacano pieniądze, pojono wódką, była też dobra zakąska (wędzony jesiotr, kielbasa...) Znienacka zapytałem: – A wy też strzelaliście? Ale nic z tego. Borodenkow doskonale wiedział, że takie zbrodnie nie podlegają przedawnieniu i odpowiedział: „Nie”. Widać było, że o sobie boi się mówić, ale o współnikach – proszę bardzo. Borodenkow dodał, że kiedy w 1943 roku (będąc na ewakuacji w Zielenodolsku) w radiu usłyszał, że Polaków rozstrzelali Niemcy to się uśmieł z kłamliwej sowieckiej propagandy. Borodenkow własnoręcznie napisał to co mi opowiadał. Otrzymany dokument przeka załem smoleńskiemu radiu i posłałem Giennadijowi Żaworonkowowi do gazety „Moskowskije Nowosti”.

Kilka dni później w drodze powrotnej z dyżuru do domu, postanowiłem wstąpić do Borodenkowa i jeszcze go przepytąć. Drzwi mieszkania były na wpół otwarte, usłyszałem głosy funkcjonariuszy smoleńskiego urzędu KGB: W. Tiukawina (osobę najbardziej zbliżoną do szefa urzędu i uczestniczącą w szczuciu na mnie i odnale-

zionych świadków), Tichonowa z archiwum urzędu KGB (starego czekistę o przedwojennym stażu, który na jednym z zebrań partyjnych oznajmił, że mnie też należy rozstrzelać za zdradę), Gierasimowa – kierownika działu w urzędzie (ten to był gotów na wszystko byleby się przypodobać szefom).

Tichonow wrzeszczał na Borodenkowa: „łżesz jak pies!”, a Tiukawin przymilnym głosem pytał: „To Zakirow namówił was do napisania zeznań?”. Borodenkow odpowiedział: „Nie, ja to napisałem od siebie”. Zorientowałem się, że odbywa się „obróbka” świadka, ażeby zmienić swoje zeznania, które rzekomo pisał pod moje dyktando.

Zdecydowanie wkroczyłem do pokoju, przywitałem się z Borodenkowem. Tiukawinowi z zaskoczenia opadła szczeka, a Gierasimow ją wrzeszczał, żebym im „nie przeszkadzał w pracy”. I tu wszyscy, oprócz gospodarza mieszkania, zaczęli krzyczeć z gębami wykrzywionymi złością: „Precz stąd!”.

– Jeżeli gospodarz powie mi „wyjdź”, to wyjdę – powiedziałem możliwie najspokojniejszym głosem.

– Zostań – niespodziewanie dla mnie i dla nich oznajmił Borodenkow, i po zastanowieniu dodał: – A wy idźcie sobie i żebym was więcej nie widział!

„Bitwa” została przeze mnie wygrana bez strat, przeciwnik, mimo przewagi, się wycofał, a Borodenkow, wskazując na wychodzących powiedział mi ufnie:

– Myślałem, że przyszli mnie aresztować.

Jednakże wkrótce szefowie smoleńskiego KGB odegrali się na mnie. Zaczęto mi grozić „oficerskim sądem honorowym” i dano mi kolejną naganę z wpisaniem do akt. Szczerze mówiąc, byłem już przygotowany na cięższą rozprawę, ale coś im przeszkadzało. Teraz to ja już wiem, że skłonność Gorbaczowa do odkrywania tylko części prawdy była doskonale znana generałowi Szywierskich, który podówczas często jeździł do Moskwy... Pamiętam, że kiedyś zaproponował mi z niewinnym wyrazem twarzy:

– Szukajmy świadków razem.

Znając jednak z praktyki ich „poszukiwania” kontynuowałem własne badania.

Znaleźli sposób na Borodenkowa: odszukali jego krewnych i zastraszyli ich, po czym ci dokądś go wywieźli. Zachęcony przeze mnie radiowiec A. Jakuszew zdążył jeszcze zrobić z nim wywiad. Wkrótce dowiedziałem się, że Borodenkow umarł...

Piotr Klimow, ur. w 1910 r., członek KPZR od 1940 r., od 1938 r. pracował w GPU-NKWD obwodu smoleńskiego jako dozorca, a potem strażnik u komendanta Stelmacha. Mieszkał w domu, a właściwie w byłym pomieszczeniu więzienia miejskiego, w pobliżu kina (około 150 metrów od gmachu smoleńskiego KGB). To właśnie Klimow na własne oczy widział jak rozprawiano się z polskimi jeńcami i księżmi na wiosnę 1940 roku i podał mrozące krew w żyłach szczegóły. Opowiem o wszystkim po kolei.

Zapukałem do drzwi „izolatki” Klimowa i usłyszałem rozdrażniony starczy głos: „kto tam, czego chce?”. Drzwi otworzył wychudły starzec o schorowanej, cierpiącej twarzy. Legitymacja funkcjonariusza KGB, którą mu pokazałem, skłoniła go do dalszej rozmowy. Zapisywałem to co mówił, a potem cała wypowiedź niemal bez zmian została opublikowana w gazecie „Moskowskije Nowosti”.

Nie bez strachu w oczach Klimow opowiedział co następuje:

„...Pamiętam, że zmywałem krew rozstrzelanych... Myłem ciężarówkę – półtoratonówkę i trzytonówkę. Ciała rozstrzelanych zazwyczaj ładowano na samochody za pomocą transportera, skonstruował go Alchimowicz (taka „złota rączka”). Przedtem trupy wynoszono z piwnicy na tragach. Piwnica, gdzie rozstrzelivano, znajduje się pod gmachem obecnego urzędu spraw wewnętrznych obwodu smoleńskiego przy ulicy Dzierżyńskiego (trzecie okno). W piwnicznej izdebce był właz, głowę kładziono na jego skraju i strzelano w tył głowy... Jedna z ofiar, pamiętam, miała rozpruty brzuch. Strzelali wieczorem a trupy wywozili do Kozich Gór, wracali około drugiej w nocy. W ciężarówkach układano trupy warstwami, bywało, że po 30–40 osób na jeden samochód. Potem trupy przykrywano brezentem i wywożono. Prócz kierowcy wyjeżdżały 2–3 osoby i komendant.

...W Kozich Górach była cała ekipa (pamiętam spośród nich Bielowa, Ustinowa), kopali oni rowy, w których grzebali rozstrzelanych. Mieszkali w Kozich Górach. Wiem o tym bo sam widziałem zwłoki Polaków (przysypane ziemią). W tym rowie, do którego zaj-

rzalem było ich wielu, leżeli pokotem a rów był długi na jakieś 100 metrów.

...I wtedy i po wojnie Stelmach, Gwozdowski i Gribow nie raz ostrzegali mnie, żebym milczał... Polskich oficerów rozstrzelali Stelmach, Gribow, Gwozdowski, Karl Rejson. Oni wodzili rej w rozstrzelaniach... Część polskich duchownych też została rozstrzelana w piwnicy NKWD Smoleńska...

...Trupy wozili jeszcze Lewczenkow, ale zabił go więzień, który, jak mi się wydaje, był Polakiem. Ten więzień przypadkiem pozostał przy życiu, przedostał się do zbrojowni i stamtąd otworzył ogień. Przez trzy dni nie mogli go zabić (zalewali nawet wodą z wozu strażackiego), a później otruli go gazem.

Mnie za mycie samochodów z krwi płacono 5 rubli... Tym, którzy strzelali do ludzi i tym, którzy wozili trupy dawano bezpłatnie spirytus i zakąskę. Po rozstrzelaniu, pamiętam, myli ręce spirytusem. Ja też przecierałem ręce spirytusem. Zakąskę brali w stołówce NKWD – kiełbasa, łośoś wędzony, jesiotr i inne delikatesy”.

W ubogim kraju Stalin nie żałował ściągnięcia kremłowskiego przydziału swoim oprycznikom z NKWD. Tu niewłaściwe byłoby określenie „uczta podczas dżumy”, była to raczej uczta podczas ludobójstwa.

Co więcej, Klimow oznajmił jeszcze, że w tym czasie, gdy rozstrzelano Polaków w Kozich Górach bywali członkowie najwyższego kierownictwa ZSRR – Kaganowicz, Szwerinik. Granatami głużyli ryby w Dnieprze. Wypoczywał w Kozich Górach również Kliment Woroszyłow. Chyba mają rację ci, którzy twierdzą, że zbrodniarza zawsze ciągnie na miejsce zbrodni.

Oto cała nasza sowiecka historia, w której – jak powiedział niedawno zmarły Aleksander Jakowlew – nie ma przykładów pozytywnych, a wciąż tylko krew i kłamstwo. Prawdopodobnie daremne poszukiwania „pozytywnych przykładów historycznych” skłoniły W. Putina do sięgnięcia aż cztery wieki wstecz, do czasów Zygmunta III i Griszki Otriepowa. Trudno mi też odpowiedzieć co miał na myśli Putin kiedy mówił, że dla niego rozpad ZSRR był wielką tragedią. Może powinien się raczej zastanowić nad tym dlaczego dla reszty świata ten rozpad był radosnym zdarzeniem.

Dla mnie (a później dla śledztwa) zeznania Klimowa były ważne z tego powodu, że był on nie tylko świadkiem ale i uczestnikiem tej zbrodni – tak wynika ze szczegółów, które przytoczył. Wyczuwało się, że strach nie pozwolił mu na dokładniejsze zrelacjonowanie jego osobistego „wkładu” w tę zbrodnię. Z opowiadań tego świadka wynikało wyraźnie, że polskich jeńców-oficerów rozstrzelano nie tylko w więzieniu NKWD Smoleńska lecz również bezpośrednio w lesie katyńskim (czyli w Kozich Górach).

Po wyjściu od Klimowa (z budynku byłego więzienia) na światło dzienne nie potrafiłem się cieszyć blaskiem słońca. Mdlilo mnie od „ojczysteji” historii, od smrodu kibla w tych dawnych celach, który zapewne nigdy nie wywietrzeje i którym prezydent Putin chce zmusić nas do dumy, nazywając to wszystko „bohaterską przeszłością”.

Później, zastanawiając się nad losem tego szeregowego wykonawcy woli Stalina i politbiura ZSRR, łapałem się na myśli, że Klimow żył tak dlatego, że wiedział gdzie jest miejsce jego i jemu podobnych. Sam siebie skazał na izolatkę więzienną na wszystkie pozostałe lata życia (a raczej – wyroku), mając świadomość, że zasługuje na surowszą karę. Można to było wyczytać w przestraszonych spojrzeniach Borodenkowa, Titkowa i innych odnalezionych przeze mnie świadków.

Bardziej jednak niepokoiło mnie to, że starcy zaczęli umierać jeden po drugim, a prokuratura Rosji nie kwapiła się do przesłuchania ich jako świadków. Jak dziś widzimy, ona się wcale nie kwapiła do śledztwa. A w konkluzji dochodzenia ogłoszonej na wiosnę 2005 roku przez głównego prokuratora Rosji A. Sawienkowa ta potworna zbrodnia została nazwana „przekroczeniem kompetencji służbowych”. Wielu niezależnych obserwatorów twierdzi, że w putinowskiej Rosji prawo nie działa, a kolejne utajnienie zbrodni jest tego potwierdzeniem. Władzom Rosji przynosi to wstyd i hańbę w oczach całego świata. Ale zadaje to również nowe rany i urazy psychiczne rodzinom pomordowanych oficerów – teraz po raz drugi zabija się ich kłamstwem. Prokuratura rosyjska teraz sama na naszych oczach popełnia przestępstwo urzędnicze nie rehabilitując represjonowanych oficerów polskich. Toteż nie zdziwiłem się gdy przeczytałem, że 96 procent obywateli Rosji uważa prokuraturę RF za niegodziwą. Nic

dodać nic ująć – jest to werdykt społeczeństwa rosyjskiego. Całe to gwałcenie prawa i moralności spotka się jeszcze niewątpliwie z orzeczeniem sądu międzynarodowego, ale jest jeszcze nad nami Sędzia Najwyższy¹.

Skromną, maleńką odznakę z napisem „Solidarność”, jakie teraz można kupić w każdym kiosku, podarował mi ktoś z Polaków, którzy przyjechali w lutym 1990 roku. Ale wówczas odniosłem wrażenie, że odznaczono mnie co najmniej orderem. Ileż uczuć symbolizowało to słowo, ileż zmian i nadziei... Pamiętam, że cieszyłem się tą odznaką jak dziecko, pokazywałem ją wszystkim znajomym, dopóki ktoś mi jej nie gwizdnał. „Naprowadzeni” przez dziennikarza „Moskowskich Nowosti” Gennadija Żaworonkowa „zlokalizowali” mnie wreszcie ludzie z „Solidarności”. Nie musiałem więc już chodzić za polskimi turystami; mówiąc słowami Ewangelii: „...szukałem ich, a oni przyszli do mnie...”. Przyszli nie tak po prostu, ale od samego Andrzeja Wajdy. Był to znany reżyser-dokumentalista Marcel Łoziński z całą ekipą zdjęciową, był Marek Nowakowski, Stefan Bartosz z Mińska. Pomagał im obrońca praw człowieka z „Memoriału” Aleksiej Pamiatnych, który przy okazji był tłumaczem, ponieważ dobrze włada językiem polskim, była jeszcze z nimi sympatyczna i kulturalna starsza pani, która mnie drobiazgowo wypytywała o losy polskich oficerów-jeńców. Przybysze powiedzieli mi, że jej ojciec, oficer, zginął w Katyniu. Kilkakrotnie serdecznie mi dziękowała za poszukiwania świadków zbrodni. Było to dla mnie bezcenne wsparcie moralne w atmosferze powszechnej nagonki, którą urządził na mnie smoleński urząd KGB. Pokazałem gościom gdzie mieszkają świadkowie, a Łoziński nakręcił film (za który później otrzymał nagrodę na festiwalu).

O dziwo, martwiłem się nie tym, że będę miał kolejną naganę za niedozwolone spotkanie z cudzoziemcami, ale tym, że w domu miałem pustą lodówkę i półtora talerza zupy w garnku. Moja żona Galina stała kilka godzin na mrozie w kolejce po mortadelę ale przed samą kasą sprzedawca oznajmił: „panie i panowie, kiełbasa się skończyła”. W związku z tym niespodziewanych gości potraktowałem herbatą

¹ Szerzej ten problem omawiam w artykule *Pulkownik KGB i Katyń „Golgota Wschodu”*, tom 4, 2006 r.

i herbatnikami (kupionymi na kartki). Oliwy do ognia dołał M. Łoziński (chyba podejrzewając mnie o skapstwo): zaczął opowiadać jak to jacyś Rosjanie dobrze go przyjęli i nakarmili do syta...

Ale to były drobiazgi. Wkrótce po wizycie Łozińskiego wydarzyło się coś, czego nie mogłem sobie wyobrazić nawet we śnie. Przypomnę, że za czasów Breżniewa znany obrońca praw człowieka N. Szczaranski został ogłoszony zdrajcą ojczyzny tylko za spotkanie z korespondentem zagranicznym i został skazany na długoletni pobyt w łagrach. Wyobraźcie sobie mój stan ducha, gdy późno wieczorem ktoś zadzwonił do drzwi mojego mieszkania i tym kimś okazali się ni mniej ni więcej tylko konsul generalny Rzeczypospolitej Polskiej w ZSRR p. Michał Żórawski i dziennikarka Krystyna Kurczab-Redlich. Pamiętam, że pode mną o mało nogi się nie ugięły, widziałem siebie już w kajdankach w lefortowskim areszcie śledczym KGB, a moich gości wyrzuconych z Rosji w ciągu 24 godzin jako osoby niepożądane, albo, co gorsze, jako szpieczy.

Pamiętam jak dziś: z głębi nieoświetlonego, ciemnego (żarówki wciąż kradziono bo brak ich było w sprzedaży) i łagodnie mówiąc, brudnego korytarza spoglądali na mnie mężczyzna i kobieta przyjaźnie się uśmiechając. Kobieta (Krystyna Kurczab-Redlich) śmiało wkroczyła do mieszkania jak do własnego domu. Konsul generalny nieśmiało i przepaszajaco się uśmiechając wszedł za nią. Z sąsiednich drzwi wejściowych wysunęła głowę ciekawska sąsiadka (no i mamy gotowego świadka – przemknęło mi przez głowę). Sąsiadka też przyjaźnie się uśmiechnęła gdy wyczuła obcy akcent. „Może oni, funkcjonariusze KGB, mają obowiązek spotykać się z cudzoziemcami” – myślała sąsiadka przykładając ucho do naszej dziurki od klucza. Krystyna śmiało przeszła do pokoju i usiadła w fotelu, moja żona, sparaliżowana tym co zobaczyła, uciekła do drugiego pokoju, córka Larisa poszła nastawić czajnik i przynieść herbatniki (lodówka, jak zwykle, była pusta).

Ich śmiałość mnie po prostu oszołomiła: nocą, bez zapowiedzi przyjść do mieszkania majora KGB – już za to jedno oboje zasłużyli od władz Polski na order i medale. Wobec jawnej odwagi i ryzyka z ich strony wstyd mi było okazać własne tchórzostwo. Zrozumiałem, że czas przekroczyć „Rubikon” i przejść na „brzeg” prawdy, ale za-

mierzałem przekazać im tylko to co już dałem do gazet i radia (smoleńskiego). Myliłem się jednak, Żórawski użył całego swojego talentu i temperamentu. Ostatecznie oddałem im nawet swój dziennik badania zbrodni katyńskiej i materiały dotychczas nie publikowane. Najważniejsze było to, że strona polska teraz już miała dane o świadkach Katynia i mogła oficjalnie zażądać jak najrychlejszego ich przesłuchania oraz wszczęcia sprawy karnej przez Prokuraturę Generalną ZSRR. Tak więc Polska po raz pierwszy dowiedziała się, że są jeszcze żywi świadkowie i uczestnicy bestialskiej zbrodni stalinowskiej na Polakach.

Po kilkugodzinnej rozmowie i zapewnieniu mnie, że teraz jestem już pod ochroną polskiego społeczeństwa i państwa – goście odjechali. Wówczas dopiero w pełni zdałem sobie sprawę z tego jak bardzo zależy polskiemu społeczeństwu na uzyskaniu prawdy o zbrodni katyńskiej. Później, raczej o wiele później, zdałem sobie sprawę jak bardzo ważna jest ta prawda dla wszystkich, w tym również dla Rosjan.

Budując swoją przyszłość naród rosyjski powinien się opierać na fundamencie prawdy historycznej a nie na „piaskach” kłamstwa. Bez tej prawdy całe putinowskie budowanie „wieży Babel” skazane jest na kolejną klęskę. To teraz widać gołym okiem. Dla mnie i chyba dla innych ludzi prawdziwa twarz Putina odkryła się właśnie w związku ze stosunkiem Kremla wobec tragedii Katynia: powrót do bezwstydnego kłamstwa, ukrywanie ciężkiej zbrodni ludobójstwa, perwersja prawna i odmowa przekazania wcześniej obiecanych przez Putina podczas konferencji prasowej w Polsce dokumentów katyńskich. Ja myślę, że egzamin z moralności i praworządności nie został zaliczony.

Więcej – władza putińska w dzisiejszym wydaniu jest zagrożeniem nie tylko dla państw sąsiadujących, ale przede wszystkim jest zagrożeniem dla samego narodu rosyjskiego, bo stan jego duchowej choroby osiągnął krytyczny poziom. Żadne państwo nie odrodzi się na bagnie krwawego kłamstwa. Putin sam pogrążył się w to bagno o ciągnie tam za sobą naród rosyjski².

² Op. cit.

Sekt. KPS LUDOMIR GARCZYŃSKI-GASSOWSKI*

LOSY SZWEDZKICH DOKUMENTÓW DOTYCZĄCYCH KATYNIA

12 kwietnia 2003 r. Zarząd Kongresu Polaków w Szwecji na wniosek Koła b. Żołnierzy AK, Stowarzyszenia Polskich Kombatan-tów i Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych postanowił zwrócić się do Rządu Królestwa Szwecji o odtajnienie znajdujących się w szwedzkich archiwach dokumentów dotyczących zbrodni katyńskiej.

13 kwietnia 2003 r. obchodziliśmy 60 rocznicę ogłoszenia przez III Rzeszę odkrycia grobów polskich oficerów w lasku katyńskim. Datę 13 kwietnia 1943 można traktować jako początek „sprawy katyńskiej” i od tej daty trzeba zaczynać wszelką kwerendę archiwalną. Wykorzystali ten fakt Anglicy i wreszcie ujawnili swoje archiwalia. Podobnie Amerykanie przekazali Polsce kilka tysięcy stron dokumentów ze śledztwa, jakie w latach pięćdziesiątych ub. wieku prowadził w sprawie Katynia Kongres USA. Było to w szczytowym okresie „zimnej wojny” i zakończyło się bez wyniku, bez przekazania (jak to wcześniej planowano) sprawy do ONZ. Bowiem (po kompromisie koreańskim) „zimna wojna” się skończyła i nastąpił „okres odprężenia”.

Brytyjski Foreign Office (MSZ) przyznał, że ze względów poli-

* Archiwum Emigracji Polskiej przy Kongresie Polaków w Szwecji. Box 4193, 120 64 Stockholm, Fax (**46)-08-893635, E-m: Saula@telia.com

tycznych unikał oskarżenia Rosjan o zbrodnię w Katyniu, mimo iż dobrze wiedział, że zbrodnię tę popełniło NKWD. Oficjalną wersję, że nie ma wystarczających dowodów, by oskarżyć Moskwę, utrzymywali Anglicy jeszcze długo po rozpadzie ZSRR. Takie wnioski nasuwają się po lekturze dokumentu, *British reactions to the Katyń Massacre 1943–2003*. Ujawnienie brytyjskich, a także amerykańskich dokumentów, skłania nas do przyjrzenia się archiwom szwedzkim. Jakie dokumenty dotyczące Katynia można w nich znaleźć?

Po ujawnieniu zbrodni przez Niemców, w Katyniu byli obecni szwedzcy dyplomaci i dziennikarze. Szwecja nie wysłała co prawda na miejsce zbrodni swoich ekspertów (w odróżnieniu od także neutralnej Szwajcarii), ale „sprawa katyńska” pojawiła się w wojennej prasie szwedzkiej, chociaż starano się ją tuszować. Goebbels, który „sprawę katyńską” rozgłosił, w swoim tajnie pisanym dzienniku pod datą 18 kwietnia 1943 m.in. zapisał: „Z tajnej relacji urzędu badawczego (*Forschungsamt*) wnoszę, że prasa szwedzka broniła się ze wszystkich sił przed opublikowaniem relacji z Katynia pióra swych berlińskich korespondentów. Widać i na tym przykładzie, jak mało ma Szwecja wspólnego z neutralnością”. Tu można dodać – Szwecja po Stalingradzie. Przez całą wojnę Szwecja miała ścisły kontakt z podbitą przez Niemców Danią, a wybitni eksperci duńscy brali czynny udział w pracach międzynarodowej komisji badającej „znalezisko katyńskie”. Wiadomo, że w archiwach szwedzkich były dokumenty dotyczące Katynia. W czasie wojny bliski kontakt z władzami szwedzkimi miał (ówczesny major) zmarły w 1977 r. płk Witold Szymaniak, będący pośrednikiem pomiędzy polskim (a pośrednio i brytyjskim) wywiadem wojskowym a kontrwywiadem szwedzkim i od płk. Szymaniaka pochodzą informacje, że wywiad szwedzki miał dokumenty dotyczące Katynia. Rozmawiałem z nim kiedyś na ten temat i on twierdził, że miał nawet w ręku takie dokumenty, ale ze zrozumiałych względów, nie miał możliwości ich skopiowania, ani nawet nie mógł robić notatek „na gorąco”. Witold Szymaniak przybył do Poselstwa Polskiego w Sztokholmie w początkach 1944 roku. Udało mu się nawiązać bliskie kontakty ze swoimi szwedzkimi partnerami. Miał zadanie o tyle ułatwione, że wtedy (w 1944 r.) Szwedzi nie mieli już wątpliwości, że Niemcy wojnę przegrali i dlatego (nawet

za pośrednictwem Polaków) wkupowali się w łaski aliantów, m.in. przez udostępnienie Polakom (a co za tym idzie i Anglikom) – nie dozwolonej w krajach neutralnych – łączności radiowej z Londynem. Płk Szymaniak nie był jedynym łącznikiem ze Szwedami. Radca Wiesław Patek miał kontakty ze szwedzkim MSZ-em i z kolei uzyskał informacje o relacjach szwedzkich dyplomatów w sprawie Katynia. Podobnie dziennikarze: Tadeusz Norwid-Nowacki i Norbert Żaba przez swoje kontakty koleżeńskie uzyskali wówczas niepublikowane relacje szwedzkich korespondentów.

Trzeba zadać sobie pytanie, jakie dokumenty mogą jeszcze być w szwedzkich archiwach? Otóż Szwedzi mieli rozbudowane kontakty z wrogią Hitlerowi Abwehrą. Ponadto arystokraci szwedzcy mieli kontakty rodzinne z wysoko postawionymi w hierarchii III Rzeszy Niemcami, i stąd dostęp do różnych tajnych informacji niemieckich. Na pewno i z tych źródeł sporządzano notatki na użytek wywiadu szwedzkiego. Więcej, Szwedzi pod koniec wojny udzielili (chwilowego) azylu generałowi Walterowi Schellenbergowi – szefowi wywiadu i kontrwywiadu SS. Walter Schellenberg, który *nata-bene* był rzeczywistym sprawcą tzw. „Akcji Bernadotte”, był w Szwecji przesłuchiwany przez kontrwywiad (podobno) i na temat Katynia. Jak dotychczas protokoły z przesłuchań Schellenberga nie zostały opublikowane. Sam Schellenberg został po wojnie wydany aliantom, a hrabia Folke Bernadotte w swojej książce „Ślutet” opublikował tylko wybrane fragmenty z zeznań Schellenberga. Tu trzeba dodać, że Goebbels (jeśli wierzyć jego zapisce w dzienniku z dnia 30 maja 1943), dysponował tajnymi dokumentami z Kremla wykradzionymi przez świetnie uplasowanego agenta podległego Schellenbergowi: „...przedkłada mi akta GPU na temat Katynia, jakie wpadły w nasze ręce. (...) 12 tys. polskich oficerów było zaplanowanym mordem z rozkazu Moskwy. Dokumenty w tej sprawie są wstrząsające”. Prawdopodobnie były to kopie tych samych dokumentów, które po wielu latach Jelcyn przekazał Wałęsie, a których Niemcy nie opublikowali w swoim czasie; by nie zdekonspirować swojego cennego agenta na Kremlu. I może dobrze się stało. Gdyby Niemcy opublikowali te dokumenty to świat uznałby je za fałszywe, a Rosjanie zniszczyliby oryginały. Warto więc dotrzeć do szwedzkich dokumen-

tów w tej i innych sprawach. Może z ich lektury okazać się, że Szwedzi również od samego początku wiedzieli, kto jest winny zbrodni katyńskiej, ale przez długie lata nie chcieli się do tego przyznać ze względów politycznych. A potem głupio im było przyznać się do tego, że nie chcieli się przyznać.

Na swoje pismo z dnia 16 kwietnia br. Kongres Polaków w Szwecji otrzymał dnia 7 maja br. obszerną odpowiedź Premiera Szwecji pana Görana Perssona. W swoim piśmie Premier pisze m.in.: „...*W pełni podzielam Wasze przekonanie, że wszystkie fakty dotyczące tej zbrodni winny być jawne i dostępne dla historyków i osób zainteresowanych. (...) Archiwa MSZ (szwedzkiego) ...są ogólnie dostępne w Głównym Archiwum Państwowym. (...) Według wstępnej oceny nie ma dokumentów na ten temat w posiadaniu wywiadu wojskowego. Niemniej **dokładniejsze** (podkreślenie moje-LGG) sprawdzenie tego faktu wydaje się celowe. (...) Nie jest wykluczone, że w archiwum SÄPO (szw. Policja Bezpieczeństwa-LGG) znajdują się zeznania (Schellenberga?-LGG) dotyczące masakry katyńskiej. (...) W związku z powyższym, szef archiwum MSZ otrzyma zadanie przeprowadzenia kompleksowego przeglądu archiwów i przedstawienia znalezionych dokumentów”...*

To znacznie więcej niż żeśmy się spodziewali. To nie jest zdawkowa, grzecznościowa odpowiedź, lecz próba rzetelnego załatwienia sprawy. Szwedzi podobnie jak cały „wolny świat” **wiedzieli, lecz woleli milczeć**. Ale trzeba przyznać, że szwedzkie encyklopedie (prywatne) podawały wersję prawdziwą jako bardziej prawdopodobną od oficjalnej sowieckiej. Trzeba przypomnieć, że w latach siedemdziesiątych w okresie bliskich kontaktów PRL-u ze Szwecją Szwedzi oparli się presji perelowskiej ambasady w kwestii „uzgodnienia sprzecznych wersji” w podręcznikach i leksykonach szwedzkich. Trzeba przypomnieć, że premier Palme swego czasu w oficjalnej wypowiedzi wymienił Katyń jako przykład ludobójstwa. Naturalnie oficjalnie prawdę o Katyniu przyjęli Szwedzi dopiero po sowieckim przyznaniu się.

Nie spodziewamy się rewelacji. O Katyniu już prawie wszystko wiadomo, ale jeśli z naszej inicjatywy Szwedzi odtajnią zeznania gen. Schellenberga to wyjaśni się w dużej mierze kulisy „Akcji Berna-

dotte” i szwedzkich prób doprowadzenia do separatystycznego pokoju między Aliantami i III-cią Rzeszą.

KONGRES POLAKÓW W SZWECJI
POLSKA KONGRESSEN I SVERIGE
POLISH CONGRESS IN SWEDEN

Ld: 030416-P-02
REGERINGSKANSLIET
103 33 STOCKHOLM

Na ręce Premiera
Görana Perssona

13 kwietnia 2003 roku minęło 60 lat od momentu, gdy wojska niemieckie odkryły w Lesie Katyńskim, na zachód od Smoleńska, masowe groby tysięcy polskich oficerów, jeńców wojennych pomordowanych przez władze ZSRR wiosną 1940 roku.

W nawiązaniu do tej rocznicy władze Królestwa Wielkiej Brytanii przekazały władzom polskim dotąd tajne dokumenty odnośnie tej zbrodni. Z materiałów tych wynika, że władze brytyjskie od początku znały prawdę, ale ze względów politycznych nie mogły jej ujawnić w swoim czasie.

Podobnie Kongres USA przekazał władzom polskim obłożone klauzulą tajności dokumenty ze śledztwa, jakie Kongres amerykański prowadził w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku w sprawie wyżej wspomnianego mordu.

Mamy poważne powody przypuszczać, że zarówno w archiwach szwedzkiego MSZ (UD) jak i w archiwach wywiadu i kontrwywiadu szwedzkiego znajdują się materiały na ten sam temat.

Wiemy z relacji niezującego płk. Witolda Szymaniaka, który był pracownikiem polskiego wywiadu i współpracował z kontrwywiadem szwedzkim, że szwedzcy dyplomaci, oraz korespondenci wojenni, którzy zetknęli się w swej pracy ze sprawą tego mordu, zdali swoje relacje pisemnie po powrocie do Szwecji. Płk Szymaniak twierdził, że niektóre z tych raportów czytał, ale nie mógł ich kopiować.

Wiemy także, że szef wywiadu zagranicznego SS, generał Walter

Schellenberg, który dostał w 1945 chwilowy azyl w Szwecji był przesłuchiwany przez kontrwywiad szwedzki m.in. także na temat zbrodni katyńskiej.

W związku z tym Kongres Polaków w Szwecji zwraca się do władz szwedzkich z oficjalną prośbą o ujawnienie całości posiadanych materiałów w tej sprawie.

Wyjaśnienie do końca wszystkich momentów dotyczących historii Europy może jedynie przyspieszyć i umocnić budowana przez nas wspólnie przyszłość.

Sztokholm, 16 kwietnia 2003 r.

Za Kongres Polaków w Szwecji

Michał Bieniasz – prezes

Ludomir Garczynski-Gąssowski – sekretarz

Do wiadomości: Ambasada RP w Sztokholmie

REGERINGSKANSLIET

Dnr 2003/3896

2003-05-07

Statsministern

Polska Kongressen i Sverige

Ordförande Michał Bieniasz

Östermalmsgatan 75 Nb

114 50 Stockholm

Dziękuję za list z 16 kwietnia dotyczący masakry katyńskiej. W pełni podzielam wasze przekonanie, że wszystkie fakty dotyczące tej zbrodni winny być jawne i dostępne dla historyków i osób zainteresowanych.

Jeśli chodzi o materiały w archiwach szwedzkich, to pewna ich ilość, pochodząca z Ministerstwa Spraw Zagranicznych winna znajdować się w Głównym Archiwum Państwowym. Ten materiał jest jawny i dostępny dla wszystkich zainteresowanych.

Według wstępnej orientacji nie ma dokumentów na ten temat

w posiadaniu wywiadu wojskowego. Niemniej dokładniejsze sprawdzenie tego faktu wydaje się celowe.

Jednak, jeśli idzie o archiwa SÄPO (policja bezpieczeństwa) nie jest wykluczone, że znajdują się tam dokumenty mające związek z zeznaniami dotyczącymi masakry katyńskiej.

W związku z powyższym, szef archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych otrzyma zadanie przeprowadzenia kompleksowego przeglądu odpowiednich archiwów i przedstawienia znalezionych dokumentów.

Aby zapewnić informację na temat postępu prac proponuję nawiązać kontakt z szefem archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Göranem Rydbergiem.

Göran Persson

SPIS DOKUMENTÓW PRZEKAZANYCH NA POLECENIE PREMIERA SZWECJI GÖRANA PERSSONA KONGRESOWI POLAKÓW W SZWECJI

Archiwalia pochodzące z Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Ministerstwa Wojny Szwecji zostały przekazane Kongresowi w lipcu 2003 roku

A. Katynmassakern i svenska arkiv. (materiały nt. masakry katyńskiej w szwedzkich archiwach). Opracowanie szefa Europy Wschodniej i Centralnej ambasadora Heralda Hamrina przedstawiające szwedzką wersję zbrodni katyńskiej i stan zasobów na ten temat w archiwach szwedzkich.

Strony I-VI

1. Raport przedstawiciela szwedzkiego w ZSRR (z Kujbysze-wa) dla ministra spraw zagranicznych Szwecji (z dnia 10 marca 1943) o napiętej sytuacji w stosunkach polsko-sowieckich. **Strony 1-4.** W załączeniu wycinki z prasy sowieckiej.
2. Zał. do ww. raportu wycinki z „**Moscow News**” z 3 marca 1943 (w języku angielskim). „Declaration of Polish Government On Polish-Soviet Relations” i „TASS Statement: Regarding Deklaration of Polish Government of Feb. 25, 1943”. **Strona 5.** Patrz także aneks do str. 75 artykuł Aleksandra

- Korniejczuka z „**Prawdy**” z dnia 20 lutego 1943 (tłumaczony na język szwedzki).
3. Pismo okólne ówczesnego szefa **wydziału polskiego** szwedzkiego MSZ radcy S. Söderbloma informujące o zakazie brania udziału w badaniu grobów katyńskich przez szwedzkich badaczy. (Pismo konkretnie dotyczy dra med. Karlmarka.) **Str. 6.**
 4. Raport szwedzkiego przedstawiciela z Berlina z dnia 28 kwietnia 1943 nt. reakcji Niemców na zerwanie przez ZSRR stosunków dyplomatycznych z Polską. **Str. 7–8.**
 5. Załącznik do ww. pisma (w języku niemieckim): Biuletyn specjalny (Privat) **DNB** (Deutscher Nachrichten-Büro) z dnia 27 kwietnia 1943 nt. relacji pomiędzy Stalinem i Polskim Rządem w Londynie. **Str. 9–12.**
 6. Raport szwedzkiego przedstawiciela w Helsinkach (Finlandia) z dnia 30 kwietnia 1943 nt. stosunków polsko-sowieckich (*Förhållande Polen-Rysland*). **Str. 13–15.**
 7. Fragment szyfrogramu z dnia 3 maja 1943 wysłanego z przedstawicielstwa szwedzkiego w Moskwie przez attaché Assarssona nt. „prehistorii” (*förhistorien*) przyczyny zerwania przez ZSRR stosunków dyplomatycznych z Polską. **Str. 16–18.**
 8. Raport przedstawicielstwa szwedzkiego z Berlina z dnia 4 maja 1943 z wycinkiem (w języku niemieckim) z **D.A.Z.** (Deutscher Allgemeine Zeitung) **Morgenausg.** Z dnia 4 maja 1943 z protokołem „Międzynarodowej Komisji Katyńskiej”. W skład tej powołanej przez Niemców Komisji wchodziłi przedstawiciele: Belgii, Bułgarii, Chorwacji, Danii, Finlandii, Holandii, Protektoratu Czech i Moraw, Rumunii, Słowacji, Szwajcarii, Węgier i Włoch. **Str. 19–21.**
 9. Przysłany przez przedstawicielstwo szwedzkie w Helsinkach artykuł czołowego fińskiego (szwedzkojęzycznego) pisma „Hufvudstadsbladet” z dnia 4 maja 1943 nt. zbrodni katyńskiej. „*Misshandel med bajonett i Katyn har konstaterats*” („Stwierdzono używanie bagnatów w Katyniu”). Finowie w odróżnieniu od Szwedów zajmowali w tej sprawie twarde antysowieckie stanowisko i niepokoiłi się o los swoich żołnierzy znajdujących się w niewoli sowieckiej. **Str. 22.**
 10. Pismo Szw. MSZ w sprawie rozpowszechniania w/podanego artykułu z prasy fińskiej. **Str. 23.**
 11. Biuletyn specjalny **DNB** (w języku niemieckim) z dnia 4 maja (przekazany do MSZ z szwedzkiego przedstawicielstwa w Berlinie) nt. stosunków polsko-sowieckich. **Str. 24–26.**
 12. Szyfrogram z ambasady szwedzkiej w Waszyngtonie z dnia 8 maja 1943 nt. reakcji prasy amerykańskiej na konflikt Stalin – Sikorski. (Brak załączników). **Str. 27.**
 13. Biuletyn specjalny **DNB** z dnia 7 maja 1943 (za pośrednictwem przedstawicielstwa szwedzkiego z Berlina). Omówienie wystąpienia w sprawie polskiej zastępcy „wicekomisarza” spraw zagranicznych ZSRR Andreja Wyszyńskiego. **Str. 28–29.**
 14. Omówienie MSZ szwedzkiego (z dnia 10 maja 1943) doniesień z USA nt. konfliktu polsko-sowieckiego. **Str. 30.**
 15. Telegram przedstawicielstwa szwedzkiego z Waszyngtonu z dnia 8 maja 1943 nt. reakcji amerykańskich na konflikt polsko-sowiecki. **Str. 31.**
 16. Pismo okólne MSZ szw. z dnia 10 maja 1943 (do wiadomości przedstawicielstw dyplomatycznych szwedzkich w świecie) w sprawie oficjalnego zawiadomienia Szwecji przez ZSRR o zerwaniu stosunków dyplomatycznych z Polskim Rządem w Londynie. **Str. 32.**
 17. Biuletyn specjalny **DNB** z dnia 8 maja 1943 (za pośrednictwem przedstawicielstwa szwedzkiego w Berlinie) nt. odpowiedzi ministra Edwarda Raczyńskiego na notę Wyszyńskiego. **Str. 33.**
 18. Pismo ze szwedzkiego poselstwa w Londynie omawiające nr z 30 kwietnia 1943 angielskiego wpływowego czasopisma „**The Whitehall Letter**”, którego „duża część jest poświęcona polsko-rosyjskiemu konfliktowi” (*är till största delen ägnat åt den polsk-ryska kontroversen*). **Str. 34.**
 19. Jeden z artykułów z ww. pisma: „**Russo-Polish Dispute**” (w języku angielskim). **Str. 35–40.**

20. Obszerna notatka (12 stron, brak strony 2), w języku francuskim (ówczesnym języku dyplomatycznym). Jest to omówienie stosunków polsko-sowieckich od początku wojny z punktu widzenia Rządu RP. Notatka pochodzi z poselstwa polskiego w Sztokholmie. Prawdopodobny autor radca Wiesław Patek. **Str. 41–51.**
21. Pismo przewodnie ze szwedzkiego konsulatu z Montrealu anonsujące artykuł z tygodnika „**Saturday Night**” z Toronto poświęcony zerwaniu przez ZSRR stosunków dyplomatycznych z Polską. **Str. 52.**
22. Ww. artykuł z dnia 1 maja 1943 „The Hitler War, Grave Implications of the Polish-Soviet Break”. Autor Willson Woodside. **Str. 53–54.**
23. Raport Poselstwa szwedzkiego w Moskwie (z tymczasową siedzibą w Kujbyszewie) z dnia 2 maja 1943 na temat przyczyn zerwania pomiędzy Rosją a Polską „*rysk-polsk brytning*” w oświetleniu strony sowieckiej. Do wiadomości szwedzkich przedstawicielstw w całym świecie. **Str. 57–57. W załączeniu tłumaczenia artykułów z prasy sowieckiej: Dok. 24, 25 i 26.**
24. Załącznik do ww. raportu: Oficjalny komunikat Sovinformbiura z „**Prawdy**” z dnia 16 kwietnia 1943 pt. „Niemiecko-faszystowskich katów okropne wymysły”. Tłumaczenie szwedzkie „*De tysk-fascistiska bödlarnas vederstyggliga påhitt*”. **Str. 58.**
25. Jak wyżej. „**Izwiestia**” z dnia 27 kwietnia 1943. Podpisana przez ministra spraw zagranicznych W. Mołotowa nota ZSRR o postanowieniu zerwania stosunków dyplomatycznych z Polską. Tłumaczenie szwedzkie. **Str. 59–60.**
26. Tłumaczenie na angielski artykułu z „**Prawdy**” z dnia 19 kwietnia 1943. Tytuł: „Hitler’s Polish Collaborators” (Współpraca hitlerowsko-polska). **Str. 61–62.**
27. Obszerne omówienie stosunków ZSRR-Polska opracowane przez poselstwo szwedzkie w Moskwie. Raport z dnia 6 lutego 1944. **Str. 63–68.**
28. Sprawozdanie szwedzkiego przedstawiciela w Moskwie

z dnia 15 marca 1944 z jego rozmowy z ambasadorem angielskim w Moskwie na temat „polskiej kwestii” („*polska frågan*”). Rozmowa miała miejsce 5 lub 6 marca 1944. **Str. 69–71.**

29. Raport attaché militarnego Szwecji w Moskwie gen. Curta Juhlina-Dannfelta z dnia 24 marca 1952, z okresu badania zbrodni katyńskiej przez Komisję Kongresu USA. **Str. 72–75.**

ANEKS

- I. Fragment nie opublikowanych wspomnień gen. Curta Juhlina-Dannfelta („*Hågkomster*”). W ww. fragmencie autor zastanawia się nad sprawcami zbrodni katyńskiej. Przy czym powołuje się na swoje raporty z Berlina z 1943 roku. Niestety raporty te nie zachowały się w archiwach szwedzkich (nie wiadomo z jakiej przyczyny). Maszynopis w archiwum wojennym królestwa Szwecji. **Str. 76.**
- II. Fotokopia zapisków Andersa Forsbellsa z jego dziennika-kalendarza: strony od 16 do 19 kwietnia 1943. Oryginał znajduje się w archiwum wojennym królestwa Szwecji. **Str. 77–78.**
- III. Tłumaczenie na język szwedzki artykułu Aleksandra Korniejczuka (pisarza, dziennikarza i działacza partyjnego ZSRR) z „**Prawdy**” z dnia 20 lutego 1943 pt. „Lud ukraiński otrzymał z powrotem swoje miasto”. Chodzi o Lwów. Uwaga! ten artykuł, wyjątkowo napastliwy w stosunku do Rządu RP, napisany był prawie dwa miesiące przed ujawnieniem przez Niemców grobów katyńskich. Korniejczuk prywatnie był mężem Wandy Wasilewskiej. **Str. 79–82.**

NOTA

W maju lub czerwcu 1939 roku powołali Szwedzi wydział (referat) polski (*polska avdelingen*) w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Królestwa Szwecji. Wiązało się to z napiętą sytuacją na odcinku polsko-niemieckim. Szwedzi uważali, że Polacy zajmują niesłuszne stanowisko w sprawie Gdańska i bali się, że to „niesłuszne” stanowisko polskie może spowodować konflikt światowy. Szefem tego polskiego

wydziału, który zatrudniał (wraz z tłumaczami kilkanaście osób) był radca ministerialny S. Söderblom, a jego zastępcą był radca R. Kumlin. Powołanie polskiego wydziału było swoistym fenomenem, bo w tym czasie nie było w szwedzkim MSZ-ecie nawet osobnego referatu USA, a tylko wspólny północno-amerykański. Wydział polski śledził „polskie zagrożenie” aż do końca II wojny i uznania przez Szwecję Rządu Lubelskiego. Szwecja była pierwszym krajem, który uznał „Rząd Jedności Narodowej” i przekazał jego agendum Poselstwo Polskie. Było to już 29 czerwca 1945. Zaraz później zlikwidowano referat polski. Obecnie Polska należy do referatu: Europa centralna i wschodnia. Tu warto dodać, że na wypadek wybuchu wojny w sierpniu 1939 Szwedzi zgodzili się na objęcie opieką polskiej własności w III Rzeszy. Jednak pod naciskiem niemieckim uznali, że układy podpisane z nieistniejącym już rządem polskim ich nie obowiązują i polskie placówki (ambasadę i konsulaty na terenie Niemiec) przekazali Niemcom. Od tego czasu stosunki polsko-niemieckie przestały ich interesować. Szwedzi nie uznawali powołanych we Francji nowych władz polskich, ale stali na stanowisku istnienia państwa polskiego i dlatego poselstwo polskie działało w Sztokholmie przez całą wojnę. Od ofensywy sowieckiej z 1943 „sprawa polska” powróciła. Od tego czasu polski wydział MSZ obserwował pilnie stosunki polsko-sowieckie. Sprawa katyńska była punktem zwrotnym. Z tego okresu w archiwum szwedzkiego MSZ zachowały się 82 strony przypadkowych dokumentów. Jest to na pewno tylko mała część tego czym polski referat dysponował. Pewnie ważnym dla historyków będzie dokument nr 28 relacjonujący opinię ambasadora angielskiego w Moskwie na temat przyszłych losów Polski. Prawdopodobnie nie znane są też polskim historykom „biuletyny specjalne” **Deustcher Nachrichten Büro Presseschreibfunk** poświęcone stosunkom polsko-anglo-sowieckim – **dokumenty nr 5, 11, 13 i 17.**

Wartym jest też przypomnienia artykuł „przyjaciela Polski” męża „wielkiej patriotki” Wandy Wasilewskiej – pisarza ukraińskiego Aleksandra Korniejczuka **Aneks dok. III.** O szwedzkiej akcji **nie wyjaśniania** sprawy katyńskiej świadczy dobitnie **dokument nr 3.** Ciekawe jest też odzwierciedlenie stanowiska fińskiego w/s Katynia

dokumenty 6 i 9. Reszta to ogólnie dostępne wycinki z prasy sowieckiej i niemieckiej oraz alianckiej, a także informacje placówek szwedzkich o reakcjach w USA, Kanadzie i innych krajach na „sprawę katyńską” i kryzys w stosunkach polsko-sowieckich oraz oparte na oficjalnym wydawnictwie Rządu RP (**„Polish-Soviet Relations 1918–1943”** – Washington 1943) opracowanie z Poselstwa Polskiego w Sztokholmie **dokument 20.**

AEP

NIEZNANE DOKUMENTY KATYŃSKIE Z ARCHIWÓW NIEMIECKICH

Jedne z nielicznych zachowanych w oryginale dokumentów niemieckiego ministerstwa spraw zagranicznych zawiera teczka z korespondencją z poselstwem w Bernie z okresu ogłoszenia oficjalnego niemieckiego komunikatu o odnalezieniu w Lesie Katyńskim niedaleko Smoleńska grobów ponad 10 000 polskich oficerów, jeńców wojennych zamordowanych przez Rosjan¹.

Oryginały dokumentów msz III Rzeszy zostały w ostatnich miesiącach wojny na polecenie J. Ribbentropa spalone po uprzednim ich zmikrofilmowaniu, które to mikrofilmy dostały się następnie w ręce Amerykanów. Z niewyjaśnionych przyczyn zachowała się jednakże w oryginale teczka zawierająca pisma i telegramy wymieniane z niemieckim poselstwem w Szwajcarii, z których wynika szczególne zainteresowanie niemieckiego msz reakcją opinii publicznej i rządów Wielkiej Brytanii i USA na doniesienia o sowieckiej zbrodni.

Poniżej zostanie przedstawiona treść tych dokumentów, które wydają się istotne także ze względu na późniejszy bieg zdarzeń a w szczególności stanowisko rządów brytyjskiego i amerykańskiego wobec „sprawy polskiej” w perspektywie wojennego zwycięstwa aliantów w Europie.

¹ Teczka ta została udostępniona prokuratorom Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w lipcu 2005 r. przez Archiwum Polityczne Ministerstwa Spraw Zagranicznych RFN na potrzeby śledztwa w sprawie Zbrodni Katyńskiej.

Następnego dnia po ogłoszeniu „o odkryciu 10000 zwłok polskich oficerów w lesie w Katyniu” tj. 14.04.1943. berliński msz instruuował telegraficznie swe ambasady i przedstawicielstwa, że „udokumentowane ustalenia powinny stać się przedmiotem komentarzy, w których, obok oburzenia całego kulturalnego świata, musi zostać przedstawione co czeka narody Europy wydane zgodnie z angielskimi i amerykańskimi planami oszołomionemu zwycięstwem sowieckiemu okupantowi”.

Po miesiącu propagandowego rozpowszechniania informacji o zbrodni katyńskiej, niemieckie przedstawicielstwo raportowało 10.05.1943. o reakcji w Szwajcarii na doniesienia o sowieckiej zbrodni wojennej na polskich oficerach podkreślając, że „odkrycie to i wydobyte z grobów w lesie w Katyniu wywarło głębokie wrażenie na szwajcarskiej opinii publicznej” dalej zaznacza się w raporcie: „z pierwszej reakcji można wnioskować, że prawdziwość niemieckich ustaleń nie budzi żadnych wątpliwości”. Wskazuje się jednocześnie na nieoczekiwany efekt propagowania informacji o zbrodni katyńskiej, jakim jest w Szwajcarii przypominanie „niemieckiej polityki wobec Żydów i zagłady polskiej inteligencji dokonanej przez Niemców”. Cytowany fragment raportu zamyka konkluzja, że „ogólnie rzecz biorąc nieszczęśliwi Polacy przedstawiani są jako niewinne ofiary zarówno niemieckiego jak i bolszewickiego terroru i przy tym po wielokroć omawia się martyrologię narodu polskiego”.

Owo porównywanie zbrodni sowieckiej z niemieckimi wymaga – jak wskazuje dalej niemieckie przedstawicielstwo w Bernie – oddziaływania na szwajcarską opinię publiczną poprzez przypominanie „polskiej akcji mordowania volksdeutschy przeprowadzonej w chwili wybuchu obecnej wojny”. Postulowana akcja propagandowa, która ma zostać przeprowadzona w odpowiedniej formie, ma za cel „ukazać krwawą winę Polaków, gdyż uczynili się oni sami pierwszym narzędziem podżegaczy wojennych i w istocie sami sprowadzili na siebie swój los”.

Bez komentarza umieszczona została w teczce, z której pochodzą przedstawiane dokumenty treść telegramu z 30 kwietnia 1943 r. w którym pisze się, że londyńska rozgłośnia radiowa twierdzi, że rzecznik niemieckiego msz w swej wypowiedzi w sprawie zbrodni

katyńskiej nie ukrywał, że nie jest zamiarem Niemców udzielenie pomocy Polakom, lecz zdyskredytowanie rządu sowieckiego, jego aliantów i narodów zjednoczonych. Píše się dalej w telegramie, iż według londyńskiego radia Niemcy w ogóle nie są zainteresowani zamordowanymi w Katyniu Polakami, a jedynym celem Niemiec jest splamienie dobrego imienia narodów zjednoczonych i rządu sowieckiego. Treść tego telegramu wskazuje, że msz w Berlinie skrupulatnie gromadził informacje o tym, jak przedstawiana jest zbrodnia katyńska w propagandzie aliantów.

Na szczególną uwagę zasługuje zawarta na 15 stronach maszynopisu datowana „24 kwiecień 1943 r.” analiza stosunków polsko-sowieckich od wybuchu wojny między Niemcami i Związkiem Sowieckim. Przedmiotem tego opracowania jest „*kwestia przyszłej polskiej granicy wschodniej*”, a także „*kwestia uwolnienia i opieki nad obywatelami polskimi w Związku Sowieckim*” oraz „*kwestia wystawienia polskiej armii w Związku Sowieckim*”. Opracowanie to zostało przesłane z msz w Berlinie do wszystkich swych ambasad i przedstawicielstw dyplomatycznych z pismem przewodnim z datą „28 kwiecień 1943 r.” z zapowiedzią, że zostanie ono w najbliższym czasie uzupełnione o analizę politycznego oddziaływania informacji o odnalezieniu masowych grobów polskich oficerów w Katyniu.

Uważna lektura opracowania dotyczącego kwestii przyszłej polskiej granicy wschodniej wiedzie czytelnika do oczywistego wniosku, że oparte zostało ono na milcząco przyjętym założeniu, że Niemcy mogą przegrać wojnę na wschodzie. Takie założenie czyniło potrzebnym przeprowadzenie w celach propagandowego wykorzystania szczegółowej analizy postawy zarówno Związku Sowieckiego, jak i USA, i Wielkiej Brytanii co do wschodniej granicy państwa polskiego, która to analiza uwzględniała również perspektywę historyczną.

W części dotyczącej sytuacji Polaków w Związku Sowieckim oraz możliwości wystawienia polskiej armii na Wschodzie zaznaczono, że na początku 1942 r. polski rząd w Londynie przy wsparciu rządu brytyjskiego podejmował szczególne wysiłki w celu odnalezienia i uwolnienia 7000–8000 uwięzionych polskich oficerów, których miejsce przetrzymywania nie zostało jednak ustalone.

Całość referowanego dokumentu wskazuje na bardzo dobre znawstwo faktów, na których opracowanie to zostało oparte.

W ślad za przedstawionym opracowaniem przesłano 16.05.1943. z Berlina do przedstawicielstwa w Bernie zapowiadane wcześniej pismo zawierające w konkluzji prognozę rozwoju sytuacji w Europie w związku z ujawnieniem zbrodni katyńskiej. Na wstępie tego pisma wskazano, że „*odkrycie masowych grobów polskich oficerów pod Smoleńskiem wywołało niezwykle poruszenie w światowej opinii publicznej, a w szczególności wśród polskiej emigracji*”. Przedstawione zostały zdarzenia wywołane komunikatem z uwzględnieniem zerwania przez Związek Sowiecki stosunków dyplomatycznych z rządem gen. Sikorskiego (25.04.1943), z którym stosunki – jak podkreślono – od dłuższego czasu były bardzo napięte, a to głównie z powodu planowanej „*przynależności wschodniej Polski do Związku Sowieckiego*”.

Dalej wskazano, że sukcesowi niemieckiej propagandy w sprawie zbrodni katyńskiej Sowietci nie byli w stanie przeciwstawić nic innego, jak tylko twierdzenie, że są to „*bajeczki o archeologicznych odkryciach grobów*”. Dodano, że „*poprzez urzędowe protokoły, zagranicznych dziennikarzy i neutralnych medyków sądowych*” Sowietci próbują „*odpierać zarzut, forsując kłamstwa, że polscy oficerowie zostali zamordowani przez Niemców*”.

Analizę stosunku aliantów do emigracyjnego rządu polskiego po zerwaniu przez Rosję stosunków dyplomatycznych z nim oraz roszczeń co do przyszłej wschodniej granicy Polski zamyka następująco sformułowany wniosek:

„*Polsko-sowiecki konflikt jest jaskrawym przykładem różnic między alianckimi mocarstwami. Działając tak dalej, rząd sowiecki dowodzi, że jego celem jest bolszewizacja Polski, a następnie Europy, jak również postępująca stale naprzód realizacja jego roszczenia do bezpośredniego przywództwa we wschodniej i południowej Europie. Dlatego też nadzieje rządu polskiego i innych londyńskich rządów emigracyjnych na skuteczne wsparcie przez Anglię i Stany Zjednoczone są całkowicie iluzoryczne*”.

Cytowana konkluzja wynika, jak się wydaje, także z braku jakiegokolwiek reakcji rządów Wielkiej Brytanii i USA wobec ZSRR na

niekwestionowany przez opinię publiczną w Europie fakt sowieckiego sprawstwa zbrodni katyńskiej. Zdumiewać może trafność niemieckich przewidywań co do przyszłości Europy środkowej i wschodniej po przegraniu przez III Rzeszę wojny, przy czym zauważyć trzeba, że niemiecka prognoza polityczna została sformułowana na kilka tygodni przed rozpoczęciem wielkiej bitwy pancernej na łuku kurskim (5–16.07.1943), której wynik zdecydował o biegu zdarzeń na froncie wschodnim i na pół roku przed konferencją w Teheranie (28.11–01.12.1943), która określiła także realia polityczne między aliantami.

Zaniechanie zatem przez zachodnich sojuszników Polski odniesienia się do Związku Sowieckiego w sprawie zbrodni katyńskiej jawi się jako decydująca przesłanka dla jakże przynębiającej z polskiej perspektywy, ale – co stwierdzić trzeba ze smutkiem – historycznie trafnego przewidywania niemieckiego msz co do zgody aliantów na przyszłą „bolszewizację” Polski. Bieg zdarzeń potwierdził, że oczekiwania polskiego rządu na wsparcie ze strony aliantów okazały się istotnie całkowicie iluzoryczne.

Dr BOŻENA ŁOJEK

KONFLIKTOWOŚĆ W RUCHU KATYŃSKIM, PRÓBA OPISU ZJAWISKA, PRZYCZYN I PRZEJAWÓW (sprawozdanie z dyskusji NKHBZK)*

Istotą każdej zbrodni jest konflikt dobra i zła. „Jednym z najbardziej niszczycielskich skutków zła – powiada ks. prof. Chrostowski – jest to, że nakreśla ono spirale, sprawiając kolejne zło”¹.

Istota zbrodni katyńskiej – zło Katynia – ugodziło w podstawowe wartości – w prawdę i dobro – jak określił to ksiądz profesor. Zwycięstwo zła i kłamstwa, zrodziło całe pasmo konfliktów politycz-

*Dyskusja podjęta przez członków Rady Polskiej Fundacji Katyńskiej i Niezależnego Komitetu Historycznego Badania Zbrodni Katyńskiej miała dotyczyć oceny wyników dotychczasowej walki o prawdę katyńską.

Już na wstępie, przy próbie definicji tematu dyskusji zrodziło się pytanie „Kto z kim o co walczył?”.

Okazało się, że front konfliktów w sprawie katyńskiej bynajmniej nie ogranicza się do zwolenników prawdy katyńskiej i kłamców katyńskich. Ma on setki problemów, sprzecznych ocen, dziesiątki wyborów drogi do realizacji celów, a także różniących się w sposób zasadniczy ocen wkładu, dorobku i zasług poszczególnych organizacji, instytucji, środowisk i indywidualnych osób w dochodzeniu do prawdy o katyńskiej zbrodni. Setki koncepcji w zakresie form upamiętniania zbrodni, rozmaite programy badania i dokumentowania. W długoletnim procesie walki o prawdę ujawniły się różne niekorzystne zjawiska, rutynowość, monopolizowanie wypowiadania się o sprawie zbrodni, zwłaszcza zawłaszczania dorobku innych itp.

Uczestnicy dyskusji byli przekonani, że problemy te należy przeanalizować, przemyśleć aby zwrócić uwagę na zjawisko, chronić ruch katyński przed wewnętrznym rozbiściem czy zrutynizowaniem.

¹ W. Chrostowski, *Zbrodnia katyńska a przebaczenie*, „Zeszyty Katyńskie” 2004, nr 19, s. 137.

nych, moralnych w skali międzynarodowej i ogólnoludzkiej. Obserwaliśmy to od ponad pół wieku i niestety, obserwujemy po dziś dzień. Popelniona zbrodnia i zło – przyciąga najwyraźniej kontynuację zła, kłamstwa, konfliktów w skali wielkiej – stosunków międzynarodowych, głównie polsko-rosyjskich, ale także w wymiarze ludzkim – mniejszych spraw i problemów. Ów konflikt przechodzi różne fazy i ogarnia coraz to inne obszary naszego życia. Trwać on będzie tak długo, aż wyświetlona zostanie cała prawda, sprawcy sprawiedliwie osądzeni, a pokrzywdzonym przyznane zadośćuczynienie.

Dziś głównym punktem sporu nie jest już orzeczenie, czy sprawcami zbrodni były faszystowskie Niemcy, czy sowiecka Rosja. W całym świecie pozostały stosunkowo nieliczne enklawy społeczne przekonane o niemieckim sprawstwie zbrodni katyńskiej, głównie znajdują się one w Rosji, bo tu najintensywniej oddziaływała sowiecka propaganda, tworząc „naukowe” podstawy kłamstwa katyńskiego.

Front walki o prawdę katyńską w Rosji

W Rosji konflikt z sowiecką spuścizną zła przybrał też najostrejszy charakter. Wskazać można kilka ośrodków nadających ton i kierunek temu konfliktowi.

Wyraźnie wyodrębnia się ośrodek władzy, który w taktyce konfliktu posługuje się przesłanką polityczną, podobnie jak „władze” w innych krajach. Za czasów Michaiła Gorbaczowa była nią teza mówiąca, że dla wizerunku politycznego przebudowującej się Rosji, korzystniej jest ujawnić część prawdy katyńskiej, niż podtrzymywać ośmieszające kłamstwo. Ujawnione zostały tylko te dokumenty, które dotyczyły ofiar zbrodni. Sprawcy zostali nadal z „imienia i nazwiska” nieznanymi. Moralnym usprawiedliwieniem sowieckiej prowiniencji zbrodni była wymyślona przez Gorbaczowa teoria „antykatynia” mówiąca, że Katyń był jakby naturalną odpowiedzią na wymordowanie przez Polaków kilkudziesięciu tysięcy jeńców bolszewickich z 1920 r.²

² B. Łojek, *Antykatyń jako przedmiot badań*, „Zeszyty Katyńskie” 2004, nr 19, s. 142.

Rosyjska reżimowa publicystyka i nauka historyczna do ostatnich lat usiłowały rozpaczliwie dowieść prawdy „antykatynia”. Dopiero publikacja zbioru dokumentów wykluczających polską eksterminację położyła kres tej kompromitującej „władze” akcji³.

Borys Jelcyn ujawnił najtajniejsze dokumenty oświetlające genezę zbrodni i jej głównych sprawców, dokonując aktu wielkiej odwagi cywilnej. Czy kierował się przesłankami moralnymi? Być może tak, chociaż główna inspiracja płynęła z potrzeb politycznych, a mianowicie walki z komunistyczną, gorbaczowowską opozycją.

Putin całkowicie zablokował wszelkie poczynania, idące w kierunku ostatecznego oświetlenia okoliczności zbrodni i pociągnięcia do odpowiedzialności jej sprawców. Znaczący stosunków rosyjskich twierdzą, że u podstaw tych tendencji leży ściśle powiązanie – nawet pokoleniowe – obecnej elity władzy wywodzącej się z szeregów KGB, z bezpośrednimi sprawcami zbrodni. Gdyby ujawnił się np. związek aktualnie prominentnych osób w naczelnych władzach Federacji Rosyjskiej ze sprawcami zbrodni katyńskiej, byłoby to zjawiskiem szalenie kompromitującym Rosję na arenie międzynarodowej. I ta przesłanka, jak się zdaje, leży u podstaw obecnego kursu.

Postawę elity rządzącej wspiera środowisko muchinowskie – jak nazywa je Natalia Gorbaniewska⁴.

Skupia ono ludzi ogarniętych polonofobią, wielbicieli sowietyzmu, wyraźnie abstrahujących od przesłanek moralnych w głoszeniu swoich poglądów na sprawę katyńską. Jest ono dziś najsilniejszym ośrodkiem krzewienia w Rosji kłamstwa katyńskiego w jego typowo stalinowskiej postaci.

Zdecydowanie odmienną postawę przyjmują uczeni historycy rosyjscy, zajmujący się poważnie najnowszymi dziejami Rosji. Ich prace mocno pchnęły naszą wiedzę do przodu. Łączy się z nimi duża część środowiska archiwistów rosyjskich oraz prawników, którzy

³ A. Pamiatnych, *Plennyje krasnoarmiejcy w polskich łagrach*, „Nowaja Pol-sza” 2005, nr 10 (68), s. 39.

⁴ N. Gorbaniewska, *Sowiecka przeszłość i rosyjska teraźniejszość*, „Rzeczypospolita” z 14–15.5.2005 r.

gruntownie badali „sprawę katyńską”. Ten krąg poważnych i rzetelnych badaczy, zatrudnionych w rosyjskim szkolnictwie wyższym lub państwowych instytucjach naukowych czy prawniczych, uzależniony jest w dużym stopniu od państwa-pracodawcy⁵. Z tego powodu aktywność badawcza i pisarska w zakresie Katynia ma dość fluktuacyjny charakter, zwłaszcza po odsunięciu kilku odważnych i bezkompromisowych prawników od prowadzenia sprawy katyńskiej.

Walcę o prawdę katyńską z godną podziwu konsekwencją i uporem prowadzą wśród Rosjan członkowie „Memoriału”, a także związani z nimi rosyjscy pisarze, dysydenci. Ich program w interesującym nas zakresie przedstawił w ogólności, w ubiegłym roku, Władimir Bukowski, który mówił: – „w Rosji potrzebny był nowy Trybunał Norymberski, nowy proces norymberski. Przecież nie dlatego, żeby wykryć wszystkich winnych i skazać ich. To było niemożliwe. W kraju, w którym komunizm panował 73 lata, w którym wyrosły trzy pokolenia i gdzie ofiary stawały się katami, a kaci ofiarami – coś takiego było nie do wykonania i nie miało sensu. Chodziło natomiast o to, aby rozpocząć proces pokuty, oczyszczenia, aby uświadomiono sobie i zaczęto rozumieć, czym naprawdę był komunizm. Do tego potrzebny był sąd, trybunał, jak w Norymberdze”⁶.

Dla nich i milionów Rosjan walka o prawdę katyńską to walka o nowe oblicze demokratycznej Rosji, odcinającej się od imperialnych i totalitarnych ciągów, które zawsze gnębiły w pierwszym rzędzie obywateli własnego państwa, a mord czy wyrok polityczny był codzienną praktyką sprawowania władzy.

Środowisko rosyjskiego „Memoriału” blisko współpracuje z pozarządowymi organizacjami polskiego ruchu katyńskiego. Przedmiotem tej współpracy są rozliczne problemy, dotyczące przede wszystkim sprawiedliwej, opartej o kryteria moralne, oceny zbrodni

⁵ Charakterystyczna w tej mierze jest rzetelna ekspertyza zespołu do przeanalizowania sprawy karnej nr 159 (sprawa katyńska). W skład zespołu powołanego przez prokuratora Anatolija Jabłokowa wchodziło: Boris Topomin, Aleksandr Jakowlew, Inessa Jazborowska, Walentina Parsadanowa, Jurij Zoria, Lew Bielajew. *Rosja a Katyń*, Warszawa 1989, s. 9.

⁶ W. Bukowski, *Dlaczego przegraliśmy*, „Rzeczypospolita” z 20–21.8.2005 r.

katyńskiej, ujawnienia całej prawdy, przekazania Polsce wszystkich dokumentów, przywrócenia godności ofiarom i zadośćuczynienia Rodzinom pomordowanych.

Katyński konflikt wewnątrzrosyjski, zwłaszcza toczący się na linii władza–środowiska opozycyjne, siłą rzeczy umacnia pozycję Polski w katyńskim konflikcie toczącym się między Rzeczypospolitą Polską a Federacją Rosyjską. Wprawdzie członkowie „Memoriału”, czy rosyjscy opozycjoniści, nie współpracują z rządem RP w sprawach katyńskich, ale ich współpraca z polskim ruchem katyńskim inspirowane do aktywniejszych nacisków polskich środowisk katyńskich na rząd RP w celu domagania się drogą dyplomatyczną konkretnych działań władz polskich.

Front walki o prawdę katyńską w Polsce

Tu jawi się front wewnątrzpolskiego konfliktu w sprawie katyńskiej, który zarówno w swojej treści, jak i formie odbiega znacznie od konfliktu wewnątrzrosyjskiego, ale wyraźnie istnieje, daje znać o sobie i wpływa w większym, czy mniejszym stopniu na bieg sprawy.

W Polsce od dawna nie istnieją środowiska, które by wierzyły w niemieckie sprawstwo zbrodni katyńskiej, a jeśli tak, to są to jednostkowe przypadki, funkcjonujące na obrzeżu społeczeństwa. Polska nauka historyczna i polskie prawo po komunistycznych latach oficjalnego kultywowania kłamstwa katyńskiego wróciło do normalności.

Przedmiot konfliktu między władzą w Polsce, a środowiskiem ruchu katyńskiego odnosi się zazwyczaj do zbyt małej, w ocenie tych środowisk, aktywności władz państwowych w sprawach dotyczących zbrodni katyńskiej, a zwłaszcza:

- w obszarze prawa krajowego i międzynarodowego,
- podtrzymania narodowej i ogólnoludzkiej pamięci o ofiarach zbrodni,
- wspierania pozarządowych organizacji ruchu katyńskiego działających w Polsce i za granicą.

Od momentu oficjalnego odrzucenia zakłamanego wersji Burdenki i wszczęcia śledztwa katyńskiego w Rosji w 1990 r., polskie działania

prawne nie stanęły na wysokości zadania. Tzw. polskie śledztwo posiłkowe, mające przy większej aktywności szanse odegrania ważnej roli w postępowaniu rosyjskim, zawiodło na całej linii. Wystarczy wspomnieć, że w większości polskich ekip ekshumacyjnych w Charkowie, Katyniu i Miednoje zabrakło polskich prokuratorów posiłkujących śledztwo rosyjskie.

Późniejsze powołanie polskiego śledztwa w 1993 r. było już ściąganiem utraconego czasu i utraconych szans. Nie zawsze zresztą podejmowane próby jego wszczęcia wynikały z przesłanek prawnych, o czym mówiono wielokrotnie⁷.

Dziesiątki odezów, memorandumów w sprawie wniesienia przez rząd polski sprawy katyńskiej przed Międzynarodowy Trybunał pozostawały bez odzewu. Wciąż władze RP uważały, że sprawa rozstrzygnięta zostanie ostatecznie przez śledztwo rosyjskie. Finał tego stanowiska dzisiaj, po ostatnich oświadczeniach Naczelnej Prokuratury Federacji Rosyjskiej, nie wymaga żadnego komentarza.

Teraz, gdy dotknięci zbrodnią obywatele polscy zaczynają sami wnosić skargi przed Europejski Trybunał Praw Człowieka – zachodzi pytanie, czy otrzymają wsparcie prawne władz polskich? Wszystko jednakże wskazuje na to, że będzie to obszar kolejnego zaniechania.

Ofiarami zbrodni katyńskiej byli w absolutnej większości pracownicy administracji, funkcjonariusze państwa polskiego, żołnierze WP, to znaczy osoby pozostające do ostatka w służbie Rzeczypospolitej. Z tego też tytułu – tak to wszyscy rozumiemy – troska o utrzymanie ich w panteonie pamięci narodowej stanowi obowiązek pań-

⁷ B. Łojek, *Przyczyny i skutki zamrożenia śledztwa katyńskiego*, „Zeszyty Katyńskie” 2005, nr 20, s. 245. „W czasie kampanii prezydenckiej w 1993 r. wszczął polskie śledztwo katyńskie minister sprawiedliwości Jan Piątkowski, zrobił to na kilka tygodni przed odejściem z ministerialnego stanowiska, wiedząc, że nie ma żadnych szans realizacji tego zamierzenia. Liczył, że argument otwarcia polskiego śledztwa przysporzy mu głosów wyborców. Gdyby rzeczywiście był bojownikiem o prawdę katyńską, jak usiłuje przedstawić to w swojej książce «Dotyk zbrodni» to otwarcie śledztwa postanowiłby już na początku swego ministrowania. Przed Piątkowskim w podobny sposób chciał postąpić minister Aleksander Bentkowski i w tym celu prowadził z nami konsultacje”.

stwa polskiego. Ten obowiązek państwo polskie wypełnia z niewystarczającą skutecznością.

Budowa cmentarzy katyńskich i uroczystości ich poświęcenia były przykładem dobrych organizacyjnie przedsięwzięć, ale poprzedzające je obchody Roku Katyńskiego aż nadto obfitowały w organizacyjne i merytoryczne wpadki⁸.

Nie chodzi jednak o uroczystości okazjonalne, lecz tak jak pragną tego środowiska katyńskie, o przyjęcie koncepcji trwałego czczenia pamięci ofiar zbrodni katyńskiej. Pewien system w tej dziedzinie wprowadził Biskup Polowy Wojska Polskiego gen. dyw. ks. bp Leszek Sławoj Głódź. Dwa razy w roku 13 kwietnia i 17 września pod pomnikiem Poległych i Pomordowanych na Wschodzie, potocznie zwanym „Wagonem”, odbywała się podniosła uroczystość z pełną asystą wojskową. Po okolicznościowych przemówieniach, apelu poległych i złożeniu wieńców, kondukt uczestników uroczystości ruszał pieszo na czele z Biskupem Polowym WP do Katedry na ul. Długą, gdzie Biskup celebrował uroczystą Mszę Świętą. Dzień 13 kwietnia obchodzony zwyczajowo jako Dzień Ofiar Katynia miał dzięki temu utrwaloną w Polsce tradycję⁹.

Po przejściu biskupa Głóździa do diecezji Warszawsko-Praskiej tradycja ta w dużej części upadła. Pod „Wagonem” odbywają się tylko uroczystości 17 września jako święto głównie Sybiraków o bardzo okrojonym ceremoniale i zasięgu.

Mimo wielokrotnych wystąpień do rządu RP, Sejmu, nie udało się organizacjom katyńskim spowodować, aby w polskiej tradycji był taki dzień, w którym cały naród zwraca się myślami ku ofiarom zbrodni. Indolencja państwa w tej sprawie powoduje takie właśnie następstwa, że poszczególne organizacje, czy nawet osoby, wyznaczają sobie jakąś datę, związaną ze zbrodnią katyńską i ogłaszają ją Dniem Katynia.

⁸ M. Tarczyński, *Obchody Roku Katyńskiego. Instytucje, programy, efekty*, „Zeszyty Katyńskie” 1996, nr 6, s. 166.

⁹ St. Jaczyński, *Stan badań nad zbrodnią katyńską z perspektywy 65 lat*, „Zeszyty Katyńskie” 2005, nr 20, str. 78.

Ostatnio np. w Warszawie a także innych miastach rozlepiany był plakat przedstawiający na pierwszym planie ks. prałata Zdzisława Peszkowskiego, w tle zaś Ojca Świętego Jan Pawła II, informujący, że świętem katyńskim ma być dzień 5 marca, to jest dzień, w którym Biuro Polityczne WKP(b) zatwierdziło decyzję o wymordowaniu polskich jeńców. Autorytet osób przedstawionych na plakacie miał – jak to rozumiemy – uwiarygodnić słuszność wyboru tej właśnie daty. Bo przecież symbolem zbrodni katyńskiej nie jest ani Ojciec Święty, ani ks. prałat Peszkowski tylko przestrzelona czaszka, skrępowane drutem ręce, lub zbezczeszczone zwłoki w dołach śmierci w Katyniu.

W rzeczywistości dzień 5 marca nie powinien być dniem pamięci ofiar zbrodni katyńskiej, bo tych ofiar jeszcze nie było – mordować masowo jeńców kozielskich rozpoczęto dopiero miesiąc później 3 kwietnia 1940 r. Czczyć datę posiedzenia Biura Politycznego WKP(b) i decyzje tej zbrodniczej organizacji to absolutnie bardzo wątpliwy honor dla tysięcy zamordowanych i ich żyjących rodzin – to uwłaczanie ich pamięci. Dla przykładu święto powstania warszawskiego obchodzimy nie w dniu podjęcia decyzji o jego wybuchu, lecz w dniu podjęcia walki. Ktoś może mieć inny pogląd, i ma do tego prawo, ale obchody ogólnonarodowe nie mogą opierać się na dowolnym „widzimisie”, lecz na rozsądnej, opartej o przesłanki merytoryczne i umocowanej prawnie decyzji kompetentnych władz państwowych. Konflikt trwa, władze milczą, a narodowych obchodów nie ma.

Zawsze, od 1990 r., gdy w sprawie katyńskiej zachodziły jakieś ważne wydarzenia Sejm i Senat Rzeczypospolitej zabierał głos w postaci stosownej uchwały¹⁰. Teraz, gdy władze Federacji Rosyjskiej zachowały się wobec zbrodni, a zwłaszcza wobec jej ofiar, w identyczny sposób, jak za czasów Breżniewa, czy Andropowa, Sejm, ku zdziwieniu środowisk katyńskich milczy jak zakłęty.

Trzeba sobie postawić pytanie, czy władza, która wskutek swoich zaniechań nie spełniając oczekiwań środowiska katyńskiego, po-

¹⁰ Zob. np. „Zeszyty Katyńskie” 1996, nr 6, s. 468, nr 20, s. 212.

zostając z nim w konflikcie, może udzielać wsparcia organizacjom pozarządowym, reprezentującym to środowisko.

Bezpośrednie przełożenie naczelnych władz państwa na organizacje i osoby ruchu katyńskiego bywa bardzo okazjonalne. Miało to miejsce między innymi w czasie uroczystości odsłonięcia i poświęcenia cmentarzy katyńskich, kiedy akcją kierował sekretarz stanu w kancelarii premiera RP Mirosław Koźlakiewicz i jego zespół. Wcześniej obchodami Roku Katyńskiego kierował minister Andrzej Zakrzewski z Kancelarii Prezydenta RP.

Generalne kierowanie i decydowanie, często wskutek braku właściwego i dostatecznego rozpoznania sprawy, nie zawsze kończy się dobrym skutkiem. Przykładem takich centralnych niezrozumiałych ocen i decyzji najwyższych władz państwa polskiego jest np. odrzucenie przez prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego wniosku o odznaczenie Orderem Orła Białego Prof. Janusza Zawodnego, powstańca warszawskiego, Kawalera Virtuti Militari, człowieka, który swoją wybitną pracą o zbrodni katyńskiej, tłumaczoną na wiele języków, już na początku lat sześćdziesiątych poruszył opinię całego świata. Dla porównania bardzo zasłużony dla ruchu katyńskiego, w uznaniu zasług wysunięty przez Sejm RP do Nagrody Nobla, ks. prałat Zdzisław Peszkowski swoją aktywną działalność w ruchu katyńskim rozpoczął dopiero w 1990 r., kiedy upadł komunizm i powstały pierwsze organizacje katyńskie w Polsce¹¹.

Władze naczelne RP z reguły realizację problemów katyńskich składają na barki tzw. instytucji centralnych.

W Polsce wśród instytucji centralnych co najmniej kilka zajmuje się z urzędu, obok innych zadań, problemem katyńskim. Należy do nich Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (ROPWiP) – formalnie opiekująca się cmentarzami i miejscami pamięci, ale mająca także ambicje w dziedzinie dokumentowania zbrodni, uczestniczenia

¹¹ Ks. Peszkowski został w 1990 r. przewodniczącym Rady Polskiej Fundacji Katyńskiej. Kiedy w lutym 1993 r. nie uzyskał reelekcji na następną kadencję wycofał się z czynnej działalności w PFK i wkrótce stanął na czele Fundacji Golgota Wschodu.

we wszystkim, co dotyka spraw katyńskich. Jest też Instytut Pamięci Narodowej, który od dwóch lat w imieniu państwa polskiego prowadzi polskie śledztwo katyńskie i także uczestniczy w przedsięwzięciach naukowo-badawczych, dotyczących zbrodni katyńskiej. Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych, zajmującą się dokumentowaniem zbrodni i publikacją dokumentów; jest Muzeum Wojska Polskiego, mające w swojej strukturze Muzeum Katyńskie; jest Centralne Archiwum Wojskowe, gromadzące i opracowujące dorobek Wojskowej Komisji Archiwalnej, która w latach dziewięćdziesiątych pozyskiwała dokumentację katyńską ze zbiorów rosyjskich.

Jest wreszcie Wojsko Polskie, które siłą rzeczy dziedziczy tradycje także „rozstrzelanej w Katyniu Armii”.

W sumie to nie mała liczba kompetentnych i wykształconych urzędników, dobrze opłacane kierownictwa, niezłe środki, płynące z budżetu państwa. Każda z tych instytucji ma swoje kompetencje, określone w ustawach, statutach i regulaminach oraz zarządzeniach przełożonych.

Wspomniane akty prawne nie ujmują „sprawy katyńskiej” jako przedmiotu ustawowo poleconego specjalnej pieczy którejś ze wspomnianych instytucji. Zajmują się one sprawą katyńską wg tzw. „właściwości” oraz decyzji własnych kierownictw, co prowadzi do krzyżowania się kompetencji, konkurencyjnego rozwiązywania tych samych problemów, w efekcie konfliktowania między sobą instytucji, ich kierownictw i pracowników.

Pragnąc temu zapobiec środowiska katyńskie zabiegały o powołanie rządowego pełnomocnika, który koordynowałby prowadzenie sprawy katyńskiej na szczeblu państwa. Zabiegi te przyniosły częściowy efekt, premier 19 sierpnia 1994 r. powołał Komisję do „zapewnienia koordynacji działań mających na celu upamiętnienie ofiar zbrodni katyńskiej”. Komisja ta, niestety, przysporzyła więcej zamieszania niż pożytku i w niezbyt wielkiej chwale została rozwiązana, a problem pozostał i od czasu do czasu sygnalizuje swoje istnienie, a to w sprawach opieki nad przedmiotami wydobytymi w czasie ekshumacji, a to w sprawach organizacji uroczystości katyńskich, a to wspierania na zasadzie zadań zleconych pozarządowych orga-

nizacji katyńskich, upowszechniania w kraju i za granicą prawdy katyńskiej itp. Jest rzeczą sensowną i celową powrócić do idei dobrego koordynowania na szczeblu krajowym działań katyńskich, w wymiarze zarówno instytucji rządowych jak i pozarządowych.

Problemy pozarządowych struktur i organizacji ruchu katyńskiego

Ruch katyński w Polsce obejmuje, najogólniej rzecz biorąc, dwa rodzaje organizacji. Pierwsze z nich to organizacje powstałe na zasadzie „dziedzictwa krwi”, skupiające krewnych ofiar zbrodni. Obecnie czynnych jest około 30 stowarzyszeń Rodzina Katyńska, rozmieszczonych na obszarze całego kraju (np. w Warszawie, Krakowie, Łodzi, Szczecinie itd.). Istnieje także odrębny pion – Rodzina Policyjna, skupiająca krewnych funkcjonariuszy Policji Państwowej, wymordowanych wskutek zbrodni katyńskiej.

Autonomiczne Stowarzyszenia Rodzina Katyńska utworzyły ogólnokrajową strukturę pod nazwą Federacja Rodzin Katyńskich, która posiada wybieraną na kadencję Radę Federacji i Zarząd Federacji.

Drugi rodzaj organizacji, to różnego rodzaju komitety i fundacje, skupiające nie tylko rodziny ofiar, ale głównie osoby interesujące się zbrodnią katyńską z powodów naukowych, historycznych, prawnych, archeologicznych, falerystycznych itp. Należą do nich ludzie, których pragnieniem jest dojście do sedna prawdy katyńskiej. Do tego typu organizacji należy m.in. Polska Fundacja Katyńska, Instytut Katyński w Polsce, Komitet Pamięci Katynia w Warszawie, Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Fundacja „Wdowi Grosz”¹², Fundacja „Golgota Wschodu”, Fundacja „Poległym i Pomordowanym na Wschodzie” i szereg innych organizacji.

Pierwsze organizacje rodziły się wyłącznie z woli walki o prawdę

¹² Pełna nazwa: Fundacja Budowy Sanktuarium Pamięci Jeńców Obozów w Kozielsku, Ostaszkowie i Starobielsku – Wdowi Grosz.

katyńską, lecz w procesie tej walki narastały konflikty wewnątrzorganizacyjne i międzyorganizacyjne.

Konflikty dotyczyły kompetencji organizacyjnych władz, często zbyt instrumentalnego działania, wykorzystywania sprawy katyńskiej dla różnych politycznych celów, czasem na tle chorych ambicji przywódców. Niektórzy – gdy dla swoich pomysłów nie mogli znaleźć poparcia większości, przedkładali chęć przewodzenia nad wagę sprawy – odchodzili i tworzyli nowe organizacje.

Problemem, który na samym początku silnie skonfliktował środowisko, była sprawa budowy cmentarzy katyńskich.

Większość Rodzin stała na stanowisku, że cmentarze należy wznosić w Rosji i na Ukrainie, w miejscach „dołów śmierci”. Część uważała jednak, że należy ekshumować szczątki ofiar do kraju i tu wnieść cmentarz-mauzoleum. Na tym tle doszło do konfliktu „Wdowiego Grosza” z Rodzinami Katyńskimi.

Z biegiem czasu emocje wzięły górę nad rozsądkiem, co konflikt ów sprowadziło na bardzo grząską drogę.

Zwolenniczka cmentarza-mauzoleum w kraju p. Witomiła Wołk-Jeziarska w swojej książce: *Kulisy zbrodni katyńskiej*, posunęła się do licznych kłamstw, oszczerstw, manipulacji, a nawet zafałszowania dokumentu w celu przeprowadzenia i poparcia swojej tezy i racji.

Polemizowali z autorką książki w Rodowodzie II (Nr 3, 2005 r. s. 60–66) przewodnicząca Rodziny Katyńskiej ze Szczecina p. Ewa Gruner-Żarnoch, prezes Federacji Rodzin Katyńskich – Włodzimierz Dusiewicz oraz sekretarz NKHBZK i prezes PFK Bożena Łojek (Rodowód II, Nr 4, 2005 r., s. 75–81). Nie warto powtarzać wszystkich użytych przez autorkę inwektyw wobec organizacji i osób, od Papieża Jana Pawła II poczynając, a na Jerzym Łojku kończąc – którego katyński testament p. Wołk-Jeziarska po prostu zafałszowała.

Na szczęście tak dramatyczne przykłady konfliktowości środowiska katyńskiego nie są zbyt częste.

Wyraźny konflikt poglądów zrodził się na tle chrześcijańskiej idei przebaczenia sprawcom zbrodni.

18 kwietnia 1993 r., w Częstochowie, przed ołtarzem Matki Boskiej Częstochowskiej, odczytany został zebraniem tam członkom

Rodzin Katyńskich „Akt przebaczenia i zawierzenia Rodzin Katyńskich”. Mimo zaskoczenia część zebranych zaakceptowała ten akt przebaczenia, kierując się względami wiary, inni stwierdzili, że „nie wolno przebaczać w cudzym imieniu”.

Z przeprowadzonej w latach 1997–1998 przez NKHBZK ankiety sondażowej wśród Rodzin Katyńskich na temat: „Czy zbrodnię katyńską można przebaczyć?” wynikło jednoznacznie, że 95% ankietowanych uważa, iż nie można przebaczyć bezwarunkowo, a tylko 5% dało odpowiedź pozytywną.

Jednomyślności poglądów nie sprzyjają decyzje dotyczące zbrodni katyńskiej, które zapadły ostatnio w Federacji Rosyjskiej.

Konfliktowość w relacjach instytucji rządowych z organizacjami pozarządowymi polskiego ruchu katyńskiego

W wielu krajach demokratycznych rola organizacji pozarządowych w realizacji celów państwowych jest znacznie większa niż w Polsce. Organizacje pozarządowe tzw. III sektora otrzymują dotacje na realizację obszernych zadań państwowych, dostosowanych do ich zainteresowań i możliwości.

W Polsce niestety nie mamy rządowego programu katyńskiego, który wydzielałby sektor działania dla instytucji państwowych i sektor realizacyjny dla organizacji pozarządowych.

W konsekwencji obie grupy podmiotów działają na jednolitym obszarze, co instytucjom rządowym, dysponującym państwowymi środkami, etatową kadrami, daje uprzywilejowaną pozycję. To one decydują, które organizacje sektora III otrzymają wsparcie, one według własnych kryteriów i potrzeb określają zadania, one mogą występować o wyróżnianie i nagradzanie wolontariuszy. One również, bardzo często, wpisują na swoje konto dokonania organizacji pozarządowych – konfliktując współpracę. Przykładem tego może być współpraca Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa z Niezależnym Komitetem Historycznym Badania Zbrodni Katyńskiej i Polską Fundacją Katyńską w dużym programie prac nad przygoto-

waniem inskrypcji nagrobnych na cmentarzu katyńskie, biogramów do ksiąg cmentarnych w Katyniu, Charkowie i Miednoje. Członkowie Niezależnego Komitetu Historycznego, na prośbę Rady Ochrony, opracowali koncepcję merytoryczną, autorską i organizacyjną tych prac. Powołali kilkusobowe zespoły autorskie, z którymi w imieniu PFK podpisane zostały umowy. Powołali komitet redakcyjny, koordynujący wszystkie prace, opracowali ankietę biograficzną ofiar, która została rozesłana do Rodzin Katyńskich i Sybiraków. Otrzymali na nią około 3000 odpowiedzi, w tym 60% ze zdjęciami ofiar (część kopii zdjęć sfinansowała PFK).

Wszystkie te materiały udostępnione zostały autorom do opracowania inskrypcji i biogramów.

Dziś trudno szukać potwierdzenia tej ogromnej merytorycznej i organizacyjnej pracy w stopkach redakcyjnych większości ksiąg, a także w tekstach wstępów do ksiąg cmentarnych przygotowanych przez Radę Ochrony. Czytamy natomiast bezosobowe, wymijające określenia typu „ankiety rozesłano, zrobiono” itp.

Z premedytacją pominięty został wysiłek organizacji pozarządowej na rzecz instytucji rządowej.

Przy okazji wymaga również sprostowania informacja umieszczona we wstępie do „Księgi Cmentarza w Miednoje”, opracowanym przez Andrzeja Przewoźnika, jakoby Polska Fundacja Katyńska przekazała Radzie Ochrony na cmentarzu katyńskie nie własne środki pieniężne (350 000 zł), ale wpłacane na jej konto przez Rodziny Katyńskie. To nie jest prawda. Nie było wpłat „cmentarnych” od Rodzin Katyńskich na konto PFK, nie zachodziła taka potrzeba, bo wszystkie stowarzyszenia posiadały własne konta bankowe i mogły przekazywać fundusze bezpośrednio na konto Rady.

Fundacja przez lata gromadziła środki na budowę cmentarzy. Otrzymała, m.in. pieniądze zebrane przez oficerów WP, z akcji „cegiełkowej” miast polskich, datków pozyskiwanych za „cegiełki” – „Zeszyty Katyńskie”, publikowane przez Niezależny Komitet i PFK, z różnych akcji zbiórkowych.

Szczególnie przykra i nierzetelna – pomijająca inicjatywę i prace Polskiej Fundacji Katyńskiej, włożoną w powstanie Kaplicy Ka-

tyńskiej w Katedrze Polowej WP, była relacja autora podpisanego inicjałami AK, zamieszczona w folderze tej Kaplicy (z okazji poświęcenia listy ofiar katyńskich na Ukrainie).

W związku z tym zwróciliśmy się do biskupa polowego WP gen. bryg. Tadeusza Płoskiego z prośbą o wyjaśnienie sprawy. W odpowiedzi poinformowano nas, że folder opracowała Rada Ochrony.

W folderze tym autentycznie zafałszowana została historia pozyskania Ikony Matki Boskiej Kozielskiej oraz historia idei powstania ołtarza z Madonną i całej Kaplicy Katyńskiej. Dziwi to ogromnie, gdyż historii tej poświęcony został w całości 16. numer „Zeszytów Katyńskich”.

Zeszyt ten, zatytuowany „Kaplica Katyńska w Katedrze Polowej WP”, zawiera pełną dokumentację źródłową. Jest łatwo dostępny, a 500 egzemplarzy przekazaliśmy Katedrze Polowej na uroczystość poświęcenia Kaplicy. Z pewnością i Rada otrzymała 16. „Zeszyt Katyński”, przeznaczony dla zaproszonych uczestników uroczystości.

Trzeba było wykazać dużo złej woli, aby pominąć informację o inicjatywie i działaniach PFK oraz wnuka autora rzeźby Matki Boskiej Katyńskiej Rozstrzelanych, Henryka Waclawa Gorzechowskiego.

Jeśli Autor folderu – pracownik Rady Ochrony Pamięci, ukrywający się pod inicjałami AK nie dotarł do tych materiałów, to w ogólnie dostępnym zaproszeniu na uroczystość otwarcia Kaplicy zamieszczony był następujący tekst: „Relikwię na ręce Biskupa Polowego Wojska Polskiego gen. dyw. Leszka Sławoja Głódzia przekazał Pan prof. Jacek Trznadel w obecności Pani Bożeny Łojek i Pana dr Marka Tarczyńskiego”.

Przykro wspominać takie podejście do obowiązku prawdy, lecz wiemy dobrze, że likwidacja pojawiającego się tu i ówdzie zła może się dokonać tylko przez jego krytykę.

Rejestr poruszonych w dyskusji „złych spraw” był długi, a wnioski z nich płynące nie zawsze nastrajały optymistycznie.

Nie ulega wątpliwości, że ruch katyński w minionym 17-leciu osiągnął wiele. Pod naporem opinii tego ruchu pękały kolejne bariery na drodze do prawdy katyńskiej, do przywrócenia godności i honoru ofiarom zbrodni, godnego spoczywania Ich prochom.

Dziś nie ulega też wątpliwości, że doprowadzenie „sprawy katyńskiej” do zakończenia zgodnego z wymaganiami prawa, moralności i wszystkich zasad cywilizowanego świata, wymagać będzie jeszcze wiele czasu i wysiłku.

To nakłada obowiązek na wszystkich uczestników „ruchu katyńskiego” dbania o jego duchową zawrtość, wolę wytrwania, sprawność działania.

W tym kontekście staraliśmy się przeanalizować pozytywne i negatywne zjawiska, jakie rodziły się w procesie naszej dotychczasowej walki.

MEMORANDA

MEMORANDUM
PREZESA INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ

KATYŃ – ZBRODNI I SYMBOL LUDOBÓJSTWA

Wiosną 1940 roku funkcjonariusze NKWD wymordowali tysiące Polaków – oficerów Wojska Polskiego. Trzy lata później w lesie katyńskim odnaleziono pierwsze ciała ofiar i świadectwa sowieckiego ludobójstwa. Mimo że nie był to pierwszy ani ostatni przejaw zbrodniczych działań komunistycznej Rosji wymierzonych w obywateli Rzeczypospolitej, właśnie Katyń stał się słowem, które w sposób aż nadto wyrazisty symbolizuje martyrologię Polaków na Wschodzie.

O rzeczywistym wymiarze samej zbrodni i jej znaczeniu w dziejach polskiego społeczeństwa zadecydował fakt, że przetrzymywani w obozach w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie (zamordowani w Katyniu, Charkowie, Miednoje) oraz w więzieniach tzw. Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi (straceni być może w Kijowie i Mińsku, pochowani prawdopodobnie w podkijowskiej Bykowni i podmińskich Kuropatach) oficerowie (głównie rezerwy) WP i policjanci stanowili patriotyczne, społeczne i intelektualne elity narodu polskiego. W tym kontekście rozkaz rozstrzelania oficerów był niewątpliwie przejawem skutecznej realizacji antypolskich celów sowiecko-niemieckiej współpracy, w latach 1939–1940 uzgadnianych na wspólnych konferencjach NKWD i Gestapo we Lwowie, Krakowie i Zakopanem. Zachowały się źródłowe dowody wzajemnego informowania się obu okupantów – np. o pozostających w zasięgu Sowietów rodzinach jeńców przetrzymywanych w niemieckich oflagach oraz o mieszkających w Generalnej Guberni i na terenach

włączonych do Rzeszy rodzinach oficerów wywiezionych do Kozielska, Ostaszkowa i Starobielska. „Operacji katyńskiej” NKWD odpowiadała równolegle realizowana przez Niemców akcja „AB”, której celem była eksterminacja inteligencji polskiej w Generalnej Guberni.

Wkrótce po masakrze Katyń stał się narzędziem kłamstwa i symbolem politycznej bezwzględności Sowietów wobec Polski. To przecież ujawnienie przez Niemców prawdy o „dołach śmierci” w lesie katyńskim stało się pretekstem dla zerwania przez ZSSR stosunków dyplomatycznych z Rządem RP. Cynizm i polityczna skuteczność tego aktu, możliwa dzięki obojętności anglosaskich sojuszników Polski, miała otworzyć Stalinowi drogę do zwasalizowania Polski i w efekcie pierwszego wielkiego sukcesu sowieckiej polityki imperialnej. Był to także punkt wyjścia do uderzenia w całe społeczeństwo po zajęciu kraju przez Armię Czerwoną, a także do zainstalowania w Warszawie komunistycznej władzy.

O wyjątkowym znaczeniu tej zbrodni w ideologicznej ofensywie komunizmu na arenie międzynarodowej świadczy podjęta podczas procesu norymberskiego przez ZSSR nieudana próba fałszywego obciążenia zbrodnią katyńską Niemców, dokonana przy tej okazji przez sowieckiego prokuratora ocena jej jako zbrodni ludobójstwa, i ponowna – politycznie uwarunkowana – ekshumacja zwłok pomordowanych. Również w podporządkowanej Sowietom Polsce Katyń miał stać się istotnym elementem prowadzonej przez władze komunistyczne indoktrynacji politycznej. Jednak wbrew zabiegom władców PRL stał się dla społeczeństwa mocnym narzędziem walki o Prawdę i wolność – symbolem jej zwycięstwa nad fałszem i manipulacjami propagandy.

Przez kilkadziesiąt powojennych lat była „sprawa katyńska” dla PZPR jednym z najbardziej niewygodnych tematów i źródłem stałych pęknięć w machinie komunistycznej indoktrynacji. Władze PRL bały się oskarżycielskiej siły jaką Prawdą o zbrodni katyńskiej zawierała w sobie, podcinała bowiem korzenie mitu o rzekomo patriotycznych źródłach komunistycznej władzy w Polsce. Z jednej strony komuniści wbrew faktom jednoznacznie podtrzymywali tezę o niemieckiej odpowiedzialności za zbrodnię katyńską, z drugiej zaś nigdy nie zdobyli się na jej oficjalne upamiętnienie jako zbrodni Hitlera.

Nie zamierzali o niej przypominać ani organizować fałszywych obchodów rocznicowych, mimo licznych tego typu działań w odniesieniu do ofiar okupacji niemieckiej. Wręcz przeciwnie: o Katyniu musiały milczeć podręczniki i wstydliwie pomijały go oficjalne wypowiedzi urzędników. Przechowywana w rodzinnych przekazach i domowych rozmowach Prawda o zbrodni stała się prawdziwym młotem kruszącym ideologiczne zakłamanie wszechobecnej propagandy PRL – od czasów Bieruta i Gomułki aż po reżim Jaruzelskiego.

Kiedy Polska i inne narody zniewolone przez komunizm odzyskiwały niepodległość i podmiotowość na arenie międzynarodowej, nie przypadkowo sprawa katyńska powróciła jako ważny element polityki międzynarodowej. Wydawało się, że ujawnienie dokumentów odsłaniających kulisy zbrodni i przekazanie ich Polsce przez Prezydenta Rosji stworzy fundamenty przyszłych stosunków polsko-rosyjskich. Wspólne ściganie sprawców komunistycznych zbrodni przeciwko ludzkości i ich dokumentowanie mogło być elementem wychowywania nowych pokoleń Polaków i Rosjan w duchu poszanowania dla najwyższych wartości, w tym dla Prawdy i Sprawiedliwości.

Niestety, dziś społeczeństwie polskim narasta poczucie zawodu. Prowadzona w obecnej Rosji polityka rehabilitacji imperialnego stalinizmu i próby łączenia antydemokratycznych tradycji carskiej i sowieckiej Rosji, nie pozostawiają miejsca na rzetelną ocenę Katyń. Zapoczątkowane u progu lat 90-tych XX w. rosyjskie „śledztwo katyńskie”, najpierw prowadzone intensywnie i rzetelnie, później spowalniane i „wygaszane”, ostatecznie zakończyło się decyzją o umorzeniu, której tekst utajniono. Utajniono także większość akt tego śledztwa, odmówiono uznania tej zbrodni za nie podlegające przedawnieniu ludobójstwo, zaś na przełomie 2004 i 2005 r. wojskowa prokuratura rosyjska w pismach do przedstawicieli rodzin katyńskich zaprezentowała stanowisko, iż nie jest możliwe nawet wskazanie kodeksowego paragrafu (obowiązującego w ZSSR w 1940 r.), w oparciu o który stracono polskich oficerów. To stanowisko jest zaskakujące – i to nie politycznie a merytorycznie. W oparciu o dokumenty udostępnione Polsce przez stronę rosyjską na początku lat 90. i drukowane także w wydawnictwach rosyjskich, można bowiem źródłowo uzasadnić, iż w 1940 r. Sowieci egzekucję każdego jeńca

uzasadniali rzekomym naruszeniem przez niego konkretnego paragrafu kodeksu karnego. Jest też faktem powszechnie znanym, iż prokurator sowiecki w Norymberdze w kompetentnym wywodzie określił zbrodnię katyńską jako zbrodnię wojenną i zbrodnię ludobójstwa – choć propagandowo próbował przypisać ją Niemcom. Paradoksalnie zatem państwo sowieckie w sprawie katyńskiej już zajęło formalne stanowisko. Niestety, obecnie okazuje się, że również w XXI wieku zbrodnia katyńska pozostaje aktualnym problemem politycznym i przedmiotem sporów na arenie międzynarodowej.

Umorzenie rosyjskiego śledztwa nie zwalnia Polski od dalszych kroków w tej sprawie. Podjęto je zresztą w obliczu rosyjskiego umorzenia. Od 2004 r. Główna Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu IPN prowadzi polskie śledztwo w sprawie katyńskiej. Naszym obowiązkiem, w tym także Instytutu Pamięi Narodowej i innych organów Rzeczypospolitej, jest konsekwentne dążenie do pełnego wyświeślenia wszystkich okoliczności zbrodni katyńskiej, zebranie w aktach prokuratorskich wszystkich faktów (znanych już historykom), ustalenie najpewniejszej liczby, na ile to obecnie możliwe, sprawców i stopnia ich winy, formalna i oficjalna ocena prawna tej zbrodni dokonana przez prokuratora IPN, jako reprezentującego instytucję Państwa Polskiego, wreszcie zaprezentowanie tych ustaleń i tej oceny polskiej i międzynarodowej opinii publicznej. Mimo bowiem faktu, iż w sprawie katyńskiej wiemy już niemal wszystko i znamy najważniejsze dokumenty zbrodni, zaś sprawca się przyznał (deklaracje prezydentów Gorbaczowa i Jelcyna), mimo chakteryzowania przez rozmaite polskie czynniki oficjalne „operacji katyńskiej” NKWD z 1940 r. jako ludobójstwa, wciąż nie doczekaliśmy się polskiej formalnej końcowej oceny prawnej tej zbrodni. Wobec praktycznej obecnie niedostępności akt śledztwa rosyjskiego i związanych z tym niewielkich szans na poszerzenia bazy źródłowej, śledztwo polskie może być prowadzone w oparciu o wszystkie inne zasoby źródłowe (w tym znajdujące się poza Polską, oraz udostępnione Polsce w latach 90. XX wieku w postaci fotokopii obszerne materiały z archiwów sowieckich) i w łączności z wszystkimi środowiskami Rodzin Katyńskich.

W sprawie badania zbrodni katyńskiej wciąż można wiele zrobić

także na niwie badań historycznych i źródłoznawczych. Mimo że historycy posiadają już rozległą i szczegółową wiedzę i znajomość dokumentów na temat zbrodni, nadal stoimy przed licznymi pytaniami badawczymi. Nie przedstawiono dotąd np. źródłowych dowodów na zniszczenie protokołów powołanej przez Politbiuro WKP(b) do sprawy eksterminacji polskich oficerów tzw. centralnej trójki NKWD, nie mamy źródłowych dowodów na zniszczenie teczek jeńców, na ujawnienie oczekują dokumenty towarzyszące znanej już „liście ukraińskiej”, w sferze postulatów pozostaje współpraca z władzami Białorusi w sprawie ujawnienia „listy białoruskiej” i związanych z nią dokumentów. Pożądane byłoby szerokie wykorzystanie w badaniach ustaleń i materiałów zebranych przez badającą zbrodnię katyńską w latach 50. XX wieku Komisję Kongresu USA (tzw. Komisja Madдена), oraz dalsze prowadzenie działań edytorskich (tu nie można nie odnotować dokonania krakowskiego Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego), reedycji źródeł obecnie trudno dostępnych (np. oficjalnego niemieckiego sprawozdania czy dokumentacji PCK), czy wręcz stworzenie idealnego inwentarza źródeł związanych ze sprawą zbrodni katyńskiej. Obecny stan badań nad okolicznościami popełnienia zbrodni na polskich jeńcach w 1940 r. dostarcza dodatkowo, dzięki już dostępnej źródłowo szczegółowej faktografii, bardzo ważnej uogólnionej wiedzy o mechanice dokonywania zbrodni masowej Związku Sowieckim w latach 40-tych, o sposobie angażowania struktur państwa w operację tego typu, o wytwarzanej przy tej okazji dokumentacji źródłowej różnych typów, wreszcie umożliwia analizę porównawczą niemieckich i sowieckich metod popełniania zbrodni masowej w okresie apogeum potęgi systemów hitlerowskiego i komunistycznego.

„Katyń” pozostanie symbolem polskiej martyrologii i jednym z najważniejszych symboli stosunków polsko-sowieckich. Nikt w Polsce nie chce, aby poprzez zaniechania naszego pokolenia, w następstwie braku oceny przeszłości i współczesnej instrumentalizacji, stał się w przyszłości symbolem stosunków polsko-rosyjskich.

Janusz Kurtyka
Prezes Instytutu Pamięci Narodowej

DOROCZNA SESJA KATYŃSKA.
ZAMEK KRÓLEWSKI
WARSZAWA 20.05.2006 r.

APEL KATYŃSKI

PRZESŁANIE DLA PRZYSZŁOŚCI

Decyzje władz Federacji Rosyjskiej dotyczące umorzenia śledztwa katyńskiego, utajnienia dokumentacji śledczej, odmówienia ofiarom zbrodni statusu represjonowanych z powodów politycznych, cofnęły w Rosji sprawę katyńską na drogę zakłamania z czasów Stalina i Berii.

Od pamiętnego komunikatu TASS z 13 kwietnia 1990 r., oficjalnie ujawniającego sowieckie sprawstwo zbrodni, władze rosyjskie piętrzyły kolejno trudności w dostępie do źródeł, stosowały różne wybiegi, manipulowały sprawą na wszystkich szczeblach administracji, a mimo to proces ujawniania prawdy wciąż posuwał się do przodu.

Wspierały go grupy reformatorskie, które ujawniając dokumenty katyńskie, kompromitowały zwolenników starego postalinowskiego reżimu. Wspierali go przede wszystkim rosyjscy intelektualiści, dysydenci, członkowie „Memoriału” domagający się prawdy w imię poszanowania zasad moralnych, prawa i sprawiedliwości w imię demokratycznego oblicza Rosji.

Po roku 2000, gdy władzę w Federacji Rosyjskiej zdominowali funkcjonariusze KGB, epigoni NKWD, ujawnianie prawdy katyńskiej zostało zablokowane. Powróciła w sprawie katyńskiej praktyka prawna beriowszczyzny – prokuratury i sądy ze służby prawdziwej i sprawiedliwości przeszły w służbę polityki i kłamstwa, przykładem są ostatnie oświadczenia Naczelnej Prokuratury Federacji Rosyjskiej w sprawie zbrodni katyńskiej i jej ofiar.

Związek duchowo-pokoleniowy prominentnych osób najwyższych władz Federacji Rosyjskiej ze sprawcami zbrodni katyńskiej z dawnego NKWD jest zbyt bliski i silny, by sprawa katyńska mogła się obecnie zakończyć tak, jak tego wymagają normy moralne, poczucie sprawiedliwości oraz przepisy prawa międzynarodowego.

Przestańmy wierzyć, że obecna władza Federacji Rosyjskiej uczyni choćby mały krok w kierunku ujawnienia całej prawdy o zbrodni katyńskiej oraz osądzenia czynu i jego sprawców.

Przygotujmy się na długą i uciążliwą walkę, prowadzoną wspólnie ze wszystkimi ludźmi w Polsce, w Rosji i na całym świecie, którym droga jest prawda i sprawiedliwość, którym drogę są godność i honor osoby ludzkiej.

Przysięgajmy na kości naszych ojców, dziadów i pradziadów spoczywające w dołach śmierci, że nie ustaniemy w tej walce do ostatecznego zwycięstwa prawdy i sprawiedliwości.

Tak jak 15 stycznia 1990 r. zwracamy się ponownie do ludzi mających wpływ na kształtowanie opinii publicznej w Rosji, do wszystkich bez wyjątku ludzi dobrej woli – wyzwólcie nasze narody – wyzwólcie przyszłe pokolenia od brzemienia tej okrutnej zbrodni. Tylko Wy sami możecie tego dokonać w imię pamięci milionów Waszych bliskich, ofiar zbrodniczego systemu, których kości zaścieniają Wasz kraj.

Stańmy wspólnie do tej walki, w imię dobrej i wolnej przyszłości.

Apelujemy do polskiego wymiaru sprawiedliwości, aby z pełną konsekwencją prowadzone było polskie śledztwo katyńskie, aż do kwalifikacji prawnej zbrodni i orzeczenia w sprawie wymordowania polskich jeńców w ZSRR.

Apelujemy do władz Rzeczypospolitej Polskiej, aby najusilniej kontynuowały i wspierały wszelkie działania prowadzące do ostatecznego wyjaśnienia okoliczności zbrodni, aby zdecydowanie broniły godności i honoru ofiar zbrodni.

Rada
Polskiej Fundacji Katyńskiej

Niezależny Komitet Historyczny
Badania Zbrodni Katyńskiej

BIBLIOGRAFIA ZBRODNI KATYŃSKIEJ

Materiały z lat 2004–2005

Opracowanie i redakcja:
Izabela Kowalska, Elżbieta Pawińska

Od autorów	187
Wykaz czasopism	189
I. ZAGADNIENIA OGÓLNE	191
1. Bibliografie, informatory, przewodniki	191
2. Materiały rocznicowe	192
3. Konferencje, spotkania, sympozja	194
II. OKUPACJA ZIEM POLSKICH PRZEZ ZSRR 1939-1941	194
III. OBOZY JENIECKIE	208
IV. UJAWNIEŃ ZBRODNI KATYŃSKIEJ	209
1. Stan i organizacja badań	209
2. Archiwalia i dokumenty publikowane	222
3. Listy strat. Aresztowani. Deportowani. Zaginieni	226
4. Pamiętniki. Relacje. Wspomnienia	227
V. RZĄDY I SPOŁECZEŃSTWA WOBEC ZBRODNI KATYŃSKIEJ	230
1. Zagadnienia ogólne	230
2. Sprawa Katynia a udział Polaków w uroczystościach 60. rocznicy zakończenia II wojny światowej w Moskwie	235
VI. MATERIAŁY DO BIOGRAFII	240
VII. UPAMIĘTNIEŃ ZBRODNI KATYŃSKIEJ	273
1. Zagadnienia ogólne	273
2. Pomniki. Tablice pamiątkowe	276
3. Muzea. Wystawy	279
4. Nekropolie	280

5. Literatura piękna i sztuka	282
6. Obchody rocznicowe. Uroczystości	287
7. Instytucje. Stowarzyszenia	295
VIII. ASPEKTY PRAWNE ZBRODNI KATYŃSKIEJ	302
INDEKS ALFABETYCZNY	325
INDEKS GEOGRAFICZNY	336

Od autorów

Prezentowana praca jest kontynuacją bibliografii Zbrodni Katyńskiej autorstwa Izabeli Kowalskiej, Urszuli Olech i Elżbiety Pawińskiej opublikowanej w „Zeszytach Katyńskich” nr 19. Opracowanie zawiera około 800 jednostek bibliograficznych. Składają się na nie druki zwarte, artykuły z czasopism naukowych i popularnonaukowych, wybranej prasy codziennej i publikacji obcojęzycznych. Podstawę zrębu głównego stanowi osiem działów, w których materiały uszeregowano alfabetycznie. Przyporządkowanie do poszczególnych działów może być niekiedy dyskusyjne. Ma to miejsce wtedy, gdy dana pozycja kwalifikuje się do kilku działów. Mamy jednak nadzieję, że nie będzie to przeszkodą w odnalezieniu poszukiwanej informacji. Opisy bibliograficzne zostały sporządzone według aktualnie obowiązujących norm. Informacje bibliograficzne pochodzą z wszelkich dostępnych wydawnictw bibliograficznych, w dużej części także z autopsji. Nieliczne pozycje, których pełnego opisu nie udało się ustalić posiadają szcztłkowe dane bibliograficzne. W tym wypadku autorkom chodziło o zasygnalizowanie istnienia takiej publikacji. W części opisów bibliograficznych, gdy tytuł nie oddawał treści, zastosowano adnotacje. Publikacje w języku rosyjskim jak też nazwiska autorów rosyjskich podano w transliteracji. Cennym uzupełnieniem zrębu głównego jest indeks alfabetyczny, zawierający nazwiska autorów, współautorów, redaktorów, recenzentów, nazwiska występujące w opisie bibliograficznym i geograficzny oraz tytuły wydawnictw zwartych. Wydawnictwo zawiera także wykaz wykorzystanych czasopism.

Bibliografię niniejszą kierujemy do szerokiego grona odbiorców, przede wszystkim czytelników *Zeszytów Katyńskich*, członków *Rodzin Katyńskich*, a także badaczy i publicystów, którym ta tematyka jest bliska.

Mamy nadzieję, że rejestrowanie i publikowanie co kilka lat bibliografii Zbrodni Katyńskiej dokumentuje najlepiej dorobek historiografii w tym zakresie.

REDAKCJA

WYKAZ CZASOPISM

Arcana. — 2003, nr 3/4; 2004, nr 3

Bandera. — 2004, czerwiec

Białoruskie Zeszyty Historyczne. — 2000, nr 14; 2001, nr 16; 2002, nr 17–18; 2003, nr 20

Biuletyn Historii Pogranicza. — 2003, nr 4

Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej. — 2002 nr 3; 2003, nr 11; 2004, nr 12

Dzieje Najnowsze. — 2003, nr 3

Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza (Londyn). — 2003, nr 261

Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza. Tydzień Polski (Londyn). — 2004, nr 14–43

Dziennik Polski (Londyn). — 2004, nr 99–294

Forum. — 2004, nr 28

Gazeta Policyjna. — 2000, nr 15–48; 2001, nr 16–48; 2002, nr 12–37; 2003, nr 3–48; 2004, nr 11–39

Gazeta Polska. — 2005, nr 11

Gazeta Wyborcza. — 2004, nr 229; 2005, nr 28–94

Golgota Wschodu. — 2003, t. 1

Historyczno-Badawczy Biuletyn Filatelistyczny. — 2003, nr 3/4

Krakowski Rocznik Archiwalny. — 2003, t. 9

Łambinowicki Rocznik Muzealny. — 2003, t. 26

Magazyn Trybuny. — 2004, nr 16

Masovia. — 2000, t. 3

Newsweek Polska. — 2004, nr 33

Niepodległość i Pamięć. — 2004, nr 20

Nowe Książki. — 2004, nr 6

Pamięć i Sprawiedliwość. — 2002, nr 2; 2003, nr 1

Polityka. — 2005, nr 16

Polska Zbrojna. — 2005, nr 17

Przegląd Nauk Historycznych. — 2003, nr 2

Przeszłość i Pamięć. — 2000, nr 4; 2001, nr 3-4; 2002, nr 1/2-3/4; 2003, nr 1/2-3/4; 2004, nr 1/2

Rocznik Koszaliński. — 2001, nr 29

Rocznik Lubaczowski. — 2000, t. 9/10

Rocznik Mińsko-Mazowiecki. — 2001, z. 8

Rodowód. — 2004, nr 4-12

Rzeczpospolita. — 2004, nr 67-290; 2005, nr 41-89

Studia Historyczne. — 2003, z. 3/4

Studia Łomżyńskie. — 2003, t. 14

Studia Podlaskie. — 2002, t. 12

Trybuna. — 2005, nr 12-89

Więź. — 2003, nr 8/9

Wojskowy Przegląd Historyczny. — 1991, nr 1

Wprost. — 2004, nr 34

Zbiór Dokumentów = Recueil de Documents Akademia Dyplomatyczna Ministerstwa Spraw Zagranicznych. — 2000, nr 2-3

Zestawienie. — 2003, nr 13

Zeszyty Historyczne (Paryż). — 2003, nr 144

Ziemia Łomżyńska. — 2003, t. 7

Życie Warszawy. — 2005, nr 60-72

I. ZAGADNIENIA OGÓLNE

1. BIBLIOGRAFIE, INFORMATORY, PRZEWODNIKI

1. INWENTARZ dokumentów katyńskich przechowywanych w Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie / wstęp i oprac. Stanisław M. Jankowski, Adam Roliński. — Kraków : Fundacja CDCN, 2002. — 168, [3] s., [68] s. tabl. (w tym kolor) : il., err. ; 24 cm. — (Biblioteka Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego ; t. 14)

Indeksy

ISBN 83-7188-450-8

2. JĘDREJEK Grzegorz

Czy o Katyniu napisano już wszystko? : czyli o dostępnej na rynku polskim literaturze dotyczącej Katynia / Grzegorz Jędrejek

W: *Golgota Wschodu.* — 2003, t. 1, s. 43-50

3. KOWALSKA Izabela

Antykatyń : losy jeńców rosyjskich w Polsce w 1920 r. : (materiały do bibliografii) / oprac. i red. zesp. w skł. Izabela Kowalska, Urszula Olech, Elżbieta Pawińska

W: *Zbrodnia katyńska : wina i oskarżenie* / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2004 (Zeszyty Katyńskie ; nr 19). — S. 149-167

ISBN 83-917780-1-0

4. KOWALSKA Izabela

Bibliografia zawartości „Zeszytów Katyńskich” nr 1-20 / Izabela Kowalska, Elżbieta Pawińska

W: *Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo* / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 283-339

ISBN 83-917780-2-9

5. KOWALSKA Izabela

Bibliografia zbrodni katyńskiej : materiały z lat 2004-2005 / Izabela Kowalska, Elżbieta Pawińska

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 283-

ISBN 83-917780-2-9

6. KOWALSKA Izabela

Bibliografia zbrodni katyńskiej : materiały z lat 1999-2004 / oprac. i red. zesp. w skł. Izabela Kowalska, Urszula Olech, Elżbieta Pawińska

W: Zbrodnia katyńska : wina i oskarżenie / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2004 (Zeszyty Katyńskie ; nr 19). — S. 169-421

ISBN 83-917780-1-0

2. MATERIAŁY ROCZNICOWE

7. BRATUSZEWSKA-WIDOMSKA Grażyna

Kamienie wołać będą / Grażyna Bratuszewska-Widomska ; oprac. graf. M. Rochnowska, fot. M. Kluczyński. — Fot., mapa

W: *Bandera*. — 2004, czerwiec, s. 1-3
64 rocznica zbrodni katyńskiej

8. FAŁDOWSKI Marek

Dlaczego zginęli jeńcy Ostaszkowa? / Marek Fałdowski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 16, s. 12

Działania zmierzające do zniszczenia polskiej państwowości

9. J.O.

Dali świadectwo prawdzie : w rocznicę Katynia / J.O.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89, s. A3

10. PAUL Allen

Zbrodnia nieznana światu : w rocznicę Katynia / Allen Paul ; rozm. Zofia Kunert. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2004, nr 97. Dod. *Plus Minus*, s. A11

Rozmowa z autorem książki „Katyn. Stalinowska masakra i tryumf prawdy” [„Katyn. The Untold Story of Stalin's Polish Massacre”. — New York, 1991; „Katyn. Stalin's Massacre and the seeds of polish resurrection”. — Maryland, 1996]

11. PRZEWOŹNIK Andrzej

Cień Katynia : gdy przed pięcioma laty uroczyście otwarto i poświęcono kolejno trzy cmentarze „katyńskie” w Charkowie, Katyniu i Miednoje, stało się jasne, iż po dziesięciu latach intensywnego dialogu polsko-rosyjskiego oraz wielu zabiegów i starań zamyka się jedna z najważniejszych kart w dziejach sprawy katyńskiej / Andrzej Przewołnik. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 2-3

12. PW

65 lat temu zapadła decyzja o zbrodni : rocznica mordu katyńskiego / PW

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 55, s. 2

13. ROK Katyński - Golgoty Wschodu 2005 : rocznica 65-lecia zbrodni Prawda - Pamięć - Prawo - Przebaczenie - Świadectwo : program ramowy Fundacji „Golgota Wschodu”

W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s. 9

14. TABOR Marcel

Dla upamiętnienia zamordowanych : 60. rocznica ujawnienia zbrodni katyńskiej / Marcel Tabor. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 24, s. 10

15. TOEPLITZ K. T.

Historia w rękach prawicy : polityka : białe plamy zastąpiły czarne dziury / K.T. Toeplitz. — Fot.

W: *Trybuna*. — 2005, nr 89, s. 10-11

16. WITKOWSKA Aleksandra

Zbrodnia katyńska w oczach trzech pokoleń / Aleksandra Witkowska. — Fot. — Bibliogr.

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2000, nr 4, s. 5-11

17. WOJCIECHOWSKI Marcin

Lach brat Moskała / Marcin Wojciechowski. — Fot.

18. ZIÓŁKOWSKA Ewa

Bykownia - kiedy poznamy pełną prawdę? : 65. rocznica zbrodni katyńskiej / Ewa Ziółkowska. — Fot.

W: *Kombatant*. — 2005, nr 4, s. 20

3. KONFERENCJE, SPOTKANIA, SYMPOZJA

19. PRZEWOŹNIK Andrzej

60. rocznica ujawnienia Zbrodni Katyńskiej / A. Przewoźnik. — Fot.

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2003, nr 1/2, s. 131

Konferencja naukowa zorganizowana przez Radę OPWiM, Prezydenta Miasta Stołecznego Warszawy, Federację Rodzin Katyńskich oraz Stowarzyszenie „Rodzina Policyjna 1939” w Muzeum Kolekcji im. Jana Pawła II 12. 04.2003 r.

20. SESJA katyńska [nt.: Zbrodnia Katyńska. Próba bilansu na Zamku Królewskim] w Warszawie : [7.04.2001 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 1/2, s. 134

II. OKUPACJA ZIEM POLSKICH PRZEZ ZSRR 1939-1941

21. BARANIAK Krystyna

Moja mama – Sybiraczka / Krystyna Baraniak

W: *Zestaniec*. — 2003, nr 13, s. 119-132

22. BAZANTA Kazimierz

Deportacje : „Śladami ludzkich łez” : relacje i wspomnienia / Kazimierz Bazanta ; oprac. Tomasz Rochatka, Filip Leśniak

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 75

23. BAZANTA Kazimierz

Syberyjska codzienność : „Śladami ludzkich łez” : relacje i wspomnienia / Kazimierz Bazanta ; oprac. Tomasz Rochatka, Filip Leśniak

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 80

24. BERNACKI Bartłomiej

Teatr i ośrodki kulturalne w okresie okupacji sowieckiej kresów północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (1939-1941) w świetle prasy legalnej / Bartłomiej Bernacki. — Streszcz.

W: *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. — 2002, nr 17, s. 156-172

25. BERNACKI Bartłomiej

Wojna zimowa (1939-1940) w radzieckiej okupacyjnej prasie polskojęzycznej na Białostocczyźnie / Bartłomiej Bernacki. — Streszcz.

W: *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. — 2002, nr 18, s. 131-145

26. BOĆKOWSKI Daniel

Radzieckie starania o poprawę sytuacji aprowizacyjnej obwodu białostockiego w latach 1939-1941 / Daniel Boćkowski

W: Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku : studia i materiały ofiarowane prof. dr. hab. Michałowi Gnatowskiemu w 70 — lecie urodzin / red. nauk. Anna Konopka, Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004. — S. 285-294

Tekst częściowo w jęz. ros.

Wykaz publ. Michała Gnatowskiego za lata 1973-2004, s. [13]-19

ISBN 83-89031-86-8

27. BOĆKOWSKI Daniel

Spoleczne i gospodarcze aspekty radzieckiej okupacji Białostocczyzny 1939-1941 : próba bilansu / Daniel Boćkowski

W: Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej (1939-1941) : studia i materiały / red. nauk. Michał Gnatowski, Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003. — S. 165-180

Mater. międzynarodowej konferencji nauk. zorganizowanej w październiku 2002 r. w Białymstoku. — Tekst częśc. ros.

ISBN 83-89031-69-8

28. BRODZICKI Czesław

Łomża i powiat łomżyński w latach drugiej wojny światowej i trudnych latach powojennych (do 1957 r.) / Czesław Brodzicki. — Warszawa : Czesław Brodzicki, 2004. — 310, [1] s., [6] k. tabl. (w tym kolor.) : faks., fot., mapa, portr., tab. ; 24 cm

Nazwa wydawcy w cop.

Indeksy

ISBN 83-920029-1-1

29. BUCHOWSKI Krzysztof

Litwa wobec ludności polskiej od września 1939 do czerwca 1940 roku / Krzysztof Buchowski

W: Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku : studia i materiały ofiarowane prof. dr. hab. Michałowi Gnatowskiemu w 70 — lecie urodzin / red. nauk. Anna Konopka, Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004. — S. 331-342

Tekst częściowo w jęz. ros.

Wykaz publ. Michała Gnatowskiego za lata 1973-2004, s. [13]-19
ISBN 83-89031-86-8

30. CZOP Edyta

Obwód lwowski pod okupacją ZSRR w latach 1939-1941 / Edyta Czop. — Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004. — 276 s., [1] k. tabl. złoż. : mapy, tab. ; 24 cm. — (Galicja i jej Dziedzictwo ; t. 18)

Bibliogr. s. 240-248. — Indeks
ISBN 83-7338-138-4

31. DANILECKI Tomasz

Deportacje ludności cywilnej z Białostoczczyzny [w latach 1939-1941 r.] / Tomasz Danilecki

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2002, nr 3, s. 33.

32. DUSIEWICZ Włodzimierz

Koniuchy... po 60 latach / Włodzimierz Dusiewicz. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 24-26

33. DZWONKOWSKI Roman

Represje wobec polskiego duchowieństwa katolickiego na ziemiach północno-wschodnich II RP 1939-1941 / Roman Dzwonkowski

W: *Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej (1939-1941) : studia i materiały / red. nauk. Michał Gnatowski, Daniel Boćkowski*. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003. — S. 75-93

Mater. międzynarodowej konferencji nauk. zorganizowanej w październiku 2002 r. w Białymstoku. — Tekst częśc. ros.
ISBN 83-89031-69-8

34. ELENSKAJA I. E.

Dokumenty gosarchiva Brestskoj oblasti 1939-1941 gg : charakteristika istočnikov / I. E. Elenskaja

W: *Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej (1939-1941) : studia i materiały / red. nauk. Michał Gnatowski, Daniel Boćkowski*. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003. — S. 223-230

Mater. międzynarodowej konferencji nauk. zorganizowanej w październiku 2002 r. w Białymstoku. — Tekst częśc. ros.
ISBN 83-89031-69-8

35. ELENSKAJA Irina

Zapadno-bielorusckoe obščestvo v svete materialov NKVD 1939-1941 gg. / Irina Elenskaja

W: *Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku : studia i materiały ofiarowane prof. dr. hab. Michałowi Gnatowskiemu w 70 — lecie urodzin / red. nauk. Anna Konopka, Daniel Boćkowski*. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004. — S. 393-400

Tekst częsciowo w jęz. ros.

Wykaz publ. Michała Gnatowskiego za lata 1973-2004, s. [13]-19
ISBN 83-89031-86-8

36. FILIPOWICZ Mariusz

Zbrodnia w Zelwie / Mariusz Filipowicz

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2004, nr 12, s. 80-83

Dot. zabójstw: Władysława Ignatowskiego, Oskara Meyszowicza, Jana Kryńskiego, Jana Naumczyka i Dawida Jakobsona

37. FUSEK Kazimierz

Wspomnienia młodego łagienika / Kazimierz Fusek. — Fot.

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 66-73

38. GŁOWACKA Irena

Zawsze miała własne zdanie / Irena Głowacka

W: *Zestaniec*. — 2003, nr 13, s. 97-106

Wojenne losy Zofii Szelengowicz

39. GŁOWACKI Albin

Przyczyna śmierci... : lwowskie ślady sowieckich zbrodni na polskich policjantach we wrześniu 1939 roku / Albin Głowacki. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 35, s. 8

M.in. dot. księgi zmarłych za lata 1931-1944 parafii św. Andrzeja we Lwowie (kościół oo. Bernardynów) oraz zasobów Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego

40. GŁOWACKI Albin

Wysiedlenie mieszkańców Zachodniej Białorusi z 800-metrowej strefy nadgranicznej na wiosnę 1940 r. / Albin Głowacki

W: *Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej (1939-1941) : studia i materiały / red. nauk. Michał Gnatowski, Daniel Boćkowski*. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003. — S. 139-153

Mater. międzynarodowej konferencji nauk. zorganizowanej w październiku 2002 r. w Białymstoku. — Tekst częśc. ros.
ISBN 83-89031-69-8

41. GNATOWSKI Michał

Radzieccy funkcjonariusze na Białostoczczyźnie (1939-1941) : wstępny zarys problematyki / Michał Gnatowski

W: Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej (1939-1941) : studia i materiały / red. nauk. Michał Gnatowski, Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003. — S. 181-209

Mater. międzynarodowej konferencji nauk. zorganizowanej w październiku 2002 r. w Białymstoku. — Tekst częśc. ros.

ISBN 83-89031-69-8

42. GNATOWSKI Michał

Radzieckie dokumenty o przygotowaniach do wyborów do Zgromadzenia Ludowego Zachodniej Białorusi oraz sprawozdania z przebiegu kampanii wyborczej w województwach i powiatach. Cz. 1-2 / Michał Gnatowski

W: *Studia Podlaskie*. — 2002, t. 12, s. 303-370 ; 2003, t. 13, s. 293-351

43. GNATOWSKI Michał

„Sąsiedzi” w sowieckim raju : rejon jedwabieński pod radziecką okupacją 1939-1941 / Michał Gnatowski. — Łomża : Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów, 2002. — [2], 302 s. : faks. ; 24 cm

Bibliogr. s. 277-282

ISBN 83-86175-61-3

Rec.: Daniel Boćkowski // *Dzieje Najnowsze*. — 2003, nr 3, s. 192-195

44. GRZELAK Czesław

Rola Armii Czerwonej w wyborach na zajętych terytorium Polski północno-wschodniej w 1939 roku / Czesław Grzelak

W: Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku : studia i materiały ofiarowane prof. dr. hab. Michałowi Gnatowskiemu w 70 — lecie urodzin / red. nauk. Anna Konopka, Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004. — S. 247-261

Tekst częściowo w jęz. ros.

Wykaz publ. Michała Gnatowskiego za lata 1973-2004, s. [13]-19

ISBN 83-89031-86-8

45. HLEBOWICZ Adam

Kresy utracone / z Adamem Hlebowiczem, Tomaszem Łabuszewskim i Piotrem Niwińskim rozmawia Barbara Polak. — Fot.

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2004, nr 12, s. 4-30

M. in. o okupacji radzieckiej

46. HRYCIUK Grzegorz

Zmiany liczebności ludności Wołynia podczas okupacji radzieckiej w latach 1939-1941 / Grzegorz Hryciuk

W: Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku : studia i materiały ofiarowane prof. dr. hab. Michałowi Gnatowskiemu w 70 — lecie urodzin / red. nauk. Anna Konopka, Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004. — S. 367-379

Tekst częściowo w jęz. ros.

Wykaz publ. Michała Gnatowskiego za lata 1973-2004, s. [13]-19

ISBN 83-89031-86-8

47. JACKEVIČ Sergej

Polityka sowieckich władz adnosna nacyjnal'naga škol'nictva u Zachodnjai Belorusi u 1939-1941 gg / Sergej Jackevič. — Streszcz.

W: *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. — 2000, nr 14, s. 157-167

48. JASIEWICZ Krzysztof

Pierwsi po diable : elity sowieckie w okupowanej Polsce 1939-1941 : (Białostoczczyzna, Nowogródzczyzna, Polesie, Wileńszczyzna) / Krzysztof Jasiewicz. — Warszawa, 2001

Rec.: Anna Sobór // *Studia Historyczne*. — 2003, z. 3/4, s. 429-432

49. KALBARCZYK Sławomir

O sowieckich represjach wobec Polaków / ze Sławomirem Kalbarczykiem, Tomaszem Łabuszewskim i Kazimierzem Krajewskim rozmawia Barbara Polak. — Fot.

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 4-30

50. KEMPA Robert

Codziennosc w powiecie giżyckim w latach II wojny światowej / Robert Kempa

W: *Masovia*. — 2000, t. 3, s. 233-235

51. KLECEL Marek

Dwaj „kultowi” pisarze wileńscy / Marek Klecel. — Fot.

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2004, nr 12, s. 60-66

52. „KOLABORACJA” i historia : spór o postawy Polaków / Jan Stanisław Ciechanowski, Małgorzata Dąbrowska, Leszek Dzięgiel, Roman Dzwonkowski, Daniel Grinberg, Marek Kazimierz Kamiński, Krzysztof Kawalec, Jan Kieniewicz, Marek Kornat, Paweł Machcewicz, Andrzej Paczkowski, Wojciech Roszkowski, Tomasz Strzembosz, Piotr Wandycz, Jerzy Węgiński

W: *Arcana*. — 2003, nr 3/4, s. 13-69

53. KOŁAKOWSKI Piotr

Sowiecki aparat bezpieczeństwa wobec podziemia polskiego na Kresach Wschodnich 1939-1941 : zarys problematyki / Piotr Kołakowski

W: Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku : studia i materiały ofiarowane prof. dr. hab. Michałowi Gnatowskiemu w 70 — lecie urodzin / red. nauk. Anna Konopka, Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004. — S. 295-309

Tekst częściowo w jęz. ros.

Wykaz publ. Michała Gnatowskiego za lata 1973-2004, s. [13]-19

ISBN 83-89031-86-8

54. KORCZYŃSKI Kazimierz

Sybiracy na Sądecczyźnie / Kazimierz Korczyński, Danuta Rybicka.

— Nowy Sącz : Związek Sybiraków. [Oddział], 2003. — 103 s. : il., fot. (gł. kolor.), mapa ; 21 cm

ISBN 83-920003-0-7

55. KOŚC Katarzyna

„To o was, bezimienne” : przyczynek do rozważań o trudach macierzyństwa na zesłaniu / Katarzyna Kość

W: *Zestaniec*. — 2003, nr 13, s. 15-39

56. KOWALSKA Ewa

Żydzi a władza radziecka na obszarze Białostoczczyzny w latach 1939-1941 : narodowo i społecznie motywowani sprzymierzeńcy nowej władzy / Ewa Kowalska

W: Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej (1939-1941) : studia i materiały / red. nauk. Michał Gnatowski, Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003. — S. 211-221

Mater. międzynarodowej konferencji nauk. zorganizowanej w październiku 2002 r. w Białymstoku. — Tekst częśc. ros.

ISBN 83-89031-69-8

57. KRUPKOWSKA Bronisława

Deportacje : „Śladami ludzkich łez” : relacje i wspomnienia / Bronisława Krupkowska ; oprac. Tomasz Rochatka, Filip Leśniak

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 74

58. KRUPKOWSKA Bronisława

Syberyjska codzienność : „Śladami ludzkich łez” : relacje i wspomnienia / Bronisława Krupkowska ; oprac. Tomasz Rochatka, Filip Leśniak

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 78-80

59. KRUPKOWSKA Bronisława

Syberyjska codzienność : „Śladami ludzkich łez” : relacje i wspomnienia / Bronisława Krupkowska ; oprac. Tomasz Rochatka, Filip Leśniak

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 77-78

60. KUKLO Cezary

Konferencja naukowa „Okupacja sowiecka ziem polskich w latach 1939-1941” : Przemysł, 18-19 września 2003 r. / Cezary Kuklo

W: *Biuletyn Historii Pogranicza*. — 2003, nr 4, s. 133-136

61. MALONOWA Danuta

Lubelskie uroczystości w rocznicę sowieckiej agresji na Polskę / Danuta Malonowa. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 12

62. MAŁANOWSKA Aniela

Zambrowskie kobiety przysięgały... / Aniela Małanowska

W: *Ziemia Łomżyńska*. — 2003, [t.] 7, s. 218-237

Walka z okupantem sowieckim i niemieckim

63. MARKIEWICZ Marcin

Tajga i topieliska / Marcin Markiewicz. — Fot.

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 31-35

64. MILEWSKA-MŁYNIK Anna

„Była wspaniała i niezwykła...” / Anna Milewska-Młynik

W: *Zestaniec*. — 2003, nr 13, s. 87-95

Losy Wiery Bujalskiej zesłanej do Kazachstanu

65. MILEWSKI Jan J.

Osadnicy wojskowi na kresach / Jan Jerzy Milewski. — Fot.

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2004, nr 12, s. 44-50

M. in. o okupacji radzieckiej

66. MISZEWSKI Dariusz

Protesty kapitana Kazimierza Bokowca i biskupa Sawy przeciwko włączeniu ziem wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej zamieszkiwanych przez Białorusinów do Związku Radzieckiego / Dariusz Miszewski

W: *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. — 2003, z. 20, s. 277-282

67. NIEMCZYCKA BABEL Wanda
Okres „pierwszych bolszewików” / Wanda Niemczycka Babel
W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza. Tydzień Polski (Londyn)*. — 2004, nr 49, s. 14
68. NIEMCZYCKA-BABEL Wanda
Życie codzienne w „raju” : Lwów, lata wojny 1939-1945 / Wanda Niemczycka Babel
W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza. Tydzień Polski (Londyn)*. — 2004, nr 43, s. 15
69. PASIERBIŃSKA Wanda M.
Od Ruska do Germańca : relacje i wspomnienia / Wanda Maria Pasierbińska ; oprac. Piotr Łysakowski
W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2004, nr 12, s. 84-95
70. PIOTROWSKA-DUBIK Barbara
Moja mama Helena / Barbara Piotrowska-Dubik
W: *Zestaniec*. — 2003, nr 13, s. 107-118
Wspomnienie z lat spędzonych w Kazachstanie
71. PIVOVARČIK Sergej
Ispol'zovanie mestnogo naselenja na stroitel'stve voennyh spec obektov v Belocockoj Oblasti (1939-1941 gg) / Sergej Pivovaričik
W: *Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej (1939-1941) : studia i materiały / red. nauk. Michał Gnatowski, Daniel Boćkowski*. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003. — S. 156-164
Mater. międzynarodowej konferencji nauk. zorganizowanej w październiku 2002 r. w Białymstoku. — Tekst część. ros.
ISBN 83-89031-69-8
72. POHORECKI Feliks
Wspomnienia dra Feliksa Pohoreckiego z okresu tzw. pierwszej okupacji sowieckiej we Lwowie / Feliks Pohorecki. — Sum.
W: *Krakowski Rocznik Archiwalny*. — 2003, t. 9, s. 237-240
73. ROJEK Wojciech
Rola kresów północno-wschodnich II RP w stosunkach polsko-brytyjskich / Wojciech Rojek
W: *Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej (1939-1941) : studia i materiały / red. nauk. Michał Gnatowski*,

- Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003. — S. 29-50
Mater. międzynarodowej konferencji nauk. zorganizowanej w październiku 2002 r. w Białymstoku. — Tekst część. ros.
ISBN 83-89031-69-8
74. ROMAN Wanda K.
Geneza polskiej konspiracji wojskowej na Wileńszczyźnie latach drugiej wojny światowej / Wanda Krystyna Roman
W: *Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku : studia i materiały ofiarowane prof. dr. hab. Michałowi Gnatowskiemu w 70 — lecie urodzin / red. nauk. Anna Konopka, Daniel Boćkowski*. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004. — S. 357-366
Tekst częściowo w jęz. ros.
Wykaz publ. Michała Gnatowskiego za lata 1973-2004, s. [13]-19
ISBN 83-89031-86-8
75. ROZENBLAT S. C.
Sovetizacija i antisemitizm v zapadnobeloruskich zemlach 1939-1941 gg / S. C. Rozenblat
W: *Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej (1939-1941) : studia i materiały / red. nauk. Michał Gnatowski, Daniel Boćkowski*. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003. — S. 105-118
Mater. międzynarodowej konferencji nauk. zorganizowanej w październiku 2002 r. w Białymstoku. — Tekst część. ros.
ISBN 83-89031-69-8
76. RUSIECKI Józef
Tajgi sowieckie ich wchłonęły... : próba retrospekcji : 65 rocznica pierwszej masowej deportacji ludności polskiej w głąb ZSRR / Józef Rusiecki. — Fot.
W: *Kombatant*. — 2005, nr 2, s. 16
77. SILICKI Bohdan
Korpus Ochrony Pogranicza : (w 80 rocznicę powołania) / Bohdan Silicki. — Fot.
W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 14-15
Wielu żołnierzy zginęło na wschodnich granicach Polski, po wkroczeniu Armii Czerwonej. Znaczna część trafiła do niewoli i sowieckich obozów w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkuwie
78. SMURZYŃSKI Jerzy
Moja młodość wojenna / Jerzy Smurzyński
W: *Ziemia Łomżyńska*. — 2003, [t.] 7, s. 191-217

Okupacja sowiecka i niemiecka w Łomży

79. STRZEMBOSZ Tomasz

Antysowiecka partyzantka i konspiracja nad Biebrzą X 1939 - VI 1941 / Tomasz Strzembosz. — Warszawa : „Neriton”, 2004. — 234, [2] s., [2] s. tabl. : fot. ; 24 cm + 3 k. map.

Bibliogr. s. 215-221
ISBN 83-88973-78-9

[CBW sygn. 433331-2]

80. SUDOŁ Adam

Hipokryzja i mistyfikacje stalinowskiego aparatu partyjno-państwowego w świetle antypolskiego protokołu Biura Politycznego WKP(b) z 1 X 1939 r. oraz stenogramu obrad Zgromadzenia Ludowego Zachodniej Białorusi / Adam Sudoł

W: *Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej (1939-1941)* : studia i materiały / red. nauk. Michał Gnatowski, Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003. — S. 9-27

Mater. międzynarodowej konferencji nauk. zorganizowanej w październiku 2002 r. w Białymstoku. — Tekst częśc. ros.
ISBN 83-89031-69-8

81. SUPADY Jerzy

Śmierć w więzieniach sowieckich / Jerzy Supady

W: *Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku* : studia i materiały ofiarowane prof. dr. hab. Michałowi Gnatowskiemu w 70 — lecie urodzin / red. nauk. Anna Konopka, Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004. — S. 429-434

Tekst częściowo w jęz. ros.

Wykaz publ. Michała Gnatowskiego za lata 1973-2004, s. [13]-19
ISBN 83-89031-86-8

82. SUPADY Jerzy

Warunki w więzieniach funkcjonujących na ziemiach polskich pod okupacją sowiecką w latach 1939-1941 / Jerzy Supady

W: *Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej (1939-1941)* : studia i materiały / red. nauk. Michał Gnatowski, Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003. — S. 95-103

Mater. międzynarodowej konferencji nauk. zorganizowanej w październiku 2002 r. w Białymstoku. — Tekst częśc. ros.

ISBN 83-89031-69-8

83. SZCZERBALUK Helena

Deportacje : „Śladami ludzkich łez” : relacje i wspomnienia / Helena Szczerbaluk ; oprac. Tomasz Rochatka, Filip Leśniak

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 75-76

84. SZCZERBALUK Helena

Syberyjska codzienność : „Śladami ludzkich łez” : relacje i wspomnienia / Helena Szczerbaluk ; oprac. Tomasz Rochatka, Filip Leśniak

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 78

85. SZCZUROWSKI Maciej

Rząd i społeczeństwo Litwy wobec internowania Polaków w latach 1939-1940 / Maciej Szczurowski

W: *Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku* : studia i materiały ofiarowane prof. dr. hab. Michałowi Gnatowskiemu w 70 — lecie urodzin / red. nauk. Anna Konopka, Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004. — S. 343-355

Tekst częściowo w jęz. ros.

Wykaz publ. Michała Gnatowskiego za lata 1973-2004, s. [13]-19
ISBN 83-89031-86-8

86. SZENAJCH Teresa

Deportacje : „Śladami ludzkich łez” : relacje i wspomnienia / Teresa Szenajch ; oprac. Tomasz Rochatka, Filip Leśniak

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 76

87. SZENAJCH Teresa

Syberyjska codzienność : „Śladami ludzkich łez” : relacje i wspomnienia / Teresa Szenajch ; oprac. Tomasz Rochatka, Filip Leśniak

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 78

88. ŚLESZYŃSKI Wojciech

Władze szkolne i kadra pedagogiczna w sowieckim modelu oświaty na obszarze przedwojennego województwa białostockiego w latach 1939-1941 / Wojciech Śleszyński. — Tab. — Streszcz.

W: *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. — 2001, nr 16, s. 128-140

89. ŚWIATEK Lilianna

Sytuacja uchodźców żydowskich na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939-1941 w świetle opublikowanych dokumentów Archiwum Ringelbluma / Lilianna Świątek

W: *Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej (1939-1941)* : studia i materiały / red. nauk. Michał Gnatowski,

Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003. — S. 119-138

Mater. międzynarodowej konferencji nauk. zorganizowanej w październiku 2002 r. w Białymstoku. — Tekst częśc. ros.
ISBN 83-89031-69-8

90. TABOR Marcel

Pozasłużbowo w ramach ... służby ? / Marcel Tabor

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 35, s. 7

Działalność Lechomira Domaszewicza w l. 1990-1993

91. VASILJUČAK Michail

Kadravaja palityka savetaŭ u Krynkaŭskim raene Belastockaj vo-
blasci : (verasen' 1939 - červen' 1941 gg.) / Michail Vasiljučak

W: *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. — 2003, z. 20, s. 209-216

92. WAWRZYNIAK Salomei

Deportacje : „Śladami ludzkich łez” : relacje i wspomnienia / Salomei
Wawrzyniak ; oprac. Tomasz Rochatka, Filip Leśniak

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 76

93. WIELICZKO Mieczysław

Lwów – Białystok – Wilno: o specyfice i prawidłowości procesu hi-
storycznego pod sowiecką władzą na przełomie lat 1939-1940 / Mie-
czysław Wieliczko

W: *Sowietyzacja i rusyfikacja północno-wschodnich ziem II Rzeczy-
pospolitej (1939-1941) : studia i materiały* / red. nauk. Michał Gnatowski,
Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białym-
stoku, 2003. — S. 51-74

Mater. międzynarodowej konferencji nauk. zorganizowanej w październiku
2002 r. w Białymstoku. — Tekst częśc. ros.
ISBN 83-89031-69-8

94. WIELICZKO Mieczysław

Sowietci w Lubaczowskim : zapis kronikarski od 17 września 1939 do
22 czerwca 1941 roku / Mieczysław Wieliczko

W: *Rocznik Lubaczowski*. — 2000, t. 9/10, s. 103-134

95. WIELICZKO Mieczysław

Sowiecko-niemiecka wymiana żołnierzy Wojska Polskiego jesienią
1939 roku / Mieczysław Wieliczko

W: *Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku : studia i materiały
ofiarowane prof. dr. hab. Michałowi Gnatowskiemu w 70 — lecie urodzin* /

red. nauk. Anna Konopka, Daniel Boćkowski. — Białystok : Wydawnictwo
Uniwersytetu w Białymstoku, 2004. — S. 263-284

Tekst częściowo w jęz. ros.

Wykaz publ. Michała Gnatowskiego za lata 1973-2004, s. [13]-19

ISBN 83-89031-86-8

96. WIERZBICKI Marek

Polacy i Żydzi w zaborze sowieckim : stosunki polsko-żydowskie na
ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej pod okupacją so-
wiecką (1939-1941) / Marek Wierzbicki. — Warszawa, 2001

Rec.: Jacek Borkowicz // *Więź*. — 2003, nr 8/9, s. 117-124

97. WIERZBICKI Marek

Stosunki polsko-białoruskie pod okupacją sowiecką (1939-1941) / Ma-
rek Wierzbicki. — Streszcz. w jęz. białorus.

W: *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. — 2003, z. 20, s. 172-193

98. WIERZBICKI Marek

Stosunki polsko-żydowskie na ziemiach północno-wschodnich II Rze-
czypospolitej pod okupacją sowiecką (1939-1941) / Marek Wierzbicki.
— Warszawa, 2001

Rec.: Andrzej Żbikowski // *Pamięć i Sprawiedliwość*. — 2002, nr 2,
s. 304-317

Polem.: W odpowiedzi na recenzję Andrzeja Żbikowskiego: Marek Wier-
bicki, „Polacy i Żydzi w zaborze sowieckim. Stosunki polsko-żydowskie na
ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej pod okupacją sowiecką
(1939-1941)” / Marek Wierzbicki // *Pamięć i Sprawiedliwość*. — 2003, [nr] 1,
s. 333-345

99. WRÓBEL Janusz

Żydzi uratowani z „niełudzkiej ziemi” / Janusz Wróbel. — Fot.

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 42-51

100. ŻURAWSKI Józef W.

Sowiecka okupacja Kresów Wschodnich w latach 1939-1941 / J. Wi-
told Żurawski

W: *Historyczno-Badawczy Biuletyn Filatelistyczny*. — 2003, nr 3/4,
s. 113-122

Spis placówek pocztowych, datowniki, dokumentacja pocztowa

III. OBOZY JENIECKIE

101. JANIK Tomasz

Ostaszków 1990 : sprawozdanie z podróży / Tomasz Janik. — Szkic., mapy

W: *Wojskowy Przegląd Historyczny*. — 1991, nr 1, s. 314-320Uzup.: Uzupełnienie sprawozdania z podróży do Ostaszkowa : (materiał nie publikowany) / Tomasz Janik // *Rodowód*. — 2004, nr 7, s. 21-22

102. SILICKI Bohdan

Święty Nił i polscy więźniowie Ostaszkowa na jeziorze Seliger / Bohdan Silicki. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 7

w Monasterze Niło-Stołbnaja Pustelnia więziono polskich oficerów od października do kwietnia 1940 roku

103. SZCZEŚNIAK Andrzej L.

Katyńska zbrodnia / A. L. Szcześniak. — Radom : Polskie Wydaw. Encyklopedyczne "Polwen", 2004. — 91 s. : faks. ; 21 cm. — (Biblioteka "Białych Płam")

Pełna nazwa aut. na okł

Bibliogr. s. 89-90

ISBN 83-88822-79-9

104. WOLIŃSKI Dariusz

Gwiazdka przedwojennych policjantów / Dariusz Woliński. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 48, s. 10

Zawiera m.in. wspomnienia Franciszka Batora (oficera kompanii rezerwy policyjnej w Kielcach) o Wigilii w ostaszkowski obozie

IV. UJAWNIENIE
ZBRODNI KATYŃSKIEJ

1. STAN I ORGANIZACJA BADAŃ

105. ABŁAMOWICZ Dominik

Badania archeologiczne : prace poza cmentarzem PCK i dołami śmierci polskich oficerów / Dominik Abłamowicz, Mirosław Pietrzak

W: *Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995* : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 238-254Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

106. ABŁAMOWICZ Dominik

Dół śmierci nr 2 : wstępne badania poszukiwawcze / Dominik Abłamowicz

W: *Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995* : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 167-179Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

107. ABŁAMOWICZ Dominik

Dół śmierci nr 8 : wstępne badania poszukiwawcze / Dominik Abłamowicz, Mirosław Pietrzak

W: *Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995* : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 203-214Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

108. ADAMSKA Jolanta

Komisja Techniczna Polskiego Czerwonego Krzyża / Jolanta Adamaska. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 4-5

Fragmety referatu wygłoszonego na sesji w dniu 12 kwietnia 2003 r. Podano również nazwiska wszystkich członków Komisji Technicznej PCK, dla upamiętnienia ich działalności 18 kwietnia 2004 r. na ścianie Sanktuarium kościoła św. Karola Boremeusza na warszawskich Powązkach ks. Biskup Marian Duś poświęcił tablicę pamiątkową

109. BARAN Erazm

Katyń, stanowisko 1, wykop 14, dół śmierci nr 6 : ekshumacja szkieletów pochodzących z 1940 roku, pozostałych po ekshumacji w 1943 roku : raport medyka sądowego : aneks / Erazm Baran

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 293-295

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

110. BARAN Erazm

Mogiła 1 : raport medyka sądowego : wstępne badania poszukiwawcze : badania na cmentarzu PCK / Erazm Baran. — Rys., tab.

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 50-66

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

111. BARAN Erazm

Mogiła 4 : raport medyka sądowego : wstępne badania poszukiwawcze : badania na cmentarzu PCK / Erazm Baran. — tab.

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 91-96

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

112. BARAN Erazm

Mogiła 6 : raport medyka sądowego : wstępne badania poszukiwawcze : badania na cmentarzu PCK / Erazm Baran. — tab.

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 124-134

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

113. BARAN Erazm

Mogiły gen. bryg. Bronisława Bohaterewicza i gen. bryg. Mieczysława Makarego Smorawińskiego : raport medyka sądowego z odkrycia mogił generałów : aneks / Erazm Baran

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 310-314

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

114. BARAN Erazm

Podsumowanie prac medyka sądowego : podsumowanie wyników badań w Lesie Katyńskim / Erazm Baran. — tab.

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 270-275

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

115. BLOMBERG Maria M.

Dół śmierci nr 4 : wstępne badania poszukiwawcze / Maria Magdalena Blombergowa

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 187-190

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

116. BLOMBERG Maria M.

Dół śmierci nr 5 : wstępne badania poszukiwawcze / Maria Magdalena Blombergowa

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 190-193

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

117. BLOMBERG Maria M.

Dół śmierci nr 6 : wstępne badania poszukiwawcze / Maria Magdalena Blombergowa

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 193-201

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

118. BLOMBERG Maria M.

Dół śmierci nr 7 : wstępne badania poszukiwawcze / Maria Magdalena Blombergowa

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 201-203

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

119. BLOMBERG Maria M.

Katyni, stanowisko 1, wykop 14, dół śmierci nr 6 : ekshumacja szkieletów pochodzących z 1940 roku, pozostałych po ekshumacji w 1943 roku : wyniki obserwacji archeologicznych : aneks / Maria Magdalena Blomberg

W: *Katyni w świetle badań terenowych 1994-1995* : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 288-293

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

120. DUTKIEWICZ Marek

Elementy umundurowania i amunicja : podsumowanie wyników badań w Lesie Katyńskim / Marek Dutkiewicz. — tab.

W: *Katyni w świetle badań terenowych 1994-1995* : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 259-266

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

121. DUTKIEWICZ Marek

Mogiły gen. bryg. Bronisława Bohaterewicza i gen. bryg. Mieczysława Makarego Smorawińskiego : przedmioty znalezione w grobach generałów : aneks / Marek Dutkiewicz

W: *Katyni w świetle badań terenowych 1994-1995* : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 314-318

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

122. DZIĘCZKOWSKI Andrzej

Wyniki analiz drewna z mogił i dołów śmierci : podsumowanie wyników badań w Lesie Katyńskim / Andrzej Dzieczkowski

W: *Katyni w świetle badań terenowych 1994-1995* : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 276-278

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

123. GŁOSEK Marian

Aneks : wprowadzenie / Marian Głosek

W: *Katyni w świetle badań terenowych 1994-1995* : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 286-287

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

124. GŁOSEK Marian

Badania dołów śmierci : wprowadzenie / Marian Głosek

W: *Katyni w świetle badań terenowych 1994-1995* : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 148-151

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

125. GŁOSEK Marian

Badania na cmentarzu PCK : wstępne badania poszukiwawcze / Marian Głosek, Błażej Muzolf

W: *Katyni w świetle badań terenowych 1994-1995* : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 19-24

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

126. GŁOSEK Marian

Badania na cmentarzu PCK : wprowadzenie / Marian Głosek

W: *Katyni w świetle badań terenowych 1994-1995* : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 15-18

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

127. GŁOSEK Marian

Podsumowanie : prace poza cmentarzem PCK i dołami śmierci polskich oficerów / Marian Głosek

W: *Katyni w świetle badań terenowych 1994-1995* : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 257-258

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

128. GŁOSEK Marian

Podsumowanie badań dołów śmierci : wstępne badania poszukiwawcze / Marian Głosek

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 226-230

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

129. GŁOSEK Marian

Podsumowanie badań na cmentarzu PCK : wstępne badania poszukiwawcze / Marian Głosek

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 140-148

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

130. GŁOSEK Marian

Prace poza cmentarzem PCK i dołami śmierci polskich oficerów : wprowadzenie / Marian Głosek

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 231-232

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

131. GRZEŚKOWIAK Jan

Dół śmierci nr 1 : wstępne badania poszukiwawcze / Jan Grześkowiak

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 157-166

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

132. GRZEŚKOWIAK Jan

Mogiła 5 : badania archeologiczne : wstępne badania poszukiwawcze : badania na cmentarzu PCK / Jan Grześkowiak

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 96-102

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

133. JACZYŃSKI Stanisław

Stan badań nad zbrodnią katyńską z perspektywy 65 lat / Stanisław Jaczyński

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005(*Zeszyty Katyńskie* ; nr 20). — S. 69-94

ISBN 83-917780-2-9

134. JANKOWSKI Stanisław M.

Pod specjalnym nadzorem, przy drzwiach zamkniętych / Stanisław Maria Jankowski

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005(*Zeszyty Katyńskie* ; nr 20). — S. 95-134

ISBN 83-917780-2-9

135. JJK

Litwa : pomoc [w śledztwie] w sprawie Katynia : świat w skrócie / JJK

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 76, s. 13

136. KATYN' : mart 1940 g. – sentjabr' 2000 g. — Moskwa, 2001

Rec.: Albin Głowacki // *Przegląd Nauk Historycznych*. — 2003, nr 2, s. 273-278

137. KONFERENCJA prasowa nt. badań w Bykowni pod Kijowem : [Warszawa, 18.01.2002 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 1/2, s. 111

138. KOZŁOWSKI Maciej

Świadek specjalnego znaczenia : Niemcy nadawali rozgłos zbrodni katyńskiej, przywołując na jej miejsce świadków o głośnych nazwiskach - m. in. byłego premiera Polski Leona Kozłowskiego = fragmenty jego relacji, które dotarły do autora tego artykułu przez łańcuch pośredników, mogą rzucić na sprawę katyńską nowe światło / Maciej Kozłowski. — Fot.

W: *Polityka*. — 2005, nr 16, s. 84-87

139. LISTA uczestników prac w Lesie Katyńskim w 1994 i 1995 roku

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 314-318

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

140. LORKIEWICZ Wiesław

Mogiła 1 : badania antropologiczne : wstępne badania poszukiwawcze : badania na cmentarzu PCK / Wiesław Lorkiewicz. — Tab.

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 31-49

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

141. LORKIEWICZ Wiesław

Mogiła 4 : badania antropologiczne : wstępne badania poszukiwawcze : badania na cmentarzu PCK / Wiesław Lorkiewicz. — Tab.

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 83-91

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

142. LORKIEWICZ Wiesław

Mogiły gen. bryg. Bronisława Bohaterewicza i gen. bryg. Mieczysława Makarego Smorawińskiego : autopsyjna ocena wieku biologicznego szczątków kostnych spoczywających w trumnach oznaczonych numerami 01 i 02 : aneks / Wiesław Lorkiewicz

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 306-310

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

143. ŁOJEK Bożena

Antykatyń jako przedmiot badań : sprawozdanie z dyskusji / Bożena Łojek

W: Zbrodnia katyńska : wina i oskarżenie / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2004 (Zeszyty Katyńskie ; nr 19). — S. 141-147

ISBN 83-917780-1-0

144. ŁUCZAK Bogdan

Badania antropologiczne : prace poza cmentarzem PCK i dołami śmierci polskich oficerów / Bogdan Łuczak

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 255-257

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

145. ŁUCZAK Bogdan

Badania antropologiczne szczątków z dołów śmierci i wykopów ze stanowiska 1 poza cmentarzem PCK (Badania 1995 r.) : wstępne badania poszukiwawcze / Bogdan Łuczak

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 223-226

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

146. ŁUCZAK Bogdan

Katyń, stanowisko 1, wykop 14, dół śmierci nr 6 : ekshumacja szkieletów pochodzących z 1940 roku, pozostałych po ekshumacji w 1943 roku : antropologiczna ekspertyza ekshumowanych szkieletów : aneks / Bogdan Łuczak, Wiesław Lorkiewicz

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 296-298

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

147. ŁUCZAK Bogdan

Mogiła 6 : badania antropologiczne : wstępne badania poszukiwawcze : badania na cmentarzu PCK / Łuczak Bogdan. — tab.

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 111-124

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

148. ŁUCZAK Bogdan

Mogiły gen. bryg. Bronisława Bohaterewicza i gen. bryg. Mieczysława Makarego Smorawińskiego : antropologiczne badania mogił generatów : aneks / Bogdan Łuczak, Wiesław Lorkiewicz

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 303

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

149. ŁUCZAK Bogdan

Mogily gen. bryg. Bronisława Bohaterewicza i gen. bryg. Mieczysława Makarego Smorawińskiego : autopsyjna ocena wieku biologicznego szczątków kostnych spoczywających w trumnach oznaczonych numerami 01 i 02 : aneks / Bogdan Łuczak

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 304-306

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

150. ŁUCZAK Bogdan

Podsumowanie prac antropologicznych : podsumowanie wyników badań w Lesie Katyńskim / Bogdan Łuczak, Wiesław Lorkiewicz. — tab.

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 267-270

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

151. MAJER Piotr

Ostaszków – droga prawdy : 5 marca 1940 roku Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików), obradujące jak zwykle pod przewodnictwem J. Stalina, zaakceptowało wniosek ludowego komisarza spraw wewnętrznych Ł. Berii o rozpatrzenie w trybie specjalnym z zastosowaniem kary śmierci przez rozstrzelanie spraw 14736 polskich jeńców, w tym przetrzymywanych w obozie w Ostaszku 1030 oficerów i podoficerów policji Korpusu Ochrony Pogranicza, Straży Granicznej i żandarmerii oraz 5138 szeregowych policji, żandarmerii, więziennictwa i wywiadu / Piotr Majer. — Fot.

W: *Gazeta Polityczna*. — 2000, nr 35, s. 1, 3, 6

152. MUZOLF Błażej

Badania dołów śmierci : wstępne badania poszukiwawcze / Błażej Muzolf

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 151-156

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

153. MUZOLF Błażej

Dół śmierci nr 3 : wstępne badania poszukiwawcze / Błażej Muzolf

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 180-187

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

154. MUZOLF Błażej

Prace poza cmentarzem PCK i dołami śmierci polskich oficerów : wstępne badania poszukiwawcze / Błażej Muzolf. — tab.

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 232-237

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

155. OMÓWIENIE wyników badań w Lesie Katyńskim w latach 1994-1995

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 279-285

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

156. PAMIATNYCH Aleksiej

O identyfikacji nazwisk polskich oficerów rozstrzelanych w Katyniu / Aleksiej Pamiatnych

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 136-149

ISBN 83-917780-2-9

157. ŚMIGIELSKI Wojciech

Mogiła 1 : badania archeologiczne : wstępne badania poszukiwawcze : badania na cmentarzu PCK / Wojciech Śmigielski. — Tab.

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 25-31

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

158. ŚMIGIELSKI Wojciech

Mogiła 2 : badania archeologiczne : wstępne badania poszukiwawcze : badania na cmentarzu PCK / Wojciech Śmigielski

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 66-72

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

159. ŚMIGIELSKI Wojciech

Mogiła 3 : badania archeologiczne : wstępne badania poszukiwawcze : badania na cmentarzu PCK / Wojciech Śmigielski

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 72-75

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

160. ŚMIGIELSKI Wojciech

Mogiła 6 : badania archeologiczne : wstępne badania poszukiwawcze : badania na cmentarzu PCK / Wojciech Śmigielski. — tab.

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 103-110

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

161. ŚMIGIELSKI Wojciech

Mogiły gen. bryg. Bronisława Bohaterewicza i gen. bryg. Mieczysława Makarego Smorawińskiego : archeologiczne aspekty badań grobów generałów : aneks / Wojciech Śmigielski

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 299-303

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

162. ŚMIGIELSKI Wojciech

Powstańcy wielkopolscy w mogiłach katyńskich : problem identyfikacji / Wojciech Śmigielski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 8

163. ŚWIĄTKIEWICZ Piotr

Mogiła 4 : badania archeologiczne : wstępne badania poszukiwawcze : badania na cmentarzu PCK / Piotr Świątkiewicz

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 75-83

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

164. ŚWIĄTKIEWICZ Piotr

Pozostałe wykopy w rejonie dołów śmierci 1-7 : wstępne badania poszukiwawcze / Piotr Świątkiewicz

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 214-223

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

165. ŚWIĄTKIEWICZ Piotr

Sytuacja terenowa przed założeniem cmentarza : wstępne badania poszukiwawcze : badania na cmentarzu PCK / Piotr Świątkiewicz. — tab.

W: Katyń w świetle badań terenowych 1994-1995 : praca zbiorowa / pod red. Mariana Głoska. — Toruń : Dom Wydawniczy „Duet”, 2003. — S. 135-140

Rec.: Nowa książka o Katyniu / Albin Głowacki // *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 15

166. ZAWODNY Janusz K.

Grabarze Katynia : pamięć o zbrodni katyńskiej ocalili dla Polaków Amerykanie / Janusz K. Zawodny ; rozm. Waldemar Piasecki

W: *Przeгляд*. — 2005, nr 17

167. ŻURAWSKI Michał

Odsłanianie prawdy katyńskiej / Michał Żurawski

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 150-166

ISBN 83-917780-2-9

2. ARCHIWALIA I DOKUMENTY PUBLIKOWANE

168. ADAMSKA Jolanta
Między dwoma wrogami : komisja techniczna PCK w Katyniu [w 1943 r.] / Jolanta Adamska. — Fot.
W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 6-7
169. ADAMSKA Jolanta
Ostatnie adresy ofiar / Jolanta Adamska. — Fot.
W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 4-5
170. ANDROCHOWICZ Andrzej
Katyński świadek : dr Hieronim Bartoszewski, jako przedstawiciel PCK był w kwietniu 1943 r. świadkiem ekshumacji zwłok polskich oficerów w Katyniu / Andrzej Androchowicz. — Fot.
W: *Magazyn Trybuny*. — 2004, nr 16, s. 5
171. BEDYŃSKI Krystian
Pracownicy więziennictwa II Rzeczypospolitej — ofiarami zbrodni katyńskiej / Krystian Bedyński. — Fot.
W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 1/2, s. 83-88
172. BOĆKOWSKI Daniel
„Wasze legiony, nasze miliony” – nieznaną niemiecki materiał propagandowy w sprawie Katynia / Daniel Boćkowski
W: *Studia Podlaskie*. — 2002, t. 12, s. 371-378
173. BUHTZ Gerhard
Sprawozdanie kierującego pracami specjalisty medycyny sądowej profesora dr. Gerharda Buhtza na temat ekshumacji w Katyniu [wiosną 1943 r.] : protokoły i wyniki obdukcji niemieckiego lekarza sądowego i międzynarodowej komisji lekarskiej dotyczące odkrycia zwłok : dokumentacja katyńska ; tł. Tomasz Kranz
W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2000, nr 4, s. 123-129 ; 2001, nr 1/2, s. 122-128
174. CHROSTOWSKI Waldemar
Zbrodnia katyńska a przebaczenie / Waldemar Chrostowski

- W: Zbrodnia katyńska : wina i oskarżenie / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2004 (*Zeszyty Katyńskie* ; nr 19). — S. 129-140
ISBN 83-917780-1-0
175. FORNER Karl
I Nieznana niemiecka relacja z ekshumacji w Katyniu / Karl von Forner
W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 1/2, s. 100-101
176. GNATOWSKI Michał
Akta w regionie łomżyńskim z lat 1939-1945 w archiwach Białorusi / Michał Gnatowski
W: *Studia Łomżyńskie*. — 2003, t. 14, s. 147-154 ; 2003, t. 13, s. 293-351
177. GRZYBOWSKA Krystyna
Niemieckie ofiary Katynia : Stalin powołał komisję fałszerzy faktów w sprawie mordu na polskich oficerach / Krystyna Grzybowska
W: *Wprost*. — 2004, nr 34, s. 62-64
Uzup.: *Jeszcze o Katyniu* / oprac. J. Szkudłapski // *Dziennik Polski (Londyn)*. — 2004, nr 227, s. 8
178. JANKOWSKI Stanisław M.
Historia jednego kłamstwa / oprac. Stanisław M. Jankowski
W: Zbrodnia katyńska : wina i oskarżenie / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2004 (*Zeszyty Katyńskie* ; nr 19). — S. 79-113
ISBN 83-917780-1-0
179. KACZYŃSKI Andrzej
Dzieje sprawy katyńskiej : zbrodnia, kłamstwo, milczenie, prawda / Andrzej Kaczyński. — Fot.
W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 2-7
180. KARBOWSKI Kazimierz
Szwajcarski ekspert w Katyniu : profesor François Naville (1883-1968) / Kazimierz Karbowski. — Fot.
W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 1/2, s. 89-95

181. KATYŃ w dokumentach Kongresu USA : Izba Reprezentantów Kongresu Stanów Zjednoczonych / [słowo wstępne R. Kaczorowski]. — Pelplin [etc.] : „Bernardinum”, 2003. — 167, [1] s. : il. (w tym kolor.), 2 mapy ; 21 cm
ISBN 83-7380-090-5
182. KOWALSKI Jacek
Skarb ukryty w donicy : [listy katyńskie por. Karola Pałczyńskiego przechowywane przez Marię Stężewską, siostrę i przekazane do Muzeum Dyplomacji i Uchodźstwa w Bydgoszczy] / Jacek Kowalski
W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 86, s. 8
183. ŁOJEK Bożena
Lata walki o prawdę : rozmowa z Bożeną Łojek / rozm. Bartosz Marzec. — Fot.
W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 17
184. ŁYŚ Grzegorz
Zamordowana policja / Grzegorz Łyś. — Fot.
W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 12-13
185. MACKIEWICZ Józef
Tu leży armia / Józef Mackiewicz
W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 1
Fragmenty „Katyń – Zbrodnia bez sądu i kary”
186. MIELNIK Stefan
Katyń – fakty i dokumenty : zbrodnia podszyta kłamstwem / Stefan Mielnik
W: *Rocznik Mińsko-Mazowiecki*. — 2001, z. 8, s. 86-111
187. NEISS Paul
List niemieckiego urzędnika ze Smoleńska : dokumentacja katyńska / Paul Neiss
W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 3/4, s. 94
List do rodziny z 25.04.1943 r., przechowywany w Archiwum Federalnym Berlin-Lichterfelde
188. OD TAJNEGO protokołu do list śmierci. — Fot.
W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 18-19
„Katyń. Dokumenty zbrodni” t. 1-2
189. PROMOCJA tomu dokumentacji katyńskiej [w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, 3.10.2002 r.]

- W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 3/4, s. 109
190. PRZEWOŹNIK Andrzej
Międzynarodowa Komisja Lekarska [1943] : pierwszy dokument zbrodni / Andrzej Przewoźnik. — Fot.
W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 8-9
191. STAŃCZYK Tomasz
Ocaleni / Tomasz Stańczyk
W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 12
192. SYROMIATNIKOV Mitrofan
Opowieść kata / z funkcjonariuszem NKWD Mitrofanem Syromiatnikowem, rozmawiał Jerzy Morawski. — Fot.
W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 8-9
193. WIADERNY Bernard
Pułkownik Kowalewski w Lizbonie : dwa epizody / Bernard Wiaderny
W: *Zeszyty Historyczne (Paryż)*. — 2003, nr 144, s. 88-102
194. WOSZCZYŃSKI Bolesław
Echa Katynia w świetle archiwaliów : stan prac nad pozyskiwaniem i publikacją materiałów źródłowych / Bolesław Woszczyński
W: Zbrodnia katyńska : wina i oskarżenie / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2004 (Zeszyty Katyńskie ; nr 19). — S. 114-128
ISBN 83-917780-1-0
195. ZBRODNIA Katyńska : [kalendarium]
W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 4
196. ZBRODNIA przypomniana : Ostaszków, Twer, Miednoje / praca zbiorowa pod red. Piotra Majera i Andrzeja Misiuka. — Szczytno, 2000
Zawiera dokumenty zbrodni i droga śmierci polskich policjantów
Rec.: Zbrodnia przypomniana / Marcel Tabor // *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 35, s. 6

3. LISTY STRAT. ARESZTOWANI. DEPORTOWANI. ZAGINIENI

197. DEC-SOJOWA Stanisława

17 Pułk Piechoty Ziemi Rzeszowskiej / Stanisława Dec-Sojowa. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 8, s. 14

Lista Katyńska Garnizonu Rzeszowskiego zawiera 44 nazwiska zamordowanych w Katyniu, Charkowie, Miednoje i nie jest pełna

198. JEZIOROWSKI Tadeusz

Lista strat 15 Pułku Ułanów Poznańskich / Tadeusz Jeziorowski ; Towarzystwo b. Żołnierzy i Przyjaciół 15 Pułku Ułanów Poznańskich. — Poznań : Zespół Redakcyjno-Wydawniczy Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej, 1999. — 128 s. : faks., fot. ; 21 cm. — (Zeszyty Historyczne Towarzystwa b[yłych] Żołnierzy i Przyjaciół 15 Pułku Ułanów Poznańskich ; [z.] 6)

S. 63-72: Polegli na Polu Chwały 1939-1945

ISBN 83-906193-5-0

[CBW sygn. Arch. 423913, 429463, 423913, 428463]

199. NAZNACZENI piętnem Ostaszkowa : wykazy jeńców obozu ostaszkowskiego i ich rodzin. — Warszawa, 2000

M.in. dokumenty z akt obozowych dot. spraw załogi i jeńców

Rec.: Jak policjanci zwodzili NKWD / Bolesław Sprengel // *Gazeta Policyjna*. — 2001, nr 48, s. 37-38

200. SPRENGEL Bolesław

Rodzinna tragedia : zbrodnie popełnione przez NKWD stały się przyczyną tragedii wielu polskich rodzin. Jedną z nich jest rodzina Wągnerów, która straciła w 1940 roku w sowieckich obozach jenieckich trzech braci i ich szwagra Józefa Młodowicza. Ich nazwiska są upamiętnione na ścianie krakowskiego kościoła garnizonowego pw. św. Agnieszki / Bolesław Sprengel

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 35, s. 6

201. ŚMIGIELSKI Wojciech

Oficerowie 15 pułku ułanów poznańskich w obozach specjalnych NKWD 1939-1940 / Wojciech Śmigielski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 11-13

Zawiera spis 24 nazwisk ułanów zamordowanych w Katyniu, Charkowie, Kalininie

4. PAMIĘTNIKI. RELACJE. WSPOMNIENIA

202. BATOR Franciszek

Wigilia na wyspie Howej – Ostaszków : (fragmenty wspomnień) / oprac. Franciszek Bator. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 48, s. 15

Wspomnienia Franciszka Batora

203. BEŁTOWSKA Danuta

Dzieje rodziny okrutnie doświadczonej przez wojnę / Danuta Bełtowska

W: *Rodowód*. — 2004, nr 8, s. 13

M. in. wspomnienia o Mieczysławie Bełtowskim, jeńcu Starobielska, zamordowanym w Charkowie

204. BILSKI Tadeusz

Byłem w Ostaszkowie : wspomnienia sowieckiego jeńca / Tadeusz Bilski ; oprac. Paweł Ostaszewski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 24, s. 11 ; nr 25, s. 10 ; nr 27, s. 7

205. BUDZYN Julian M.

Zapiski ofiar : por. rez. Julian Mieczysław Budzyn l.31, dr wet. absolwent Akademii Medycznej we Lwowie. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 10-11

206. GAJDA Katarzyna

Wiktor Matulewicz ps. „Luksor” / Katarzyna Gajda. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 8, s. 12-13

M. in. wspomnienia o ojcu Kazimierzu Matulewiczu, więźniu Ostaszkowa, zamordowanym w Twerze

207. GRUNER-ŻARNOCH Ewa

Doły śmierci. Cz. 1 / Ewa Gruner Żarnoch. — Fot.

W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza (Londyn)*. — 2005, nr 79, s. 7

208. KRUK Waław

Zapiski ofiar : por. rez. Waław Kruk l. 34, pracownik Inspektoratu PZUW w Stryju, słuchacz Wydziału Leśnego Politechniki Lwowskiej. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 11
Jeniec obozu w Kozielsku

209. KUTA Barbara

Wspomnienia po 60 latach : garść wspomnień o moim Ojcu [postępowym PP] Tadeuszu Kowalewskim / Barbara Fot.Kuta. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 18-19
Jeniec Ostaszkowa

210. MAJER Piotr

Gra o życie / Piotr Majer. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 35, s. 7

Losy polskich policjantów Łukasza Widawskiego i Zdzisława Wróblewskiego

211. MŁYŃCZAK Halina

Piąty marca / Halina Młyńczak

W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 8

212. MOSTOWIAK Małgorzata

Wspomnienie : moja mama Anna Nowak z d. Marzecka / Małgorzata Mostowiak. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s. 21

M. in. wspomnienie wnuczki o kpt. Andrzeju Marzeckim, jeńcu Kozielska, zamordowanym w Katyniu

213. OWCZAREK Halina

Podporucznik Wacław Aleksy Senderowski (1914-1940) / Halina Owczarek. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 11, s. 14-15

Wspomnienia rodzinne dot. także jeńca Kozielska

214. PALUSIAK Aleksander

Protokół spisany dnia 24 maja 1946 r. w kancelarii Wydz. Wyw. Obr. Dłta JWSW [...] w sprawie mordu w Katyniu : relacja o odkryciu grobów w lesie katyńskim : dokumentacja katyńska / Aleksander Palusiak

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 3/4, s. 93

Dokument ten znajduje się w archiwum Polskiego Instytutu i Muzeum Sikorskiego w Londynie

215. PRZYSTASZ Zbigniew

Zapiski ofiar : ppor. rez. Zbigniew Przystasz l. 28, urzędnik Kierownictwa Taborów MSWojsk., student czwartego roku prawa UW. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 10

216. SIWICKI Tomasz

Zapiski ofiar : kpt. Tomasz Siwicki. l. 44, oficer baonu KOP „Kleck”. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 10
Jeniec obozu w Kozielsku

217. SMORAWIŃSKA Janina

Dwie papierośnice / Janina Smorawińska. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 6

Wspomnienia wnuczki o gen. Mieczysławie Smorawińskim, jeńcu Kozielska, zamordowanym w Katyniu

218. SOLSKI Adam

Zapiski ofiar : mjr Adam Solski l. 45, służył w Biurze Personalnym MSWojsk., dca baonu 57 pp. W Katyniu zginął także jego młodszy brat Kazimierz, kapitan. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 11

219. SOLSKI Leszek

Spotkanie w Kanadzie [z Witoldem Swianiewiczem] / Leszek Solski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 11, s. 22-23

Także wspomnienie o ojcu Kazimierzu Solskim, Adamie Solskim jeńcach Kozielska

220. SWIANIEWICZ Stanisław

W cieniu Katynia / Stanisław Swianiewicz. — Warszawa, 1990

Omów.: Historia książki „W cieniu Katynia” Stanisława Swianiewicza / Maria Danilewicz-Zielińska // *Rodowód*. — 2004, nr 12, s.5-9

221. WAŁCZYK Barbara

Wspomnienie o Romanie Kubickim, ojcu Janusza - jeńca Starobielska zamordowanego w 1940 w Charkowie / Barbara Wałczyk. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 22

222. ZAKIROV Oleg

„Uczciwość - najlepsza polityka” / Oleg Zakirow ; tł. Vladimir Semenov i Tomasz Janik

W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 15-21

Relacja b. oficera KGB pracującego w Smoleńsku, który miał styczność ze świadkami i uczestnikami rozstrzelania polskich oficerów w Kozich Górach k/Katynia

223. ZIELIŃSKI Jan

Losy naszej rodziny / Jan Zieliński. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 1-14

Relacja najmłodszego syna o ojcu Wincentym, jeńcu Ostaszkowa, zamordowanym w Kalininie-Twerze 22.IV.1940 r. Pochowany na cmentarzu wojennym w Miednoje (2.IX.2000 r.)

V. RZĄDY I SPOŁECZEŃSTWA WOBEC ZBRODNI KATYŃSKIEJ

1. ZAGADNIENIA OGÓLNE

224. BIELECKI Tomasz

Polska o Rosji w ONZ : Zgromadzenie Ogólne ONZ zajmie się dziś 60. rocznicą końca wojny / Tomasz Bielecki, Wojciech Szacki. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 106, s. 1

225. BRUNI Lew

Prawda o Katyniu : zbrodnia w Katyniu była częścią wspólnego planu III Rzeszy i Związku Sowieckiego / wypowiedź Lew Bruni, wiceszef dziennika „Wremia Nowostiej” ; not. MAW

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 69, s. 1

226. BUDNICKI Rafał

Wyciągnąć wnioski z historii : Wrocław : krajowe obchody zakończenia II wojny światowej / Rafał Budnicki

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 107, s. 5

227. DĘBSKI Wiesław S.

Szarpanie niedźwiedzia za wąsy : Polska-Rosja / Wiesław S. Dębski

W: *Trybuna*. — 2005, nr 110, s. 5

228. GADZIŃSKI Marcin

Święto zwycięstwa, nie Stalina : Brzeziński i Kissinger o moskiewskich obchodach [60 rocznicy zakończenia II wojny] / Marcin Gadziński

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 89, s. 21

229. GARAPICH Michał P.

BBC Today o zachowaniu Anglii wobec Katynia : szokująca realpolitik / Michał P. Garapich. — Fot.

W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza (Londyn)*. — 2003, nr 261, s. 3

Na marginesie programu Johna Humprysa z udziałem m.in. Ryszarda Kaczorowskiego, Stanisława Komorowskiego, Normana Daviesa i Denisa MacShane

230. GURIANOV Aleksandr

Katyń będzie dzielił zawsze : gość „Rzeczpospolitej” / Aleksander Gurianow ; rozm. Paweł Reszka. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 99, s. 2

231. JĘDREJEK Grzegorz

Zbrodnia katyńska a relacje z Rosją / Grzegorz Jędrejek

W: *Golgota Wschodu*. — 2003, t. 1, s. 33-42

232. JRZ

Hołd bohaterom : rocznica : Kwaśniewski we Wrocławiu / (JRZ). — Fot.

W: *Trybuna*. — 2005, nr 107, s. 1, 3

233. KATYN : British reactions to the Katyn massacre (1943-2003). — London, 2003

Rec.: Jan Nowak-Jeziorański // *Ius et Lex*. — 2003, nr 1, s. 433-437

234. KWAŚNIEWSKI Aleksander

Polacy nie są narodem historycznej obsesji : fragmenty wystąpienia prezydenta 7 maja we Wrocławiu podczas centralnych obchodów 60 rocznicy zakończenia II wojny światowej / Aleksander Kwaśniewski. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 106, s. 19

235. KWO

Rosja kończy dyskusję o Katyniu / KWO

W: *Życie Warszawy*. — 2005, nr 72, s. 4

236. KWO

Rosja kończy dyskusję o Katyniu : [sprawa mordu w Katyniu jest już zamknięta dla Rosji] / (KWO)

W: *Życie Warszawy*. — 2005, nr 72, s. 4

237. LIST otwarty SDP do rosyjskich dziennikarzy ...

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 108, s. 12

Podpisała Krystyna Mokrosińska, prezes Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich

238. MICKIEWICZ Robert

Litewska rezolucja o Katyniu : gest solidarności z Polakami / Robert Mickiewicz. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 88, s. A8

Rezolucja sejmiku litewskiego

239. MIŁOSZ Czesław

Rosjo, przyznaj się : [przemówienie noblowskie, grudzień 1980] / Czesław Miłosz

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 102, s. 1

240. MP

MSZ o sprawie Katynia : Rosja : podstawą oświadczenie prezydentów [Polski i Rosji przy okazji podpisania traktatu o przyjaźni i dobrosąsiedzkiej współpracy z maja 1992 r.] / MP

W: *Trybuna*. — 2005, nr 72, s. 9

241. PIECZĘĆ milczenia : Rosja : po śledztwie katyńskim

W: *Trybuna*. — 2005, nr 58, s. 9

242. POMIANOWSKI Jerzy

Obok nas są dwie Rosje, trzeba je umieć odróżnić / Z Jerzym Pomianowskim redaktorem miesięcznika „Nowaja Polska” rozmawia Marcin Przewoźniak. — Fot.

W: *Życie Warszawy*. — 2005, nr 106, s. 3

243. POTWORNY pakt Ribbentrop-Mołotow : rosyjski Pen Club do polskiego Pen Clubu

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 93, s. 2

244. PWR

Inni Rosjanie : Stowarzyszenie Memoriał / p.w.r.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 107, s. 5

245. RADZIWINOWICZ Wacław

Potępic układ Ribbentrop-Mołotow : amerykańska Izba Reprezentantów może wezwać Rosję do potępienia paktu Ribbentrop-Mołotow i pochwalić ją za uznanie własnej winy w sprawie Katynia / Wacław Radziwinowicz

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 91, s. 16

246. RADZIWINOWICZ Wacław

Świetlana przeszłość : Rosjanie rozczarowali się do przemian, które nastąpiły po upadku ZSRR – do demokracji i wolnego rynku. Próbuja więc uciec do czasów, kiedy Rosja była wielkim imperium. Dlatego i zwykli ludzie, i władze za nic nie chcą na nowo ocenić paktu Ribbentrop-Mołotow, Katynia, Jałty / Wacław Radziwinowicz. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 72, s. 18

247. RESZKA Paweł

Niepotrzebne emocje : [MSZ Rosji o sprawie Katynia] / Paweł Reszka

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 72, s. A2

248. ROTFELD Adam D.

Rotfeld: pojednanie przez prawdę : fragmenty wystąpienia Ministra Spraw Zagranicznych RP Adama D. Rotfelda na wczorajszym posiedzeniu Zgromadzenia Ogólnego NZ w Nowym Jorku. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 107, s. 12

249. RS

Borrell: za dużo rocznic : europarlament o Katyniu / RS, TOBI

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 56, s. 11

250. RYBIŃSKI Maciej

Katyn w Europie / Maciej Rybiński

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 57, s. A2

Parlament Europejski odmówił uczczenia minutą milczenia pamięci ofiar zbrodni katyńskiej

251. SŁOJEWSKA Anna

Wolność nie przyszła w 1945 : Parlament Europejski : eurodeputowani oddali wczoraj hołd ofiarom najstraszniejszej wojny w historii. Przyznali, że 8 maja 1945 nie wszystkim przyniósł wyzwolenie / Anna Słojewska. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 110, s. 6

252. SZACKI Wojciech

Bez bojkotu Moskwy : rocznica końca wojny / Wojciech Szacki

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 93, s. 4

253. TEJCHMA Józef

Człowiek października : [wspomnienie o Władysławie Gomułce] / Józef Tejchma. — Fot.

W: *Trybuna*. — 2005, nr 28. Dod. *Aneks*, s. A, C
M.in. jego stosunek do zbrodni katyńskiej

254. TERTSCH Herman

Putin nie ukleknie : z Europy / Herman Tertsch ; tł. Katarzyna Górna
W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 105, s. 10

255. TOBI

Rosja : o Katyniu spokojnie : w skrócie / TOBI
W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 71, s. 11

256. TUMANOV Borys

Ani Polaka więcej ! : tak mówi Putin – sen felietonisty / Borys Tumanow, zastępca redaktora naczelnego tygodnika „Nowoje Wriemia” ; tł. LAI. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 88, s. 18

257. UCHWAŁA Sejmu (fragmenty) : pamięć o dwóch totalitaryzmach : Sejm o 60. rocznicy końca wojny

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 103, s. 5

258. WALENTEK Andrzej

Zdaniem Rosjan to nie było ludobójstwo : Kreml w dalszym ciągu nie chce odstąpić prawdy o Katyniu / Andrzej Walentek. — Fot.

W: *Życie Warszawy*. — 2005, nr 60, s. 5

259. WRÓBLEWSKI Tomasz

Akademia ku czci cara : moskiewskie obchody rocznicy końca wojny to przygrywka do totalitarnego koncertu Władimira Putina przy milczącej Europie / Tomasz Wróblewski. — Fot.

W: *Newsweek Polska*. — 2005, nr 11, s. 112

260. ZAKIROV Oleg

Protest / Oleg Zakirov

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 5

Uczestnik prywatnego śledztwa w sprawie Katynia. Również tekst od redakcji

2. SPRAWA KATYNIA A UDZIAŁ POLAKÓW W UROCZYSTOŚCIACH 60. ROCZNICY ZAKOŃCZENIA II WOJNY ŚWIATOWEJ W MOSKWIE

261. BIM

Jechać do Moskwy / BIM

W: *Trybuna*. — 2005, nr 50, s. 2

262. CICHOCKI Bartosz

Pochmurny sfinks : tylko głośno wyrażając nasze uznanie nielicznym Rosjanom, którzy piszą rzetelnie o 9 maja i wojennej historii, możemy pomóc przetrwać w Rosji temu, co nas z nią łączy / Bartosz Cichocki. — Fot.

W: *Polityka*. — 2005, nr 16, s. 58-59

263. EM

To Moskwa chce Jaruzelskiego : czy Kwaśniewski spotka się z rosyjskim Memoriałem? / EM

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 76, s. 5

Propozycja odznaczenia grupy Rosjan i Ukraińców za zasługi dla wyjaśnienia prawdy o Katyniu

264. JARUZELSKI Wojciech

Pojadę / z generałem Wojciechem Jaruzelskim, rozmawia Piotr Skura. — Fot.

W: *Trybuna*. — 2005, nr 79, s. 2

265. KACZYŃSKI Jarosław

Po co on tak jeździ do Moskwy / z Jarosławem Kaczyńskim, liderem PiS, rozm. Ewa Milewicz. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 59, s. 2

266. KAMIŃSKI Łukasz

„W celu wytrącenia rzekomych argumentów...” : w tym roku minęło sześćdziesiąt lat od narodzin katyńskiego kłamstwa. Zaledwie przed dziesięć laty masakra polskich oficerów przestała być „zbrodnią chronioną tajemnicą państwową” : dokumenty / Łukasz Kamiński

W: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — 2003, nr 11, s. 82-83

267. KOMAR Jacek J.

Kwaśniewski: Do Moskwy pojedę : po rozmowach w Wilnie / Jacek J. Komar, Robert Sołtyk, Bartosz Węglarczyk

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 58, s. 1

268. KOMOROWSKI Bronisław

Wizyta dużego ryzyka : prezydent Kwaśniewski może jechać do Moskwy tylko wtedy, jeśli wie, że nie będzie tam jedynie statystą, lecz stworzy okazję do oddania hołdu polskim ofiarom stalinowskiego terroru i przypomni, że II wojna światowa zaczęła się we wrześniu 1939 zbrodniczą współpracą Hitlera i Stalina. Gdyby to okazało się niemożliwe, lepiej żeby został w Polsce / Bronisław Komorowski. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 94, s. 21

269. KOZIEJ Stanisław

Panie Generale, niech Pan nie jedzie do Moskwy : nieobecność generała Wojciecha Jaruzelskiego na obchodach rocznicy zwycięstwa byłaby sygnałem dla Rosji, że nie damy sobą manipulować / Stanisław Koziej. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 87, s. A12

270. KUBLIK Agnieszka

Polskie kwiaty na 9 maja : co prezydent Kwaśniewski zrobi w Moskwie / Agnieszka Kublik

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 103, s. 1

271. KUNCEWICZ Piotr

Ping-pong Moskwa-Warszawa / Piotr Kuncewicz. — Rys.

W: *Trybuna*. — 2005, nr 65. Dod. *Aneks*, s. D

272. KWAŚNIEWSKI Aleksander

Pozostaniemy przy swoim : Polska - Rosja : rozmowa z prezydentem Kwaśniewskim przed wyjazdem do Moskwy / rozm. Jan Skórzyński. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 106. Dod. „Plus Minus”, s. A1, A7

273. KWIECIŃSKI Jacek

To nieobecni mają rację : Kwaśniewski w Moskwie / Jacek Kwieciński

W: *Gazeta Polska*. — 2005, nr 11, s. 18

274. ŁĘTOWSKI Maciej

Moskwa nie wierzy łzom : rocznica 9 maja : Rosja za nic ma głos państw, dla których wyzwolenie było początkiem zniewolenia. Co powinna zrobić Polska? / Maciej Łętowski. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 101. Dod. „Plus Minus”, s. 6

275. MAJDA Aleksandra

Bez armat w sprawie Jałty : czy prezydent RP powinien świętować w Moskwie Dzień Zwycięstwa? / Aleksandra Majda

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 41, s. A5

M.in. chodzi też o sprawę kwalifikacji zbrodni katyńskiej

276. MECKEL Markus

Najpierw Bruksela, potem Moskwa : [obchody 60 rocznicy zakończenia II wojny światowej] / Markus Meckel, Matthias Wissmann ; tł. Danuta Zagrodzka. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 54, s. 14

277. MERTA Tomasz

Nie jechać do Moskwy : nieobecni często mają rację, a bojkot wcale nierzadko okazuje się właściwym sposobem zamianifestowania sprzeciwu – polski prezydent nie powinien jechać do Moskwy 9 maja, bo chcąc nie chcąc weźmie udział w legitymizowaniu kłamliwej wizji przeszłości / Tomasz Merta. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 73, s. 18

278. MICKIEWICZ Robert

Między Litwą a Rosją wciąż iskrzy : w sprawie katyńskiej Litwini chcą być solidarni z Polakami / Robert Mickiewicz, T.T.S.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 76, s. A7

Adam Rotfeld o Katyniu

279. MIECIK Igor T.

Ani kroku wstecz : Jałta, Katyń, Powstanie Warszawskie, Rok 1939, Rok 1945 - w sześćdziesiątą rocznicę zakończenia wojny mamy z Rosją wielki polityczny spór o historię / Igor T. Miecik. — Fot.

W: *Polityka*. — 2005, nr 18, s. 4-6, 8, 10-11

280. MILEWICZ Ewa

Jaruzelski nie pojedzie : w skrócie / EM

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 89, s. 4

Uroczystości 60 rocznicy zakończenia II wojny

281. MZB

Ostre spięcie : Polska–Rosja : Katyń i Czeczenia / MZB

W: *Trybuna*. — 2005, nr 60, s. 9

282. NACISKAJMY w sprawie kłamstwa katyńskiego : [wyjazd do Moskwy na obchody 60 rocznicy zakończenia II wojny światowej]

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 75, s. 10

283. NAWROT Stefan

Wykreowany klimat : diagnoza : o normalność w stosunkach z Rosją / Stefan Nawrot

W: *Trybuna*. — 2005, nr 12, s. 5

284. PC

Głosowanie nad historią : stanowisko : niegodnie o godności / (PC)

W: *Trybuna*. — 2005, nr 17. Dod. *Stołeczna*, s. 8

285. PILAWSKI Krzysztof

Braterstwo już było : z Miedzianej / Krzysztof Pilawski

W: *Trybuna*. — 2005, nr 46, s. 2

286. PODOLSKI Antoni

Jechać do Moskwy : prezydent Kwaśniewski powinien jechać do Moskwy, by spokojnie i stanowczo upomnieć się tam o historyczną prawdę o Jałcie [i Katyniu] / Antoni Podolski

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 49, s. 28

287. POMIANOWSKI Jerzy

Naciskajmy w sprawie kłamstwa katyńskiego : [obchody 60 rocznicy zakończenia II wojny światowej] / wypowiedź Jerzy Pomianowski

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 75, s. 10

288. POPOWSKI Sławomir

Kwaśniewski jednak pojedzie do Moskwy : prezydent ostatecznie rozwał wątpliwości dotyczące jego udziału w obchodach rocznicy zakończenia drugiej wojny światowej / Sławomir Popowski, Aleksandra Majda, Piotr Śmiłowicz. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 58, s. A7

M.in. o złamaniu przez Rosję wcześniejszych ustaleń o udostępnieniu stronie polskiej całości dokumentacji tzw. śledztwa katyńskiego, umorzonego we wrześniu 2004 r.

289. POPOWSKI Sławomir

Prezydent pojedzie do Moskwy : Polska–Rosja : raczej polityczne przewały nad emocjami : koniec spekulacji : Aleksander Kwaśniewski zdecydował, że weźmie udział w moskiewskich obchodach zakończenia II wojny światowej / Sławomir Popowski

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 58, s. A1

Rosyjska prokuratura wojskowa oświadczyła, że nie udostępni nam dokumentacji dot. śledztwa katyńskiego

290. ROTFELD Adam

Musimy jechać do Moskwy : rozmowa z Adamem Rotfeldem, ministrem spraw zagranicznych / oprac. Paweł Wroński. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 59, s. 27

291. RUDAWSKI Krzysztof

Jechać czy nie jechać? - oto jest pytanie : wyjazd prezydenta RP do Moskwy na uroczystości zakończenia II wojny światowej nadal wzbudza nad Wisłą spore polemiki / Krzysztof Rudawski

W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza*. — 2005, nr 75, s. 4

292. SALAMON Jan Z.

Jałta po 60. latach : napisali do nas / Jan Zbigniew Salamon

W: *Trybuna*. — 2005, nr 57, s. 11

Dot. również ludobójstwa w Katyniu i Miednoje

293. SIENKIEWICZ Bartłomiej

Kto pojedzie do Moskwy : 60. rocznica w cieniu Jałty / wypowiedź Bartłomiej Sienkiewicz, analityk i publicysta b. wicedyrektor Ośrodka Studiów Wschodnich ; not. TOBI

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 56, s. 2

294. SOBECKI Władysław

Krótką historią długotrwałej awersji : widmo unosi się nad Polską, widmo rusofobii / Władysław Sobocki

W: *Trybuna*. — 2005, nr 29. Dod. *Aneks*, s. A-B

295. SYSAK Jerzy

Gest Kwaśniewskiego, decyzja Adamkusa / Jerzy Sysak

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 108, s. 12

296. SZACKI Wojciech

Co zrobić, żeby Rosja nas polubiła : polityka wschodnia według PO i PiS / Wojciech Szacki

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 59, s. 7

297. TUSK Donald

Czy Kwaśniewski sprostą misji? : o dwóch prezydentach z liderem Platformy Obywatelskiej Donaldem Tuskiem / rozm. Jarosław Kurcki. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 64, s. 17

298. UNGER Leopold

Pojednanie według Putina : z Rosji / Leopold Unger

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 84, s. 12

299. WBS

Czy jechać do Moskwy : obchody końca II wojny w Moskwie, dylematy w Warszawie / WBS. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 38, s. 3

300. WOJCIECHOWSKI Marcin

O co chodzi polskiej prawicy? : Kwaśniewski i teczka w Moskwie / Marcin Wojciechowski. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 60, s. 2

301. WOJCIECHOWSKI Marcin

Polski prezydent odpowiada za politykę Rosji? / Marcin Wojciechowski. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 55, s. 2

VI. MATERIAŁY DO BIOGRAFII

302. BACZYŃSKA Teresa

Dziękuję Ci, Mamo : Jadwiga Szymaska z domu Karwowska / córka Teresa Baczyńska. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spaniły ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 503-509*

ISBN 83-87668-77-X

Henryk Szymski, porucznik piechoty rezerwy WP, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

303. BAUER Piotr

May Stefan (1890-1940) / Piotr Bauer

W: *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 225-226*

Jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

Rec.: Wojciech Śmigielski // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

304. BĄKOWSKA Ewa

Moja matka dla mnie jedyna i najdroższa, ale równocześnie jedna z wielu „Matek Katyńskich” : Anna Maria Bąkowska z domu Wartanowicz / Ewa Bąkowska. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spaniły ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 9-18*

ISBN 83-87668-77-X

Jerzy Adolf Jaxa Bąkowski, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

305. BISKUP Leon

Franciszka Biskup z domu Maszczak / Leon i Zdzisław Biskup. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spaniły ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 36-38*

ISBN 83-87668-77-X

Franciszek Biskup, funkcjonariusz PP, więzień Zamarstynowa, zamordowany przez NKWD, lista 212-42-12

306. BLOMBERG Maria M.

Moja Mama : Teodozja Kossowska z domu Sienkowska / córka Maria Magdalena Blombergowa. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spaniły ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 192-194*

ISBN 83-87668-77-X

Jan Mikołaj Kossowski, rotmistrz WP, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

307. BOCHEŃSKA Barbara

Moja Mama : Gertruda Lubinkowska z domu Sperkowska / córka Barbara Bocheńska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 272-275

ISBN 83-87668-77-X

Bronisław Józef Lubinkowski, kapitan Marynarki Wojennej, pilot, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

308. CHAMSKA Wanda

Moja Matka : Halina Dela z domu Żurakowska / córki: Wanda Cham-ska i Zofia Stawowczyk. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 56-59

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Dela, podporucznik rezerwy WP, inżynier rolnik, janiec Starobielska, zamordowany w Charkowie

309. CHARKÓW : Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wo-jennego. — Warszawa, 2003

Rec.: Z księgi inteligencji polskiej / Maciej Rosalak // *Rzeczpospolita*. — 2005, Dod. *Cień Katynia*, s. 8

310. CHEŁKOWSKA Elżbieta

Wanda Gromnicka z domu Pielówna / córka Elżbieta Chełkowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 131-135

ISBN 83-87668-77-X

Antoni Gromnicki, major artylerii rezerwy WP, inżynier rolnik, lista ukra-ńska, miejsce mordu nieznanne

311. CZUBIŃSKI Antoni

Dębski Leon Piotr (1890-1940) / Antoni Czubiński

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. haseł Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 66-67

Aresztowany we Lwowie, zamordowany w Katyniu

Rec.: Wojciech Śmigieński // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

312. DŁUSZYŃSKA Irena

Wilhelmina Kierepka z domu Szymańska / córka Irena Dłuszyńska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 166-168

ISBN 83-87668-77-X

Jan Kierepka, funkcjonariusz PP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twe-rze

313. DOBOSIEWICZ Ewa A.

Jadwiga Kędzierska z domu Kędzierska / córka Ewa Anna Dobosie-wicz. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 163-165

ISBN 83-87668-77-X

Józef Kędzierski, kapitan WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charko-wie

314. DOBRZAŃSKA-JASZCZYK Aleksandra

Wspomnienia z dzieciństwa : Irena Dobrzańska z domu Burghard / córka Aleksandra Dobrzańska-Jaszczyk. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 61-63

ISBN 83-87668-77-X

Bohdan Dobrzański, rotmistrz rezerwy, inżynier architekt, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

315. DORMANOWSKA Maria

Najtrudniejsze są wspomnienia : Zofia Dormanowska z domu Stein / córka Maria Dormanowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 64-70

ISBN 83-87668-77-X

Bohdan Dormanowski, oficer rezerwy WP, prawnik, jeniec Kozielska, zamor-dowany w Katyniu

316. DUSIEWICZ Włodzimierz

Pamięci Andrzeja... Kolumba : [1939-2004] / Włodzimierz Dusiewicz. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 11, s. 3-11

Andrzej Spanily red. nac. „Rodowód”. Podziękowania, modlitwy, nekrologi, pożegnania

317. DWORAKOWSKA-KRZAKOWA Halina

Wspomnienia : Halina Dworakowska-Krzakowa z domu Brodowska / Halina Dworakowska-Krzakowa ; oprac. Wojciech Śmigieński. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 81-85

ISBN 83-87668-77-X

Jerzy Dworakowski, podporucznik artylerii rezerwy WP, inżynier rolnictwa, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

318. DYKCIK Zenon

Wawrzyniak Władysław Jan Nepomucen (1890-1940) / Zenon Dykciak

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 386-388

Zamordowany w Katyniu

Rec.: Wojciech Śmigieński // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

319. GABINIEWICZ Maria

Dar Matki : Emilia Gabiniewicz z domu Kunicka / Maria Gabiniewicz. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 105-118

ISBN 83-87668-77-X

Antoni Gabiniewicz, funkcjonariusz PP, więzień Grodna, Mińska, przepaść bez wieści w Związku Sowieckim

320. GALANTER Halina

Moja Mama : Helena Sikora z domu Tomczak / córka Halina Galanter. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 401-405

ISBN 83-87668-77-X

Jan Sikora, przodownik PP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

321. GLIŃSKA Maria

Róża Marcelowa Żółtowska z domu Turno / Maria Glińska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 562-564

ISBN 83-87668-77-X

Marceli Marek Żółtowski, porucznik kawalerii rezerwy WP, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

322. GŁOWACKA-SZŁAPA Alina

Jak tatuś wróci ... : Stanisława Głowacka z domu Ogrodnik / Alina Głowacka-Szłapa. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 127-130

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Głowacki, kapitan WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

323. GRUNER-ŻARNOCH Ewa

Sygnet z monogramem JG : Maria Gruner z domu Mittelstaedt / córka Ewa Gruner-Żarnoch. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 136-142

ISBN 83-87668-77-X

Julian Gruner, porucznik rezerwy WP, lekarz, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

324. GRUNTMEJER Aleksander

Zofia Gruntmejer z domu Michałowska / syn Aleksander Gruntmejer (Grunt-Mejer). — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 143-146

ISBN 83-87668-77-X

Konstanty Gruntmejer, porucznik piechoty rezerwy WP, funkcjonariusz PP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

325. HARMOL Antonina

Janina Chomin z domu Karpowicz / bratanica Antonina Harmol. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 39-40

ISBN 83-87668-77-X

Władysław Chomin, podporucznik WP, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

326. JADWIGA Bandrowska z domu Sochacka / córka Krystyna i synowie: Henryk, Zbigniew i Lech. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 19-21

ISBN 83-87668-77-X

Julian Bandrowski, porucznik rezerwy WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

327. JANCA-BRZozowska Róża

Niespokojny duch : Edelgarda Janca z domu Herrmann / córka Róża Janca-Brzozowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 147-155

ISBN 83-87668-77-X

Izydor Janca, podporucznik rezerwy WP, lekarz, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

328. JANIK Tomasz

Mamy też przyjaciół Moskali / Tomasz Janik

W: *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 21-22

Oficer KGB prowadzący własne śledztwo w sprawie mordu katyńskiego

329. JENDRASZEWSKA Emilia

Marianna Dziewulska z domu Niedźwiadek / córka Emilia Jendraszewska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 94-96

ISBN 83-87668-77-X

Zdzisław Dziewulski, porucznik piechoty rezerwy WP, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

330. KARNICKA Halina

Losy jednej z rodzin polskich po Katyniu : Halina Karnicka z domu Felsz. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 156-158

ISBN 83-87668-77-X

Feliks Karnicki, porucznik artylerii rezerwy WP, inżynier rolnik, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

331. KASPRZYCKI Zbigniew

Wspomnienia przyjaciół o Pani Malickiej : Janina Malicka z domu Dybaczewska / Zbigniew Kasprzycki. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 294-295

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Malicki, kapitan piechoty WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

332. KAŻMIERSKI Henryk

Edmund Kaźmierski - powstaniec wielkopolski zamordowany w Katyniu / Henryk Kaźmierski (syn). — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 14

333. KAŻMIERSKI Henryk

Maria Kaźmierska z domu Umińska / syn Henryk Kaźmierski. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 159-162

ISBN 83-87668-77-X

Edmund Kaźmierski, porucznik rezerwy WP, ziemianin, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

334. KLIMOWICZ-OSMAŃCZYK Jolanta

Dom na ulicy Czernyszewskiej : Irena Klimowicz z domu Krzywicka / córka Jolanta Klimowicz-Osmańczyk. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 169-182

ISBN 83-87668-77-X

Olgierd Klimowicz, porucznik rezerwy WP, inżynier-mechanik, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

335. KLUZA-RUTKOWSKA Zofia

O mojej Mamie : Albina Kluza z domu Serednicka / Zofia Kluza-Rutkowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 183-184

ISBN 83-87668-77-X

Bronisław Kluza, podporucznik WP, nauczyciel, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

336. KONOPACKI MACIEJ

Tamara Szumska-Jeljaszewicz / Maciej Konopacki. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 493

ISBN 83-87668-77-X

Michał Szumski, porucznik artylerii WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

337. KOŚCIAŃSKI Zdzisław

Baraniecki Kazimierz (1900-1940) / Zdzisław Kościański

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 26

Jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

Rec.: Wojciech Śmigielski // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

338. KOŚCIAŃSKI Zdzisław

Rost Franciszek (1890-1940) / Zdzisław Kościański

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 308-309

Zamordowany w Katyniu

Rec.: Wojciech Śmigielski // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

339. KOWIESKI Ludwik

Lista katyńska oficerów lekarzy, członków Izby Lekarskiej Lubelskiej / Ludwik Kowieski. — Lublin : Lubelska Izba Lekarska, 2004. — 80 s. ; 21 cm

Bibliogr. s. 79-80

ISBN 83-920608-0-6

340. KOZIELECKA Maria

Tytan pracy : Maria Daszkiewicz z domu Robak / córka Maria Kozielecka. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 41-47

ISBN 83-87668-77-X

Tadeusz Daszkiewicz, mjr WP, doktor medycyny, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

341. KROCZYŃSKI Hieronim

Kroczyński Stanisław (1898-1940) / Hieronim Kroczyński

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 175

Płatnik Naczelnej Komendy Straży Ludowej, jeniec Kozielska

Rec.: Wojciech Śmigielski // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

342. KSIĄŻEK-CZERMIŃSKA Małgorzata

Druhna Halina : Juliana Halina Książek z domu Siemaszko / córka Małgorzata Książek-Czermińska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 202-212

ISBN 83-87668-77-X

Józef Książek, porucznik WP, inżynier chemik, jeniec obozu w Kozielsku, zamordowany w Katyniu

343. KUBSKA Maria K.

Portret Matki : Anna Belof z domu Kreczko / Maria Krystyna Kubaska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 27-35

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Belof, chorąży intendentury WP, Jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu. Antoni Kreczko, porucznik rezerwy WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

344. KUBSKI Stanisław

Moja Mama i dom rodzinny : Maria Kubska z domu Kostencka / syn Stanisław Kubski. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 213-219

ISBN 83-87668-77-X

Józef Kubski, kapitan rezerwy WP, bankowiec, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie. Tadeusz Kostencki, podporucznik rezerwy WP, rolnik, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

345. KUBSKI Stanisław

Moja rodzina w Powstaniu Wielkopolskim / Stanisław Kubski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 20-21

M.in. o ppor.rez. Tadeuszu Kostenckim jeńcu Starobielska, zamordowanym w Katyniu

346. KUCZBORSKA Kazimiera

Ty jesteś jak zdrowie ... : Karolina Maria Spanily z domu Rymaszewicz / Kazimiera Kuczberska (Kazia Kiełbowska). — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 440-450

ISBN 83-87668-77-X

Spanily Zdzisław, podporucznik rezerwy WP, inżynier leśnik, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

347. KUŁAKOWSKI Tadeusz

Wspomnienia o mojej Mamie : Stanisława Kułakowska z domu Dawidowicz / syn Tadeusz Kułakowski. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 227-233

ISBN 83-87668-77-X

Jan Kułakowski, porucznik rezerwy WP, kupiec, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

348. KUNERT Andrzej K.

Z Księgi losów polskich XX wieku : fragmenty rozdziału „Katyń=Auschwitz” / Andrzej Krzysztof Kunert

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 14

349. KUPISZEWSKA Jadwiga

Stefania Marszałek-Guniewska z domu Dodolak / córka Jadwiga Kupiszewska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 300-308

ISBN 83-87668-77-X

Bolesław Marszałek, porucznik piechoty WP, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

350. KURAŻ R. S.

Władysław Jasik : kapitan artylerii / R.St. Kuraż. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 21

Jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

351. KURAŻ Ryszard

Pani Helena odeszła : Helena Kunkiel-Zaorska z domu Nikicka / Ryszard Kuraż. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 235-237

ISBN 83-87668-77-X

Karol Henryk Kunkiel, kapitan WP, jeniec Starobielski, zamordowany w Charkowie

352. KURAŻ Ryszard

Samotna : Helena Kunkiel-Zaorska z domu Nikicka / Ryszard Kuraż, Andrzej Spanily. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 234-235

ISBN 83-87668-77-X

Karol Henryk Kunkiel, kapitan WP, jeniec Starobielski, zamordowany w Charkowie

353. KURAŻ Ryszard

Szanowni Drodzy Czytelnicy „Rodowodu” / Ryszard Kuraż. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s.3-4

Nekrologi, rozważania dot. śp. Andrzeja Spanily

354. KURAŻ Ryszard S.

Wspomnienie o Annie : Anna Kuraż z domu Podedworna / syn Ryszard Stanisław Kuraż. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 238-246

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Kuraż, funkcjonariusz PP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

355. KWIATKOWSKI Zygmunt

Czas dzieciństwa bez ojców : Antonina Kwiatkowska z domu Aleksandrowska : Maria Alojza Szpilewska z domu Terlecka / syn Zygmunt Kwiatkowski, córka Halina Młyńczak. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 247-266

ISBN 83-87668-77-X

Teofil Kwiatkowski, funkcjonariusz PP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze. Gustaw Szpilewski, podporucznik piechoty rezerwy WP, nauczyciel, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

356. KWIECIŃSKI Tomasz

Kwieciński Jerzy Kazimierz (1889-1940) / Tomasz Kwieciński

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 184-186

Jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

Rec.: Wojciech Śmigieński // *Rodowód.* — 2004, nr 6, s. 30

357. LECHOWSKA Irena

Łucja Gierka z domu Urbanowska / córka Irena Lechowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 119-122

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Gierka, major piechoty WP, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

358. ŁOJEK Tadeusz

Moja Mama Eugenia : Eugenia Michalina Łojek z domu Juszcza / syn Tadeusz Łojek. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 276-282

ISBN 83-87668-77-X

Leopold Łojek, major WP, doktor medycyny, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

359. ŁUKOMSKI Grzegorz

Grzechowiak Franciszek (1888-1940) / Grzegorz Łukomski

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 119

Więziony w Ostaszkowie

Rec.: Wojciech Śmigieński // *Rodowód.* — 2004, nr 6, s. 30

360. ŁUKOMSKI Grzegorz

Michalski Franciszek (1875-1940) / Grzegorz Łukomski

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 232-233

Zamordowany w Starobielsku

Rec.: Wojciech Śmigieński // *Rodowód.* — 2004, nr 6, s. 30

361. ŁUKOMSKI Grzegorz

Wojtkiewicz Alfons Marian (1885-1940) / Grzegorz Łukomski

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 407-408

Jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

Rec.: Wojciech Śmigieński // *Rodowód.* — 2004, nr 6, s. 30

362. MACIEJ Gintoft [1927-2003]. — Fot.

W: *Przeszłość i Pamięć.* — 2003, nr 3/4, s. 11

Członek Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w latach 1997-2003. Przewodniczący Sądu Konkursowego na kocepcję ukształtowania przestrzennego polskich cmentarzy wojennych w Katyniu, Miednoje, i Charkowie w konkursie ogłoszonym przez Radę OPWiM 17.07.1995 r.

363. MACKIEWICZ Zdzisław

Powojenne losy członka Międzynarodowej Komisji Lekarskiej w Katyniu prof. Arne Saxéna / Zdzisław Mackiewicz

W: *Przeszłość i Pamięć.* — 2001, nr 3, s. 95-99

364. MAĆKOWIAK Emilia

Moja Mama, żona wojskowego : Nadzieja Malinowska z domu Garbacz / córka Emilia Maćkowiak. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 297-299

ISBN 83-87668-77-X

Wojciech Malinowski, przodownik PP, jeniec Kozielska i Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

365. MATLACHOWSKA Maria

Nasza Mama ... : Julia Libura z domu Bulwianka / córka Maria Matlachowska z braćmi Andrzejem i Stachem. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 267-271

ISBN 83-87668-77-X

Józef Libura, porucznik rezerwy WP, inżynier leśnik, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

366. MATUSIAK Maria

Moja Mamusia – żona Józefa Kuligowskiego : Kazimiera Kuligowska z domu Tamborowska / córka Maria Matusiak. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 220-226

ISBN 83-87668-77-X

Józef Kuligowski, podoficer artylerii rezerwy WP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

367. MEJER Jera

Wspomnienie o rodzinie Jerzego Schnittera : Kazimiera Mieczysława Schnitter / córka Jera Mejer, córka Olcha Kaczorkowa. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 384-386

ISBN 83-87668-77-X

Jerzy Schnitter, kapitan rezerwy WP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

368. MELESZKIEWICZ Helena

Wspomnienie : Maria Samójłowicz-Salamonowicz z domu Janni / córka Helena Meleszkiewicz. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 377-380

ISBN 83-87668-77-X

Otton Samójłowicz-Salamonowicz, pułkownik WP, lekarz, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

369. MĘKARSKI Janusz

Moja Matka : Anna Mękarska z domu Wacek / syn – ks. Janusz Mękarski T. Chr. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 320-324

ISBN 83-87668-77-X

Włodzimierz Mękarski, kapitan piechoty rezerwy WP, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

370. MICHALSKA Halina

Niepochowane wspomnienia : Bronisława Mazurkiewicz z domu Suszko / córka Halina Michalska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 312-319

ISBN 83-87668-77-X

Stefan Mazurkiewicz, podchorąży WP, nauczyciel, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

371. MŁYŃCZAK Halina

Z akt Centralnego Archiwum Wojskowego : Helena Nieścior z domu Budzicka / Halina Młyńczak. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 334-335

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Nieścior, podporucznik rezerwy WP, nauczyciel, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

372. MONTOWSKA Izabella

Izabella Komornicka z domu Szulc / córka Izabella Montowska, córka Maria Chrzastowska, wnuczka Rita Montowska-Rychlicka. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 185-191

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Nałęcz-Komornicki, major WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

373. MOZOLEWSKA Jadwiga

Halina Dela z domu Żurakowska / Jadwiga Mozolewska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 60

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Dela, podporucznik rezerwy WP, inżynier rolnik, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

374. MYK Stenia

Halina Dela z domu Żurakowska / Stenia Myk. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 60

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Dela, podporucznik rezerwy WP, inżynier rolnik, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

375. NAZAR Regina

Moja Matka : jej obraz zachowam w mym sercu, póki ono bić będzie : Elżbieta Świerkot z domu Gzimm / córka Regina Nazar. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 515-520

ISBN 83-87668-77-X

Paweł Świerkot, porucznik rezerwy WP, komisarz PP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

376. NIEŚCIOR-KRYWALD Danuta

Helena Nieścior z domu Budzicka / córka Danuta Nieścior-Krywald. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 325-334

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Nieścior, podporucznik rezerwy WP, nauczyciel, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

377. NOWAK-RUMFELD Danuta

Podporucznik powstania wielkopolskiego : Janina Nowak z domu Klimkiewicz / córka Danuta Nowak-Rumfeld. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 336-342

ISBN 83-87668-77-X

Ignacy Nowak, kapitan WP, zamordowany w więzieniu Zamarstynów we Lwowie

378. OGÓRKIEWICZ-SOWA Barbara

Jadwiga Sowa z domu Lewińska / córka Barbara Ogórkiewicz-Sowa. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 427-430

ISBN 83-87668-77-X

Antoni Sowa, porucznik WP, pilot-obszawator, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

379. OMIECZYŃSKI Witold

Walkowiak Walenty (1900-1940) / Witold Omieczński

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 385-386

Jeniec Starobielska, zamordowany w Katyniu

Rec.: Wojciech Śmigiełski // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

380. PANKIEWICZ-KNASIAK Danuta

Z ziemi obcej na obcą : przeżycia syberyjskie : życiorys Janiny Reklajtysowej / córka Danuta Pankiewicz-Knasiak z domu Reklajtys. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie

„Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 360-365

ISBN 83-87668-77-X

Władysław Reklajtys, porucznik WP w stanie spoczynku, prawnik, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

381. PANKIEWICZ-KNASIAK Danuta

Życiorys Janiny Reklajtysowej : Janina Reklajtys z domu Wojnarowska / córka Danuta Pankiewicz-Knasiak. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 358-359

ISBN 83-87668-77-X

Władysław Reklajtys, porucznik WP w stanie spoczynku, prawnik, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

382. PASTWA-KUJAWSKA Barbara

Nigdy nie zapomniła o mężu : Stanisława Pastwa z domu Paszkowska / córka Barbara Pastwa-Kujawska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 343-345

ISBN 83-87668-77-X

Wacław Pastwa, porucznik artylerii rezerwy WP, kreslarz, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

383. PATECKA Maria

Joanna Tomaszewska z domu Bąkowska / córka Maria Patecka. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 521-522

ISBN 83-87668-77-X

Stefan Tomaszewski, major WP – KOP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

384. PAWEŁCZYK Jacek

Mój pradziadek Franciszek / Jacek Pawelczyk. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 41, s. 10-11
Franciszek Pawelczyk, zginął w Twerze

385. PAWEŁCZYK Włodzimierz

Zawsze pomagała bliźnim : Anna Pawelczyk z domu Ramińska / syn Włodzimierz Pawelczyk. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 346-349

ISBN 83-87668-77-X

Marian Pawelczyk, podporucznik rezerwy WP, nauczyciel, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

386. PESZKOWSKI Zdzisław

Apel o dokumentację i świadectwa związane z życiem i pracą ks. Jana Leona Ziółkowskiego : ostatni kapelan obozu w Kozielsku / Zdzisław Peszkowski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 11, s. 15

387. PESZKOWSKI Zdzisław

Słowo ks. prałata Zdzisława Peszkowskiego wygłoszone w dniu 7 października 2004 roku na uroczystości nadania tytułu Doktora Honoris Causa Papieskiego Wydziału Teologicznego - Bobolanum w Warszawie / Zdzisław Peszkowski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 17-18

388. PESZKOWSKI Zdzisław

Tadeuszu, wypraszaj u Boga moce dla Golgoty Wschodu / Zdzisław Peszkowski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 22

Wspomnienie o Tadeuszu Podkówcze, którego ojciec Stefan zginął w Miednoje, współzałożycielu Fundacji Golgota Wschodu, gorliwym uczestniku zabiegów o ekshumację i budowę cmentarzy na Wschodzie

389. PESZKOWSKI Zdzisław J.

50 lat Kapłaństwa Chrystusowego : 5.VI.1954 Detroit, Orchard Lake - 5.VI.2004 Warszawa, Jasna Góra, Sanok / Zdzisław J. Peszkowski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 14-15

390. PILACZYŃSKI Romuald

Wspomnienia o Matce : Zofia Pilaczyńska z domu Borys / syn Romuald Pilaczyński, córka Gabriela Jaraczewska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie

„Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 350-352

ISBN 83-87668-77-X

Józef Pilaczyński, porucznik rezerwy WP, kupiec, przedsiębiorca, jeńiec Kozielska, zamordowany w Katyniu

391. PIOTROWSKI Bernard

Lewandowski Włodzimierz Aleksander Marian (1894-1940) / Bernard Piotrowski

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 194-195

Jeńiec Kozielska, zamordowany w Katyniu

Rec.: Wojciech Śmigieński // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

392. PISANE miłością : losy wdów katyńskich / [zespół red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily]. — Wyd. 2. — Pelplin ; Gdynia : „Bernardinum”. — 571, [5] s. : il. ; 25 cm

Bibliogr. przy rozdz. Indeks

ISBN 83-914184-1-3 (ASP Rymusza)

393. PISANE miłością : losy wdów katyńskich. T. 2 / [red. Andrzej Spanily]. — Gdynia : „ASP Rymusza”, 2001. — 815, [1] s. : il. ; 25 cm

Indeks

ISBN 83-914184-3-X

394. PLUCIŃSKA Janina

Janina Plucińska z domu Gaura / Janina Plucińska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 353-354

ISBN 83-87668-77-X

Aleksander Pluciński, porucznik rezerwy WP, inżynier architekt, jeńiec Starobielska, zamordowany w Charkowie

395. POLAK Bogusław

Mańczak Józef (1896-1940) / Bogusław Polak

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 217-218

Zamordowany w Katyniu

Rec.: Wojciech Śmigieński // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

396. POLAK Bogusław

Piniecki Bronisław Wiktor (1892-1940) / Bogusław Polak

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 277-278

Zamordowany w Katyniu

Rec.: Wojciech Śmigieński // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

397. POLAK Bogusław

Szyfter Paweł (1893-1940) / Bogusław Polak

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 355-356

Zamordowany w Katyniu

Rec.: Wojciech Śmigieński // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

398. POLAK Bogusław

Wolnowski Stanisław (1893-1940) / Bogusław Polak

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 408-409

Zamordowany w Katyniu

Rec.: Wojciech Śmigieński // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

399. POLAK Irmina

Chylewski Jan Władysław (1891-1940) / Irmina Polak

W: Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919 / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 54-55

Jeńiec Starobielska, zamordowany w Charkowie

Rec.: Wojciech Śmigieński // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

400. POWSTAŃCY Wielkopolscy kawalerowie Orderu Wojennego Virtuti Militari w obozach specjalnych NKWD : Jan Władysław Chylewski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 9

Zamordowany w Charkowie

401. POWSTAŃCY Wielkopolscy kawalerowie Orderu Wojennego Virtuti Militari w obozach specjalnych NKWD : Jerzy Paweł Dzwonkowski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 9-10

Zamordowany w Charkowie

402. POWSTAŃCY Wielkopolscy kawalerowie Orderu Wojennego Virtuti Militari w obozach specjalnych NKWD : Ignacy Nowak. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 10-11

Więziony w Rawie Ruskiej, a wiosną 1940 r. wywieziony i zastrzelony w nieznanym miejscu

403. PYTKO Zbigniew

Nasza Matka : Leontyna Pytko z domu Nowacka / syn Zbigniew Pytko. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich* : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 355-357

ISBN 83-87668-77-X

Kazimierz Pytko, podporucznik piechoty rezerwy WP, mgr filozofii, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

404. RADKE Aleksandra

Moi cudowni, wspaniali rodzice ... : Joanna Stachowiak z domu Tomaszewska / córka Aleksandra Radke. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich* : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 460-463

ISBN 83-87668-77-X

Paweł Stachowiak, porucznik rezerwy WP, urzędnik, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

405. REZLER Marek

Leitgeber Wacław Józef (1880-1940) / Marek Rezler

W: *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919* / red. nauk. Antoni Czubiński, Bogusław Polak ; [aut. hasel Zygmunt Bartkowiak i in.]. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. — S. 190-191

Jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

Rec.: Wojciech Śmigieński // *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30

406. RIEDL Cecylia

Mama : Maria Sowińska z domu Gargula / Cecylia Riedl. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich* : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 431-439

ISBN 83-87668-77-X

Adam Sowiński, oficer PP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

407. RODZIEWICZ Ewa

Borykamy się z życiem i żyjemy nadzieją ... : Emilia Wejsflog z domu Stankiewicz / córka Ewa Rodziewicz. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich* : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 531-535

ISBN 83-87668-77-X

Władysław Wejsflog, podporucznik artylerii rezerwy WP, inżynier leśnik, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

408. RODZINY Katyńskie w Powstaniu Warszawskim : (fragmenty z trzech tomów książki „Pisane miłością - losy wdów katyńskich”

W: *Rodowód*. — 2004, nr 8, s. 16-21

409. ROGANOWICZ-FOLTYN Barbara

Jadwiga Roganowicz z domu Majcher / córka Barbara Roganowicz-Foltyń. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich* : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 366-368

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Roganowicz, podporucznik piechoty rezerwy WP, oficer straży granicznej, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

410. ROZWADOWICZ Jan

Losy Antoniego Rozwadowicza / Jan Rozwadowicz. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 14

Jeniec Kozielska, a następnie w Starej Wilejce - los nieznan

411. RYZYŃSKI Aleksander

Moja Mama Olga : Olga Rzyzińska z domu Warczewska / syn Aleksander Rzyziński. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich* : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 369-376

ISBN 83-87668-77-X

Bolesław Rzyziński, kapitan WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

412. SAMOLEJ Barbara

Prawdziwa Matka : Maria Tombak z domu Perkowska / Barbara Samolej. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 524-526

ISBN 83-87668-77-X

Leon Tombak, przodownik PP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

413. SARIUSZ-SKĄPSKA Izabella

Odeszła – nie wiedziała że była wdową : Izabella Skąpska z domu Lardemer / wnuczka Izabella Sariusz-Skąpska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 418-420

ISBN 83-87668-77-X

Bolesław Skąpski, prokurator, więzień Starobielska i Kozielska, zamordowany w Katyniu

414. SCHNITTER-MEJER Jera

Moje wspomnienia z Ostaszkowa : Kazimiera Mieczysława Schnitter / córka Jera Schnitter-Mejer. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 386-391

ISBN 83-87668-77-X

Jerzy Schnitter, kapitan rezerwy WP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

415. SIEKAŃSKI Zbigniew

Janina Siekańska z domu Nowicka / syn Zbigniew Siekański. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 393-395

ISBN 83-87668-77-X

Robert Siekański, porucznik rezerwy WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

416. SIEMASZKIEWICZ Jadwiga

Moja mama, żona starszego posterunkowego Policji Państwowej : Zofia Bąbka z domu Bremerska / Jadwiga Siemaszkiewicz. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 22-26

ISBN 83-87668-77-X

Ignacy Bąbka, starszy posterunkowy PP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

417. SKĄPSKI Andrzej

Odeszła – nie wiedziała że była wdową : Izabella Skąpska z domu Lardemer / syn Andrzej Skąpski. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 411-418

ISBN 83-87668-77-X

Bolesław Skąpski, prokurator, więzień Starobielska i Kozielska, zamordowany w Katyniu

418. SKRZYPCZAK Bolesław

Wincenty Pujanek / Bolesław Skrzypczak. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 5, s.8

Zamordowany w Starobielsku

419. SMYKOWSKA-PIASECKA Barbara

Kazimierz Piasecki (1890-1940) / Barbara Smykowska-Piasecka, Danuta Jeżykowa-Piasecka. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 20

Więzień Starobielska, zamordowany w Charkowie

420. SOBIENIECKA Krystyna

Helena Schmidt z domu Szulc / oprac. Krystyna Sobieniecka. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 381-383

ISBN 83-87668-77-X

Otton Szmidt, kapitan WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

421. SOBIENIECKA Krystyna

Ty jesteś jak zdrowie ... : Karolina Maria Spanily z domu Rymszewicz / Krystyna Sobieniecka. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie

„Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 450-452

ISBN 83-87668-77-X

Spanily Zdzisław, podporucznik rezerwy WP, inżynier leśnik, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

422. SOBIENIECKA Krystyna

Wspomnienia o Matce : Irena Wasilewska z domu Skulimowska / córka Krystyna Sobieniecka. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 527-530

ISBN 83-87668-77-X

Józef Wasilewski, kapitan piechoty WP, zmarł w Kozielsku

423. SOBIERAJ-GROSZKOWSKA Halina

Wspomnienie o mojej Mamie zwanej „Bubą” : Aleksandra Siewruk z domu Pietrułan / córka Halina Sobieraj-Groszkowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 396-400

ISBN 83-87668-77-X

Kazimierz Siewruk, przedsiębiorca, ziemianin, więzień NKWD w Pińsku, zaginął bez wieści

424. SOJOWA Stanisława

Pamięci mojej Mamy : Julia Decowa z domu Głodzik / córka Stanisława Sojowa. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 48-55

ISBN 83-87668-77-X

Ignacy Dec, porucznik rezerwy WP, nauczyciel, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

425. SOLSKA Ewa

Anna Leontyna Solska z domu Trojanowska / córka Ewa Solska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 421-426

ISBN 83-87668-77-X

Adam Solski, major WP, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

426. SPANILY ANDRZEJ

Tamara Szumska-Jeljaszewicz / Andrzej Spanily. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 494

ISBN 83-87668-77-X

Michał Szumski, porucznik artylerii WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

427. SPANILY ANDRZEJ

Tatarzy w służbie Rzeczypospolitej Obojga Narodów / Andrzej Spanily. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 495-500

ISBN 83-87668-77-X

Michał Szumski, porucznik artylerii WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

428. SPANILY Andrzej

Ty jesteś jak zdrowie ... : Karolina Maria Spanily z domu Rymszewicz / syn Andrzej Spanily. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 452-459

ISBN 83-87668-77-X

Spanily Zdzisław, podporucznik rezerwy WP, inżynier leśnik, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

429. SPITZBART Maria

Moja Mama : Bronisława Skarbek z domu Choros / córka Maria Spitzbart. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 406-410

ISBN 83-87668-77-X

Kazimierz Skarbek, przodownik PP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

430. STROGULSKI Tomasz

Pamięci dziadka : [rozmowa z członkiem Rady Dolnośląskiej Rodziny Katyńskiej, wnukiem Mieczysława Strogulskiego] / Tomasz Strogulski ; rozm. Zofia Frąckiewicz-Kukla. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 10-11

Funkcjonariusz Policji Państwowej

431. SZCZEPAŃSKI Tomasz J.

Wspomnienie o mojej Matce : Janina Szczepańska z domu Gasztold-Bukrab / syn Tomasz Jan Szczepański. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 464-473

ISBN 83-87668-77-X

Roman Szczepański, kapitan WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

432. SZPILEWSKA Maria A.

Listy do Heluśki / Maria Alojza Szpilewska z domu Terlecka. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 482-488

ISBN 83-87668-77-X

Gustaw Szpilewski, podporucznik piechoty rezerwy WP, nauczyciel, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

433. SZPILEWSKI Ryszard W.

Bukieciak konwalijek : Maria Alojza Szpilewska z domu Terlecka / syn Ryszard Waldemar Szpilewski. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 474-481

ISBN 83-87668-77-X

Gustaw Szpilewski, podporucznik piechoty rezerwy WP, nauczyciel, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

434. SZUMSKA-JELJASZEWICZ Tamara

Wspomnienia o Matce : Elżbieta Szumska z domu Michałowska / córka Tamara Szumska Jeljaszewicz. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie

„Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 489-492

ISBN 83-87668-77-X

Michał Szumski, porucznik artylerii WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

435. SZYDO LEONIKA

Leonika Weronika Szydo / Leonika Szydo. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 501-502

ISBN 83-87668-77-X

Tadeusz Szydo, porucznik WP - KOP, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

436. ŚMIGIELSKI Andrzej

Nasi rodzice : Antoni i Ewa z domu Leitgeber Śmigielscy / Andrzej i Wojciech Śmigielscy. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 510-514

ISBN 83-87668-77-X

Antoni Śmigielski, podporucznik artylerii rezerwy WP, administrator majątków rolnych, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

437. ŚMIGIELSKI Wojciech

Dworakowscy / Wojciech Śmigielski. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 86-93

ISBN 83-87668-77-X

Jerzy Dworakowski, podporucznik artylerii rezerwy WP, inżynier rolnictwa, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

438. ŚMIGIELSKI Wojciech

Krótkie biografie powstańców wielkopolskich - ofiar zbrodni katyńskich / Wojciech Śmigielski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 15-19

439. ŚMIGIELSKI Wojciech

Moje wspomnienia z Ostaszkowa : Kazimiera Mieczysława Schnitter / Wojciech Śmigielski. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 391-392

ISBN 83-87668-77-X

Jerzy Schnitter, kapitan rezerwy WP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

440. ŚMIGIELSKI Wojciech

Wacław Leitgeber / Wojciech Śmigielski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 23-25

Jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

441. ŚWIRKULA Anna

Moje dzieciństwo w Kazachstanie : Zofia Krakowska z domu Aleksandrowska / córka Anna Świrkula. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 195-201

ISBN 83-87668-77-X

Kazimierz Krakowski, funkcjonariusz PP, jeniec Ostaszkowa, zamordowany w Twerze

442. TODOROV Izvetan

Stalin z bliska / Izvetan Todorov ; tł. Agnieszka Koprowska. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 28, s. 14-15

443. USZYŃSKA Ryta

Pytania do Matki : Benigna Folejewska z domu Siedlecka / córki: Ryta Uszyńska, Idalia Kielkowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 102-104

ISBN 83-87668-77-X

Bolesław Folejewski, kapitan piechoty WP, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

444. WĘGLIŃSKA-BURSEWICZ Bożena

Moja Mama : Zofia Węglińska z domu Hańska / córka Bożena Węglińska-Bursewicz. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie

„Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 536-538

ISBN 83-87668-77-X

Edward Węgliński, oficer rezerwy WP, farmaceuta, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

445. WŁODARCZAK Cecylia

Wspomnienia o Matce : Jadwiga Eliszewska z domu Arłukiewicz / Cecylia Włodarczak. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 97-101

ISBN 83-87668-77-X

Stefan Eliszewski, przodownik PP, miejsce mordu nieznane

446. WOŁĄGIEWICZ Ryszard

Curriculum vitae mojej Teściowej : Maria Wołągiewiczowa z domu Kozaryn / na podstawie wspomnień syna Ryszarda, zmarłego 14 stycznia 1994 roku spisała synowa Maria Danuta Wołągiewiczowa. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 539-541

ISBN 83-87668-77-X

Fabian Wołągiewicz, podporucznik rezerwy WP, urzędnik skarbowy, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

447. WRÓŃSKI Paweł

Sens 9 maja : PO i PiS w Fundacji Batorego - nie jechać do Moskwy / Paweł Wroński

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 103, s. 5

448. WYSOCZAŃSKA Maria

Wierna do końca : Janina Malicka z domu Dybaczewska / córka Maria Wysoczańska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 283-294

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Malicki, kapitan piechoty WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

449. ZAGIERSKI Przemysław

Maksymilian Zagierski / Przemysław Zagierski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 22-23

Zamordowany w Katyniu

450. ZAKRZEWSKA Elżbieta

Maria Helena Zakrzewska z domu Trzcńska / córka Elżbieta Zakrzewska. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 542-544*

ISBN 83-87668-77-X

Józef Zakrzewski, podporucznik rezerwy WP, nauczyciel, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

451. ZALESKI Adam

Krótki życiorys : Stanisława Zaleska z domu Lubińska / syn Adam Zaleski. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 545-547*

ISBN 83-87668-77-X

Ryszard Zaleski, kapitan rezerwy WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

452. ZAŃKO Barbara

Wspomnienie o Matce : Zofia Glińska z domu Byszewska / córka Barbara Zańko, syn Stanisław Gliński. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 123-126*

ISBN 83-87668-77-X

Kazimierz Gliński, podporucznik rezerwy WP, ziemianin, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

453. ZATORSKA Irena

Wspomnienia przyjaciół o Pani Malickiej : Janina Malicka z domu Dybaczewska / Irena Zatorska. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie*

„Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 295-296

ISBN 83-87668-77-X

Stanisław Malicki, kapitan piechoty WP, jeniec Starobielska, zamordowany w Charkowie

454. ŻAK Zofia

Mamo! : Stanisława Żak z domu Matelska / córka Zofia Żak. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 548-561*

ISBN 83-87668-77-X

Władysław Żak, podporucznik rezerwy WP, nauczyciel, jeniec Kozielska, zamordowany w Katyniu

VII. UPAMIĘTNIENIE ZBRODNI KATYŃSKIEJ

1. ZAGADNIENIA OGÓLNE

455. ANDERS Paweł

Pamięć o Powstaniu Wielkopolskim / Paweł Anders

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 4-5

Wśród uczestników Powstania byli też tacy, którzy stali się ofiarami Katynia, Ostaszkowa i Miednoje

456. DOMASZEWICZ Lechomir

Takie były początki : inicjatywy policjantów Garnizonu Miasta Stołecznego Warszawy w latach 1989-1992 upamiętniające Policję Państwową II Rzeczypospolitej Polskiej / Lechomir Domaszewicz. — Fot.

W: *Niepodległość i Pamięć*. — 2004, nr 20, s. 305-318

Referat wygłoszony na Sesji Naukowej pt. „Zbrodnia... i Zdrada”, Światowy Dzień Pamięci Ofiar Katynia, Miednoje, Charkowa, Kuropat i Bykowni, Warszawa – Dom Literatury, 13 kwietnia 2004 r.

457. DUSIEWICZ Włodzimierz

Nie tylko Rodziny Katyńskie... (?) / Włodzimierz Dusiewicz. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 8-10

Działania w celu upamiętniania zbrodni katyńskiej

458. DUSIEWICZ Włodzimierz

Zbrodnia nieprzedawniona : ziemia była granatowa / Włodzimierz Dusiewicz ; not. B.M. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 16

459. DUSIEWICZ Włodzimierz

(04+04+04) = ? (100) !!!... : niecodzienna data na niecodzienną okazję..? / Włodzimierz Dusiewicz

W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 4

Rola „Rodowodu” w upamiętnianiu zbrodni katyńskiej

460. JAZŁOWIECKA Danuta

I nadal pamiętamy... / Danuta Jazłowiecka. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s. 14-15

Pielgrzymki do miejsc pamięci Ostaszkowa, Miednoje, Katynia

461. KOŁODZIEJCZYK Aleksander

Śmierć źródłem życia : koncert Polskiej Filharmonii Bałtyckiej [w Gdyni] poświęcony ofiarom Katynia, 08.05.2004 r. / Aleksander Kołodziejczyk

W: *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 12-13

462. MACIEJCZAK P.

Poświęcenie kaplicy Matki Bożej Katyńskiej [w Katedrze Polowej Wojska Polskiego w Warszawie, 15.09.2002 r.] / P. Maciejczak. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2002, nr 36, s. 14

463. MITEK Tadeusz

Kłamstwa katyńskie : katyńskie mogiły przez pół wieku zasypywano kłamstwem : dopiero w 1992 r. Rosjanie przyznali, że była to zbrodnia dokonana na rozkaz najwyższych władz ZSRR : pamięć o niej pozostaje niezabliźnioną raną / Tadeusz Mitek. — Fot.

W: *Polska Zbrojna*. — 2005, nr 17, s. 30

464. OGÓLNOPOLSKI konkurs historyczny o zbrodni katyńskiej : [Gdynia, 3.05.2001 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 1/2, s. 137

465. OSTASZEWSKI Paweł

Gość z Miednoje : Ewgenia Igoriewna Krawcowa, dyrektor Państwowego Kompleksu Pamięci w Miednoje / Paweł Ostaszewski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 3, s. 10

466. OSTASZEWSKI Paweł

Na grobach ojców : pielgrzymka do Miednoje / Paweł Ostaszewski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2004, nr 27, s. 14-15

467. OSTASZEWSKI Paweł

Sztafeta pokoleń : pielgrzymka do Miednoje / Paweł Ostaszewski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 36, s. 10-11

468. PACIORKOWSKI Jerzy

I Motorowy Rajd Katyński : trwają przygotowania do rajdu, poświęconego uczczeniu pamięci tysięcy pomordowanych w okresie II wojny światowej na Wschodzie naszych rodaków: żołnierzy, policjantów, urzędników państwowych, przedstawicieli nauki i kultury / Jerzy Paciorkowski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2001, nr 19, s. 8

469. PACIORKOWSKI Jerzy

II Rajd Katyński / Jerzy Paciorkowski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2002, nr 12, s. 16-17

470. PACIORKOWSKI Jerzy

Katyń – Golgota Wschodu / Jerzy Paciorkowski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 26, s. 6
Ogólnopolski konkurs historyczny

471. PACIORKOWSKI Jerzy

Motocyklowa pielgrzymka : I Motocyklowy Rajd Katyński / Jerzy Paciorkowski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2001, nr 38, s. 1, 8

472. PACIORKOWSKI Jerzy

Pielgrzymka pamięci : [IV Międzynarodowy Motocyklowy Rajd Katyński] / Jerzy Paciorkowski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2004, nr 33, s. 2

473. PACIORKOWSKI Jerzy

Pielgrzymka pamięci : [IV Międzynarodowy Motocyklowy Rajd Katyński] / Jerzy Paciorkowski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2004, nr 39, s. 10

474. PACIORKOWSKI Jerzy

Wyruszył Rajd Katyński / Jerzy Paciorkowski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2001, nr 33, s. 2

475. PESZKOWSKI Zdzisław

Krzyże Golgoty Wschodu — poległym na nieludzkiej ziemi / [Zdzisław Peszkowski]. — Fot.

W: *Dziennik Polski (Londyn)*. — 2004, nr 227, s. 9

476. PESZKOWSKI Zdzisław

Słowo Kapelana Rodzin Katyńskich na Dzień Wszystkich Świętych / Zdzisław Peszkowski

W: *Rodowód*. — 2004, nr 11, s. 11

477. ROT

Dzień Pamięci Ofiar Katynia [13 kwietnia] / (rot). — Fot.

W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza (Londyn)*. — 2005, nr 72, s. 3

478. VII [SIÓDMY] gdyński ogólnopolski konkurs historyczno-literacki o zbrodni katyńskiej : protokół z posiedzenia Komisji VII Gdyńskiego Konkursu Katyńskiego dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych w roku szkolnym 2003/2004

W: *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 3

479. ŚLIFIERZ Jolanta

Dzieje pewnego obrazu [dla rzymskokatolickiej parafii Przemienienia Pańskiego w Twerze] / Jolanta Ślifierz. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 36, s. 10

2. POMNIKI. TABLICE PAMIĄTKOWE

480. JJK

Pomnik katyński stanie w Wilnie : świat w skrócie / JJK

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 98, s. 12

481. MAĆKOWIAK Emilia

[Tablica Katyńska] / Emilia Maćkowiak. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 7

Uroczystość odsłonięcia i poświęcenia „tablicy katyńskiej” w Bazylice Marińskiej w Gdańsku

482. MATKA Boska Katyńska. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 17

483. MICKIEWIĆZ Robert

Pomnik dla katyńskich ofiar z Wileńszczyzny : Litwa : Polacy chcą uczcić pomordowanych : na Litwie powinien stanąć pomnik ofiar zbrodni katyńskiej – uważają tamtejsi kombatanci różnych polskich formacji z czasów II wojny światowej / Robert Mickiewicz

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 54, s. A13

484. MŁYŃCZAK Halina

W Hołdzie Zesłańcom Sybiru / Halina Młyńczak

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 3-5

Uroczystość odsłonięcia pomnika „W Hołdzie Zesłańcom Sybiru” w Gdynia

485. ODSŁONIĘCIE pomnika Ofiar Katynia : [Katowice, 24.05.2001 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 1/2, s. 141

486. POLAK Bogusław

Katyński pomnik w Londynie 1945-1976 / Bogusław Polak

W: *Rocznik Koszaliński*. — 2001, nr 29, s. 113-118

487. PRZEWOŹNIK Andrzej

Pomniki katyńskie w Londynie i Nowym Jorku / Andrzej Przewoźnik. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 15

488. ROM

Odsłonięcie tablicy [upamiętniającej śmierć 13 tysięcy policjantów II Rzeczypospolitej w kaplicy Cudownego Obrazu w Bazylice Jasnogórskiej] / ROM. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2002, nr 37, s. 2

489. SIOMKAJŁO Alina

Katyni w pomnikach świata / Alina Siomkajło. — Warszawa : Agencja Wydawnicza CB : „Rytm”, cop. 2002. — 342 s. : faks., fot., map. ; 29 cm

Tyt. i tekst części w jęz. ang.

Bibliogr. s. 315-[328]

ISBN 83-7339-004-9. — ISBN 83-7399-009-7

Rec.: Jan Strękowski // *Nowe Książki*. — 2004, nr 6, s. 62-63

[CBW sygn. 146752]

490. SIOMKAJŁO Alina

Katyń w pomnikach świata – Katyn Monuments around the World / Alina Siomkajło. — Warszawa, 2003

Rec.: Katyń w pomnikach świata / Andrzej Polniaszek // *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza. Tydzień Polski (Londyn)*. — 2004, nr 14, s. 11Ofiarom Katynia / Zdzisław J. Peszkowski // *Dziennik Polski (Londyn)*. — 2004, nr 99, s. 8

491. SIOMKAJŁO Alina

Prawda nie dała się zgładzić : rozmowa z dr Aliną Siomkajło, autorką książki o pomnikach katyńskich / rozm. Michał P. Garapich

492. SŁUPECKI Jerzy

Kolejna zamojska pamiątka poświęcona ofiarom rosyjskich zbrodni wojennych / Jerzy Słupecki. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s. 12

Odstąpienie tablicy pamiątkowej zawierającej 226 nazwisk zamordowanych w Kozielsku, Starobielku i Ostaszkowie, a pochodzących z Zamojszczyzny w kościele św. Katarzyny w Zamościu

493. SMORAWIŃSKA JANINA

Strofa Czesława Miłosza na katyńskiej tablicy [w krakowskim kościele OO. Karmelitów „na Piasku” ku czci jeńców, oficerów Wojska Polskiego, zamordowanych w Katyniu, Charkowie i Miednoje] / Janina Smorawińska

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 7

Inicjatorem wmurowania płyty był syn gen. bryg. Mieczysława Smorawińskiego, Jerzy Smorawiński. Projektant i wykonawca - rzeźbiarz Stanisław Hryń

494. SPANILY Andrzej

Akt Przekazania [opieki i patronatu nad Pomnikiem Katyńskim w Gdyni VI Liceum Ogólnokształcącemu im. Wacława Sierpińskiego] / Andrzej Spanily

W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 3

495. WOJDECKI Waldemar

Pierwszy krzyż w Katyniu / Waldemar Wojdecki. — Warszawa ; Katowice : nakł. autora : przy współudz. Kurii Metropolitalnej, 2000.

— 38, [2] s., [8] s. tabl. (gł. kolor.) : fot. ; 20 cm

ISBN 83-86922-90-7 (KM)

496. ZIELIŃSKI Jan

Pamięć obowiązkiem i honorem / Jan Zieliński. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s. 18

Uroczyste odsłonięcie tablicy pamiątkowej w 85 rocznicę powstania Policji Państwowej oraz wmurowanie urny zawierającej ziemię z grobów katyńskich (Czarnków, 4 listopada 2004 r. - Komenda Powiatowa)

3. MUZEA. WYSTAWY

497. A.Z.

„Katyń – Miednoje, widziałem to” / A.Z. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2004, nr 20, s. 12

Wystawa fotograficzna Aleksandra Załęskiego pt.: „Katyń – Miednoje, widziałem to”. Września, 1.04.2004 r.

498. FILIPEK Iza

Muzeum Katyńskie : Poeci Katyńskiej Winnicy = (w związku z otwarciem nowej ekspozycji w Muzeum Katyńskim) / Iza Filipek

W: *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 10

499. FILIPEK Iza

Muzeum Katyńskie : w czerwcu bieżącego roku „Muzeum Katyńskie” świętować będzie 11-lecie narodzin / Iza Filipek

W: *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 10-12

500. GRAJEWSKI Włodzimierz

Muzeum Powstania Wielkopolskiego w Poznaniu / Włodzimierz Grajewski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 25-26

Działalność upamiętniająca zbrodnię katyńską

501. MIKOŁAJCZUK Elżbieta

Uroczystość otwarcia wystawy „Prawda - Pamięć - Przebaczenie” w budynku dawnego aresztu w Muzeum Regionalnym w Radomsku / Elżbieta Mikołajczuk. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 16

Wystawę przygotowano we współpracy z Kołem Rodziny Katyńskiej i nauczycielami z Zespołu Szkolno-Gimnazjalnego nr 3 w Radomsku

502. PODŁOCKI Tomasz

Był jednym z nas... : ppor. Zbigniew Cichobłaziński absolwent Gimnazjum Słowackiego : oficer z Katynia / Tomasz Podłocki. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 5-6

Wystawa w Gimnazjum Słowackiego w Przemyśle

503. ŚMIGIELSKI Wojciech

Muzeum Powstańców Wielkopolskich w Lusowie pod Poznaniem / Wojciech Śmigielski. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 27-29

Działalność upamiętniająca zbrodnię katyńską

504. WOŁODKO Wiesław

Pielęgnowanie pamięci na Wybrzeżu / Wiesław Wołodko

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 7

Wystawa w Muzeum Poczty Polskiej w Gdańsku obejmująca m.in. medale o Katyniu, zdjęcia i dokumenty, odznaki i książki o tematyce katyńskiej

4. NEKROPOLIE

505. ADAMSKA Jolanta

Wojenne nekropolia / Jolanta Adamska. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 20

506. BUZEK Jerzy

Wystąpienie premiera Rzeczypospolitej Polskiej Jerzego Buzka podczas otwarcia polskiego cmentarza wojennego w Katyniu : Katyń, 28 lipca 2000 r. = Address by the Prime Minister of the Republic of Poland, Jerzy Buzek, at the Inauguration of the Polish War Cemetery in Katyn : Katyn, July 28, 2000. — Tekst także w jęz. ang.

W: *Zbiór Dokumentów = Recueil de Documents / Akademia Dyplomatyczna Ministerstwa Spraw Zagranicznych*. — 2000, nr 3, s. 16-20

507. BUZEK Jerzy

Wystąpienie premiera Rzeczypospolitej Polskiej Jerzego Buzka podczas otwarcia polskiego cmentarza wojennego w Miednoje : Miednoje, 2 września 2000 r. = Address by the Prime Minister of the Republic of Poland, Jerzy Buzek, during the Opening of the Polish War Cemetery in Mednoye : Miednoye, September 2, 2000. — Tekst także w jęz. ang.

W: *Zbiór Dokumentów = Recueil de Documents / Akademia Dyplomatyczna Ministerstwa Spraw Zagranicznych*. — 2000, nr 3, s. 24-28

508. ECHA otwarcia cmentarza w Miednoje : podziękowania

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 37, s. 8

509. KACAK Przemysław

Ostatni posterunek : [Cmentarz Wojenny w Miednoje] / Przemysław Kacak. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2002, nr 34, s. 5

510. KWAŚNIEWSKI Aleksander

List prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego do uczestników uroczystości otwarcia polskiego cmentarza wojennego w Miednoje : Miednoje, 2 września 2000 r. = Letter of the President of the Republic of Poland, Aleksander Kwaśniewski, to the Participants of the Inauguration of the Polish War Cemetery in Mednoye : Miednoye, September 2, 2000 / tł. Edward Rothert. — Tekst także w jęz. ang.

W: *Zbiór Dokumentów = Recueil de Documents / Akademia Dyplomatyczna Ministerstwa Spraw Zagranicznych*. — 2000, nr 3, s. 21-23

511. LUSTRACJA Cmentarza Katyńskiego w Charkowie : [28.08.2002 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 3/4, s. 103

512. LUSTRACJA cmentarzy katyńskich [19-20.08.2003 r.] — Fot.

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2003, nr 3/4, s. 110

513. ODBIÓR pousterkowy Cmentarza w Charkowie : [26.10.2000 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2000, nr 4, s. 133

514. ODBIÓR pousterkowy Cmentarza w Katyniu : [8.11.2000 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2000, nr 4, s. 134

515. OST

Pielgrzymka do Miednoje / OST. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2004, nr 21, s. 14

516. OSTASZEWSKI Paweł

Cmentarz w Miednoje otwarty [2 września 2000 r.] / Paweł Ostaszewski

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 34, s. 2

517. OSTASZEWSKI Paweł

Miednoje - 2.IX.2000 / Paweł Ostaszewski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 35, s. 4-5

Uroczystość otwarcia i poświęcenia Polskiego Cmentarza Wojennego w Miednoje

518. OSTASZEWSKI Paweł

Pociąg pamięci [do Miednoje na uroczystości otwarcia cmentarza] / Paweł Ostaszewski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 35, s. 8

519. PRZEGLĄD techniczny polskich cmentarzy wojennych w Charkowie, Miednoje i Katyniu : [22-24.05.2001 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 1/2, s. 140

520. PRZEKAZANIE cmentarza w Charkowie pod opiekę władz ukraińskich : [15.12.2000 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2000, nr 4, s. 139

521. ROM

Polski cmentarz wojenny w Katyniu otwarty [28 lipca] / ROM. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 30, s. 2

522. SOCHACKI Piotr

Pielgrzymka do Miednoje - maj 2004 : [Cmentarz Wojenny] / Piotr Sochacki

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 18-19

523. SPOTKANIE w rocznicę odsłonięcia Polskiego Cmentarza Wojennego w Katyniu : [Warszawa, 25.07.2001 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 3, s. 119

Spotkanie Premiera Jerzego Buzka z przedstawicielami rodzin i organizacji katyńskich

5. LITERATURA PIĘKNA I SZTUKA

524. ADAMCZYK Wesley

When God looked the other way / Wesley Adamczyk. — Chicago, 2004

Powieść o losach rodziny polskiej z kresów wschodnich, po 17 września 1939 r.

Rec.: Anna Dominiczak // *Rodowód*. — 2004, nr 11, s. 16-17

525. CIESIELSKI Stanisław

Sprawa katyńska a stosunki polsko-radzieckie w okresie II wojny światowej / Stanisław Ciesielski

W: *Biografia i historia : Studia i szkice o związkach literatury z przeszłością* / red. A. Staniszewski, K.D. Szatrawski. — Olsztyn, 1997

526. DORMANOWSKA Zofia

Antygonia / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich* : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 73

ISBN 83-87668-77-X

527. DORMANOWSKA Zofia

Babie lato / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich* : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 80

ISBN 83-87668-77-X

528. DORMANOWSKA Zofia

Cień Matki / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich* : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 72

ISBN 83-87668-77-X

529. DORMANOWSKA Zofia

Dzisiaj jeszcze / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich* : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 78-79

ISBN 83-87668-77-X

530. DORMANOWSKA Zofia

Historia / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: *Pisane miłością : losy wdów katyńskich* : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 74

ISBN 83-87668-77-X

531. DORMANOWSKA Zofia

Letni wieczór / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 72-73

ISBN 83-87668-77-X

532. DORMANOWSKA Zofia

Nazajutrz po wojnie / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 74-75

ISBN 83-87668-77-X

533. DORMANOWSKA Zofia

Nie narodzony / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 77

ISBN 83-87668-77-X

534. DORMANOWSKA Zofia

Nokturn / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 71

ISBN 83-87668-77-X

535. DORMANOWSKA Zofia

Próba modlitwy / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 76-77

ISBN 83-87668-77-X

536. DORMANOWSKA Zofia

Sen o spokoju / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 78

ISBN 83-87668-77-X

537. DORMANOWSKA Zofia

Strip-tease / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 79

ISBN 83-87668-77-X

538. DORMANOWSKA Zofia

Wilk / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 76

ISBN 83-87668-77-X

539. DORMANOWSKA Zofia

Zimowa noc / Zofia Dormanowska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 75

ISBN 83-87668-77-X

540. DUSIEWICZ Włodzimierz

Grafika Katyńska / Włodzimierz Dusiewicz. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 6-7

541. KATYŃ – zbrodnia i propaganda : niemieckie fotografie dokumentacyjne ze zbiorów Instytutu Zachodniego. — Poznań, 2003

Rec.: Edmund Nowak // *Łąbinowski Rocznik Muzealny*. — 2003, t. 26, s. 153-155

542. MAMAK Antoni

Polska Golgota / Antoni Mamak

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 13

543. MARSZAŁEK-GUNIEWSKA Stefania

Miłość moja / Stefania Marszałek-Guniewska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 309

ISBN 83-87668-77-X

544. MARSZAŁEK-GUNIEWSKA Stefania

Rozłąka / Stefania Marszałek-Guniewska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 311

ISBN 83-87668-77-X

545. MARSZAŁEK-GUNIEWSKA Stefania

Skarga / Stefania Marszałek-Guniewska. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : [praca zbiorowa] / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 310

ISBN 83-87668-77-X

546. SAMOLEJ Barbara

Prawdziwa Matka / Barbara Samolej. — Fot.

W: Pisane miłością : losy wdów katyńskich : praca zbiorowa / zesp. red. Regina Nazar, Izabella Skąpska, Andrzej Spanily ; Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni. — Pelplin : „Bernardinum”, 1999. — S. 523

ISBN 83-87668-77-X

547. STEPSKA-KOT Elżbieta

Miednoje / Elżbieta Stepska-Kot

W: *Gazeta Policyjna*. — 2004, nr 11, s. 12

548. STEPSKA-KOT Elżbieta

Pamięci naszych Ojców / Elżbieta Stepska-Kot Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 1

6. OBCHODY ROCZNICOWE. UROCZYŚĆ

549. AGW

Uroczystości przy Grobie Policjanta Polskiego : obchody Dnia Pomordowanych i Poległych Policjantów II Rzeczypospolitej / oprac. AGW. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2004, nr 36, s. 2

550. AKP

Ostaszowska rocznica [przy Pomniku Grobie Policjanta Polskiego w Katowicach] / AKP

W: *Gazeta Policyjna*. — 2001, nr 16, s. 7

Uroczystości upamiętnienia 61. rocznicy likwidacji obozu w Ostaszkwie i śmierci więzionych tam około 5800 funkcjonariuszy Policji Państwowej

551. APELUJĘ do was, Polacy i Rosjanie! : prezydent w rocznicę Katynia

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 89, s. 1

Uroczystość 65 rocznicy mordu katyńskiego

552. BANY Katarzyna

Pasmo milczenia przerwane / Katarzyna Bany. — Fot.

W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza (Londyn)*. — 2003, nr 100 [właśc. 104], s. 9

Uroczystości 63 rocznicy zbrodni katyńskiej. Przekazanie raportu Foreign Office

553. BULANDA Barbara

Kwietniowa rocznica / Barbara Bulanda. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 13

Uroczystości obchodów 64 rocznicy zbrodni katyńskiej w Limanowej

554. DRZEWIECKI Zbigniew

Ofiarom zbrodni katyńskiej : po raz pierwszy w historii stosunków polsko-brytyjskich urzędujący minister dr Dennis MacShane, odpowiedzialny w rządzie Tony Blaira za sprawy europejskie, złożył wieniec pod pomnikiem ofiar zbrodni katyńskiej na londyńskim cmentarzu Gunnersburg / Zbigniew Drzewiecki. — Fot.

W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza*. — 2005, nr 67, s. 9

555. G

Hołd ofiarom Katynia : parlament : uchwała / G

W: *Trybuna*. — 2005, nr 69, s. 6

556. GARAPICH Michał P.

Pamięć nie umiera : obchody 64. rocznicy mordu katyńskiego w Londynie / Michał P. Garapich. — Fot.

W: *Dziennik Polski (Londyn)*. — 2004, nr 103, s. 6

557. GŁÓDŹ Sławoj L.

Homilia wygłoszona [przez ks. arcybiskupa Sławojw Głódzia] w czasie Mszy Św. w 65. Rocznicę zbrodni katyńskiej

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 261-269

ISBN 83-917780-2-9

558. JAKOVLEV Aleksandr

Przemówienie Aleksandra Jakowlewa w imieniu Rosjan odznaczonych przez prezydenta RP

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 256-257

ISBN 83-917780-2-9

559. JANKOWSKI Stanisław M.

Przemówienie Stanisława Marii Jankowskiego w imieniu Polaków odznaczonych przez prezydenta RP

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 258-259

ISBN 83-917780-2-9

560. JANKOWSKI Zbigniew

Rocznica Katynia [65 lat]

W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza*. — 2005, nr 79, s. 4. — *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza (Londyn)*. — 2005, nr 79, s. 4

Uroczystość w Pałacu Prezydenckim w Warszawie [16 kwietnia] wręczenia, przez prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego, członkom Federacji Rodzin Katyńskich, autorom publikacji o Katyniu, członkom stowarzyszenia Memoriał i uczestnikom prac ekshumacyjnych odznaczeń

561. JĘDRZEJEWSKI Krzysztof

Katyń – Golgota Wschodu / Krzysztof Jędrzejewski ; oprac. J.PAC

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 26, s. 6

Uroczystość wręczenia nagrody w Ogólnopolskim Konkursie Historycznym

562. J.J.S.

Obchody rocznicowe : Derby / J.J.S.

W: *Dziennik Polski (Londyn)*. — 2004, nr 227, S. 8

64 rocznica mordu katyńskiego

563. KACZMAREK Teresa

Uroczystość poświęcenia Sztandaru RK w Opolu / Teresa Kaczmarek. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s. 23

564. KACZOROWSKI Ryszard

Wystąpienie Ryszarda Kaczorowskiego b. Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na uroczystościach katyńskich w Londynie 25 kwietnia 2004 roku. — Fot.

W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza. Tydzień Polski (Londyn)*. — 2004, nr 18, s. 8

565. KWAŚNIEWSKI Aleksander

Apel do Polaków i Rosjan : fragmenty wystąpienia prezydenta Kwaśniewskiego

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 89, s. 2

Uroczystość 65 rocznicy mordu katyńskiego

566. KWAŚNIEWSKI Aleksander

Prawda o Katyniu : zbrodnia w Katyniu była częścią wspólnego planu III Rzeszy i Związku Sowieckiego : [uchwała Sejmu] / wypowiedź Aleksander Kwaśniewski ; not. WBS

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 69, s. 1

567. KWAŚNIEWSKI Aleksander

Przemówienie prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego w czasie uroczystości 65. rocznicy zbrodni katyńskiej

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 251-255

ISBN 83-917780-2-9

568. KWAŚNIEWSKI Aleksander

Wystąpienie prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego podczas ceremonii złożenia wieńców na Grobie Nieznanego Żołnierza z okazji 60. rocznicy zbrodni katyńskiej : Warszawa, 13 kwietnia 2000 r. = Address by the President of the Republic of Poland, Aleksander Kwaśniewski, during the Wreath-Laying Ceremony at the Grave of the Unknown Soldiers on the Occasion of the 60th Anniversary of the Katyn Crime : Warsaw, April 13, 2000. — Tekst także w jęz. ang.

W: *Zbiór Dokumentów = Recueil de Documents / Akademia Dyplomatyczna Ministerstwa Spraw Zagranicznych*. — 2000, nr 2, s. 41-44

569. MACSHANE Denis

Przemówienie Denisa MacShane [na uroczystości upamiętnienia zamordowanych w Katyniu]. — Fot.

W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza*. — 2005, nr 67, s. 9

570. MATUSZEWSKI Zbigniew

Fragment przemówienia Ambasadora III RP Zbigniewa Matuszewskiego [na uroczystości w Londynie]

W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza (Londyn)*. — 2005, nr 67, s. 9

571. MILEWICZ Ewa

Prawda dla ofiar Katynia : Aleksander Kwaśniewski w 65. rocznicę mordu katyńskiego podziękował dysydemtom rosyjskim Andriejowi Sacharowowi i Aleksandrowi Sołżenicynowi oraz Memoriałowi za solidarność, człowieczeństwo, za „braterstwo cierpienia i powinność wspólnej pamięci” / Ewa Milewicz. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 89, s. 2
Uroczystość 65 rocznicy mordu katyńskiego

572. NASZA wolność krzyżami się mierzy / Olga Zagożdżon, Ewelina Machnio, Agata Żarkowska, Marlena Piechota. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 16
Uroczystości rocznicowe w Publicznym Gimnazjum nr 1 w Jedlni Letnisku

573. OSTASZEWSKI Paweł

W trosce o pamięć : [rocznica likwidacji obozu ostaszowskiego] / Paweł Ostaszewski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2004, nr 28, s. 10

574. PACIORKOWSKI Jerzy

W hołdzie pomordowanym : 6 kwietnia br. przed obeliskiem Poległym Policjantom – Rzeczpospolita Polska, na dziedzińcu Komendy Głównej Policji odbyły się uroczystości upamiętniające 61. rocznicę zbrodni katyńskiej / Jerzy Paciorkowski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2001, nr 16, s. 7

575. PALUCHNIAK Jan

Pamięci ofiar zbrodni : 65. rocznica zbrodni katyńskiej : uroczystości przy Pomniku Ofiar Katynia we Wrocławiu / Jan Paluchniak Fot.

W: *Kombatant*. — 2005, nr 4, s. 21

576. PESZKO Zofia

A jednak pamięć / Zofia Peszko. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 11, s. 13

Uroczystości upamiętnienia 65 rocznicy wybuchu II wojny światowej i wkroczenia Armii Czerwonej na teren Polski

577. PESZKOWSKI Zdzisław J.

Słowo kapelana „Rodzin Katyńskich i Pomordowanych na Wschodzie” : Rok Katyński / Zdzisław J. Peszkowski

W: *Dziennik Polski (Londyn)*. — 2005, nr 43, s. 9

578. PŁOSKI Tadeusz

Kazanie wygłoszone [przez biskupa polowego WP] w 65. rocznicę zbrodni katyńskiej 16 kwietnia 2005 r.

W: *Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego*. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 269-277

ISBN 83-917780-2-9

579. PODGÓRSKI Adam K.

Wrześniowa rocznica : [uroczystości upamiętniające funkcjonariuszy Policji Państwowej, zgładzonych w Twerze i pogrzebanych w Miednoje] / Adam K. Podgórski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 37, s. 14

580. PODGÓRSKI Adam P.

Rocznica zbrodni katyńskiej / Adam P. Podgórski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 17, s. 3

Uroczystość przed Grobem Policjanta Polskiego w Katowicach

581. POMIANOWSKI Jerzy
Prawda dla ofiar Katynia : dla Gazety / wypow. Jerzy Pomianowski
W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 89, s. 2
Uroczystość 65 rocznicy mordu katyńskiego
582. POŚWIĘCENIE Kaplicy Matki Bożej Katyńskiej [w Katedrze Polowej WP w Warszawie] : [15.09.2002 r.]
W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 3/4, s. 107
583. R.M.
W hołdzie pomordowanym : 63. rocznica zbrodni katyńskiej / R.M.
— Fot.
W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 14, s. 2
584. ROM
64. rocznica [mordu katyńskiego] : [uroczystość na dziedzińcu Komendy Głównej Policji] / ROM. — Fot.
W: *Gazeta Policyjna*. — 2004, nr 15, s. 2
585. ROSJO, uznaj, że to ludobójstwo : Senat o zbrodni katyńskiej : [hołd pamięci zamordowanych polskich jeńców wojennych]
W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 77, s. 8
586. ROT
Rocznica zbrodni : w sobotę w Warszawie i wielu miastach Polski rozpoczęły się uroczystości upamiętniające 65. rocznicę zbrodni katyńskiej - zamordowania przez NKWD 22 tys. polskich oficerów i cywilów / (rot)
W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza (Londyn)*. — 2005, nr 75, s. 1, 3
587. SOKÓŁ Roma
Uroczystości rocznicowe w Radomiu / Roma Sokół, Teresa Duszyńska. — Fot.
W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s. 1
588. SPANILY Andrzej
Uroczystość upamiętnienia 64 rocznicy zbrodni katyńskiej i drugiej masowej wywózki Polaków na Sybir połączona z Aktem Przekazania na czas wieczysty opieki nad Pomnikiem Katyńskim młodzieży i gronu pedagogicznemu VI Liceum Ogólnokształcącego im. Wacława

- Sierpińskiego w Gdyni : [15 kwietnia 2004 roku na Cmentarzu Obrońców Wybrzeża] / Andrzej Spanily
W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 3
589. SURMACZ Maria T.
64. rocznica zbrodni katyńskiej w Gorzowie / Maria Teresa Surmacz. — Fot.
W: *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 20
590. [SZEŚCZDZIESIĄTA druga] 62. rocznica Zbrodni Katyńskiej : [2.04.2002 r.]
W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 1/2, s. 117
Złożenie kwiatów pod pomnikiem Poległym i Pomordowanym na Wschodzie
591. ŚMIGIELSKI Wojciech
Święto 15 pułku ułanów poznańskich / Wojciech Śmigielski
W: *Rodowód*. — 2004, nr 6, s. 30
Apel poległych podczas obchodów Dnia Ułana w Poznaniu 2004 r. gdzie m.in. odczytano nazwiska poległych w Katyniu i w Charkowie
592. TABOR Marcel
O wszystkie policyjne groby : 60 lat zbrodni katyńskiej / Marcel Tabor. — Fot.
W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 15, s. 8
593. UCHWAŁA Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 marca 2005 r. upamiętniająca 65 rocznicę zbrodni katyńskiej
W: *Monitor Polski*. — 2005, nr 18, s. 505-506
594. UCHWAŁA Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 22 marca 2005 r. upamiętniająca 65. rocznicę zbrodni katyńskiej
W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 212-213
ISBN 83-917780-2-9
595. UCHWAŁA Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 2005 roku upamiętniająca 65. rocznicę zbrodni katyńskiej : składamy hołd pamięci zdraździecko zamordowanych polskich jeńców wojennych
W: *Kombatant*. — 2005, nr 4, s. 3
596. UCHWAŁA Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z 1 kwietnia 2005 r. w 65. rocznicę zbrodni katyńskiej

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20).

— S. 214-216

ISBN 83-917780-2-9

597. UROCZYSTOŚCI katyńskie w Londynie : 28.04.2002 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 1/2, s. 121

Uroczysta msza św. w intencji pomordowanych w Katyniu

598. UROCZYSTOŚCI [na terenie Polskiego Cmentarza Wojennego] w Miednoje : [2.09.2002 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 3/4, s. 104-105

599. UROCZYSTOŚCI w Dolince Katyńskiej : [Warszawa, 13.04.2002 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 1/2, s. 118

Złożenie kwiatów pod pomnikiem Poległym i Pomordowanym na Wschodzie

600. WOJCIECHOWICZ Danuta

Nareszcie byłam w Miednoje : czterokrotnie starałam się pojechać do Katynia i wreszcie udało mi się na poświęcenie cmentarza 2 września 2000 r. / Danuta Wojciechowicz. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2001, nr 38, s. 9

601. WROŃSKI Paweł

Prawda o Katyniu : zbrodnia w Katyniu była częścią wspólnego planu III Rzeszy i Związku Sowieckiego. Jego celem było zniszczenie Polski i eksterminacja najbardziej wartościowych i patriotycznych polskich obywateli" – głosi uchwała przyjęta wczoraj jednogłośnie przez polski Sejm / Paweł Wroński. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 69, s. 1

602. WYKAZ osób odznaczonych przez prezydenta RP w czasie uroczystości 65. rocznicy zbrodni katyńskiej

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20).

— S. 259-261

ISBN 83-917780-2-9

7. INSTYTUCJE. STOWARZYSZENIA

603. ALEKSANDROWICZ Mirosława

R[odzina] K[atyńska] w Olsztynie / Wiesława Aleksandrowicz. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 9

604. ANDRZEJ Przewoźnik laureatem Dyplomu Benemerenti : [21.01.2001 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 1/2, s. 130

605. APEL Instytutu Pamięci Narodowej : 60. rocznica zbrodni katyńskiej

W: *Kombatant*. — 2005, nr 3, s. 18

606. BACZYŃSKA Teresa

Opłatek bez Andrzeja... / Teresa Baczyńska. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s. 2

607. BAREŁKOWSKA Krystyna

List Pani Krystyny Barełkowskiej, bratanicy post. Leona Pawłaka, zamordowanego w Twerze [do Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa] : Poznań, 10.03. 2001 r.

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 1/2, s. 148

Podziękowanie za przesłane zdjęcie stryja

608. BIAŁECKA Michalina

Wspominając Annę Ćwiżewicz 13.09.1926-16.10.2004 / Michalina Białicka, Agnieszka de Barbaro. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s. 20

Związana z krakowską Rodziną Katyńską. Ojciec Edward Reguła, jeniec Starobielska

609. B.M.

Rodziny Katyńskie / B.M. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 89. Dod. *Cień Katynia*, s. 16

610. DOMINICZAK Barbara T.

Wychowujący wpływ Rodzin Katyńskich na osobowość młodzieży / Barbara Teresa Dominiczak

W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s. 19

Konkursy dla młodzieży np.: „Katyń - Głgota Wschodu” w Szczecinie

611. DRUGIE plenarne posiedzenie Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa : [Warszawa, 7.09.2001 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 3, s. 4-7

612. DUSIEWICZ Włodzimierz

Do „Rodowodu”... (?) : [publikacje o działalności Rodzin Katyńskich] / Włodzimierz Dusiewicz

W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s. 22

613. DUSIEWICZ Włodzimierz

Posłanie Zarządu Federacji Rodzin Katyńskich / Włodzimierz Dusiewicz

W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s. 10
15 rocznica działania

614. DUSIEWICZ Włodzimierz

Spotkanie FRK - IPN / Włodzimierz Dusiewicz

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 19

Komunikat ze spotkania władz Federacji Rodzin Katyńskich z władzami Instytutu Pamięci Narodowej

615. DUSIEWICZ Włodzimierz

Uchwała [Nadzwyczajnego Walnego Zebrania Federacji Rodzin Katyńskich w związku z informacją o zakończeniu śledztwa katyńskiego przez rosyjską Prokuraturę Wojskową] : Warszawa, 9.10.2002 r. / Włodzimierz Dusiewicz

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 20

616. DZIEWIAKOWSKA Maria

Pismo Pani Marii Dziewiakowskiej [z dnia 14.10. 2002 r. do Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 3/4, s. 121

Dot. miejsca śmierci Bronisława Bielca, Komendanta Policji Państwowej

617. KAMIŃSKI Edward J.

Pismo Prezesa Stowarzyszenia Rodzin Katyńskich w Chicago [z 3.10.2002 r. do Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa] / Edward J. Kamiński

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 3/4, s. 120-121
Wręczenie medalu z ziemią Katyńską Pani Marii Völpel

618. KANIK-BIAŁĘCKA Michalina

Z ŻYCIA RODZINY KATYŃSKIEJ W KRAKOWIE

Michalina Kanik-Białęcka

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 11

619. KARBOWSKI Kazimierz

List Pana prof. dr. med. Kazimierza Karbowskiego [z. 25.06.2003 r. do Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2003, nr 1/2, s. 148

Podziękowanie za „Księgę Cmentarną Polskiego Cmentarza Wojennego w Charkowie”

620. KIERES Leon

Nie jestem Leonem zawodowcem : dwie na jednego : o kandydowaniu na drugą kadencję; o tym, jak zmieniłyby IPN, gdyby nadal był prezesem; o rozterkach w związku z komisją ds. Orlenu; i jak rosyjskie resentymenty wpływają na sprawę Katynia / z prof. Leonem Kiersem, prezesem Instytutu Pamięci Narodowej, rozm. Agnieszka Kublik i Monika Olejnik. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 62, s. 16-17

621. KOCZOROWSKI Henryk

Pismo Biblioteki Naukowej Muzeum Archeologicznego w Poznaniu [z 16.07.2001 r. do Rady Ochrony Pamięci Walki i Męczeństwa dot. prenumeraty Biuletynu „Przeszłość i Pamięć”] / Henryk Koczorowski

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 3, s. 134

622. KOLASIŃSKA Izabela A.

Prawdy nie da się zabić : Stowarzyszenie „Katyń” w Koninie działa już od 15 lat : prezesuje mu Edward Grudziński / Izabela A. Kolasińska. — Fot. — przedruk „Życie Konina” / *Gazeta Poznańska*, 7 maja 2004 r.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 5, s. 23

623. KOWALSKI Jacek M.

List dr. Jacka M. Kowalskiego z USA [do Rady Ochrony Pamięci Walki i Męczeństwa]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 4, s. 145-146

Poszukiwanie grobu Kapitana WP Teodozjusza Kowalskiego

624. LIST Otwarty Rodzin Katyńskich / Marcin Büthner-Zawadzki, Izabela Skąpska, Włodzimierz Dusiewicz, Krystyna Brydowska

W: *Rodowód*. — 2004, nr 9/10, s. 21

625. LIST Rosyjskiego Pen Clubu do Polskiego Pen Clubu

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20).

— S. 277-279
ISBN 83-917780-2-9

626. MALONOWA Danuta

Uroczystość 15-lecia Rodziny Katyńskiej Lublin / Danuta Malonowa. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 12, s. 10-11

627. MAP

Sztandar dla Rodziny Katyńskiej Ziemi Mogileńskiej / map. — Fot. — przedruk z *Rozmaitości Mogileńskie* 2004, nr 142

W: *Rodowód*. — 2004, nr 11, s. 18-19
Obchody 15 rocznicy powstania Rodziny

628. MB

Wspomnienie o ś.p. Halinie Borek b. prezes Rodziny Katyńskiej w Krakowie / MB. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 12

629. MIKKE Stanisław

Zachować o nich pamięć / z wiceprzewodniczącym Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, redaktorem naczelnym miesięcznika „Palestra” adwokatem Stanisławem Mikke rozmawia Grażyna Bartuszek. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2001, nr 38, s. 8

630. MYŚLIŃSKI Jerzy

Pismo Pana Jerzego Myślińskiego [z dnia 4.11. 2002 r. do Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 3/4, s. 124

Dot. podziękowania za nadesłanie książki Małgorzaty Grupy i Ryszarda Kaźmierczaka o przedmiotach wydobytych podczas prac archeologiczno-ekshumacyjnych w Charkowie i odbitki ksero „Księgi Cmentarnej Charkowa” z notą o por. rez. artylerii, Zdzisławie Myślińskim

631. ODPOWIEDŹ Polskiego Pen Clubu

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni

Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20).

— S. 279-282
ISBN 83-917780-2-9

632. ORDER Prezydenta Rosji dla [Andrzeja Przewoźnika], Sekretarza Rady OPWiM : [Warszawa, 2.11.2001 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 4, s. 136

633. OSTASZEWSKI Paweł

Kultywować pamięć ojców : Warszawskie Stowarzyszenie Rodzina Policyjna 1939 / Paweł Ostaszewski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 6, s. 10-11

634. OSTASZEWSKI Paweł

Medalion pamięci : „Honorowy Medalion Pamięci – Miednoje 1940” / Paweł Ostaszewski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 32, s. 9

Uroczystość wręczenia medalu krajowemu duszpasterzowi Policji, ks. bp Marianowi Dusiovi

635. OSTASZEWSKI Paweł

Rocznicowe spotkanie : Warszawskie Stowarzyszenie Rodzina Policyjna 1939 / Paweł Ostaszewski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 24, s. 11

636. PAWLAK Alicja

Pismo Stowarzyszenia Rodzina Katyńska w Koszalinie [z listopada 2002 r. do Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa] / Alicja Pawlak

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 3/4, s. 125

Podziękowanie za pomoc w wydaniu książki pt.: „Droga do prawdy”, „Droga do prawdy ciąg dalszy ...” w oprac. Danuty E. Giętkowskiej

637. PLENARNE posiedzenie Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa [19.12.2003 r.]. — Fot.

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2003, nr 3/4, s. 4-10

Zawiera również uchwały

638. POLNIASZEK A. B.

Pismo Stowarzyszenia Rodzin Katyńskich na Zachodzie [do Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa] : [Londyn, 22.05.2003 r.] / A. B. Polniaszek

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2003, nr 1/2, s. 143

Podziękowanie za „Księgę Cmentarną Polskiego Cmentarza Wojennego w Charkowie”

639. POSIEDZENIE Kolegium Katyńskiego : Muzeum Katyńskie w Warszawie, 2.06.2004

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2004, nr 1/2, s. 128

640. POSIEDZENIE Rady Zarządu Federacji Rodzin Katyńskich : [Gdynia, 14-15.06.2003 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2003, nr 1/2, s. 137

Konferencja naukowa zorganizowana przez Radę OPWiM, Prezydenta Miasta Stołecznego Warszawy, Federację Rodzin Katyńskich oraz Stowarzyszenie „Rodzina Policyjna 1939” w Muzeum Kolekcji im. Jana Pawła II, 12. 04.2003 r.

641. PRZEWOŹNIK Andrzej

By pamięć przetrwała : rozmowa z Andrzejem Przewoźnikiem sekretarzem generalnym Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa / rozm. Paweł Ostaszewski. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2000, nr 35, s. 2

642. RYCHLIK Jerzy

Pismo [z wyrazami uznania i podziękowania] Kierownika Wydziału Ambasady RP w Moskwie [do Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa], 1.02.2001 r. / Jerzy Rychlik

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 1/2, s. 147

643. SPOTKANIE [kierownictwa Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa] z Rodzinami Katyńskimi, [23.11.2000 r.]. — Fot.

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2000, nr 4, s. 136

644. SPOTKANIE [opłatkowe] Stowarzyszenia Rodzin Ofiar Katyńskich Polski Południowej : [Kraków, 13.01.2001 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 1/2, s. 129

645. SPOTKANIE [w siedzibie Rady OPWiM] z Rodzinami Katyńskimi : [18.07.2002 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 3/4, s. 98-99

646. STEPSKA-KOT Elżbieta

Rodzina Policyjna 1939 r. : Oddział w Krakowie / Elżbieta Stepska-Kot

W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 13

647. SURMACZ Maria T.

Wigilia w Gorzowskiej Rodzinie Katyńskiej / Maria Teresa Surmacz. — Fot.

W: *Rodowód*. — 2004, nr 4, s. 22

648. ŚLIFIERZ Jolanta

Ballada syberyjska : Tarnów pamięta / oprac. Jolanta Ślifierz. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2004, nr 11, s. 12

Stowarzyszenie „Rodzina Policyjna 1939 r.” w Katowicach. Oddział w Tarnowie

649. ŚLIFIERZ Jolanta

Znaki pamięci : [uroczyste spotkanie Warszawskiego Stowarzyszenia Rodzina Policyjna 1939 i wręczenie medali „Honorowy Medalion Pamięci – Miednoje 1940”] / Jolanta Ślifierz. — Fot.

W: *Gazeta Policyjna*. — 2003, nr 46, s. 11

650. ŚMIK

Kwiaty na cmentarzu Armii Czerwonej, protesty pod ambasadą i konsulatem Rosji / ŚMIK, MOL. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 107, s. 7

Piketa zorganizowana przez Komitet Katyński

651. [TRZECI] III Walny Zjazd Federacji Rodzin Katyńskich : [Wesoła, 30.11.-1.12. 2002 r.]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 3/4, s. 115

652. UCHWAŁA nr 12 Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa z dnia 19 grudnia 2002 r. w sprawie uczczenia 60. rocznicy ujawnienia Zbrodni Katyńskiej : plenarne posiedzenie Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 3/4, s. 9

653. UCHWAŁA nr 5 Rady Ochrony Pamięci Walki i Męczeństwa z dnia 7 września 2001 r. w sprawie uhonorowania Rosjan i Ukraińców zasłużonych dla ujawnienia i udokumentowania prawdy o Zbrodni Katyńskiej : drugie plenarne posiedzenie Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2001, nr 3, s. 7

654. UHONOROWANIE Andrzeja Przewoźnika Medalionem Pamięci „Pieta-Miednoje 1940”. — Fot.

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2003, nr 3/4, s. 125

655. ŻURALSKI Bogdan
Pismo Pana Bogdana Żuralskiego [do Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa]

W: *Przeszłość i Pamięć*. — 2002, nr 1/2, s. 131

Dot. błędnie zapisanego nazwiska ppor. rez. dr. med. Tadeusza Żuralskiego na tabliczce cmentarza w Katyniu

VIII. ASPEKTY PRAWNE ZBRODNI KATYŃSKIEJ

656. ANDRESKOWSKA Gabriela
Rosjanie nie odtajnią / Gabriela Andreskowska
W: *Dziennik Polski (Londyn)*. — 2005, nr 45, s. 5

657. ANDRZEJEWSKI Piotr Ł. J.
Postępowanie dla osądzenia zbrodni katyńskiej i kłamstwa katyńskiego / Piotr Ł. J. Andrzejewski

W: *Zbrodnia katyńska : wina i oskarżenie* / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2004 (Zeszyty Katyńskie ; nr 19). — S. 7-14

ISBN 83-917780-1-0

658. APEL Stowarzyszenia Polskich Prawników Katolickich o wyjaśnienie przeszłości

W: *Wokół prawnych aspektów Golgoty Wschodu : materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich 2 marca 2002 roku w Warszawie (Galeria im. Jana Pawła II Fundacji J. i Z. Porczyńskich) / Zdzisław Jastrzębiec Peszkowski, Grzegorz Jędrejek, Tadeusz Szymański ; Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich. Zarząd Główny w Lublinie. — Lublin : SPPK, 2002. — S. 63-66*

659. BASAK Adam
Problem kwalifikacji prawnej zbrodni katyńskiej oraz odpowiedzialności sprawców w świetle Norymbergii / Ada Basak

W: *Zbrodnia katyńska : wina i oskarżenie* / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni

Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2004 (Zeszyty Katyńskie ; nr 19). — S. 33-63
ISBN 83-917780-1-0

660. BLOMBERG Maria M.
Trzeba silnej woli i uporu : dyskusja w czasie Sesji Katyńskiej 22 maja 2004 roku / Maria M. Blomberg

W: *Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo* / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 223-225

ISBN 83-917780-2-9

661. BUDZYŃSKI Adam
Gra Katyniem / Adam Budzyński
W: *Trybuna*. — 2005, nr 59. Dod. *Aneks*, s. D
Akta umorzonego już śledztwa w sprawie mordu katyńskiego

662. BUDZYŃSKI Adam
Gra Katyniem : na ujemnym plusie / Adam Budzyński
W: *Trybuna*. — 2005, nr 50. Dod. *Aneks*, s. D
Akta umorzonego już rosyjskiego śledztwa w sprawie mordu Katyńskiego

663. CZAJKOWSKI Mieczysław
Jeśli by oni żyli, to by nas mordowali... : dyskusja w czasie Sesji Katyńskiej 22 maja 2004 roku / Mieczysław Czajkowski

W: *Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo* / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 236-237

ISBN 83-917780-2-9

664. DANE o Stowarzyszeniu Polskich Prawników Katolickich
W: *Wokół prawnych aspektów Golgoty Wschodu : materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich 2 marca 2002 roku w Warszawie (Galeria im. Jana Pawła II Fundacji J. i Z. Porczyńskich) / Zdzisław Jastrzębiec Peszkowski, Grzegorz Jędrejek, Tadeusz Szymański ; Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich. Zarząd Główny w Lublinie. — Lublin : SPPK, 2002. — S. 79-82*

665. E.O.
Katyń uczczony : posłowie apelują o ujawnienie nazwisk wszystkich sprawców zbrodni : sejm oczekuje, że władze Federacji Rosyjskiej

uznają mord katyński za ludobójstwo i wyjaśniają wszystkie okoliczności tej zbrodni / E.O.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 69, s. A5

666. G

Nadal tajne ... : Katyń : akta / (G)

W: *Trybuna*. — 2005, nr 54, s. 4

667. GŁOSEK Marian

Jest wielu Rosjan szukających prawdy o Katyniu : dyskusja w czasie Sesji Katyńskiej 22 maja 2004 roku / Marian Głosek

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 229-230

ISBN 83-917780-2-9

668. GRABOWSKA Alina

Polskie śledztwo katyńskie / Alina Grabowska

W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza. Tydzień Polski (Londyn)*. — 2004, nr 50, s. 2

669. HAŁACIŃSKI Bogumił

O bezpieczeństwie świadków w sprawie katyńskiej : dyskusja w czasie Sesji Katyńskiej 22 maja 2004 roku / Bogumił Hałaciński

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 228-229

ISBN 83-917780-2-9

670. HISTORYCZNE rachunki IPN / Rzecznik Porozumienia Organizacji Kombatanckich i Niepodległościowych w Krakowie

W: *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza. Tydzień Polski (Londyn)*. — 2004, nr 50, s. 7

Decyzja rozpoczęcia polskiego śledztwa w sprawie katyńskiego mordu

671. INFORMACJA o umorzeniu 21 września 2004 r. śledztwa w sprawie zbrodni katyńskiej, prowadzonego przez Główną Prokuraturę Wojskową federacji Rosyjskiej...

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni

Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 182-185

ISBN 83-917780-2-9

672. INFORMACJA o umorzeniu 21 września 2004 r. śledztwa w sprawie zbrodni katyńskiej, prowadzonego przez Główną Prokuraturę Wojskową federacji Rosyjskiej...

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 182-185

ISBN 83-917780-2-9

673. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 173-175: Julian Krzyżanowski: protokół przesłuchania świadka Bibliogr., Indeks

ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

674. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 191-192: Adolf Rudnicki: protokół przesłuchania świadka Bibliogr., Indeks

ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

675. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 188-190: Jan Parandowski: protokół przesłuchania świadka Bibliogr., Indeks

ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

676. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 193-194: Leon Kruczkowski: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks

ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

677. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 135-138: Bolesław Jan Frühling: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks

ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

678. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 186-187: Zofia Nałkowska: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks

ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

679. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 195-196: Wojciech Bąk: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks

ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

680. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 197-199: Irena Krzywicka: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks

ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

681. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 200-201: Julian Popławski: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks

ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

682. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 202-205: Teofil Trzeciński: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks

ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

683. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 176-180: Stanisław Balicki: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

684. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 184-185: Jan Wiktor: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

685. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 206-207: Kazimierz Wyka: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

686. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 170-172: Stefan Kisielewski: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

687. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 181-183: Tadeusz Andrzej Kwiatkowski: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

688. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

689. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 208-209: Kazimierz Czachowski: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

690. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 210-211: Leon Jarosław Iwaszkiewicz: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

691. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni

przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 212-215: Stella Olgierd: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

692. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 160-169: Jerzy Zagórski: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

693. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 158-159: Eugeniusz Żytomirski: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

694. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 237-238: Zygmunt Szargut: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

695. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni

przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 233-234: Julian Przyboś: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

696. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 216-219: Czesław Miłosz: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

697. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 239: Jan Kott: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

698. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 220-221: Mieczysław Jastrun: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

699. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni

przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 222: Adam Ważyk: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

700. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 240-241: Władysław Zyglarski: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

701. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 144-146: Jerzy Andrzejewski: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

702. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 147-152: Tadeusz Breza: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

703. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni

przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 223-227: Tadeusz Hołuj: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

704. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 155-157: Stefan Otwinowski: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

705. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 228-230: Maria Dąbrowska: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

706. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 153-154: Xenia Żytomirska-Grzebieniowska: protokół przesłuchania świadka

Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8

Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

707. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 139-141: Witold Zechenter: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

708. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 231-232: Jerzy Kornacki: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

709. JANKOWSKI Stanisław M.

Literaci a sprawa katyńska – 1945 / Stanisław M. Jankowski, Ryszard Kotarba ; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. — Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2003. — 257, [2] s., [32] s. tabl. : il. ; 24 cm

S. 235-236: Helena Boguszewska: protokół przesłuchania świadka
Bibliogr., Indeks
ISBN 83-88385-20-8
Rec.: Maciej Urbanowski // *Arcana*. — 2004, nr 3, s. 197-200

710. JĘDREJEK Grzegorz

Zbrodnia katyńska w świetle prawa międzynarodowego / Grzegorz Jędrejek

W: Wokół prawnych aspektów Golgoty Wschodu : materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich 2 marca 2002 roku w Warszawie (Galeria im. Jana Pawła II Fundacji J. i Z. Porczyńskich) / Zdzisław Jastrzębiec Peszkowski, Grzegorz Jędrejek, Tadeusz Szymański ; Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich. Zarząd Główny w Lublinie. — Lublin : SPPK, 2002. — S. 30-62

711. KAMIŃSKI Ireneusz C.

Rozliczenie narodowej tragedii przed europejskim sądem : prawo międzynarodowe : gdyby Trybunał w Strasburgu uznał zbrodnię katyńską za ludobójstwo, mógłby to być istotny precedens / Ireneusz C. Kamiński

W: *Rzeczpospolita*. — 2004, nr 220. Dod. *Prawo co Dnia*, s. C3

712. KIERES Leon

Bez przedawnienia / [z Leonem Kierese, szefem IPN, rozmawia Michał Karnowski]. — Fot.

W: *Newsweek Polska*. — 2004, nr 33, s. 16-17

713. KIERES Leon

Ile można czekać : [w Rosji od 13 lat prowadzone jest śledztwo w sprawie zbrodni katyńskiej] / Leon Kieres ; rozm. Walerij Mastierow. — Fot. — Tł. art. zamieszcz. w *Moskovskije Novosti*. — 2004, 2 VII

W: *Forum*. — 2004, nr 28, s. 4-5

714. KIERES Leon

Instytut Pamięci Narodowej — Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu wobec śledztwa w sprawie zbrodni katyńskiej / Leon Kieres

W: Zbrodnia katyńska : wina i oskarżenie / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2004 (Zeszyty Katyńskie ; nr 19). — S. 15-18

ISBN 83-917780-1-0

715. KIERES Leon

Zaplanowane ludobójstwo : śledztwo w sprawie Katynia : z Leonem Kierese rozmawiał Krzysztof Masłoń. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2004, nr 290, s. A5-A7

716. KOSTRZEWSKI- Andrzej

Aspekt prawny zbrodni katyńskiej / Andrzej Kostrzewski

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 58-64

ISBN 83-917780-2-9

717. KULESZA Witold

Dla władz rosyjskich ofiar było za mało / z prof. Witoldem Kuleszą, szefem pionu śledczego Instytutu Pamięci Narodowej, rozmawia Andrzej Walentek. — Fot.

W: *Życie Warszawy*. — 2005, nr 60, s. 5

718. KULESZA Witold

Możliwość opracowania aktu oskarżenia sprawców zbrodni katyńskiej przesłanki prawne i rzeczywistość / Witold Kulesza

W: Zbrodnia katyńska : wina i oskarżenie / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2004 (Zeszyty Katyńskie ; nr 19). — S. 64-78

ISBN 83-917780-1-0

719. KULESZA Witold

Rosja: to nie było ludobójstwo : Katyń : rosyjska prokuratura wojskowa umarza śledztwo w sprawie mordu na polskich oficerach i cywilach / wypowiedź Witold Kulesza

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 60, s. A4

Komentarz szefa pionu śledczego Instytutu Pamięci Narodowej w sprawie oświadczenia gen. Sowieńkowa dot kwalifikacji zbrodni katyńskiej

720. KUŹNIAR-PLOTA Małgorzata

Informacja o stanie śledztwa w sprawie Zbrodni Katyńskiej / Małgorzata Kuźniar-Plota

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 48-57

ISBN 83-917780-2-9

721. KWALIFIKACJA prawna zbrodni katyńskiej : orzeczenie (Rosyjskiej) Komisji Ekspertów 1993 r. (fragmenty)

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 167-181

ISBN 83-917780-2-9

722. LUTOBORSKI Tadeusz

Rodziny Katyńskie to żywy dowód zbrodni... : dyskusja w czasie Sesji Katyńskiej 22 maja 2004 roku / Tadeusz Lutoborski

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 240-241

ISBN 83-917780-2-9

723. ŁOJEK Bożena

Przyczyny i skutki zamrożenia śledztwa katyńskiego : dyskusja w czasie Sesji Katyńskiej 22 maja 2004 roku / Bożena Łojek

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 244-250

ISBN 83-917780-2-9

724. MASŁOŃ Krzysztof

Martini z kawą : pisarze a sprawa katyńska / Krzysztof Masłoń

W: *Rzeczpospolita*. — 2004, nr 97. Dod. *Plus Minus*, s. A11

725. MATERSKI Wojciech

Polskie śledztwo w sprawie zbrodni katyńskiej / Wojciech Materski

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 65-68

ISBN 83-917780-2-9

726. MATERSKI Wojciech

Zbrodnia katyńska struktura winy / Wojciech Materski

W: Zbrodnia katyńska : wina i oskarżenie / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2004 (Zeszyty Katyńskie ; nr 19). — S. 21-32

ISBN 83-917780-1-0

727. MAW

Rosja : Katyń to nie ludobójstwo / MAW

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 60, s. 8

728. MIKOS-SKUZA Elżbieta

Co to jest ludobójstwo / Elżbieta Mikos-Skuza

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 60, s. A4

UW, specjalistka od międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych

729. MPG

Komitet Katyński chce śledztwa / (mpg)

W: *Dziennik Polski (Londyn)*. — 2004, nr 211, s. 3

730. ORDYŃSKI Jan

NRD fałszowała dowody zbrodni : śledztwo katyńskie / Jan Ordyński

W: *Rzeczpospolita*. — 2004, nr 67, s. A5

Przekazanie IPN archiwaliów przez Centralę Ścigania Zbrodni Nazistowskich w Ludwisburgu

731. ORDYŃSKI Jan

Polska wszczyna śledztwo : zbrodnia katyńska : IPN chce ustalić listę zleceńodawców i wykonawców mordu / Jan Ordyński. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2004, nr 282, s. A5

732. OSTASZEWSKI Paweł

Będzie śledztwo? : [zbrodnia katyńska] / Paweł Ostaszewski

W: *Gazeta Policyjna*. — 2004, nr 27, s. 15

733. OŚWIADCZENIE rosyjskiego „Memoriału” o śledztwie w sprawie zbrodni katyńskiej

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 217-222

ISBN 83-917780-2-9

734. PAKULSKA-RAS Maria

Sąd międzynarodowy powinien sądzić zbrodniarzy katyńskich : dyskusja w czasie Sesji Katyńskiej 22 maja 2004 roku / Maria Pakulska-Ras

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 242-243

ISBN 83-917780-2-9

735. PAMIATNYCH Aleksiej

Żeby podjąć śledztwo trzeba mieć zapewniony dostęp do materiałów dowodowych : dyskusja w czasie Sesji Katyńskiej 22 maja 2004 roku / Aleksiej Pamiatnych

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni

Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 238-239

ISBN 83-917780-2-9

736. PARSADANOVA Valentyna

Rosja: to nie było ludobójstwo : Katyń : rosyjska prokuratura wojskowa umarza śledztwo w sprawie mordu na polskich oficerach i cywilach / wypowiedź. Valentyna Parsadanowa ; not. AKA, S.P., P.W.R.

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 60, s. A4

Komentarz prof. Valentyny Parsadanowej, współautorki książki pt.: „Syndrom katyński w stosunkach polsko-radzieckich i polsko-rosyjskich”

737. PESZKOWSKI Zdzisław J.

Apel księdza prałata Zdzisława Peszkowskiego, kapelana Rodzin Katyńskich i pomordowanych na wschodzie

W: Wokół prawnych aspektów Golgoty Wschodu : materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich 2 marca 2002 roku w Warszawie (Galeria im. Jana Pawła II Fundacji J. i Z. Porczyńskich) / Zdzisław Jastrzębiec Peszkowski, Grzegorz Jędrejek, Tadeusz Szymański ; Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich. Zarząd Główny w Lublinie. — Lublin : SPPK, 2002. — S. 73-74

738. PESZKOWSKI Zdzisław J.

Wokół prawnych aspektów Golgoty Wschodu : materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich 2 marca 2002 roku w Warszawie (Galeria im. Jana Pawła II Fundacji J. i Z. Porczyńskich) / [Zdzisław Jastrzębiec Peszkowski, Grzegorz Jędrejek, Tadeusz Szymański] ; Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich. Zarząd Główny w Lublinie. — Lublin ; Sandomierz : staraniem SPPK : Wydaw. Diecezjalne, 2002. — 87 s., [2] k. tabl. kolor., [1] k. tabl. luzem : faks., fot. ; 24 cm

Nazwy aut. na s. 83-87. — Tekst część. równol. pol. ang. Spis treści także niem.

ISBN 83-7300-157-3 (Wydaw. Diecezjalne)

Rec.: Stanisław Tymosz // *Golgota Wschodu*. — 2003, t. 1, s. 51-53

739. PESZKOWSKI Zdzisław J.

Zbrodnia katyńska w świetle prawa / Zdzisław Peszkowski, Grzegorz Jędrejek ; słowo wstępne Ryszard Kaczorowski. — Warszawa ; Pelplin : „Bernardinum”, 2004. — 522, [2] s. : fot. (gł. kolor.), portr. ; 25 cm

Bibliogr. s. 335-344, w zał. teksty aktów prawnych

ISBN 83-7380-135-9

740. PIEŃKOWSKI Tadeusz

Polskie śledztwo katyńskie - kilka refleksji : dyskusja w czasie Sesji Katyńskiej 22 maja 2004 roku / Tadeusz Pieńkowski

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 226-227

ISBN 83-917780-2-9

741. POPOWSKI Sławomir

Rosja: to nie było ludobójstwo : Katyń : rosyjska prokuratura wojskowa umarza śledztwo w sprawie mordu na polskich oficerach i cywilach / Sławomir Popowski, Paweł Reszka

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 60, s. A1, A4

742. POPOWSKI Sławomir

Szkoła dialogu : w sprawie Katynia i zbrodni sowieckich wydaje się, że prof. Kieres uzyskał w Moskwie maksimum tego, na co mógł liczyć / Sławomir Popowski

W: *Rzeczpospolita*. — 2004, nr 193, s. A8

743. POPOWSKI Sławomir

W Moskwie bez przełomu : Aleksander Kwaśniewski spotkał się z Władimirem Putinem. Nie podpisano porozumienia gospodarczego. Śledztwo w sprawie Katynia umorzone / Sławomir Popowski, Paweł Reszka. — Fot.

W: *Rzeczpospolita*. — 2004, nr 229, s. A1, A6

Wypow. Leon Kieres, prezes IPN, Witold Kulesza, szef pionu śledczego IPN, Stanisław Ciosek, były ambasador w Moskwie, doradca prezydenta RP, Fiodor Łukianow, redaktor naczelny pisma „Rosja w Globalnej Politike”

744. POSTANOWIENIE o umorzeniu sprawy karnej 25 czerwca 2001 r. m. Kijów

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 186-211

ISBN 83-917780-2-9

745. POSTANOWIENIE o wszczęciu polskiego śledztwa

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 9-47

ISBN 83-917780-2-9

746. PRZEWOŹNIK Andrzej

Rosja: to nie było ludobójstwo : Katyń : rosyjska prokuratura wojskowa umarza śledztwo w sprawie mordu na polskich oficerach i cywilach / wypowiedź. Andrzej Przewoźnik

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 60, s. A4

Komentarz sekretarza generalnego Rady Ochrony Pamięci, Walk i Męczeństwa

747. RADZIWINOWICZ Wacław

Utajnianie Katynia : memoriał pisze do wojskowej prokuratury / Wacław Radziwinowicz

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 66, s. 9

748. RESZKA Paweł

Sprawę Katynia wyjaśnić do końca : apel Memoriału do władz Rosji / Paweł Reszka

W: *Rzeczpospolita*. — 2005, nr 80, s. 9

749. SASZA

Katyń – dochodzenie prawdy [prokuratorzy IPN zyskają dostęp do tajnych rosyjskich akt śledztwa w sprawie mordu katyńskiego] / SASZA

W: *Gazeta Wyborcza. Metro*. — 2004, nr 233, s. 7

750. STANOWISKO Kolegium Instytutu Pamięci Narodowej — Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu z dnia 28 kwietnia 2004 r. / podpisał Franciszek Gryciuk, przewodniczący Kolegium

W: Zbrodnia katyńska : wina i oskarżenie / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2004 (Zeszyty Katyńskie ; nr 19). — S. 19-20

ISBN 83-917780-1-0

751. SZYMAŃSKI Tadeusz

Apel Prezesa Stowarzyszenia Polskich Prawników Katolickich do sumień prawników świata / Tadeusz Szymański

W: Wokół prawnych aspektów Golgoty Wschodu : materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich 2 marca 2002 roku w Warszawie (Galeria im. Jana Pawła II Fundacji J. i Z. Porczyńskich) / Zdzisław Jastrzębiec Peszkowski, Grzegorz Jędrejek, Tadeusz Szymański ; Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich. Zarząd Główny w Lublinie. — Lublin : SPPK, 2002. — S. 67-70

752. SZYMAŃSKI Tadeusz

Pojęcie sprawiedliwości na tle wydarzeń zbrodni katyńskiej i zaboru ziem polskich przez ZSRR oraz morderstw sądowych na polskich patriotach / Tadeusz Szymański

W: Wokół prawnych aspektów Golgoty Wschodu : materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich 2 marca 2002 roku w Warszawie (Galeria im. Jana Pawła II Fundacji J. i Z. Porczyńskich) / Zdzisław Jastrzębiec Peszkowski, Grzegorz Jędrejek, Tadeusz Szymański ; Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich. Zarząd Główny w Lublinie. — Lublin : SPPK, 2002. — S. 13-29

753. TRZNADEL Jacek

Polskie śledztwo w sprawie katyńskiej jest konieczne i uzasadnione : dyskusja w czasie Sesji Katyńskiej 22 maja 2004 roku / Jacek Trznadel

W: Zbrodnia katyńska : polskie śledztwo / pod red. Marka Tarczyńskiego. — Warszawa : Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, Polska Fundacja Katyńska, 2005 (Zeszyty Katyńskie ; nr 20). — S. 231-235

ISBN 83-917780-2-9

754. USOWICZ Bogdan

Śledztwo katyńskie po latach / Bogdan Usowicz

W: *Dziennik Polski (Londyn)*. — 2004, nr 294, s. 5

755. WBS

Katyń nadal tajny / WBS

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 54, s. 1

756. WBS

Śledztwo katyńskie zablokowane przez Rosję / WBS

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2005, nr 54, s. 4

757. WOJCIECHOWSKI Marcin

Mord katyński umorzony : Aleksander Kwaśniewski w Moskwie : demokracja i wolność to najlepsze rozwiązanie wszelkich problemów, ale nie wiadomo, czy na całym świecie – przyznał polski prezydent po zakończeniu rozmów z Władymirem Putinem / Marcin Wojciechowski. — Fot.

W: *Gazeta Wyborcza*. — 2004, nr 229, s. 8

INDEKS ALFABETYCZNY*

- A**blamowicz Dominik 105-7
Adamczyk Jan F. 524
Adamczyk Wesley 524
Adamkus Valdas 295
Adamska Jolanta 108, 168-9, 505
AGW 549
AKA 736
AKP 550
Aleksandrowicz Mirosława 603
Anders Paweł 455
Andreskowska Gabriela 656
Androchowicz Andrzej 170
Andrzej zob. Spanily Andrzej
Andrzej zob. Spanily Andrzej
Andrzejewski Jerzy 701
Andrzejewski Piotr Ł. J. 657
A.Z. 497
- B**abel Wanda zob. Niemczycka-Babel
 Wanda
Baczyńska Teresa 302, 606
Balicki Stanisław 683
Bandrowska Jadwiga 326
Bandrowska Krystyna 326
Bandrowski Henryk 326
Bandrowski Julian 326
Bandrowski Lech 326
Bandrowski Zbigniew 326
Bany Katarzyna 552
Baran Erazm 109-14
Baraniak Krystyna 21
Baranicki Kazimierz 337
Barbaro Agnieszka 608
Barełkowska Krystyna 607
Bartkowiak Zygmunt 303, 311, 318,
 337-8, 341, 356, 359-61, 379, 391,
 395-9, 405
Bartoszewski Hieronim 170
Bartuszek Grażyna oprac. 629
Basak Adam 659
- B**ator Franciszek 104, 202
Bator Franciszek oprac. 202
Bauer Piotr 303
Bazanta Kazimierz 22-3
Bąbka Ignacy 416
Bąbka Zofia 416
Bąk Wojciech 679
Bąkowska Anna M. 304
Bąkowska Ewa 304
Bąkowski Jerzy A. zob. Jaxa-Bąkow-
 ski Jerzy A.
Bedyński Krystian 171
Belof Anna 343
Belof Stanisław 343
Beltowska Danuta 203
Beltowski Mieczysław 203
Beria Lavrentij 151
Bernacki Bartłomiej 24-5
Białecka Michalina 608
Białecka Michalina zob. Kanik-Bia-
 łecka Michalina
Bielec Bronisław 616
Bielecki Tomasz 224
Bilski Tadeusz 204
BIM 261
Biskup Franciszek 305
Biskup Franciszka 305
Biskup Leon 305
Biskup Zdzisław 305
Blair Tony 554
Blomborg Maria M. 115-9, 306, 660
B.M. 458, 609
Bocheńska Barbara 307
Boćkowski Daniel 26-7, 172
Boćkowski Daniel rec. 43
Boćkowski Daniel red. 27, 33-4,
 40-1, 56, 71, 73, 75, 80, 82, 89, 93
Boćkowski Daniel red. nauk. 26, 29,
 35, 44, 46, 53, 74, 81, 85, 95

**Drukiem wytłuszczonym wyróżniono nazwiska osób, będących przedmiotem opracowania.*

- Boguszewska Helena 709
 Bohaterewicz Bronisław 113, 121, 142, 148-9, 161
 Bokowiec Kazimierz 66
 Borek Halina 628
 Borkowicz Jacek rec. 96
 Bratuszewska-Widomska Grażyna 7
 Breza Tadeusz 702
 Brodzicki Czesław 28
 Bruni Lew 225
 Brydowska Krystyna 624
 Brzeziński Zbigniew 228
 Brzozowska Róża zob. Janca-Brzozowska Róża
 Buchowski Krzysztof 29
 Buczak Władysław 108
 Budnicki Rafał 226
 Budzyn Julian M. 205
 Budzyński Adam 661-2
 Buhtz Gerhard 173
 Bujalska Wiera 64
 Bulanda Barbara 553
 Bursewicz Bożena zob. Węglińska-Bursewicz Bożena
 Büthner-Zawadzki Marcin 624
 Buzek Jerzy 506-7
 Buzek Jerzy 523
- Chamska Wanda 308
 Chełkowska Elżbieta 310
 Chomin Janina 325
 Chomin Władysław 325
 Chrostowski Waldemar 174
 Chrzastowska Maria 372
 Chylewski Jan W. 399-400
 Cichobłaziński Zbigniew 502
 Cichocki Bartosz 262
 Ciechanowski Jan S. 52
 Ciesielski Stanisław 525
 Ciosek Stanisław 743
 Cupryjak Stefan 108
 Czachowski Kazimierz 689
 Czajkowski Mieczysław 663
 Czermińska Małgorzata zob. Książek-Czermińska Małgorzata
 Czop Edyta 30
 Czubiński Antoni 311
 Czubiński Antoni red. nauk. 303, 311, 318, 337-8, 341, 356, 359-61, 379, 391, 395-9, 405
- Ćwożewicz Anna 608
- Danilecki Tomasz 31
 Danilewicz-Zielińska Maria rec. 220
 Daszkiewicz Maria 340
 Daszkiewicz Tadeusz 340
 Davies Norman 229
 Dąbrowska Małgorzata 52
 Dąbrowska Maria 705
 Dec Ignacy 424
 Dec Julia 424
 Dec-Sojowa Stanisława 197
 Dela Halina 308, 373-4
 Dela Stanisław 308, 373-4
 Dębski Leon P. 311
 Dębski Wiesław S. 227
 Dłuszyńska Irena 312
 Dobosiewicz Ewa A. 313
 Dobrzańska Bohdan 314
 Dobrzańska Irena 314
 Dobrzańska-Jaszczyk Aleksandra 314
 Domaszewicz Lechomir 456
 Domaszewicz Lechomir 90
 Dominiczak Anna rec. 524
 Dominiczak Barbara 16
 Dominiczak Barbara T. 610
 Dormanowska Maria 315
 Dormanowska Zofia 526-39
 Dormanowska Zofia 315
 Dormanowski Bohdan 315
 Drzewiecki Zbigniew 554
 Dubik Barbara zob. Piotrowska-Dubik Barbara
 Dusiewicz Włodzimierz 32, 316, 457-9, 508, 540, 612-5, 624
 Duszyńska Teresa 587
 Duś Marian 108, 634
 Dutkiewicz Marek 120-1
 Dworakowska Halina 437
 Dworakowska-Krzakowa Halina 317
 Dworakowska Zofia 437
 Dworakowski Jerzy 317, 437
 Dworakowski Tadeusz 437
 Dworakowski Tomasz 437
 Dworakowski Zygmunt 437
 Dykciak Zenon 318
 Dziewańska Bożena tł. 569
 Dziewiakowska Maria 616
 Dziewulska Marianna 329
 Dziewulski Zdzisław 329
 Dzieczkowski Andrzej 122
 Dziegiel Leszek 52

- Dzwonkowski Jerzy P. 401
 Dzwonkowski Roman 33, 52
- Elenskaja I. E. 34
 Elenskaja Irina 35
 Eliszewska Jadwiga 445
 Eliszewski Stefan 445
 EM 263, 280
 E.O. 665
- Faldowski Marek 8
 Filipek Iza 498-9
 Filipowicz Mariusz 36
 Folejewska Benigna 443
 Folejewski Bolesław 443
 Foltyn Barbara zob. Roganowicz-Foltyn Barbara
 Forner Karl 175
 Frąckiewicz-Kukła Zofia oprac. 430
 Frühling Bolesław J. 677
 Fusek Kazimierz 37
- G 555, 666
 Gabiniewicz Antoni 319
 Gabiniewicz Emilia 319
 Gabiniewicz Maria 319
 Gadziński Marcin 228
 Gajda Katarzyna 206
 Galanter Halina 320
 Garapich Michał P. 229, 556
 Garapich Michał P. oprac. 491
 Gierka Lucja 357
 Gierka Stanisław 357
 Giętkowska Danuta E. 636
 Glińska Maria 321
 Glińska Zofia 452
 Gliński Stanisław 452
 Gliński Stanisław 452
 Głosek Marian 123-5, 125-6, 126-30, 667
 Głosek Marian red. 105-7, 109-23, 127, 131-2, 139-42, 144-50, 152-5, 157-61, 163-5
 Głowacka Irena 38
 Głowacka Stanisława 322
 Głowacka-Szłapa Alina 322
 Głowacki Albin 39-40
 Głowacki Albin rec. 105-7, 109-32, 136, 139-42, 144-50, 152-5, 157-61, 163-5
 Głowacki Stanisław 322
- Głódź Sławoj L. 557
 Gnatowski Michał 41-3, 176
 Gnatowski Michał 26, 29, 35, 44, 46, 53, 74, 81, 85, 95
 Gnatowski Michał red. 27, 33-4, 40-1, 56, 71, 73, 75, 80, 82, 89, 93
 Godzik Adam 108
 Gomułka Władysław 253
 Górna Katarzyna tł. 254
 Grabowska Alina 668
 Grajewski Włodzimierz 500
 Graniczna Tadeusz 508
 Grecki Józef 508
 Grinberg Daniel 52
 Gromnicka Wanda 310
 Gromnicki Antoni 310
 Groszkowska Halina zob. Sobieraj-Groszkowska Halina
 Grudziński Edward 622
 Gruner Julian 323
 Gruner Maria 323
 Gruner-Żarnoch Ewa 207, 323
 Gruntmejer Aleksander 324
 Gruntmejer Konstanty 324
 Gruntmejer Zofia 324
 Grupa Małgorzata 630
 Grzebieniowska Xenia zob. Żytomirska-Grzebieniowska Xenia
 Grzechowiak Franciszek 359
 Grzelak Czesław 44
 Grzeszkowiak Jan 131-2
 Grzybowska Krystyna 177
 Guniewska Stefania zob. Marszałek-Guniewska Stefania
 Gurianov Aleksandr 230
- Hałaciński Bogumił 669
 Harmol Antonina 325
 Hitler Adolf 268
 Hlebowicz Adam 45
 Hołuj Tadeusz 703
 Hryciuk Grzegorz 46
 Hryń Stanisław 493
 Humprys John 229
- Ignatowski Władysław 36
Informacja o umorzeniu 21 września 2004 r. śledztwa w sprawie zbrodni katyńskiej... 672
 Iwaszkiewicz Jarosław 690
- Jackewič Sergej 47

- Jaczyński Stanisław 133
 Jakobson Dawid 36
 Jakovlev Aleksandr 558
 Jan Parandowski 675
 Janca-Brzozowska Róża 327
 Janca Edelgarda 327
 Janca Izydor 327
 Janik Tomasz 101, 328
 Janik Tomasz tł. 222
 Janik Tomasz uzup. 101
 Jankowski Stanisław M. 134, 559, 673-709
 Jankowski Stanisław M. oprac. 178
 Jankowski Stanisław M. oprac., wstęp 1
 Jankowski Zbigniew 560
 Jaraczewska Gabriela 390
 Jaruzelski Wojciech 264
 Jaruzelski Wojciech 263, 269, 280, 297
 Jasiewicz Krzysztof 48
 Jasik Władysław 350
 Jastrun Mieczysław 698
 Jaszczyk Aleksandra zob. Dobrzańska-Jaszczyk Aleksandra
 Jaworowski Gracjan 108
 Jaxa-Bąkowski Jerzy A. 304
 Jazłowiecka Danuta 460
 Jeljaszewicz-Szumka Tamara 336
 Jeljaszewicz Tamara zob. Szumska-Jeljaszewicz Tamara
 Jendraszewska Emilia 329
 Jeziorański Jan zob. Nowak-Jeziorański Jan
 Jeziorowski Tadeusz 198
 Jeżykowska-Piasecka Danuta 419
 Jędrejek Grzegorz 2, 231, 658, 664, 710, 737-9, 751-2
 Jędrzejewski Krzysztof 561
 JJK 135, 480
 J.J.S. 562
 J.O. 9
 J.PAC 561
 (JRZ) 232
- K**
 Kacac Przemysław 509
 Kaczmarek Teresa 563
 Kaczorkowa Olcha 367
 Kaczorowski Ryszard 564
 Kaczorowski Ryszard 229
 Kaczorowski Ryszard wstęp 181, 739
- Kaczyński Andrzej 179
 Kaczyński Jarosław 265
 Kalbarczyk Sławomir 49
 Kamiński Edward J. 617
 Kamiński Ireneusz C. 711
 Kamiński Łukasz 266
 Kamiński Marek K. 52
 Kanik-Białęcka Michalina 618
 Karbowski Kazimierz 180, 619
 Karnicka Halina 330
 Karnicki Feliks 330
 Karnowski Michał oprac. 712
 Kasprzycki Zbigniew 331
 Kassur Hugon 108
 Katyn 233
 Katyń 262, 726
Katyń w dokumentach Kongresu USA 181
Katyń - zbrodnia i propaganda 541
 Kawalec Krzysztof 52
 Kaźmierczak Ryszard 630
 Kaźmierska Maria 333
 Kaźmierski Edmund 333
 Kaźmierski Henryk 332-3
 Kaźmierski Henryk 332
 Kempa Robert 50
 Kędzierska Jadwiga 313
 Kędzierski Józef 313
 Kielkowska Idalia 443
 Kieniewicz Jan 52
 Kierepka Jan 312
 Kierepka Wilhelmina 312
 Kieres Leon 620, 712-5, 743
 Kieres Leon 742
 Kisiielewski Stefan 686
 Kissinger Henry 228
 Klecel Marek 51
 Klimowicz Irena 334
 Klimowicz Olgiard 334
 Klimowicz-Osmańczyk Jolanta 334
 Kluczyński Marian fot. 7
 Kluza Albina 335
 Kluza Bronisław 335
 Kluza-Rutkowska Zofia 335
 Knasiak Danuta zob. Pankiewicz-Knasiak Danuta
 Koczorowski Henryk 621
 Koenig Adam 209
 Kolasińska Izabela A. 622
 Kołakowski Piotr 53
 Kołodziejczyk Aleksander 461
 Kołodziejski Stefan 108
 Komar Jacek J. 267
 Komornicka Izabella 372

- Komornicki Stanisław zob. Nałęcz-Komornicki Stanisław
 Komorowski Bronisław 268
 Komorowski Stanisław 229
 Konopacki Maciej 336
 Konopka Anna red. nauk. 26, 29, 35, 44, 46, 53, 74, 81, 85, 95
 Koprowska Agnieszka tł. 442
 Korczyński Kazimierz 54
 Kornacki Jerzy 708
 Kornat Marek 52
 Kossowska Teodozja 306
 Kossowski Jan M. 306
 Kostencik Tadeusz 344-5
 Kostrzewski Andrzej 716
 Kościański Zdzisław 337-8
 Kość Elżbieta 55
 Kot Elizbieta zob. Stepska-Kot Elżbieta
 Kotarba Beniamin 197
 Kotarba Ryszard 673-709
 Kott Jan 697
 Kowalewski Jan 193
 Kowalewski Tadeusz 209
 Kowalska Ewa 56
 Kowalska Izabela 3-6
 Kowalski Jacek 182
 Kowalski Jacek M. 623
 Kowalski Teodozjusz 623
 Kowieski Ludwik 339
 Koziej Stanisław 269
 Koziolecka Maria 340
 Kozłowski Leon 138
 Kozłowski Maciej 138
 Krajewski Kazimierz 49
 Krakowska Zofia 441
 Krakowski Kazimierz 441
 Kranz Tomasz tł. 173
 Kreczko Antoni 343
 Kroczyński Hieronim 341
 Kroczyński Stanisław 341
 Król Franciszek 108
 Kruczkowski Leon 676
 Kruk Waclaw 208
 Krupkowska Bronisława 57-9
 Kryński Jan 36
 Krywald Danuta zob. Nieścior-Krywald Danuta
 Krzakowa Halina zob. Dworakowska-Krzakowa Halina
 Krzywicka Irena 680
 Krzyżanowski Julian 673
- Książek-Czermińska Małgorzata 342
 Książek Józef 342
 Książek Juliana H. 342
 Kubicki Roman 221
 Kubilius Andrius 135
 Kublik Agnieszka 270
 Kublik Agnieszka oprac. 620
 Kubska Maria 344
 Kubska Maria K. 343
 Kubski Józef 344
 Kubski Stanisław 344-5
 Kuczborska Kazimiera 346
 Kujawska Barbara zob. Pastwa-Kujawska Barbara
 Kukla Zofia zob. Frąckiewicz-Kukla Zofia
 Kuklo Cezary 60
 Kulesza Witold 717-9, 743
 Kuligowska Kazimiera 366
 Kuligowski Józef 366
 Kułakowska Stanisława 347
 Kułakowski Jan 347
 Kułakowski Tadeusz 347
 Kuncewicz Piotr 271
 Kunert Andrzej K. 348
 Kunert Zofia oprac. 10
 Kunkiel Karol H. 351-2
 Kunkiel-Zaorska Helena 351-2
 Kupiszewska Jadwiga 349
 Kuraż Anna 354
 Kuraż R. S. oprac. 350
 Kuraż Ryszard 351-3
 Kuraż Ryszard S. 354
 Kuraż Stanisław 354
 Kurski Jarosław oprac. 297
 Kuta Barbara 209
 Kuźniar-Plota Małgorzata 720
 Kwaśniewski Aleksander 234, 272, 510, 565-8
 Kwaśniewski Aleksander 232, 263, 267-8, 270, 273, 286, 289, 291, 295, 297, 300, 551, 560, 743, 757
 Kwiatkowska Antonina 355
 Kwiatkowski Tadeusz A. 687
 Kwiatkowski Teofil 355
 Kwiatkowski Zygmunt 355
 Kwieciński Jacek 273
 Kwieciński Jerzy K. 356
 Kwieciński Tomasz 356
 KWO 235-6
- LAI 256

Lechowska Irena 357
 Leitgeber Waclaw 440
 Leitgeber Waclaw J. 405
 Leszczyński Jerzy 211
 Leszczyński Karol 211
 Leśniak Filip oprac. 22-3, 57-9,
 83-4, 86-7, 92
 Lewandowski Włodzimierz A. M.
 391
 Libura Andrzej 365
 Libura Józef 365
 Libura Julia 365
 Libura Stanisław 365
 Lorkiewicz Wiesław 140-2, 146, 148,
 150
 Lubinkowska Gertruda 307
 Lubinkowski Bronisław J. 307
 Lukianov Fiodor 743
 Lutoborski Tadeusz 722

Ł
 Łabuszewski Tomasz 45, 49
 Łętowski Maciej 274
 Łobos Stanisław 561
 Łojek Bożena 143, 183, 723
 Łojek Eugenia M. 358
 Łojek Leopold 358
 Łojek Tadeusz 358
 Łuczak Bogdan 144-50
 Łukomski Grzegorz 359-61
 Łysakowski Piotr oprac. 69
 Łyś Grzegorz 184

M
 Machcewicz Paweł 52
 Machnio Ewelina 572
 Maciej zob. Konopacki Maciej
 Maciejczak P. 462
 Mackiewicz Józef 185
 Mackiewicz Józef 51
 Mackiewicz Zdzisław 363
 MacShane Denis 569
 MacShane Denis 229, 554
 Maćkowiak Emilia 364, 481
 Majda Aleksandra 275, 288
 Majer Piotr 151, 210
 Majer Piotr red. 196
 Malicka Janina 331, 448, 453
 Malicki Stanisław 331, 448, 453
 Malinowska Nadzieja 364
 Malinowski Wojciech 364
 Malonowa Danuta 61, 626
 Małanowska Aniela 62
 Mamak Antoni 542
 Mańczak Józef 395
 Markiewicz Marcin 63
 Marszałek Bolesław 349
 Marszałek-Guniewska Stefania 543-5
 Marszałek-Guniewska Stefania 349
 Marzec Bartosz oprac. 183
 Marzecki Andrzej 212
 Masłoń Krzysztof 724
 Masłoń Krzysztof oprac. 715
 Masterov Valerij oprac. 713
 Materski Wojciech 725-6
 Matlachowska Maria 365
 Matulewicz Kazimierz 206
 Matusiak Maria 366
 Matuszewski Zbigniew 570
 MAW 225, 727
 May Stefan 303
 Mazurkiewicz Bronisława 370
 Mazurkiewicz Stefan 370
 MB 628
 Meckel Markus 276
 Mejer Jera 367
 Mejer Jera zob. Schnitter-Mejer Jera
 Meleszkiewicz Helena 368
 Merta Tomasz 277
 Meysztowicz Oskar 36
 Mękarska Anna 369
 Mękarski Janusz 369
 Mękarski Włodzimierz 369
 Michalska Halina 370
 Michalski Franciszek 360
 Michna Jan 517
 Mickiewicz Robert 238, 278, 483
 Miecik Igor T. 279
 Mielnik Stefan 186
 Mikke Stanisław 629
 Mikołajczuk Elżbieta 501
 Mikołajczyk Jan 108
 Mikos-Skuza Elżbieta 728
 Milewicz Ewa 280, 571
 Milewicz Ewa oprac. 265
 Milewska-Młynik Anna 64
 Milewski Jan J. 65
 Miłosz Czesław 239, 493
 Miłosz Czesław 696
 Misiuk Andrzej red. 196
 Miszewski Dariusz 66
 Mitek Tadeusz 463
 Młodowicz Józef 200
 Młynik Anna zob. Milewska-Młynik
 Anna
 Młyńczak Halina 211, 355, 371, 484

Mokrosińska Krystyna 237
 MOL 650
 Molotov Viačeslav 243, 245
 Montowska Izabella 372
 Montowska-Rychlicka Rita 372
 Morawski Jerzy oprac. 192
 Mostowiak Małgorzata 212
 Mozolewska Jadwiga 373
 MP 240
 mpg 729
 Muzolf Błażej 125, 152-4
 Myk Stenia 374
 Myśliński Jerzy 630
 Myśliński Zdzisław 630
 MZB 281

N
 Nałęcz-Komornicki Stanisław 372
 Nałkowska Zofia 678
 Naumczyk Jan 36
 Naville François 180
 Nawrot Stefan 283
 Nazar Regina 375
 Nazar Regina red. 302, 304-8, 310,
 312-5, 317, 319-27, 329-31, 333-6,
 340, 342-4, 346-7, 349, 351-2, 354-5,
 357-8, 364-78, 380-3, 385, 390, 392,
 394, 403-4, 406-7, 409, 411-7, 420-9,
 431-7, 439, 441, 443-6, 448, 450-4,
 526-39, 543-6
 Neiss Paul 187
 Niemczycka-Babel Wanda 68
 Niemczycka Babel Wanda 67
 Nieścior Helena 371, 376
 Nieścior-Krywald Danuta 376
 Nieścior Stanisław 371, 376
 Niwiński Piotr 45
 Nowak Anna 212
 Nowak Edmund rec. 541
 Nowak Ignacy 377, 402
 Nowak Janina 377
 Nowak-Jeziorański Jan rec. 233
 Nowak-Rumfeld Danuta 377

O
 Ogórkiewicz-Sowa Barbara 378
 Olech Urszula oprac., red. 3, 6
 Olejnik Monika oprac. 620
 Olgierd Stella 691
 Omieczynski Witold 379
 oprac. 177
 Ordyński Jan 730-1
 Osmańczyk Jolanta zob. Klimowicz-
 -Osmańczyk Jolanta

OST 515
 Ostaszewski Paweł 465-7, 516-8,
 573, 633-5, 732
 Ostaszewski Paweł oprac. 204, 641
 Owczarek Halina 213

P
 Paciorkowski Jerzy 468-74, 574
 Paczkowski Andrzej 52
 Pakulska-Ras Maria 734
 Paluchniak Jan 575
 Palusiak Aleksander 214
 Pałczyński Karol 182
 Pamiatnych Aleksiej 156, 735
 Pankiewicz-Knasiak Danuta 380-1
 Parsadanova Valentyna 736
 Pasierbińska Wanda M. 69
 Pastwa-Kujawska Barbara 382
 Pastwa Stanisława 382
 Pastwa Waclaw 382
 Patecka Maria 383
 Paul Allen 10
 Pawełczyk Franciszek 384
 Pawełczyk Jacek 384
 Pawełczyk Anna 385
 Pawełczyk Marian 385
 Pawełczyk Włodzimierz 385
 Pawińska Elżbieta 4-5
 Pawińska Elżbieta oprac., red. 3, 6
 Pawlak Alicja 636
 Pawlak Leon 607
 PC 284
 Peszko Zofia 576
 Peszkowski Zdzisław 386-8, 475-6
 Peszkowski Zdzisław 387
 Peszkowski Zdzisław J. 389, 577, 658,
 664, 710, 737-9, 751-2
 Peszkowski Zdzisław J. rec. 490
 Piasecka Barbara zob. Smykowska-
 -Piasecka Barbara
 Piasecka Danuta zob. Jeżykowa-Pia-
 secka Danuta
 Piasecki Kazimierz 419
 Piasecki Sergiusz 51
 Piasecki Waldemar oprac. 166
 Piechota Marlena 572
 Pieńkowski Tadeusz 740
 Pietrzak Mirosław 105, 107
 Pilaczyńska Zofia 390
 Pilaczyński Józef 390
 Pilaczyński Romuald 390
 Pilawski Krzysztof 285
 Piniński Bronisław W. 396

- Piotrowska-Dubik Barbara 70
 Piotrowska Helena 70
 Piotrowski Bernard 391
 Pivovarič Sergej 71
 Plota Małgorzata zob. Kuźniar-Plota
 Małgorzata
 Plucińska Janina 394
 Pluciński Aleksander 394
 Płonka Ferdynand 108
 Płoski Tadeusz 578
 Podgórski Adam K. 579
 Podgórski Adam P. 580
 Podkówka Stefan 388
 Podkówka Tadeusz 388
 Podłocki Tomasz 502
 Podolski Antoni 286
 Pohorecki Feliks 72
 Polak Barbara oprac. 45, 49
 Polak Bogusław 395-8, 486
 Polak Bogusław red. nauk. 303,
 311, 318, 337-8, 341, 356, 359-61,
 379, 391, 395-9, 405
 Polak Irmina 399
 Polniaszek A. B. 638
 Polniaszek Andrzej rec. 490
 Pomianowski Jerzy 242, 287, 581
 Popławski Julian 681
 Popowski Sławomir 288-9, 741-3
 Prączak Ryszard 508
 Przewoźniak Marcin oprac. 242
 Przewoźnik Andrzej 11, 19, 190, 487,
 641, 746
 Przewoźnik Andrzej 604, 654
 Przyboś Julian 695
 Przystasz Zbigniew 215
 Pujanek Wincenty 418
 Putin Vladimir 254, 256, 259, 743,
 757
 PW 12
 p.w.r. 244
 P.W.R. 736
 Pytko Kazimierz 403
 Pytko Leontyna 403
 Pytko Zbigniew 403
- R**adke Aleksandra 404
 Radziwinowicz Wacław 245-6, 747
 Ras Maria zob. Pakulska-Ras Maria
 Reguła Edward 608
 Reklajtys Janina 380-1
 Reklajtys Władysław 380-1
 Reszka Paweł 247, 741, 743, 748
- Reszka Paweł oprac. 230
 Rezler Marek 405
 Ribbentrop Joachim von 243, 245
 Riedl Cecylia 406
 R.M. 583
 Rochatka Tomasz oprac. 22-3,
 57-9, 83-4, 86-7, 92
 Rochnowska M. oprac. graf. 7
 Rodziewicz Ewa 407
 Roganowicz-Foltyn Barbara 409
 Roganowicz Jadwiga 409
 Roganowicz Stanisław 409
 Rojek Wojciech 73
 Rojkiewicz Ludwik 108
 Roliński Adam oprac., wstęp 1
 ROM 488, 521, 584
 Roman Wanda K. 74
 Rosalak Maciej rec. 309
 Rosja 262
 Rost Franciszek 338
 Roszkowski Wojciech 52
 Rotfeld Adam 290
 Rotfeld Adam D. 248
 Rothert Edward tł. 510
 Rozenblat S. C. 75
 Rozwadowicz Antoni 410
 Rozwadowicz Jan 410
 RS 249
 Rudawski Krzysztof 291
 Rudnicki Adolf 674
 Rumfeld Danuta zob. Nowak-Rumfeld
 Danuta
 Rusiecki Józef 76
 Rutkowska Zofia zob. Kluza-Rutkow-
 ska Zofia
 Rybicka Danuta 54
 Rybiński Maciej 250
 Rychlicka Rita zob. Montowska-Ry-
 chlicka Rita
 Rychlik Jerzy 642
 Rzyńska Olga 411
 Rzyński Aleksander 411
 Rzyński Bolesław 411
- S**acharov Andrej 571
 Salamon Jan Z. 292
 Salamonowicz Maria zob. Samójto-
 wicz-Salamonowicz Maria
 Salamonowicz Otton zob. Samójto-
 wicz-Salamonowicz Otton
 Samolej Barbara 412, 546
 Samójłowicz-Salamonowicz Ma-
 ria 368

- Samójłowicz-Salamonowicz Otton**
 368
 Sariusz-Skąpska Izabella 413
 SASZA 749
 Saxén Arne 363
 Schmidt Helena 420
 Schnitter Jerzy 367, 414, 439
 Schnitter Kazimiera M. 367, 414,
 439
 Schnitter-Mejer Jera 414
 Semenov Vladimir tł. 222
 Senderowski Aleksy 213
 Senderowski Henryk 213
 Siekańska Janina 415
 Siekański Roman 415
 Siekański Zbigniew 415
 Siemaszkiewicz Jadwiga 416
 Sienkiewicz Bartłomiej 293
 Sikora Helena 320
 Sikora Jan 320
 Silicki Bohdan 77, 102
 Siomkajto Alina 489-91
 Siwicki Tomasz 216
 Siwruk Aleksandra 423
 Siwruk Kazimierz 423
 Skarbek Bronisława 429
 Skarbek Kazimierz 429
 Skąpska Izabela 624
 Skąpska Izabella zob. Sariusz-Skąpska
 Izabella
 Skąpska Izabella 413, 417
 Skąpska Izabella red. 302, 304-8,
 310, 312-5, 317, 319-27, 329-31,
 333-6, 340, 342-4, 346-7, 349, 351-2,
 354-5, 357-8, 364-78, 380-3, 385,
 390, 392-4, 403-4, 406-7, 409, 411-7,
 420-9, 431-7, 439, 441, 443-6, 448,
 448, 450-4, 526-39, 543-6
 Skąpski Andrzej 417
 Skąpski Bolesław 413, 417
 Skrzypczak Bolesław 418
 Skura Piotr oprac. 264
 Skuza Elżbieta zob. Mikos-Skuza Elż-
 bieta
 Słojewska Anna 251
 Słupecki Jerzy 492
 Smorawińska Janina 217, 493
 Smorawiński Jerzy 493
 Smorawiński Mieczysław 217, 493
 Smorawiński Mieczysław M. 113,
 121, 142, 148-9, 161
 Smurzyński Jerzy 78
- Smykowska-Piasecka Barbara 419
 Sobecki Władysław 294
 Sobieniecka Krystyna 421-2
 Sobieniecka Krystyna oprac. 420
 Sobieraj-Groszkowska Halina 423
 Sobór Anna rec. 48
 Sochacki Piotr 522
 Sojowa Stanisława zob. Dec-Sojowa
 Stanisława
 Sojowa Stanisława 424
 Sokół Roma 587
 Solska Anna L. 425
 Solska Ewa 425
 Solski Adam 218
 Solski Adam 219, 425
 Solski Kazimierz 219
 Solski Leszek 219
 Solżenicyn Aleksandr 571
 Sołtyk Robert 267
 Sowa Antoni 378
 Sowa Barbara zob. Ogórkiewicz-Sowa
 Barbara
 Sowa Jadwiga 378
 Sowietow Jerzy 66
 Sowińska Maria 406
 Sowiński Adam 406
 S.P. 736
 Spanily Andrzej 352, 428, 494, 588
 Spanily Andrzej 316, 353, 459, 606
 Spanily Andrzej red. 302, 304-8,
 310, 312-5, 317, 319-27, 329-31,
 333-6, 340, 342-4, 346-7, 349, 351-2,
 354-5, 357-8, 364-78, 380-3, 385,
 390, 392-4, 403-4, 406-7, 409, 411-7,
 420-9, 431-7, 439, 441, 443-6, 448,
 450-4, 526-39, 543-6
 Spanily Karolina M. 346, 421, 428
 Spanily Zdzisław 346, 421, 428
 Spanily Andrzej 426-7
 Spitzbart Maria 429
 Sprengel Bolesław 200
 Sprengel Bolesław rec. 199
 Stachowiak Joanna 404
 Stachowiak Paweł 404
 Stalin Josif V. 151, 268, 442
 Staniszewski A. red. 525
 Stańczyk Tomasz 191
 Stawowczyk Zofia 308
 Stefan Otwinowski 704
 Stepska-Kot Elżbieta 547-8, 646
 Stężewska Maria 182
 Strękowki Jan rec. 489

- Strogulski Mieczysław** 430
Strogulski Tomasz 430
Strzembosz Tomasz 52, 79
Sudoł Adam 80
Supady Jerzy 81-2
Surmacz Maria T. 589, 647
Swianiewicz Stanisław 220
Swianiewicz Witold 219
Syromiatnikow Mitrofan 192
Sysak Jerzy 295
Szacki Wojciech 224, 252, 296
Szargut Zygmunt 694
Szatrawski A. red. 525
Szczepańska Janina 431
Szczepański Roman 431
Szczepański Tomasz J. 431
Szczerbaluk Helena 83-4
Szcześniak Andrzej L. 103
Szczurowski Maciej 85
Szelengowicz Zofia 38
Szenajch Teresa 86-7
Szkudłapski J. 177
Szłapa Alina zob. **Głowacka-Szłapa Alina**
Szmidt Otton 420
Szpilewska Maria A. 432
Szpilewska Maria A. 355, 432-3
Szpilewski Gustaw 355, 432-3
Szpilewski Ryszard W. 433
Szumiska Elżbieta 434
Szumiska-Jeljaszewicz Tamara 434
Szumiska Tamara zob. **Jeljaszewicz-Szumiska Tamara**
Szumski Michał 336, 427, 434
Szydo Leonika 435
Szydo Leonika W. 435
Szydo Tadeusz 435
Szyfter Paweł 397
Szymański Tadeusz 658, 664, 710, 737-8, 751-2
Szumska Jadwiga 302
Szyski Henryk 302
Szyposz Jadwiga 72
Śleszyński Wojciech 88
Ślifierz Jolanta 479, 649
Ślifierz Jolanta 648
Śmigieliska Ewa 436
Śmigielski Andrzej 436
Śmigielski Antoni 436
Śmigielski Wojciech 157-62, 201, 436-7, 439-40, 503, 591
Śmigielski Wojciech oprac. 317, 438
Śmigielski Wojciech rec. 303, 311, 318, 337-8, 341, 356, 359-61, 379, 391, 395-9, 405
ŚMIK 650
Śmiłowicz Piotr 288
Świątek Lilianna 89
Świątkiewicz Piotr 163-5
Świerkot Elżbieta 375
Świerkot Paweł 375
Świrkula Anna 441
Tabor Marcel 14, 90, 592
Tabor Marcel rec. 196
Tarczyński Marek red. 3-6, 133-4, 143, 156, 167, 174, 178, 194, 557-9, 567, 578, 594, 596, 602, 625, 631, 657, 659-60, 663, 667, 669, 671-2, 714, 716, 718, 720-3, 725-6, 733-5, 740, 744-5, 750, 753
Tejchma Józef 253
Tertsch Herman 254
TOBI 249, 255, 293
Todorov Izvetan 442
Toeplitz K. T. 15
Tomaszewska Joanna 383
Tomaszewski Stefan 383
Tombak Leon 412
Tombak Maria 412
Trzciński Teofil 682
Trznadel Jacek 753
T.T.S. 278
Tumanov Borys 256
Tusk Donald 297
Tymosz Stanisław rec. 738
Unger Leopold 298
Urbanowski Maciej rec. 673-709
Uowicz Bogdan 754
Uszyńska Ryta 443
Vasiljućak Michail 91
Völpel Maria 617
Wagner Marian 200
Wagner Tadeusz 200
Wagner Zdzisław 200
Walentek Andrzej 258
Walentek Andrzej oprac. 717
Wałkowiak Walenty 379
Wałczyk Barbara 221

- Wandycz Piotr S.** 52
Wasilewska Irena 422
Wasilewski Józef 422
Wawrzyniak Salomei 92
Wawrzyniak Władysław J. N. 318
Ważyk Adam 699
WBS 299, 566, 755-6
Wejsflog Emilia 407
Wejsflog Władysław 407
Węgierski Jerzy 52
Węglarczyk Bartosz 267
Węglińska-Bursewicz Bożena 444
Węglińska Zofia 444
Węgliński Edward 444
Wiaderny Bernard 193
Widawski Łukasz 210
Widomska Grażyna zob. **Bratuszewska-Widomska Grażyna**
Wielgosz Przemysław oprac. 170
Wieliczko Mieczysław 93-5
Wierzbiński Marek 96-8
Wierzbiński Marek polem. 98
Wiktor Jan 684
Wissmann Matthias 276
Witkowska Aleksandra 16
Włodarczyk Cecylia 445
Wodzinowski Jerzy 108
Wodziński Marian 108
Wojciechowicz Danuta 600
Wojciechowski Marcin 17, 300-1, 757
Wojdecki Waldemar 495
Wojtkiewicz Alfons M. 361
Woliński Dariusz 104
Wolnowski Stanisław 398
Wołagiewicz Fabian 446
Wołagiewicz Maria 446
Wołagiewicz Maria D. 446
Wołagiewicz Ryszard 446
Wołodko Wiesław 504
Woszczyński Bolesław 194
Wroński Paweł 447, 601
Wroński Paweł oprac. 290
Wróbel Janusz 99
Wróblewski Tomasz 259
Wróblewski Zdzisław 210
Wyka Kazimierz 685
Wysoczańska Maria 448
Ż życia Rodziny Katyńskiej w Krakowie 618
Żagierski Maksymilian 449
Żagierski Przemysław 449
Żagożdżon Olga 572
Żagórski Jerzy 692
Żagrodzka Danuta tł. 276
Zakirov Oleg 222, 260
Zakirov Oleg 328
Zakrzewska Elżbieta 450
Zakrzewska Maria H. 450
Zakrzewski Józef 450
Zaleska Stanisława 451
Zaleski Adam 451
Zaleski Ryszard 451
Zańko Barbara 452
Zaorska Helena zob. **Kunkiel-Zaorska Helena**
Zatorska Irena 453
Zawadzki Marcin zob. **Büthner-Zawadzki Marcin**
Zawodny Janusz K. 166
Zechenter Witold 707
Zielińska Maria zob. **Danilewicz-Zielińska Maria**
Zieliński Jan 223, 496
Zieliński Wincenty 223
Ziółkowska Ewa 18
Ziółkowski Leon J. 386
Zyglarski Władysław 700
Żak Stanisława 454
Żak Władysław 454
Żak Zofia 454
Żarkowska Agata 572
Żarnoch Ewa zob. **Gruner-Żarnoch Ewa**
Żbikowski Andrzej rec. 98
Żołtowska Róża 321
Żołtowski Marcei M. 321
Żuralski Bogdan 655
Żuralski Tadeusz 655
Żurawski Józef W. 100
Żurawski Michał 167
Żytomirska-Grzebieniowska Xenia 706
Żytomirski Eugeniusz 693

INDEKS GEOGRAFICZNY

Berlin 187
Białoruś 176
Białoruś Zachodnia 35, 40, 42, 47, 80
Białystok 33-4, 40, 75, 89, 93
Białystok (okręg) 25-7, 31, 41, 56, 71, 79, 88
Bruksela 276
Bydgoszcz 182
Bykownia 18, 137, 456

Charków 11, 103, 197, 200-1, 203, 221, 308, 313-4, 322-3, 326, 330-1, 334, 336, 343-4, 346, 350-2, 361-2, 365, 368, 370-4, 376, 383, 394, 399-401, 404, 407, 411, 415, 419-21, 427-8, 431, 434, 444, 448, 451, 453, 456, 493, 511, 513, 519-20, 524, 591, 619, 629-30, 638, 656

Chicago 617
Czarnków 496
Czeczenia 281
Częstochowa 389

Derby 562
Detroit 389

Europa 251, 259

Gdańsk 481, 504
Gdynia 461, 464, 478, 484, 494, 588, 640
Giżycko (okręg) 50
Gorzów Wielkopolski 589, 647
Grodno 319

Jałta 246, 279, 292-3
Jedlnia Letnisko 572
Jedwabne (okręg) 43

Kalinin 201
Katowice 485, 550, 580, 648
Katyń 2, 9-11, 13, 90, 103, 108, 133, 138, 156, 162, 166, 172-3, 175, 177, 197, 200-1, 212, 217, 220, 222,

236, 239, 242, 246, 249, 259-60, 263, 279, 281, 289, 292, 302-3, 306-7, 311, 315, 317-8, 321, 325, 327-9, 332-3, 335, 337-8, 342-3, 345, 347, 349, 355-8, 362-3, 369, 378-82, 385, 390-1, 395-8, 403, 405, 408-9, 413, 417, 424-5, 430, 433, 435-8, 440, 443, 446, 449-50, 452, 454-7, 460, 463, 471, 474, 477, 493, 496-7, 502-4, 506, 514, 519, 521, 540, 560, 569, 574, 591, 597, 600, 610, 629, 655-6, 659, 662, 665-8, 673-706, 708-9, 711-3, 715-6, 718-20, 724-5, 729, 731-2, 738-9, 741-3, 746-9, 752, 754-7

Kazachstan 64, 70, 441
Kijów 137, 744
Konin 622
Koniuchy 32
Koszalin 636
Kozie Góry 222
Kozielsk 77, 212, 216-7, 302-3, 306-7, 315, 317, 321, 325, 327, 329, 333, 335, 337, 341-3, 347, 349, 355-8, 364, 369, 378, 380-2, 385-6, 390-1, 403, 405, 409-10, 413, 417, 422, 424-5, 432-3, 435-7, 440, 443, 446, 450, 452, 454, 492

Kraków 1, 618, 644, 646, 670
Kresy wschodnie Rzeczypospolitej 24, 33-4, 36, 38, 45, 48, 53, 55, 65-6, 69, 73, 75, 80, 100
Kuropaty 456

Limanowa 553
Litwa 29, 85, 483
Lizbona 193
Londyn 214, 486-7, 554, 556, 564, 570, 597
Lubaczów (okręg) 94
Lublin 61, 626
Ludwisburg 730
Lusowo 503
Lwów 39, 67-8, 72, 93, 311, 377
Lwów (okręg) 30

Łomża 78

Łomża (okręg) 28, 176

Miednoje 11, 196-7, 223, 292, 362, 388, 455-6, 460, 465-7, 471, 493, 497, 507-10, 515-9, 522, 547, 579, 598, 600, 629
Mińsk 319
Mogilno 627
Moskwa 252, 261, 265, 267-74, 276, 286, 289-91, 293, 299-300, 447, 471, 642, 742-3, 757

Nadbiebrzański, region 79
Niemcy 52, 62, 78, 95, 601
Norymberga 659
Nowy Jork 248, 487
Nowy Sącz 54

Olsztyn 603
Opole 563
Orchard Lake 389
Ostaszów 8, 39, 77, 101-2, 104, 151, 196, 199-200, 204, 206, 209, 223, 312, 320, 324, 340, 354-5, 359, 364, 366-7, 375, 406, 412, 414, 416, 429, 439, 441, 455, 460, 492, 550, 573

Pińsk 423
Polska 21, 52, 73, 77, 166, 224, 227, 240, 243, 252, 268, 272, 274, 281, 283, 294, 297, 301, 525, 576, 585-6, 593-6, 601, 625, 631, 660, 667-8, 731, 733, 736, 740, 745, 753
Polska Północno-Wschodnia 27, 40-1, 44, 56, 71, 89
Poznań 500, 503, 591, 621
Przemysł 60, 502

Radom 587
Radomsko 501
Rawa Ruska 402
Rosja 224, 227, 239-43, 245-6, 252, 258, 269, 272, 279, 281, 283, 289, 296, 301, 463, 525, 558-9, 585, 625, 631, 650, 656, 671, 713, 719, 721, 736, 741, 748, 756

Sanok 389
Seliger (jezioro) 102
Smoleńsk 187, 222
Stany Zjednoczone 245, 623
Stara Wilejka 410
Starobielsk 77, 203, 221, 308, 313-4, 322-3, 326, 330-1, 334, 336, 343-6, 350-2, 360-1, 365, 368, 370-4, 376, 379, 383, 394, 399, 401, 404, 407, 411, 413, 415, 417, 419-21, 427-8, 431, 434, 444, 448, 451, 453, 492, 608
Stobnyj (wyspa) 102
Strasburg 711
Syberia 21, 38, 55, 58-9, 84, 87
Szczecin 16, 610

Tarnów 648
Twer 103, 196, 206, 223, 312, 320, 324, 340, 354-5, 364, 366-7, 375, 384, 406, 412, 414, 416, 429, 439, 441, 479, 579, 607, 656

Ukraina 310, 520

Warszawa 19-20, 108, 137, 189, 271, 299, 387, 389, 456, 462, 498-9, 523, 560, 568, 582, 586, 599, 611, 615, 632, 639, 738
Wesoła 651
Wielka Brytania 73, 229
Wielkopolska 162
Wilno 93, 480
Wilno (okręg) 51, 74, 483
Wołyń 46
Wrocław 226, 232, 234, 575
Września 497

Zamarstynów 305
Zambrów (okręg) 62
Zamość 492
Zelw 36
ZSRR 10, 21, 27, 30, 33-4, 43, 52, 54, 60, 62, 66, 75-6, 78-81, 94-5, 100, 319, 463, 601, 711, 736, 752